Martyria

Revistă de teologie și spiritualîtate ortodoxă

Martyria. Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția: str. Arhiepiscopiei nr. 1,
240178, Râmnicu Vâlcea.
Telefon: 0722 691 506.
E-mail: editurapraxis@gmail.com.

Colegiul Director:
ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului,
Președinte fondator
Pr. Constantin Olariu, Consilier cultural,
Arhiepiscopia Râmnicului

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică):
Prof. univ. dr. **Marius Andruh**, Președintele Academiei Române
Acad. prof. univ. dr. **Ilie Bădescu**, Academia Română
Prof. **Irakli Brachuli**, Departamentul de Etică și Filozofie a Religiilor, Universitatea de Stat „Ivane Javakhishvili" din Tbilisi, Georgia
Pr. dr. **Bogdan Tătaru-Cazaban**, Cercetător la Institutul de Istorie a Religiilor, Academia Română
Prof. **Maximos Constas**, Școala de Teologie Ortodoxă Greacă „Sfânta Cruce", Brookline, Massachusetts, SUA
Dan Ciachir, scriitor, București
Prof. univ. dr. habil. **Ion Marian Croitoru**, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. univ. dr. **Nicolae Georgescu**, membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință din România, București
Lector univ. dr. **Octavian Gordon**, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul", Universitatea din București
Prof. univ. dr. **Marina Kolovopúlu**, Facultatea de Teologie, Universitatea Națională și Capodistriană din Atena, Grecia
Prof. Univ. Dr. **Giorgi Kvesitadze**, Președintele Academiei Naționale de Științe a Georgiei
Prof. **Bassam A. Nassif**, Institutul de Teologie „Sfântul Ioan Damaschin", Universitatea din Balamand, Liban
Prof. univ. dr. **Ioan-Aurel Pop**, Academia Română
Conf. univ. dr. **Svetoslav Ribolov**, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Prof. univ. dr. **Ioan Scurtu**, membru titular fondator al Academiei Oamenilor de Știință din România, București
Conf. univ. dr. **Nicolae Xionis**, Facultatea de Teologie, Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena, Grecia
Prof. **Anastasia Zakariadze**, Centrul Științific „Antim Ivireanul" pentru Studierea Filosofiei și Teologiei, Universitatea de Stat „Ivane Javakhishvili" din Tbilisi, Georgia

Redactori:
Pr. Constantin Olariu
Maria-Magdalena Manea

Concept grafic, tehnoredactare:
Atelierul de grafică
Litere:
Calluna, Alegreya Sans

Revista poate fi consultată în format electronic, în limba română și în limba engleză, pe site-ul www.revistamartyria.ro.

An XI, Nr. 2 (XXII) iulie – decembrie 2026

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Smerenia, temei al vieții duhovnicești și al comuniunii eclesiale 5
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Sărbătoarea Sfântului Dimitrie la Tesalonic: „Paștele" Sfântului ca mod deosebit de cinstire a ocrotitorului Tesalonicului de către tesaloniceni 13
Prof. univ. dr. Pandele Léccu

Răpirea Sfântului Apostol Pavel până la al treilea cer (*II Corinteni* XII, 1-10) **în tradiția teologică bizantină** 25
Arhimandrit Maximos Constas

Efortul omului ajutat de Harul divin pentru dobândirea vederii luminii dumnezeiești 42
Pr. dr. Mercurie Daniel Apostol

VITA SANCTORUM

Viața și viețuirea Cuvioasei maicii noastre Filofteia, scrisă de Eftimie, patriarhul Târnovei 49
Valentin Petre Lică

Sfânta Cristina din Bolsena (Italia) 63
Pr. Gheorghe Militaru

STUDIA HUMANITATIS

Motive ornitomorfe și fantastice în decorația hrisoavelor brâncovenești (I) 69
Dr. Oana-Mădălina Popescu
Prof. Univ. Dr. Habil. Ion Marian Croitoru

Un vechi metoc al Coziei la Râmnic: Schitul Înătești 91
Prof. Dr. Florin Epure

Episcopul Atanasie Mironescu (1898–1909) (III) 99
Pr. dr. Laurențiu Rădoi

Vizita pastorală a Episcopului Atanasie al Râmnicului – Noul Severin în parohiile de pe Valea Lotrului 124
Pr. Nicolae Moga

Prefigurări ale cultului marial în prima jumătate a primului mileniu 129
Prof. dr. Ioan St. Lazăr

Irod cel Mare, cel mai urât dintre pământeni 138
Maria Anastasiu

VERBA PATRUM

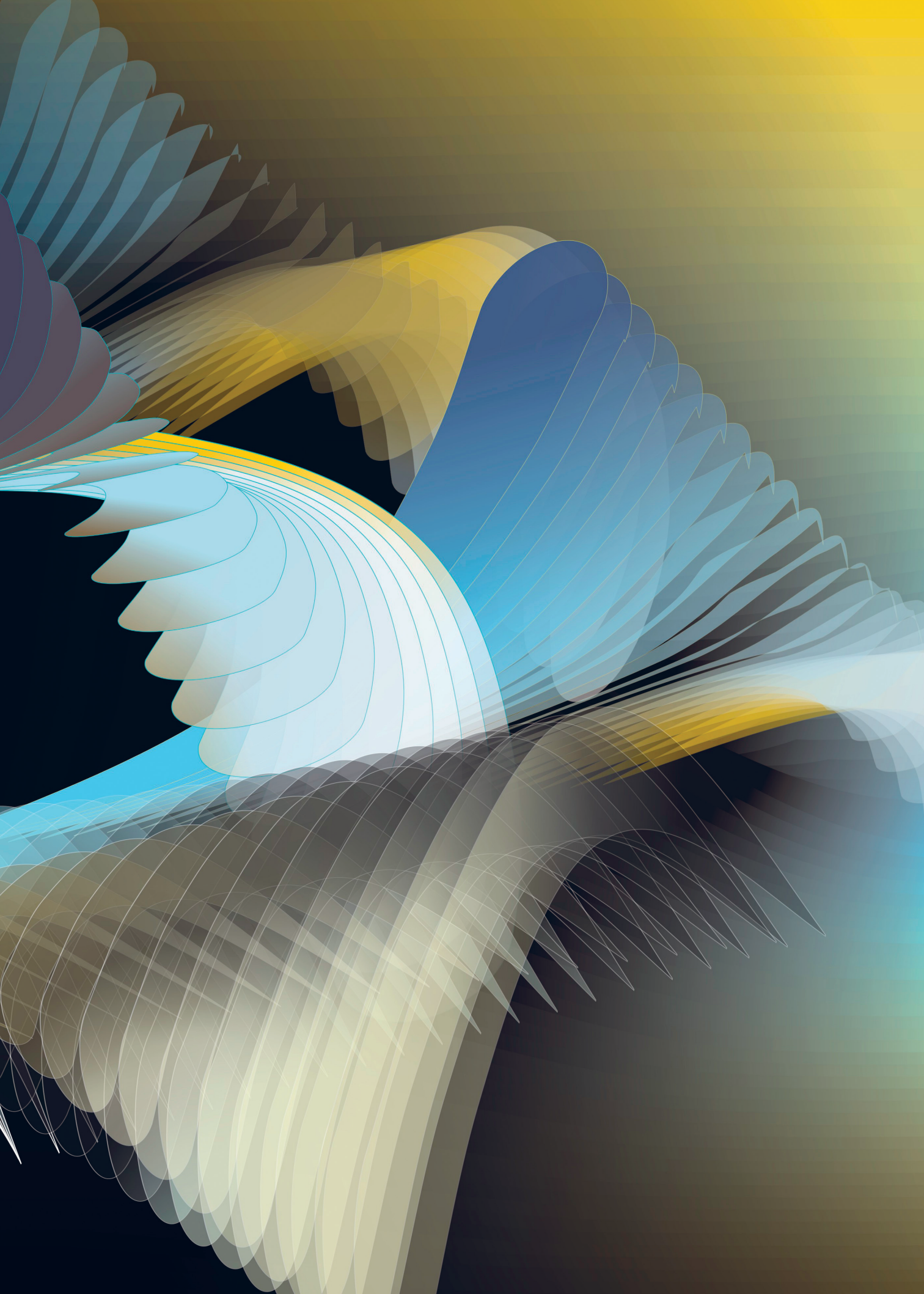
Cuvânt panegiric la Întâiul Martir al lui Hristos, Ștefan 149
Traducere de Ierom. dr. Hariton Popescu

ARS CHRISTIANA

„Prințul". In memoriam Costion Nicolescu (II) 163
Conf. Elena Dulgheru

VIA PEREGRINA

Ierihon și Valea Hozevei 169
Stavrofora Theodora Videscu

† VARSANUFIE,
Arhiepiscopul Râmnicului

Smerenia, temei al vieții duhovnicești și al comuniunii eclesiale

Smerenia este începutul vieții duhovnicești și semnul văzut al lucrării Harului în sufletul omului. Ea nu se naște din simpla putere a voinței și nici dintr-o socotință omenească despre propria nevrednicie, ci este rodul întâlnirii vii cu Dumnezeu. Cu cât omul se apropie mai mult de lumina dumnezeiască, cu atât cunoaște mai limpede atât măreția lui Dumnezeu, cât și măsura propriei sale fărădelegi. Această cunoaștere nu aduce tulburare, ci pace; nu naște deznădejde, ci dor după Dumnezeu; nu micșorează persoana, ci o face capabilă să primească bogăția Harului.

Întreaga iconomie a mântuirii arată că mândria este începutul înstrăinării de Dumnezeu, iar smerenia este începutul întoarcerii la El. Omul, dorind să-și afle viața în sine, a pierdut comuniunea cu Izvorul vieții. Dar Fiul lui Dumnezeu, asumând firea omenească fără păcat, a arătat că adevărata înălțare se dobândește prin ascultare și iubire. În smerenia Sa nu se vede lipsa slavei dumnezeiești, ci tocmai strălucirea iubirii care se dăruiește fără măsură. Astfel, smerenia Mântuitorului Hristos a devenit calea prin care omul a fost ridicat la comuniunea cu Dumnezeu.

De aceea, viața duhovnicească nu poate fi despărțită de această virtute. Harul dumnezeiesc nu lucrează în suflet ca o putere exterioară, ci îl înnoiește lăuntric, luminând mintea, curățind inima și întărind voința spre bine. Totuși, această lucrare nu se impune omului, ci cere răspunsul libertății sale. Smerenia este tocmai această deschidere a inimii, prin care omul încetează să se încreadă în propriile puteri și se face primitor al lucrării dumnezeiești. Acolo unde stăruie mândria, harul rămâne neroditor; unde se află smerenia, omul înaintează din putere în putere pe calea asemănării cu Dumnezeu. În acest sens, Sfântul Nicodim Aghioritul spune: „gândește-te că oricâte fapte bune ai face și oricâte daruri ai lua, cu atât mai mult ele se datorează lui Dumnezeu și tu te obligi mai mult față de El. Din această meditare nu numai că nu te vei mândri de virtuți și calități, ci te vei coborî în adâncul smereniei, fiindcă nu ai nimic vrednic cu care să mulțumești pe deplin darurilor dumnezeiești”[1].

1 Sfântul Nicodim Aghioritul, *Războiul nevăzut*, Editura Arta Grafică, 1991, p. 88.

În această lumină trebuie înțeleasă și viața Bisericii. Comuniunea eclesială nu este rodul unei simple înțelegeri omenești, ci participarea tuturor la aceeași viață a lui Hristos prin Duhul Sfânt. Cel care primește Harul nu se închide în sine, ci se deschide către Dumnezeu și către frații săi. De aceea, smerenia nu este doar virtutea celui ce se nevoiește în ascuns, ci și temelia păcii, a iubirii și a unității eclesiale. Pe măsură ce omul se curățește de iubirea egoistă de sine, el devine capabil să vadă în aproapele un frate chemat la aceeași slavă a Împărăției.

De multe ori, însă, în societatea contemporană, dominată de afirmarea individualismului, de competiție și de dorința permanentă de autoafirmare, smerenia pare, la prima vedere, o virtute anacronică. Cultura succesului, orientată spre performanță și prestigiu, asociază smerenia cu slăbiciunea, cu lipsa de inițiativă sau cu diminuarea propriei valori. Această percepție nu este o noutate, pentru că „nici păgânii nu au cunoscut-o; ba chiar au privit-o ca pe o slăbiciune, ca pe o lașitate”[2].

Cultura succesului, orientată spre performanță și prestigiu, asociază smerenia cu slăbiciunea, cu lipsa de inițiativă sau cu diminuarea propriei valori.

În spiritualitatea ortodoxă, smerenia este considerată a fi temelia tuturor virtuților, deoarece face posibilă dobândirea comuniunii cu Dumnezeu.

În spiritualitatea ortodoxă, smerenia este considerată a fi temelia tuturor virtuților, deoarece face posibilă dobândirea comuniunii cu Dumnezeu. Mântuitorul Hristos, Cuvântul Cel mai înainte de veci, Dumnezeu adevărat și necuprins după dumnezeire, din iubirea Sa de oameni, a luat de bunăvoie firea noastră și S-a arătat în chip de rob, făcând cunoscut, prin întreaga Sa viețuire, că smerenia este calea care îl conduce pe om la împărtășirea vieții dumnezeiești și la dobândirea sfințeniei. Astfel, Cel Ce este mai presus de toată slava nu S-a micșorat în dumnezeirea Sa, ci a descoperit în smerita Sa pogorâre nemărginirea iubirii dumnezeiești și adevărata cale a mântuirii. Astfel, „El este izvorul ei, ca Cel Ce S-a coborât la nivelul nostru pentru a intra în comuniune cu noi. Smerenia este delicateţea față de Dumnezeu și față de orice persoană. Smerenia o are Hristos ca Fiul lui Dumnezeu față de Tatăl, dar o are și ca om față de Dumnezeu Tatăl și față de orice om. De aceea, S-a smerit prin întrupare și prin moarte, de aceea ni se dă ca jertfă până la sfârșitul lumii. De la El învățăm smerenia și luăm puterea pentru ea”, învață Cuviosul Nichita Stithatul[3].

Taina Întrupării Fiului lui Dumnezeu descoperă faptul că smerenia aparține însești modalității în care Dumnezeu Se raportează la creația Sa.

2 Mitropolit dr. Nicolae Mladin, Prof. diac. dr. Orest Bucevschi, Prof. dr. Constantin Pavel, Prof. diac. dr. Ioan Zăgrean, *Teologia Morală Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, Vol. II, p. 79.

3 Cuviosul Nichita Stithatul, „Vederea duhovnicească a Raiului”, în *Filocalia* vol. VI, p. 369, nota 41.

Dumnezeu cel necuprins nu rămâne închis într-o transcendență inaccesibilă, ci coboară spre om, asumând fără constrângere firea omenească și împărtășind până la capăt condiția existenței noastre, în afară de păcat. Fiul lui Dumnezeu nu „are" smerenie ca pe o calitate morală, ci o arată prin însăși asumarea condiției de rob, după cum ne încredințează Sfântul Apostol Pavel: „S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând" (*Filipeni* II, 7).

Taina Întrupării Fiului lui Dumnezeu descoperă faptul că smerenia aparține înseși modalității în care Dumnezeu Se raportează la creația Sa.

În acest sens, chenoza Fiului lui Dumnezeu nu trebuie înțeleasă ca o renunțare la dumnezeire, ci ca revelare a chipului autentic al slavei dumnezeiești. Slava lui Dumnezeu nu constă în afirmarea puterii Sale asupra creaturii, ci în puterea de a Se dărui pe Sine. Dumnezeu este cu adevărat mare tocmai pentru că iubirea Sa nu caută propria afirmare, ci existența și mântuirea celuilalt. În Domnul Hristos vedem că atotputernicia nu se opune smereniei, ci se exprimă prin ea. Crucea devine, astfel, locul în care măreția lui Dumnezeu se descoperă în forma cea mai neașteptată: iubirea care se jertfește pentru viața lumii. Așadar, adevărata valoare a smereniei ne-a fost arătată prin revelația supranaturală și prin cuvintele Fiului lui Dumnezeu: „Învățați de la Mine că sunt blând și smerit cu inima" (*Matei* XI, 29), însă atrage atenția și că „tot cel ce se înalță se va smeri și tot cel ce se smerește se va înălța" (*Luca* XIV, 11).

De aceea, smerenia omului nu este simpla imitare exterioară a unui exemplu moral, ci participarea la însăși viața lui Hristos. Omul nu este chemat doar să admire smerenia lui Dumnezeu, ci să o primească drept mod de existență. Prin Harul Duhului Sfânt, viața lui Hristos devine viața credinciosului, iar dispoziția Sa lăuntrică devine principiul transformării omului. Smerenia nu mai apare ca un efort de diminuare a propriei persoane, ci ca o eliberare de mândrie și de falsa autonomie, după cum arată Sfântul Simeon Metafrastul: „Gândește-te cum Fiul lui Dumnezeu, Împăratul și Dumnezeul tău, S-a micșorat pe Sine, chip de rob luând, cum a pătimit. Iar dacă așa a făcut Dumnezeu, cum te mândrești și te socotești ceva mare tu, care ești om alcătuit din sânge și trup, care este pământ și cenușă, și nu te-ai împărtășit de nimic bun, ci ești numai necurăție? Tu, dacă ești înțelept, și mai mult decât atâta, prin ceea ce ai primit de la Dumnezeu, zi: nu este al meu ceea ce am, ci l-am primit de la Altul și slavă Lui, că nu mi se ia ceea ce mi s-a dat. Astfel, socotește tot binele al lui Dumnezeu, iar tot răul al slăbiciunii tale"[4].

În lumina chenoziei, omul descoperă adevărul despre sine, pentru că smerenia lui Dumnezeu reprezintă o permanentă chemare a unei vieți

4 Sfântul Simeon Metafrastul, „Parafrază în 150 de capete la cele 50 de cuvinte ale Sfântului Macarie Egipteanul", *Filocalia*, vol. V, p. 354.

trăite în smerenie. Omul devine smerit în măsura în care se unește cu Hristos, pentru că primește modul Său de a fi, întrucât coborârea lui Dumnezeu a făcut posibilă ridicarea omului, prin Jertfa pe Cruce. Astfel, smerenia Mântuitorului Hristos se descoperă în ascultarea Sa desăvârșită față de voia Tatălui.

Smerenia Mântuitorului relevă astfel adevărata măsură a desăvârșirii. A se smeri nu înseamnă a pierde ceva din plinătatea existenței, ci a face loc iubirii care dăruiește viață celuilalt. Dumnezeu Se coboară fără a Se micșora, pentru că iubirea desvârșită nu cunoaște contradicție între măreție și smerenie. Dimpotrivă, iubirea fiind deplină, ea se face capabilă de dăruire totală. În lumina Învierii, smerenia Crucii s-a arătat a fi începutul îndumnezeirii omului și al înnoirii cosmosului. Cel Care a coborât până în adâncul morții conduce întreaga creație spre împlinirea scopului ei ultim, acela al unirii cu Dumnezeu.

Așadar, dacă Dumnezeu S-a smerit, fără a înceta să fie Dumnezeu, smerenia nu poate fi socotită un semn al slăbiciunii. În Mântuitorul Hristos, smerenia a devenit forma desăvârșită a iubirii, iar iubirea a devenit adevărata măsură a măreției. Cu atât mai mult omul, care își primește existența ca dar și este chemat la asemănarea cu Dumnezeu, nu poate înainta pe calea îndumnezeirii decât asumând această smerenie. Ea nu este doar una dintre virtuți, ci temelia întregii vieți duhovnicești, pentru că îl așază în adevărul relației sale cu Dumnezeu și îl face capabil „de înălțime duhovnicească”[5], „dar smerenia nu și-o vede cel ce o are, ci ceilalți”[6]. În această privință există o relatare în *Pateric*: „Părinții din mănăstire ședeau lângă avva Sisoe când era să se săvârșească. Și a strălucit fața lui ca soarele și le-a zis lor: iată, a venit avva Antonie! Și după puțin a zis: iată, a venit ceata proorocilor! Și iarăși fața lui s-a umplut de o strălucire mai mare, și a zis: iată, a venit ceata apostolilor. Și fața lui a strălucit îndoit și se vedea că vorbește cu cineva. Călugării l-au întrebat: părinte, cu cine vorbești? Iar el a zis: iată, îngerii au venit să mă ia și mă rog să fiu lăsat să mă pocăiesc puțin! Și i-au zis monahii: părinte, nu ai nevoie să te pocăiești! Și le-a zis bătrânul: cu adevărat, nu mă știu pe mine să fi pus început! Atunci au cunoscut cu toții că este desăvârșit”[7].

A se smeri nu înseamnă a pierde ceva din plinătatea existenței, ci a face loc iubirii care dăruiește viață celuilalt. Dumnezeu Se coboară fără a Se micșora, pentru că iubirea desvârșită nu cunoaște contradicție între măreție și smerenie.

5 Sfântul Grigorie Palama, „Capete despre porunci și dogme, despre amenințări și făgăduințe, despre gândurile care urmează acestora și despre patimi și virtuți”, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VIII, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 267, nota 555a.

6 Sfântul Simeon Noul Teolog, „Cateheze”, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. XI, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 368, nota 521b.

7 *Patericul*, Tipărit de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Albei Iulia, Alba Iulia, 1999, p. 225.

Cu cât omul se apropie mai mult de lumină, cu atât vede mai clar umbrele din sine, nu în sensul unei deznădejdi, ci al unei treziri duhovnicești. Smerenia devine, în acest sens, luminare a minții.

Descoperim, așadar, „paradoxul duhovnicesc": cel ce înaintează în cele duhovnicești se smerește mai mult, iar cel ce se smerește cu adevărat înaintează în comuniunea cu Dumnezeu. În acest mod se naște smerenia autentică. Ea nu este efectul comparației cu alți oameni, ci rodul întâlnirii profunde cu Dumnezeu. Cu cât omul se apropie mai mult de lumină, cu atât vede mai clar umbrele din sine, nu în sensul unei deznădejdi, ci al unei treziri duhovnicești. Smerenia devine, în acest sens, luminare a minții: nu întunecare, ci vedere adevărată. Pe măsură ce omul iubește mai mult binele, el vede mai limpede cât de mult îi rămâne de iubit. Astfel, Petru Damaschin spune, smerindu-se: „Ce voi zice despre mine, odată ce Avraam zice despre sine că este pământ și cenușă (*Facerea* XVIII, 27), Solomon, copil mic ce nu cunoaște dreapta și stânga (*III Regi* 3, 7), Apostolul Pavel: «Sunt cel dintâi dintre păcătoși» (*I Timotei* I, 15). Deci ce voi face? Unde mă voi ascunde de multele mele răutăți?"[8]

De aceea, cu cât sufletul înaintează mai mult în împlinirea poruncilor, cu atât mai mult se smerește, nu din întristare, ci din cunoașterea adâncă a infinitului dumnezeiesc și a dependenței sale firești de Harul dumnezeiesc. Iar această smerenie devine semnul sigur că sufletul nu s-a oprit din drum, ci se află în mișcarea cea după fire către Dumnezeu, Care este sfârșitul fără sfârșit al tuturor celor ce Îl iubesc.

Această comuniune se lucrează numai prin lepădarea mișcărilor contrare firii, dintre care cea mai adâncă este iubirea de sine necuvenită. Din aceasta se naște mândria, care rupe unitatea firii cu rațiunea ei dumnezeiască și îl face pe om să se închidă în cele limitate ale propriei judecăți.

Smerenia, dimpotrivă, este întoarcerea firii la mișcarea ei firească spre Dumnezeu. Ea nu este o simplă dispoziție sufletească, ci o stare a întregii existențe, care recunoaște că toate cele bune vin de la Dumnezeu și că nimic din ceea ce este cu adevărat bun nu poate fi posedat ca proprietate, ci doar împărtășit prin Har. Astfel, cel smerit nu se socotește izvor al virtuților, ci primitor al lor și, prin aceasta, rămâne deschis lucrării dumnezeiești. „Cel smerit, care cere de la Dumnezeu lucruri mai prejos de vrednicia sa, va primi fără îndoială cele mai presus de sine. Despre aceasta dă mărturie vameșul, care a cerut iertare, dar a primit îndreptarea (*Luca* XVIII, 14), și tâlharul care a cerut numai pomenirea în Împărăție, și a moștenit Raiul întreg (*Luca* XXIII, 43)"[9].

8 Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Tâlcuire la Tatăl nostru", în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. V, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976, pp. 75–76.

9 Sfântul Isaac Sirul, „Cuvinte despre nevoință", în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. IX, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru

Omul smerit nu îndrăznește să ceară de la Dumnezeu cele care i s-ar părea potrivite cu o vrednicie pe care și-o atribuie, pentru că a înțeles că însăși vrednicia nu este izvorâtă din sine, ci din dăruirea lui Dumnezeu. Rugăciunea sa nu se întemeiază pe exigența de a fi ajuns la o măsură înaltă, ci pe conștiința că orice dar dumnezeiesc este mai presus decât toată așteptarea și cugetarea omului.

În această stare, sufletul cere cele de jos, adică cele potrivite neputinței sale: iertarea, răbdarea, întărirea în pocăință, eliberarea de patimi, întoarcerea minții de la risipire la adunare lăuntrică. Și tocmai această coborâre a cererii, această așezare a ei sub măsura presupusei sale vrednicii, devine începutul unei înălțări pe care omul nu o putea cuprinde dinainte. „Coboară în adâncul smereniei, unde vei afla mărgăritarul de mult preț al mântuirii tale", spune Sfântul Teognost[10], pentru că atunci „când omul coboară în smerenie, sporește"[11], întrucât Dumnezeu, Care privește nu numai la cuvintele rugăciunii, ci la adâncul inimii, vede în această smerenie întoarcerea întregii ființe spre El. Iar acolo unde omul nu mai cere să fie pus în rând cu cei mari ai virtuții, ci se așază cu bună știință în rândul celor ce au trebuință de milă, acolo Harul lucrează, pentru că nu mai întâlnește împotrivirea subtilă a mândriei. Astfel, se arată o rânduială tainică a vieții în Dumnezeu: coborârea liberă a omului devine prilej al ridicării lui de către Dumnezeu. Ceea ce omul nu îndrăznește să ceară ca măsură a vrednicie sale Dumnezeu dăruiește ca milă, iar ceea ce omul socotește a fi peste măsura sa devine tocmai măsura la care este ridicat prin Har. De aceea, Sfântul Dumitru Stăniloae considera smerenia drept „canalul prin care curg de la Dumnezeu darurile vieții dumnezeiești", pentru că „adâncul însetat al smereniei atrage în sine multe daruri, socotindu-le superioare celor ce i se par omului că le are prin sine"[12]. Așadar, „în smerenie se primesc cele mai mari bunătăți, căci nici un zid al mândriei nu le oprește. Dumnezeu «celor smeriți le dă

„(...) În smerenie este libertatea de sine, este deschiderea deplină pentru Dumnezeu, Care nu-și arată ceea ce este mai propriu Lui în puterea ce zdrobește, ci în bunătatea liberă de orice patimă care îngustează".

Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 313.

10 Sfântul Talasie Libianul, „Despre dragoste, înfrânare și petrecerea cea după minte", în Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși, vol. IV, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 272.

11 Sfântul Simeon Noul Teolog, „Cateheze", în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. XI, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 335.

12 Sfântul Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 216; Sfântul Simeon Noul Teolog, „Cateheze", în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. XI, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 443, nota 631.

har» (*Iacov* IV, 6). În smerenie este libertatea de sine, este deschiderea deplină pentru Dumnezeu, Care nu-și arată ceea ce este mai propriu Lui în puterea ce zdrobește, ci în bunătatea liberă de orice patimă care îngustează”[13]. Totodată, „adevărata libertate este în smerenie, căci ea se hrănește din iubirea de Dumnezeu și față de Dumnezeu. Între cel smerit și Dumnezeu este o relație intimă de iubire în libertate”[14]. Ea nu este o anulare a voinței, ci o curățire a ei de tendința de a se afirma împotriva lui Dumnezeu sau independent de El. Acolo unde omul se socotește izvor al propriei sale vieți, acolo se naște o libertate aparentă, dar, în realitate, fragilă, dependentă de confirmarea continuă a sinelui. Această libertate se transformă ușor în neliniște, pentru că este lipsită de temelie. În schimb, libertatea care se întemeiază pe smerenie este stabilă, pentru că își află rădăcina în Dumnezeu, Care este veșnic.

Pe măsură ce omul se smerește, el descoperă că voia dumnezeiască nu este opusă împlinirii sale, ci este însăși calea prin care ființa sa se împlinește.

Între cel smerit și Dumnezeu se naște o relație de o adâncă intimitate, deoarece smerenia înlătură tot ceea ce ar putea împiedica comuniunea: pretenția, autosuficiența, judecata de sine absolutizată. Omul smerit nu mai stă în fața lui Dumnezeu ca unul care își revendică drepturi spirituale, ci ca unul care trăiește din iubire și răspunde iubirii cu iubire. Dumnezeu nu forțează niciodată libertatea omului, ci o atrage prin iubire, iar „a rămâne în smerenie este a rămâne în acord cu voia lui Dumnezeu”[15].

În această stare, voia lui Dumnezeu nu mai apare ca o realitate străină, ci ca însăși viața sufletului. Pe măsură ce omul se smerește, el descoperă că voia dumnezeiască nu este opusă împlinirii sale, ci este însăși calea prin care ființa sa se împlinește. Căci Dumnezeu voiește viața, luminarea și îndumnezeirea omului, iar această voie nu este impusă din exterior, ci se oferă ca lucrare a iubirii.

Smerenia nu este doar condiția ascultării, ci însăși forma în care ascultarea devine iubire. Cel ce se smerește nu se supune unei porunci, ci răspunde unei iubiri care îl cheamă la viață. „Când este experiată măreția și marea milă a lui Dumnezeu, nu se poate ca sufletul să nu-și simtă smerenia. Sau smerenia nu se poate naște în el decât din experiența măreției și marii bunătăți a lui Dumnezeu. De aceea, smerenia proprie și măreția lui Dumnezeu sunt trăite împreună. Cu cât este simțit Dumnezeu mai aproape, cu atât smerenia este mai mare. În adâncimile nemăsurate ale smereniei, Dumnezeu este simțit mai aproape ca răsuflarea proprie. El Însuși

13 Sfântul Simeon Noul Teolog, *op. cit.*, p. 344, nota 486.

14 *Ibidem*, p. 283, nota 289b.

15 *Ibidem*, p. 512, nota 737.

Smerenia nu este opusă desăvârșirii, ci însoțește desăvârșirea ca înțelegere a faptului că desăvârșirea nu este posedată, ci împărtășită.

Harul și libertatea omului lucrează împreună: Harul luminează și atrage, iar voința răspunde prin curățire și deschidere.

este simțit ca respirând prin om în adieri de lumină și de viață”[16].

În acest sens, înaintarea în viața duhovnicească nu micșorează smerenia, ci o adâncește. Căci pe măsură ce sufletul se curățește de patimi și se împărtășește mai mult de lumina dumnezeiască, el înțelege mai limpede nemărginirea bunătății lui Dumnezeu și, prin aceasta, propria sa neputință de a cuprinde deplin această bunătate. Astfel, se arată că smerenia nu este opusă desăvârșirii, ci însoțește desăvârșirea ca înțelegere a faptului că desăvârșirea nu este posedată, ci împărtășită. Căci Dumnezeu este desăvârșit în Sine, iar omul se face părtaș la desăvârșire prin Har, fără a o cuprinde ca pe un bun propriu. De aceea, cel ce înaintează nu se socotește ajuns, ci rămâne într-o mișcare neîncetată spre mai bine, mișcare ce este însăși forma vieții duhovnicești.

În această mișcare, Harul și libertatea omului lucrează împreună: Harul luminează și atrage, iar voința răspunde prin curățire și deschidere. Smerenia este tocmai această deschidere statornică a voinței către lucrarea dumnezeiască, prin care omul nu își atribuie sieși nimic din cele ce primește, ci le întoarce în mulțumire către Izvorul lor, pentru că „smerenia adevărată este darul lui Dumnezeu, este deschiderea lui Dumnezeu celui ce se roagă, este relație vie cu El. Numai prezența deschisă a infinității lui Dumnezeu copleșește cu adevărat sufletul și-l face să se smerească cu adevărat, cum nu o poate face deplin niciodată doar prin eforturile proprii”[17].

Numai cunoașterea lui Dumnezeu poate copleși cu adevărat sufletul, în așa fel încât acesta să se smerească în chip autentic. „Cunoștința vederilor dumnezeiești, venindu-i deodată nevoitorului, care nu se așteaptă, pentru smerenia lui”[18], arată că sufletul care nu mai îndrăznește să creadă că poate cuprinde prin sine cele dumnezeiești devine tocmai locul în care Dumnezeu poate lucra în chip desăvârșit.

Căci omul nu ajunge la smerenie deplină prin măsurarea propriilor sale neputințe, ci prin vederea lui Dumnezeu, în fața căreia orice măsură omenească își pierde îndreptățirea. În această vedere, sufletul este așezat în ordinea sa firească: aceea de făptură chemată la comuniune cu Dumnezeu.

Smerenia se descoperă, așadar, ca dar și ca relație: ca dar, pentru că este lucrarea Harului care vine de la Dumnezeu, iar ca relație, pentru că se menține vie prin întâlnirea continuă a omului cu Dumnezeu în rugăciune. Iar acolo unde această întâlnire devine statornică, smerenia nu mai este o simplă virtute printre altele, ci însăși atmosfera vieții în Dumnezeu, în care omul trăiește nu din sine, ci din lumina și iubirea Celui Care îl cheamă la El.

16 Sfântul Grigorie Palama, „Capete despre porunci și dogme, despre amenințări și făgăduințe, despre gândurile care urmează acestora și despre patimi și virtuți”, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VIII, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 269, nota 556.

17 Sfântul Grigorie Sinaitul, „Capete foarte folositoare în acrostih”, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VII, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977, p. 138, nota 65.

18 Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Capetele despre dragoste”, în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. II, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 155.

Sărbătoarea Sfântului Dimitrie la Tesalonic: „Paștele" Sfântului ca mod deosebit de cinstire a ocrotitorului Tesalonicului de către tesaloniceni

Prof. univ. dr.
Pandele Léccu*

„Bucură-te în Domnul, cetate a Tesalonicului"

1. Sărbătorea Sfântului Dimitrie la Tesalonic

Cinstirea Sfântului Dimitrie Izvorâtorul de Mir, ocrotitorul și patronul spiritual al Tesalonicului[1], prezintă un interes liturgic excepțional, datorită bogatei creații imnografice și răspândirii universale a sărbătorii. Niciun alt Sfânt și nicio altă Sfântă nu au fost cinstiți într-un mod asemănător, într-o asemenea amploare și cu atâta strălucire[2].

Sfântul Dimitrie (280–306)[3] s-a născut, a trăit și a primit mucenicia la Tesalonic, în vremea împăratului Dioclețian (284–305)[4]. A deținut o funcție înaltă în administrația romană, mai ales în armată. A fost botezat și a slujit Biserica locală din Tesalonic ca învățător (un sinaxarist anonim l-a numit „consul al creștinilor"). A învățat în zona Agorei romane și a bisericii Maicii Domnului a Calcarilor sau a Alămarilor. A fost arestat de către soldații împăratului Galeriu Valeriu Maximian (305–311), nu a fost judecat niciodată și s-a poruncit uciderea lui. Mai înainte, la sărbătorile pythice,

*Originar din Tesalonic, Pandele (Pandelis / Παντελής) Léccu (Λέκκου) are o pregătire interdisciplinară în Teologie, Istorie și Folclor. A absolvit Departamentul de Teologie Pastorală al Facultății de Teologie și Departamentul de Istorie și Arheologie al Facultății de Filosofie, ambele din cadrul Universității Aristotel din Tesalonic. Deține un masterat în Istoria Bisericii și două doctorate, unul în Teologie, obținut la Universitatea Aristotel din Tesalonic, și altul în Folclor, obținut la Universitatea Democrit din Tracia. A predat în învățământul secundar și la Academia Eclesiastică Superioară din Tesalonic, iar, ulterior, a devenit cadru didactic de specialitate la Academia Eclesiastică Superioară din Atena, unde predă discipline referitoare la istoria cultului Bisericii și istoria Elenismului. Domeniile sale de cercetare cuprind istoria și evoluția cultului creștin, folclorul religios, religiozitatea și cultura populară, precum și istoria Elenismului oriental, cu un interes deosebit pentru comunitatea greacă din Egipt. Este autorul a trei monografii, precum și a numeroase articole și studii de specialitate, publicate în reviste științifice. Are o bogată participare la conferințe desfășurate în Grecia și în străinătate (n. trad.).

1 De precizat că o primă prezentare a acestui studiu a făcut-o autorul (5 aprilie 2024), cu ocazia prezenței sale la Facultatea de Teologie Ortodoxă și Științele Educației a Universității „Valahia" din Târgoviște, beneficiind, în cadrul ei, de o Mobilitate Erasmus, în perioada 1-5 aprilie 2024 (n. trad.).

2 Ἰωάννου Φουντούλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.*" Ἐκδοσις Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, 1986, p. 5.

3 Despre mărturiile istorice referitoare la viața Sfântului Dimitrie vezi Παναγιώτη Κ. Χρήστου, „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος", în *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΛΔ' (1951), pp. 258-269.

4 Cu acordul autorului, am completat tacit sensuri și nuanțări, date cronologice etc., fiind marcate, uneori, între paranteze rotunde sau, după caz, drepte. Se cuvine să-i aduc mulțumiri din inimă colaboratoarei mele, dr. Oana Mădălina Popescu, pentru lecturarea atentă a traducerii și sugestiile date (n. trad.).

Chipul Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, Izvorâtorul de Mir, pe mozaic (sfârșitul secolului al VI-lea – începutul secolului al VII-lea), păstrat în biserica „Sfântul Dimitrie" din Tesalonic, Grecia.

avusese loc [evenimentul luptei] dintre Lie și Sfântul Nestor. A primit mucenicia, fiind străpuns cu sulițele. Acest fapt este menționat, adesea, în imnografia Sfântului, ca „imitare a străpungerii lui Hristos", și avea să inspire „Paștele" Sfântului Dimitrie. A fost îngropat într-un mormânt, care a devenit loc de pelerinaj pentru tesaloniceni. La început, s-a ridicat acolo un mic lăcaș, iar, apoi, au fost construite, în acel loc, biserici mari, de tip bazilică.

Izvoarele despre viața sa sunt *Martirologiile Passio Prima și Passio Altera*[5], *Minunile* și *Encomiile*. Sfântul Simeon Metafrastul a scris un Martiriu, întemeindu-se pe cele două izvoare amintite anterior, dar și pe alte surse[6]. În secolul al VII-lea și, mai precis, între anii 610–620, Ioan, arhiepiscopul Tesalonicului, a alcătuit primul volum al *Colecției minunilor* Sfântului Dimitrie, în care sunt evidențiate calitatea Sfântului de ocrotitor spiritual al Tesalonicului, de izbăvitor al cetății de incursiunile avare și contribuția lui la unitatea internă a cetății. Un autor necunoscut sau mai mulți autori necunoscuți au scris celelalte două volume ale *Colecției minunilor*[7]. În aceeași perioadă, adică în secolul al VII-lea, a fost alcătuit și troparul Sfântului Dimitrie[8]. Alte izvoare despre viața Sfântului Mare Mucenic Dimitrie sunt *Encomiile* sau *Cuvântările de laudă* în cinstea sa, precum cele ale împăratului Leon al VI-lea Înțeleptul[9], ale Sfântului Eustatie al Tesalonicului[10], ale învățatului Teofan Kerameus[11], ale Sfântului Grigorie Palama[12] și ale multor altora, între care Ioan Stavráchios, Ioan Cameniátis, arhiepiscopii Tesalonicului Plotin, Isidor, Nil[13] Cabasila și Filotei Cochinos, patriarhul ecu-

5 Vezi *Patrologia Graeca* (*PG*), 116, col. 1167-1172, respectiv, col. 1173-1184. Passio Prima se păstrează numai într-o traducere latină, realizată de către Anastasie Bibliotecarul pentru împăratul franc Carol cel Pleșuv, în secolul al IX-lea. Passio Altera, din secolul al V-lea, este anterioară celei dintâi și se întemeiază pe izvoare mai vechi, vezi Παναγιώτη Κ. Χρήστου, „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος"..., p. 257.

6 Vezi *PG*, 116, col. 1185-1202.

7 Vezi PG 116, col. 1203-1324, 1325-1384, 1383-1426; cf. James C. Skedros, Saint Demetrios of Thessaloniki, Civic Patron and Divine Protector 4th-7th centuries CE, Trinity Press International, Harrisburg, Pennsylvania, 1999, pp. 107-120.

8 „Μέγαν εὕρατο, ἐν τοῖς κινδύνοις, / σὲ ὑπέρμαχον, Θεσσαλονίκη (ἡ ἡ οἰκουμένη), / Ἀθλοφόρε τὰ ἔθνη τροπούμενον. / Ὡς οὖν Λυαίου καθεῖλες τὴν ἔπαρσιν, / ἐν τῷ σταδίῳ θαρρύνας τὸν Νέστορα, / οὕτως Ἅγιε Μεγαλομάρτυς Δημήτριε/ Χριστὸν τὸν Θεὸν ἱκέτευε, / δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος (Mare apărător te-a aflat, întru primejdii, Tesalonicul (sau lumea), / purtătorule de cunună, cel ce i-ai biruit pe păgâni. / Deci, precum ai supart trufia lui Lie, / la luptă îndrăznețe făcându-l pe Nestor, / așa, Sfinte Mare Mucenice Dimitrie, / pe Hristos, Dumnezeu, roagă-L / să ne dăruiască nouă mare milă)"; pentru o traducere în limba română, cu unele mici diferențe față de textul de mai sus, vezi, de pildă, *Ceaslov*, ediția a V-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, pp. 424-425.

9 Vezi *PG* 107, col. 667-668.

10 Vezi *PG* 136, col. 161-216.

11 Vezi *PG* 132, col. 849-858.

12 Vezi *PG* 151, col. 535-550.

13 Autorul îl confundă cu Sfântul Nicolae Cabasila, care i-a fost nepot, dar nu cleric (n. trad.).

menic Nicolae Misticul, Nichita Honiátis, Ioan Cantacuzino, Gheorghe Acropolítis, Constantin Armenópulos, Dimitrie Hrysolorás, Gheorghe Chedrinós și Ioan Anagnóstis[14].

Cu trecerea timpului, cinstirea liturgică a Sfântului Dimitrie a cunoscut o dezvoltare deosebită. Sărbătorirea a devenit, mai întâi, de trei zile, în secolele V–VI, apoi, de șase zile[15] și de opt zile[16], până când, din secolele XIV–XV, întreaga lună octombrie a ajuns să fie consacrată, la Tesalonic, pomenirii Sfântului, ca „lună sfântă”[17]. Apogeul festivităților se întindea din 26 octombrie până la 3 noiembrie, adică, în perioada respectivă, erau cuprinse sărbătoarea propriu-zisă și cele opt zile de după-prăznuire. Ziua praznicului era, cum era firesc, cea mai strălucită, de obicei, în prezența împăratului și a înalților demnitari. În ziua următoare, se distingeau arhiepiscopul Tesalonicului și toți episcopii aflați sub jurisdicția sa; urma sărbătoarea în cinstea monahilor cetății, iar manifestările se încheiau la 3 noiembrie, cu „sărbătoarea de opt zile”, la care participa întregul popor. Era, așadar, o sărbătoare alcătuită din patru „părți”: 1) 26 octombrie, ziua principală; 2) ziua următoare; 3) sărbătorirea din partea monahilor[18]; 4) ultima zi, 3 noiembrie[19].

Vedere din partea nordică a bisericii „Sfântul Dimitrie” din Tesalonic, Grecia.

În secolul al XI-lea, se organizau „Dimitriile”[20], un târg comercial strălucit, de dimensiuni universale, desfășurat paralel cu manifestările de cult, la care participau numeroși vizitatori din Europa Centrală și Occidentală (celți, iberi și alții)[21]. Acest târg avea loc în perioada înainte-prăznuirii, adică de la 20 până pe 25 octombrie. Despre

14 Παναγιώτη Κ. Χρήστου, „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος”..., p. 257.

15 Ἐ. Β. Μάνου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)”, în *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΛΑ΄ (1948), p. 226.

16 Ἀντωνίου Μ. Παπαδοπούλου, *Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ*, Θεσσαλονίκη, 1963, p. 4. În secolul al XII-lea, festivitățile începeau cu șase zile înaintea sărbătorii principale, adică aveau loc în perioada 20-25 octombrie, și continuau cu alte două zile, altfel spus, cu ziua praznicului (26 octombrie) și cea următoare (27 octombrie).

17 Ἀντωνίου Μ. Παπαδοπούλου, *Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ*..., pp. 4-5.

18 Ἀντωνίου Μ. Παπαδόπουλου, „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ τὸ μοναχικὸν ἰδεῶδες κατὰ τὸν Ἰσίδωρον Θεσσαλονίκης”, în *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΜΕ΄ (1962), pp. 312-319.

19 Ἐ. Β. Μανου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)”..., pp. 226-227; cf. Ἀντωνίου Μ. Παπαδοπούλου, *Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*..., pp. 5-11. Festivitățile aveau un mare răsunet, în întreaga Europă Sud-Estică, vezi Dimitri Obolensky, „The cult of St. Demetrius of Thessaloniki in the history of Byzantine-Slav relations”, în *Balkan Studies*, 15/1 (1974), pp. 3-20.

20 Ἐ. Β. Μάνου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)”..., pp. 228-232.

21 Ἀντωνίου Μ. Παπαδοπούλου, *Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ*..., pp. 5-7; vezi și Idem, *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν παράδοσιν*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, 1971, pp. 61-69.

această sărbătorire, avem informații din dialogul unui scriitor anonim, Timaríon[22], din secolele XII–XIII[23], în secolul al XIV-lea, de la Sfântul Grigorie Palama[24], Constantin Armenópulos[25], Nichifor Grigorás[26] și arhiepiscopul Tesalonicului Isidor Gavalás[27], iar, în secolul al XV-lea, de la arhiepiscopii Tesalonicului Gavriil[28] și Simeon[29].

Sfântul Dimitrie a fost socotit ocrotitorul spiritual al mai multor împărați, precum Iustinian, Leon al VI-lea Înțeleptul și Vasile al II-lea. Leon al VI-lea a statornicit chiar pomenirea lui în Palatul Sacru și folosea, în ceremoniile oficiale, coroana numită „a Sfântului Dimitrie", despre care se face referință în lucrarea Despre ceremonialul Imperiului[30], care aparține fiului său, Constantin al VII-lea Porfirogenetul[31].

Pentru sărbătoarea și cinstirea Sfântului a fost alcătuită o bogată creație imnografică[32]. Au fost scrise trei Condace, atribuite Sfântului Roman Melodul și datând din vremea împăratului Iustinian, folosite în sărbătoarea de trei zile, precum și patruzeci de Canoane în cinstea Sfântului. În secolul al VII-lea, arhiepiscopul Tesalonicului Ioan I a scris primul Encomiu pentru Sfântul Dimitrie, în formă dialogată, înfățișând o conversație imaginară a Sfântului cu reprezentanți ai păgânilor, iudeilor, arienilor și maniheilor[33]. Imne pentru Sfântul Dimitrie au scris și patriarhul Constantinopolului Sfântul Gherman, împărații Leon al VI-lea

22 El este cunoscut din lucrarea cu titlul *Timarion sau despre suferințele sale* (*Τιμαρίων ἢ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν παθημάτων*), care reprezintă unul dintre cele mai faimoase texte satirice bizantine (n. trad.).

23 Ἐ. Β. Μάνου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)"..., p. 3.

24 Vezi Sfântul Grigorie Palama, *Cuvânt la Sfântul Dimitrie* (*Λόγος εις τον Άγιον Δημήτριον*), în *PG*, 151, col. 536-550.

25 Vezi Δημητρίου Γκίνη, „Λόγος ἀνέκδοτος Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου", în *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 21 (1951), pp. 145-162.

26 Vezi „Νικηφόρου Γρηγορά, εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καὶ μυροβλήτην Δημήτριον", în Βασίλη Λαούρδα, „Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ Ἐγκώμια εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον", în Μακεδονικά, 4 (1956-1960), pp. 83-96.

27 Vezi Βασίλη Λαούρδα, *Ἰσιδώρου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίαι εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη, 1954.

28 Vezi Idem, „Γαβριὴλ Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίαι", în *Ἀθηνᾶ*, 57 (1953), pp. 141-178.

29 Vezi Idem, „Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἀκριβὴς διάταξις τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου", în *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΛΘ΄ (1956), pp. 326-441.

30 Mai concret, vezi Constantin VII Porphyrogénète, *Le Livre de Cérémonies*, sous la direction de Gilbert Dagron (†), Bernard Flusin, tom I, *Introduction générale*, Livre I, Chapitres 1-46, édition, traduction et notes par Bernard Flusin, avec la collaboration de Michael Stavrou, Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Paris, 2020, pp. 224-230; *Ibidem*, sous la direction de Gilbert Dagron (†), Bernard Flusin, tom. IV, 1re section, *Commentaire du Livre I*, par Gilbert Dagron (†), Denis Feissel, Bernard Flusin, avec la collaboration de Michael Stavrou, Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Paris, 2020, pp. 268-271 (n. trad.).

31 Despre coroanele imperiale vezi P. Hetherington, „The Jewels from the Crown: Symbol and Substance in Late Byzantine Regalia", în *Byzantinische Zeitschrift*, 96 (2003), pp. 517-568.

32 Σωφρονίου Ευστρατιάδη (μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως), „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Ὑμνολογίᾳ", în *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 11 (1935), pp. 120-150.

33 Κέντρον Ἁγιολογικῶν Μελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, *Ἡ Γραμματεία τῶν Δημητρίων. Β΄*: Μαρτύρια, Συλλογὲς Θαυμάτων καὶ Ἐγκώμια στὸν Ἅγιο Δημήτριο. Πρωτοβυζαντινὴ–Μεσοβυζαντινὴ περίοδος, ἐπιμ. Συμεὼν Πασχαλίδης, Θεσσαλονίκη, 2005, pp. 199-212.

Înțeleptul și Constantin al VII-lea Porfirogenetul, imnografi studiți, precum Iosif Imnograful, Anatolie, Bizantie, Ioan al Efhaitelor, Gheorghe Schilițis, Maxim Planudis, dar și patriarhii tesaloniceni Isidor și Filotei; la Ierusalim, Teofan și Ștefan Savaitul; în Italia de Sud, Gheorghe Sicilianul; la Athos, Cucuzel, iar dintre Sfinții din Tesalonic, arhiepiscopii Eustatie, Iosif și Simeon[34], cărora li se adaugă și hartofilaxul Stavrachie[35].

În perioada de după iconoclasm, de la mijlocul secolului al IX-lea înainte, a fost pusă în lumină „izvorârea de mir (μυροβλυσία)" a Sfântului[36], asociată curăției vieții sale; tot atunci este atestat și „litronul (λύθρον)", adică pământ amestecat cu sângele Sfântului, precum și existența, în multe regiuni din Europa, a unor „fiole cu sânge (ampullae sanguinis)" al Sfântului. Astăzi, în biserica sa din Tesalonic, se păstrează un litron al Sfântului și o fiolă cu sânge, care au fost descoperite cu ocazia săpăturilor, după incendiul bisericii din 1917.

De asemenea, spre cinstirea Sfântului Dimitrie, există în Minee slujba completă a zilei de 26 octombrie, cu tropare de după-prăznuire, care sunt intercalate în slujba zilei următoare, când este prăznuit Sfântul Nestor.

2. Paștele Sfântului Dimitrie

Manuscrisele ne dovedesc, totuși, că slujba din *Minee* reprezintă doar o mică parte din creația imnografică foarte bogată pentru pomenirea Sfântului Dimitrie și privește sărbătorirea lui universală, nu pe cea locală, a tesalonicenilor! Se dovedește că, în măreața biserică ridicată la locul martiriului și al mormântului său, precum și în „Sfânta Sofia" din Tesalonic, poate și în alte biserici ale cetății, se săvârșeau slujbe speciale de înainte-prăznuire, întinse pe opt zile, adică șapte zile înainte de sărbătoarea propriu-zisă și una, în ziua propriu-zisă a cinstirii Sfântului Dimitrie.

Aceste *Slujbe* alcătuiau Săptămâna Mare și Paștele Sfântului Dimitri! Este vorba despre promovarea cinstirii Sfântului Dimitrie potrivit ciclului Săptămânii cele Mari a Pătimirilor de dinaintea Paștelui și al Duminicii Învierii Domnului[37].

Am amintit deja zilele de înainte-prăznuire, care începeau la 20 octombrie. Cu timpul, ele au început la 19 octombrie. „Săptămâna Mare" se să-

34 Ἰωάννη Φουντούλη, *Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ λειτουργικὰ συγγράμματα, τ. Α΄: Εὐχαὶ καὶ ὕμνοι*, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν (Ἐπιστημονικαὶ Πραγματεῖαι, Σειρὰ Φιλολογικὴ καὶ Θεολογική, τ. 10), Θεσσαλονίκη, 1968, pp. 88-97, 119-120, 129-131, 139-140, 182-208, 264-265.

35 Σωφρονίου Ευστρατιάδη (μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως), „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Ὑμνολογίᾳ"..., p. 121.

36 Izvorârea de mir a Sfântului este ulterioară și nu este atestată în primele secole după martiriu, vezi Σωφρονίου Ευστρατιάδη (μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως), „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Ὑμνολογίᾳ"..., pp. 122, 124. Despre izvorârea de mir a Sfântului Dimitrie vezi și textul hartofilaxului Ioan Stavrichie (secolul al XII-lea), *Cuvânt la minunile Sfântului Dimitrie* (*Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*), apud Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτου, „Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου", în *Μακεδονικά*, Α΄(1940), pp. 351-354.

37 Ἰωάννου Φουντούλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου...*, pp. 5-17.

vârșea, așadar, între 19 și 25 octombrie. Fiecare dată corespunde unei zile din Săptămâna Mare, fără a conta coincidența dintre ziua obișnuită a săptămânii și ziua ei „simbolică". Ceea ce contează este data, care este legată de ziua simbolică. În mod concret, fiecare:

- 19 octombrie este considerată „Duminica Floriilor" (*Vecernie și Utrenie*);
- 20 octombrie este considerată „Lunea Mare" (*Vecernie și Utrenie*);
- 21 octombrie este considerată „Marțea Mare" (*Vecernie și Utrenie*);
- 22 octombrie este considerată „Miercurea Mare" (*Vecernie și Utrenie*);
- 23 octombrie este considerată „Joia Mare" (*Vecernie și Utrenie*);
- 24 octombrie este considerată „Vinerea Mare" (*Vecernie și Utrenie*);
- 25 octombrie este considerată „Sâmbăta Mare" (*Vecernie și Utrenie*);
- 26 octombrie este considerată „Duminica Paștelor" (*Vecernie și Utrenie*)[38].

Slujbele respective au fost găsite în două codice din secolul al XV-lea: *Tipicul Sfintei Sofia din Tesalonic*, *Codicele* 2047 al Bibliotecii Naționale din Atena, fost nr. 46a al Gimnaziului Elen din Tesalonic. Este vorba despre *Tipicul* pe care l-a alcătuit Sfântul Simeon al Tesalonicului[39]; *Tipicul Sfântului Dimitrie* din Tesalonic, codicele 181 al Metocului Sfântului Mormânt din Constantinopol[40], un codice acefal și incomplet, căruia îi lipsesc primele și ultimele file.

Ambele codice prezintă deteriorări, cauzate de folosirea lor liturgică. Lacunele slujbelor sunt completate cu numeroase alte manuscrise, douăzeci și trei la număr, în principal de proveniență athonită (Vatoped, Marea Lavră, Cafsocalivia, Xenofont, Pantocrator și Sfântul Pantelimon), precum și din biblioteca Mănăstirii „Sfântul Ioan Teologul" din Patmos, din mănăstirile „Schimbarea la Față" de la Meteora și „Ipsilos[41]" din Lesbos, precum și din Biblioteca de la Viena[42].

Punctul de plecare teologic al acestei practici liturgice este strădania conștientă de a asemăna sărbătorirea cinstirii Sfântului Dimitrie cu Paștele[43].

Credința Bisericii este că Sfinții Mucenici, prin moartea lor martirică, au devenit imitatori și părtași ai pătimirii lui Hristos. În cazul Sfântului Dimitrie, o însemnătate aparte a avut-o și moartea sa, prin străpungerea

38 Ἰωάννου Φουντούλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου…*, pp. 10-17, 19-127; vezi și „Κανόνες πρὸς τὸν Μυροβλήτην Δημήτριον", în *Θύρα τῆς Μετανοίας, ἤτοι βίβλος κατανυκτικὴ καὶ ψυχωφελεστάτη*, ἐν Βενετίᾳ: ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, 1866, pp. 119-123.

39 Ἰωάννου Φουντούλη, Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου…, pp. 5-6; Ἐ. Β. Μάνου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)"…, pp, 225-226; Βασίλη Λαούρδα, „Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἀκριβὴς διάταξις τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου"…, pp. 326-339.

40 Ἰωάννου Φουντούλη, Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου…, p. 6; Ἐ. Β. Μάνου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)"…, p. 226.

41 Adică mănăstirea din locul cel înalt, datorită poziționării ei pe vârful muntelui Ordimnos din respectiva insulă (n. trad.).

42 Ἰωάννου Φουντούλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου…*, pp. 13-14.

43 Pentru acest aspect vezi, orientativ, Ἀντωνίου Μ. Παπαδοπούλου, *Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ…*, pp. 17-19: Ἀντωνίου Μ. Παπαδόπουλου, „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ τὸ μοναχικὸν ἰδεῶδες…, pp. 315-316; Ἐ. Β. Μάνου, „Τὰ Δημήτρια (ἱστορικὸν σημείωμα)"…, pp. 228-229; Ἰωάννου Φουντούλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου…*, pp. 6-7.

coastei cu suliță, fapt care amintea străpungerea coastei Domnului. Potrivit imnografilor, el „a imitat, prin [propria lui] pătimire, pătimirea de viață purtătoare a lui Hristos". „Fiind străpuns în coasta ta neprihănită, preacinstite, ai urmat Celui întins pe lemn" și, astfel, a primit „harul coastei mântuitoare"[44]. În acest mod, Sfântul Dimitrie a „zugrăvit din nou" pătimirea mântuitoare a Domnului[45].

În plus, asemănarea se extindea și la nestricăciunea trupului Domnului și la păstrarea, potrivit tradiției, a trupului neputrezit al Sfântului Dimitrie în mormânt până la un anumit moment, precum și la curgerea mirului din coasta sa străpunsă, după modelul sângelui și al apei care au ieșit din coasta Domnului (*Ioan* 19, 34)[46].

În orice caz, slujbele Sfântului Dimitrie au fost alcătuite și săvârșite astfel încât pomenirea lui să fie înfățișată, în zilele de înainte-prăznuire, după modelul Săptămânii Mari dinaintea Paștelui, iar la 26 octombrie „după modelul Sfintei și Marii Duminici a Învierii lui Hristos, Dumnezeul nostru", conform cuvintelor Sfântului Simeon al Tesalonicului[47].

Cine a inspirat și a introdus această particularitate liturgică? Deocamdată, este necunoscut[48]. Cu toate acestea, avem informații despre trei imnografi, cărora li se datorează o mare parte din bogăția imnografică a acestor slujbe. Este vorba despre:

Hartofilaxul Ioan Stavráchie, din secolul al XIII-lea, care a alcătuit *Canonul Învierii* după modelul cântării „Ziua Învierii". A mai alcătuit canoane după modelul triodelor și diodelor Săptămânii Mari și o slavă pe opt glasuri, după modelul slavei *Vecerniei Adormirii Maicii Domnului*, „La porunca dumnezeiești stăpâniri..."[49]. Sfântul Simeon al Tesalonicului, care a alcătuit sedelne, condace, luminânde și stihiri, după modelul troparelor corespunzătoare din Săptămâna Mare, Paști și Crăciun. El este principalul modelator al acestei particularități liturgice în cinstea Sfântului Dimitrie[50]. Sfântul Simeon Metafrastul, care a alcătuit canoanele de înainte-prăznuire ale sărbătorii Sfântului Dimitrie, după modelul canoanelor Săptămânii Mari[51].

Pe lângă acești trei imnografi cunoscuți, au existat și anumiți autori anonimi, care au alcătuit tropare inspirate de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. Desigur, nu trebuie uitat nici Cuviosul Gherasim Micraiananitul [† 1991][52], care, în vremurile mai noi, a alcătuit, între altele, cele trei stări ale *Prohodului*, după modelul *Prohodului* Domnului de la *Utrenia* Sâmbetei Mari. Prilejul l-au constituit izbăvi-

44 Σωφρονίου Ευστρατιάδη (μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως), „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Ὑμνολογίᾳ"..., pp. 125-150.

45 Νικολάου Καβάσιλα, „Προσφώνημα εἰς τὸν ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τὸν Μυροβλήτην", în *Μνημείοις Ὑμνολογικοῖς νῦν πρῶτον ἐκδιδομένοις ὑπὸ Ἱεροδιακόνου Θεοφίλου Ἰωάννου*, Τύποις Φοίνικος, Venetia, 1884, pp. 67-114.

46 Vezi Ἰωάννη Φουντούλη, *Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ λειτουργικὰ συγγράμματα, τ. Α΄: Εὐχαὶ καὶ ὕμνοι*, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν (Ἐπιστημονικαὶ Πραγματεῖαι, Σειρὰ Φιλολογικὴ καὶ Θεολογική, τ. 10), Θεσσαλονίκη, 1968.

47 Βασίλη ΛΑΟΎΡΔΑ, „Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἀκριβὴς διάταξις τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου"..., pp. 326-339.

48 Ἰωάννου Φουντούλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου...*, p. 7.

49 Ἰωάννου ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου...*, p. 7; vezi și Ἀθανάσιος Παντοκρατορινός, „Ἀκολουθία ψαλλομένη εἰς τὸν πανένδοξον μέγαν Δημήτριον τὸν Μυροβλήτην, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ τιμιωτάτου καὶ μακαρίου Χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης κυρ Ἰωάννου τοῦ Σταυρακίου", în „Δύο Ἀκολουθίαι εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον", în Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ΙΑ΄ (1927), pp. 371-384.

50 Βασίλη ΛΑΟΎΡΔΑ, „Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ἀκριβὴς διάταξις τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου"..., pp., 326-339; vezi și Ἰωάννη ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ λειτουργικὰ συγγράμματα, τ. Α΄: Εὐχαὶ καὶ ὕμνοι, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν (Ἐπιστημονικαὶ Πραγματεῖαι, Σειρὰ Φιλολογικὴ καὶ Θεολογική, τ. 10), Θεσσαλονίκη, 1968.

51 Ἰωάννου ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου...*, p. 8.

52 Proclamat Sfânt al Bisericii Ortodoxe, la 10 ianuarie 2023, având ca zi de cinstire data de 7 decembrie, cunoscut și ca Sfântul Cuvios Gherasim Imnograful de la schitul athonit „Sfânta Ana" (n. trad.).

rea oraşului Tesalonic de cutremurul devastator din 20 iunie 1978 şi revenirea sfintelor moaşte ale Sfântului Dimitrie la Tesalonic, în octombrie 1978 şi[, respectiv,] aprilie 1980[53].

Modelele liturgice ale slujbelor au fost Săptămâna Mare şi Sfintele Paşti, Naşterea Domnului şi Adormirea Maicii Domnului. Acest aspect nu trebuie să surprindă, deoarece amplificarea şi conferirea unei mari solemnităţi şi străluciri unei sărbători, prin imitarea imnelor altor praznice mari, nu s-au petrecut pentru prima dată la sărbătoarea Sfântului Dimitrie. Procedeul era tradiţional şi fusese deja aplicat, pe scară largă, la sărbătorile Naşterii şi Botezului Domnului, care au imitat slujbele Săptămânii celei Mari[54]. Ca produse ale imitaţiei, aceste creaţii în cinstea Sfântului Dimitrie nu au nici originalitatea spontană, nici forţa poetică a modelelor. Cu toate acestea, au claritate teologică şi multă dragoste faţă de Sfânt, împlinindu-şi scopul: alcătuiesc un ansamblu poetic şi imnografic uimitor, care îl laudă pe Sfântul Dimitrie şi subliniază cinstirea pe care i-o aduce cetatea sa, Tesalonicul. În cazul său, unic în istoria liturgică a Bisericii Ortodoxe, în care un Sfânt primeşte o asemenea cinstire din partea Bisericii locului său de origine, decisive au fost „imitarea" lui Hristos, prin martiriul Sfântului Dimitrie, izvorârea sa de mir, cinstirea universală din partea credincioşilor şi marea însemnătate a Bisericii tesalonicenilor în Iliricul de Răsărit şi în întregul Imperiu Roman de Răsărit[55].[48]

De aceea, nu trebuie uitat că aceste slujbe sunt în întregime locale, creaţii ale Tesalonicului, alcătuite special pentru a fi folosite în măreaţa biserică a Sfântului Dimitrie, construită deasupra locului unde a propovăduit, a fost întemniţat, a primit mucenicia şi a fost îngropat. Ele au fost oferite de cetate şi de locuitorii ei ocrotitorului şi patronului lor spiritual. Pentru tesaloniceni, Sfântul Dimitrie este „stăpânul, după Dumnezeu, al cetăţii Tesalonicului"[56].

---

53 Γεράσιμος Μοναχὸς Μικραγιαννανίτης, *Ἀκολουθίαι τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου*, Θεσσαλονίκη, 1979, pp. 9–67. Pentru a completa câteva date, în folosul cititorului român, precizez următoarele: sfintele moaşte ale Sfântului Dimitrie fuseseră luate din Tesalonic, în timpul cruciadelor (la începutul secolului al XIII-lea), şi duse în Italia, unde au fost păstrate, în secret, la abaţia benedictină San Lorenzo in Campo. Locaţia lor exactă a rămas necunoscută pentru lumea ortodoxă până în iunie 1978, când arheologul grec Maria Teohari le-a redescoperit şi a prezentat dovezile ştiinţifice la Academia din Atena. În urma acestei descoperiri, mitropolitul Tesalonicului Pantelimon al II-lea a demarat imediat procedurile diplomatice şi bisericeşti pentru repatrierea lor, eveniment care s-a făcut în două etape distincte: 1) 23 octombrie 1978, dată la care a fost adus înapoi, la Tesalonic, cinstitul cap al Sfântului Dimitrie; 2) 10 aprilie 1980, când au fost returnate şi celelalte sfinte moaşte (restul trupului) ale Sfântului Mare Mucenic (n. trad.).

54 Ἰωάννου Φουντουλη, *Ἡ «Μεγάλη Ἑβδομὰς» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου…*, pp. 8-11.

55 Ἀντωνίου Μ. Παπαδοπούλου, *Αἱ εορταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ…*, p. 19; Idem, *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν παράδοσιν…*, pp. 65-69.

56 *Θαύματα*, I, 13; vezi şi Παναγιώτη Κ. Χρήστου, „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος"…, p. 264; cf. Ἀλεξάνδρου Γ. Καντώνη, „Ὁ πολιούχος τῆς Θεσσαλονίκης Μεγαλομάρτυς Δημήτριος", în *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΛΘ' (1936), pp. 307–308; Γενναδίου, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, „Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τὴν 26ην Ὀκτωβρίου 1948", în *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, Λ' (1948), pp. 233–237; Σωφρονίου Ευστρατιαδη (μητροπολίτου πρώην Λεοντοπόλεως), „Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Ὑμνολογίᾳ"…, pp. 120–122; James C. Skedros, *Saint Demetrios of Thessaloniki…*, pp. 124-134.

Restul lumii îl cinstește pe Sfântul Dimitrie, prin cunoscutele slujbe cuprinse în Mineiul pe luna octombrie, în care sunt, totuși, subliniate, adesea, legătura deosebită a Sfântului cu cetatea și locuitorii ei, ocrotirea sa puternică și izbăvirea cetății din felurite primejdii, izvorârea mirului și legătura dintre străpungerea lui cu sulița și străpungerea Domnului.

Ca încheiere a acestei scurte prezentări a unei mari particularități și originalități liturgice, redăm, în continuare, cu titlu de exemplu, câteva imne (irmoase și tropare) din Săptămâna Mare și Paștele Sfântului Dimitrie, comparate cu zilele corespunzătoare din Săptămâna Mare și Sfintele Paști ale Domnului.

3. Comparație orientativă între irmoasele și troparele canoanelor celor două Săptămâni Mari

Duminica Floriilor,	**Duminica Floriilor, 19 octombrie**
Cântarea 1, glasul al IV-lea, irmosul	
Arătatu-s-au ale adâncului izvoarele de umejune lipsite și s-au descoperit temeliile mării celei învolburate, prin furtună, la semnul Tău; căci ai certat-o, iar poporul ales l-ai izbăvit, cel ce-Ți cântă cântare de biruință, Doamne.	*Arătatu-s-au, ca niște izvoare ale coastei Tale, Hristoase, șuvoaiele și s-a înnoit zidirea, spălată în sângele Tău; iar slăvitul Dimitrie, urmând-o, fiind străpuns cu sulița, a sfințit pe toți cei ce-Ți cântă cântare de biruință, Doamne.*
Lunea Mare,	**Lunea Mare, 20 octombrie**
Cântarea 1, glasul al II-lea, irmosul	
Celui ce marea cea neumblată și învolburată, cu dumnezeiasca Sa poruncă, a uscat-o, și a trece pedestru, prin ea, pe poporul israelit a povățuit, Domnului să cântăm, căci cu slavă S-a preaslăvit.	*Celui ce marea necredinței și răzvrătită a nimicit-o, prin dumnezeiescul Său sânge, și a întărit pe purtătorul de cunună Dimitrie să calce peste ea, Domnului să cântăm, căci cu slavă S-a preaslăvit.*
Marțea Mare,	**Marțea Mare, 21 octombrie**
Cântarea 8, glasul 2, irmosul	
„Poruncii tiranice, cei trei tineri cuvioși nesupunându-i-se, în cuptor fiind aruncați, au mărturisit pe Dumnezeu, cântând: Binecuvântați lucrurile Domnului pe Domnul”.	*„Nesupunându-i-se poruncii tiranice, Marele Dimitrie, în temniță fiind închis, pe Hristos lăudând, a strigat: Binecuvântați lucrurile Domnului pe Domnul”.*

Miercurea Mare,

Cântarea 3, glasul 2, irmosul

Întărindu-mă pe piatra credinței, lărgit-ai gura mea asupra vrăjmașilor mei; căci duhul meu s-a veselit, prin a-Ți cânta: nu este sfânt precum Dumnezeul nostru și nu este drept afară de Tine, Doamne.

Miercurea Mare, 22 octombrie

Întărindu-te pe piatra credinței, deschis-ai gura ta asupra rătăcirii și ai bucurat pe Hristosul tău, prin nevoințele tale, strigând, Dimitrie: Tu ești Dumnezeul nostru și nu este drept afară de Tine, Doamne.

Joia Mare,

Cântarea 1, glasul 6, irmosul

Cu tăiere s-a tăiat Marea Roșie și adâncul cel purtător de valuri s-a uscat, același, totodată, celor fără de arme a fost făcută cale, iar celor prea înarmați mormânt. Și cântare plăcută lui Dumnezeu a fost înălțată: cu slavă S-a preaslăvit Hristos, Dumnezeul nostru.

Joia Mare, 23 octombrie

Prin tăiere cu toiag s-au despicat apele și valurile rătăcirii s-au uscat prin Cruce. Același Dumnezeu și, ca atunci prin Moise, a săvârșit lucruri minunate prin Dimitrie; căci cântare, acum, din amândoi se împletește: cu slavă S-a preaslăvit Hristos, Dumnezeul nostru.

Vinerea Mare,

Cântarea 5, glasul 6, irmosul

La tine alerg, dis-de-dimineață, Cel ce pentru milostivire Te-ai deșertat pe Tine, Cel ce ești fără schimbare, pentru cel căzut, și până la pătimiri Te-ai plecat, Cel ce ești fără de patimi, Cuvântule al lui Dumnezeu. Pace dă-mi mie, Iubitorule de oameni.

Vinerea Mare, 24 octombrie

La tine alerg, cel ce, pentru Ziditor, ai voit să te dai pe tine celor fărădelege și până la junghiere ai luptat cu îndrăzneală, Mucenice al lui Hristos, și tămăduiri dăruind, Dimitrie.

Sâmbăta Mare,

Cântarea 1, glasul 6, irmosul

Pe Cel ce a acoperit cu valul mării, oarecând, pe prigonitorul tiran, sub pământ L-au ascuns feciorii celor mântuiți, iar noi, ca fecioarele, să cântăm Domnului, căci cu slavă S-a preaslăvit.

Sâmbăta Mare, 25 octombrie

Dumnezeu, Cel ce a acoperit cu valul mării, oarecând, pe tiranul, ți-a dat putere, luptându-te împotriva tiranului; iar noi, cântând Domnului, ca pe un mare mucenic te lăudăm, Dimitrie.

Sâmbăta Mare,
Prohodul Domnului

În mormânt Viața, pus ai fost, Hristoase,
și oștirile îngerești s-au spăimântat,
plecăciunea Ta cea multă preamărind.

Cuvine-se, să Te mărim pe Tine, Dătătorule
de viață, Cel ce pe Cruce mâinile Ți-ai întins
și ai zdrobit de tot puterea vrăjmașului.

Neamurile toate, cântare la mormântul
Tău, Ți-aduc, Hristoase al meu.

Sâmbăta Mare, 25 octombrie

Te fericim, cetele credincioșilor, purtătorule
de biruință, Izvorâtorule de Mir Dimitrie,
și cinstim racla moaștelor tale.

Cuvine-se, să te fericim prin cântări și imne,
Mucenice, Purtătorule de biruință, Dimitrie,
cel ce ai zdrobit de tot puterea vrăjmașului.

Neamurile toate, cele ale tesalonicenilor, pe
Dimitrie să-l cinstim.

Marea Duminică a Sfintelor Paști,
Glasul 5

Hristos a înviat din morți, cu moartea pe
moarte călcând, și celor din morminte
viață dăruindu-le.

Ziua Învierii, popoare, să ne luminăm,
Paștile Domnului, Paștile, căci din moarte
la viață și de pe pământ la cer Hristos
Dumnezeul ne-a trecut pe noi, cei ce
cântăm cântare de biruință.

Acum, toate s-au umplut de lumină, și
cerul, și pământul, și cele de dedesubt.
Să prăznuiască, deci, toată zidirea
Învierea lui Hristos, întru care s-a întărit.

Această aleasă și sfântă zi, cea dintâi a săp-
tămânii, împărăteasă și doamnă, sărbătoare
a sărbătorilor și praznic al praznicelor este,
întru care binecuvântăm pe Hristos în veci.

Luminează-te, luminează-te, Noule
Ierusalime, că slava Domnului peste tine
a răsărit. Saltă acum și te bucură Sioane,
iar tu, curată Născătoare de Dumnezeu,
veselește-te întru Învierea Celui născut al tău".

Marea Duminică a Paștelui, 26 octombrie,
se cântă ca la Înviere

Slava lui Hristos o mărturisește, izvorând
miruri din coastă, Mucenicul Dimitrie;
pe el îl mărim.

Ziua învierii, junghierea lui Dimitrie, căci cade
și înșelarea, iar Biserica lui Hristos s-a ridicat
cu strălucire și se bucură cu bucurie, înălțând
cu glas tare lui Dumnezeu cântare
de mulțumire.

Acum, toată Biserica lui Hristos s-a umplut
de bucurie, prin pomenirea Mucenicului; iar
Tesalonicul saltă și mai vârtos pentru mirurile
lui, întru care s-a întărit.

Această aleasă și sfântă zi, în care Tesalonicul,
ca împărăteasă și doamnă, se laudă cu sărbă-
toarea sărbătorilor și praznicul praznicelor,
întru care Îl binecuvântăm pe Hristos în veci.

„Luminează-te, luminează-te, toată turma
tesalienilor, că ocrotitorul tău s-a arătat ca
o stea, trimis din cer, luminând toată zidirea
Marele Mucenic Dimitrie".

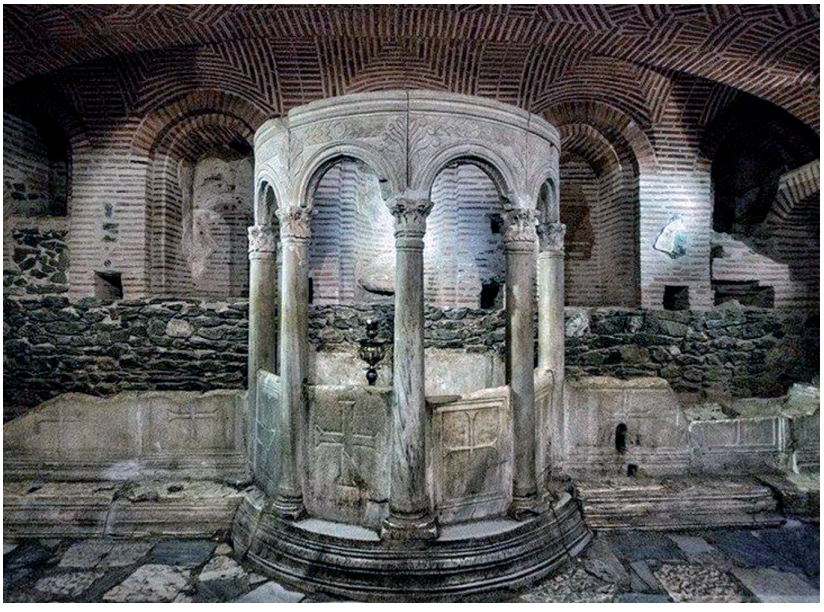
O, dumnezeiescul, o, iubitul, o, preadulcele Tău glas; căci cu noi ai făgăduit să fii cu adevărat, până la sfârșitul veacului, Hristoase; pe care întărire de nădejde credincioșii având-o, ne bucurăm.

O, Paștile cele mari și preasfințite, Hristoase, o, Înțelepciunea și Cuvântul, a lui Dumnezeu și putere, dă-ne nouă să ne împărtășim mai deplin cu Tine, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale.

O, dumnezeiescul, o, iubitul, o, preadulcele tău glas, purtătorule de biruință al lui Hristos, căci cu noi ai făgăduit să fii și în vremea primejdiilor, pe care întărire de nădejde poporul tău având-o, ne bucurăm.

O, Paștile noastre cele dumnezeiești, Dimitrie înțelepte, prin tine, ieșim drept din Egiptul oricărei vătămări, toată turma ta, pe care călăuzind-o, du-o la desfătarea cea făgăduită, prin mijlocirile tale.

Traducere din limba greacă și adnotări de Prof. univ. dr. habil. Ion Marian Croitoru, Universitatea „Valahia” din Târgoviște & Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

Cripta Sfântului Dimitrie, secolele V-VI, aflată sub biserică

Arhimandrit
Maxims Constas

Răpirea Sfântului Apostol Pavel până la al treilea cer (*II Corinteni* XII, 1-10) în tradiția teologică bizantină

Introducere

Lumea cerească era o realitate vie în mintea bizantinilor de rând, deși aceștia nu o reduceau la o reprezentare sau construcție unitară. Aceasta se datora în parte naturii experienței mistice și limitelor limbajului de a o exprima, dar și diferențelor dintre înțelegerea populară și cea biblică a cerului, moștenite din fizica și astronomia greacă. Potrivit tradiției biblice, cerul era așezat deasupra „firmamentului", o boltă solidă suspendată peste pământ, care despărțea apele de pe pământ de cele de deasupra firmamentului, ape ce cădeau pe pământ sub formă de ploaie, grindină sau zăpadă (cf. *Facerea* 1, 6)[1]. Concepția greacă, în schimb, imagina o serie de șapte ceruri rotative, înțelese ca sfere concentrice, fiecare aflată în contact cu cea de deasupra și cu cea de dedesubt. Angajamentul bizantin față de ambele aspecte poate fi observat clar în scrierile Sfântului Ioan Damaschinul, al cărei scrieri despre natura cerului include o trecere în revistă semnificativă a științei și astronomiei contemporane[2].

Deși ar putea părea evident că lumea cerească era, cel puțin, o realitate celestă, nici acest lucru nu era întotdeauna clar, de vreme ce Sfântul Apostol Pavel identificase, sau cel puțin asociase, răpirea sa la „al treilea cer" cu o vizită în „Rai" (*II Corinteni* XII, 1–10), acesta din urmă fiind considerat o realitate hotărât *terestră* (deși și acest punct era dezbătut)[3]. Autorii de literatură populară religioasă erau mai degrabă interesați de un paradis pământesc sau cel puțin perceptibil prin simțuri, a cărui locație precisă căutau să o descopere și a cărui topografie încercau să o descrie. Aceste relatări erau adesea

1 Despre firmamentul biblic și receptarea sa în teologia bizantină, vezi Nicholas [Maximos] Constas, „Symeon of Thessaloniki and the Icon Screen" în *Thresholds of the Sacred: Architectural, Art Historical, Liturgical, and Theological Perspectives on Religious Screens, East and West*, ediție îngrijită de Sharon Gerstel, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 2006, pp. 171, 173–74, 181.

2 Sfântul Ioan Damaschin, „Despre cer" în *id.*, *Despre credința ortodoxă* 20, ediție îngrijită de Bonifatius Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 2, Walter de Gruyter, Berlin și New York, 1973, pp. 50–54; și Sfântul Vasile Cel Mare, Hexaemeron III.2–5 (SC 26bis: 190–216), care, scriind într-o lume încă în mare măsură păgână, este în general mai critic la adresa tradiției filozofice. De reținut că ambii autori citează răpirea lui Pavel la al treilea cer (*II Corinteni* XII, 1–10).

3 Vezi A. Wenger, „Ciel en Paradis: Le séjour des âmes d'après Philippe le Solitaire, Dioptra, Livre IV, Chapitre X" în *Byzantinische Zeitschrift* 44, 1951, pp. 560–69.

preocupate de soarta sufletelor după moarte, mulți crezând că acestea sălășluiau în „Rai”[4]. Autorii cu preocupări strict teologice sau spirituale, pe de altă parte, nu ar fi negat adevărul acestor relatări populare, dar interesul lor nu se îndrepta spre forma exterioară sau aspectul cerului (sau al paradisului), ci spre natura sa spirituală, precum și spre procesele inițiatice și intelectuale necesare pentru a pătrunde într-o asemenea stare. Cu alte cuvinte, preocuparea lor nu privea natura fizică a locului spre care călătorea sufletul, ci dispoziția interioară a călătorului spiritual. Aceste tradiții nu se aflau neapărat în tensiune sau competiție una cu cealaltă, ci reflectau mai degrabă diferențe de public, gen literar și interesele proprii ale fiecărui autor sau școală.

Relatarea Sfântului Apostol Pavel este singura descriere directă, din primul secol, a unei răpiri la cer care s-a păstrat. Este uimitor de scurtă, aproximativ cincizeci de cuvinte.

Acest studiu se concentrează în principal asupra celei de-a doua tradiții, cea a scriitorilor teologici și duhovnicești, care va fi explorată și analizată prin prisma celebrei răpiri a Sfântului Apostol Pavel la al treilea cer, descrisă în a doua sa *Epistolă către Corinteni* (*II Corinteni* XII, 1–10). Relatarea Sfântului Apostol Pavel este singura descriere directă, din primul secol, a unei răpiri la cer care s-a păstrat[5]. Este uimitor de scurtă, aproximativ cincizeci de cuvinte, puțin mai mult decât o digresiune eliptică despre „viziuni și revelații”, inserată într-o serie mai amplă de argumente. În tradiția lăudării ironice, Sfântul Pavel atribuie experiența unui „om oarecare” care a fost „răpit” până la al treilea cer, afirmând ulterior că acest om a fost „răpit în Rai”, unde a auzit „cuvinte de nespus, pe care nu-i este îngăduit omului să le grăiască”. Complicând și mai mult lucrurile, Sfântul Pavel mărturisește că nu știe dacă experiența a avut loc „în trup sau în afara trupului”. Cititorii au rămas astfel nedumeriți cu privire la relația exactă dintre al treilea cer și Rai, unii considerând că este vorba de unul și același loc, alții înțelegând că apostolul descrie două răpiri separate, iar alții susținând că e vorba de o singură răpire desfășurată în două etape distincte[6]. Alte probleme au apărut cu privire la caracterul

4 Bazat în mare parte pe cuvintele lui Hristos către tâlharul de pe cruce: „Adevărat grăiesc ție, astăzi vei fi cu Mine în rai» (Lc 23, 43); cf. [Maximos] Constas, „«To Sleep, Perchance to Dream»: The Middle State of Souls in Byzantine Literature” în *Dumbarton Oaks Papers* 55, 2001, pp. 91–124.

5 Paula R. Gooder, *Only the Third Heaven? 2 Corinthians 12:1–10 and Heavenly Ascent*, T&T Clark, Londra și New York, 2006; oferă o privire de ansamblu utilă asupra unui secol de cercetare. De asemenea, este utilă lucrarea lui James D. Tabor, *Things Unutterable: Paul's Ascent to Paradise in its Greco-Roman, Judaic and Early Christian Context*, University Press of America, Lanham, 1986; precum și Riemer Roukema, „Paul's Rapture to Paradise in Early Christian Literature” în *The Wisdom of Egypt*, ediție îngrijită de Anthony Hilhorst și George H. Van Kooten, Brill, Leiden, 2005, pp. 267–283.

6 Că Pavel a trăit două răpiri separate, una la al treilea cer și alta în Rai, a fost susținut de Fotie, *Bibliotheca* 234 în Photius, *Bibliothèque*, ediție îngrijită de René Henry, vol. 5, Les Belles Lettres, Paris, 1967, pp. 85–86; și, mai târziu, de Mihail Psellos, „On St Paul's Rapture: «I Know a Man in Christ with who Fourteen Years Ago»” în *Michaelis Pselli Theologica*, 1/111, ediție îngrijită de Gautier, Teubner, Leipzig, 1989. Vezi și Leonțiu din Constantinopol, *Cuvântare la Cincizecime*, care afirmă că, aflat în rai, Pavel l-a văzut pe „bunul tâlhar” (cf. Lc.

spiritual sau trupesc al experienței și, nu în ultimul rând, la faptul că epistola Sfântului Pavel nu spune nimic despre conținutul, sensul sau scopul revelației cerești, ori de ce cuvintele auzite nu puteau fi comunicate altora[7].

Perioada patristică

În ciuda acestor ambiguități, sau poate tocmai din pricina lor, povestea răpirii Sfântului Pavel a stârnit un interes considerabil de-a lungul perioadei patristice și bizantine. În general, Sfinții Părinți au acceptat relatarea ca fiind cu totul potrivită și firească, recunoscând în răpirea Sfântului Pavel o paradigmă pentru propriile lor experiențe spirituale. Această legătură a fost autorizată în bună parte de influenta *Viață a lui Antonie*, scrisă de Sfântul Atanasie, în care Părintele pustiei este descris ca fiind „purtat în cuget", ca și cum ar fi fost în afara sa, călăuzit în văzduh. Răpirea Sfântului Antonie este comparată cu cea a Sfântului Pavel, permițându-i acestuia să vadă ceea ce Sfântul Pavel numise „stăpânul autorității văzduhului" (Efeseni II, 2)[8]. Conținutul acestor viziuni cerești varia, dar aproape întotdeauna îl luau pe Sfântul Apostol Pavel drept model. Palladius, de pildă, relatează un episod asemănător de răpire extatică trăit de Evagrie: acesta povestește cum, meditând în mijlocul altor călugări, s-a simțit copleșit de bucurie și s-a văzut înălțat ca norii, purtat cu întreaga lume într-o singură privire; apoi și-a revenit cu cartea în mână, fără să știe dacă fusese înălțat în trup sau în afara trupului, „nu știu, Dumnezeu știe" (cf *II Corinteni* XII, 3)[9]. Folosirea relatării pauline ca model pentru experiența mistică creștină era mult mai veche decât secolul al patrulea și apăruse deja, într-o formă bine dezvoltată, în *Comentariul* lui Origen la *Cântarea Cântărilor*, care contopește „cămara" lăuntrică a Mirelui ceresc cu „a treia cameră" a apostolului. *Comentariul* lui Origen s-a păstrat doar într-o traducere latină, deși pasajul care leagă extazul Sfântului Pavel de exegeza spirituală creștină există în greacă în *Catena la Cântarea Cântărilor*, alcătuită de Procopius din Gaza (cca. 460–526[10]). Origen a fost, de asemenea,

În general, Sfinții Părinți au acceptat relatarea ca fiind cu totul potrivită și firească, recunoscând în răpirea Sfântului Pavel o paradigmă pentru propriile lor experiențe spirituale.

23, 43; CCSG 17:401); opinie împărtășită și de Euthymius Zigabenos, *Commentary on 2 Corinthains*, care adaugă că Pavel a văzut acolo „sufletele sfinților aflate în odihnă", în Ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ εἰς τὰς Ζ΄ Καθολικάς, ediție îngrijită de Nikephoros Kalogeras, vol. 2, Perris, Atena, 1887, p. 480.

7 Desigur, scriitorii de literatură apocrifă au oferit bucuroși răspunsuri la aceste întrebări; cf. Gooder. *Third Heaven*, pp. 104-127; și J. E. Wright, *The Early History of Heaven*, Oxford University Press, Oxford, 2000, pp. 148-163.

8 Sfântul Atanasie, *Viața Sfântului Antonie* 65.2; 65.8–9 (SC 400:304, 306); cf. *The Saying of Abba Silouan* [*Apoftegma avvei Siluan*], (PG 65:408D).

9 Citat în Gabriel Bunge, *Spiritual Fatherhood: Evagrius Ponticus in the Role of Spiritual Father*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood (NY), 2016, p. 27.

10 Origen, *Comentariu la Cântarea Cântărilor* I (GCS VIII/33:103–9); cf. Procopiu, *Catena la Cântarea Cântărilor* (PG

profund îndatorat scrierilor și persoanei Sfântului Pavel, de la care a preluat principiile fundamentale ale exegezei sale spirituale[11]. „Dacă cineva dorește să fie creștin și ucenic al lui Pavel", susținea Origen, „să ia aminte la ce spune Pavel: că legea este spirituală"[12]. În școala Sfântului Pavel, exegeza spirituală nu însemna aplicarea unor metode exegetice convenționale, ci era chemată să realizeze transformarea personală a exegetului. Acest simbol al schimbării era chiar răpirea Sfântului Pavel la al treilea cer, pe care Origen o înțelegea drept model pentru trecerea sufletului de la cele văzute la cele nevăzute, ca paradigmă a mișcării exegetice de la „literă" la „duh" (*II Corinteni* III, 6; cf. *Romani* II, 29, VII, 6)[13]. Modelul lui Origen, constituit dintr-o dată, a cuprins întregul șir al ascensiunii mistice și avea să fie dezvoltat ulterior de un mare număr de scriitori patristici și bizantini de mai târziu.

Sfântul Maxim Mărturisitorul

Un exemplu elaborat al acestei dezvoltări se găsește în *Ambigua* Sfântului Maxim Mărturisitorul[14]. În acest pasaj, Sfântul Maxim interpretează răpirea Sfântului Apostol Pavel în cadrul progresului spiritual și al teologiei îndumnezeirii. El nu este preocupat să alcătuiască o hartă a cerurilor, ci să explice îndumnezeirea. Sfântul Maxim observă că potențialul îndumnezeirii nu este o capacitate proprie firii omenești, ci activitatea Harului dumnezeiesc, a cărei primire cere omului să „iasă din sine însuși", adică să intre într-o stare de extaz, pentru care Sfântul Pavel oferă cheia esențială. Sfântul Maxim întreprinde apoi o interpretare a ascensiunii apostolului, pe care o desfășoară potrivit celor trei trepte ale purificării, iluminării și unirii mistice[15].

17:253; PG 87:1552). Vezi și Sfântul Grigorie de Nyssa, *Apologia la Hexaemeron*, care descrie, de asemenea, răpirea lui Pavel la al treilea cer ca o „intrarea în cel mai lăuntric sanctuar al naturii inteligibile" (PG 44:121B).

11 Pentru discuție, vezi Henri de Lubac, „Origen and Paul", în *History and the Spirit: Understanding the Scripture According to Origen*, Ignatius Press, San Francisco, 2007, pp. 77–86; și Christoph Markschies. „Paul the Apostle", în *The Westminster Handbook to Origen*, ediție îngrijită de John McGuckin, Westminster-John Knox, Louisville, 2004, pp. 167–169.

12 Origen, *Omilia 6.1 la Geneza* (SC 7bis: 182–184).

13 Pentru folosirea de către Origen a răpirii Sfântului Apostol Pavel ca principiu exegetic, cf. Origen, *Despre primele principii 2.7.4* (SC 252:332); *id.*, *Omilia 4.2 la Ieșire* (SC 321:120–122); *id.*, *Omilia 23.4 la Iosua* (SC 71: 462-468); *id.*, *Comentariu la Ioan 13.28–36* (SC 222:456–51); *id.*, *Comentariu la Romani 10.43* (PG 14:1290–1292); *id.*, *Exhortație la martiriu 13* (GCS 1:13); *id.*, *Contra Celsum* 1.48 (SC 147:190–192); și *ibid.*, 6.6, 7.43 (SC 147:190–192, 132:111–116).

14 Sfântul Maxim Mărturisitorul, *On Difficulties in the Church Fathers: Maximos the Confessor, The Ambigua*, ediție îngrijită de Nicholas [Maximos] Constas, DOML 1. Cambridge, Harvard University Press, MA, 2014, pp. 408–419 (= Amb. 20).

15 În acest pasaj, Sfântul Maxim comentează pe Sfântul Grigorie de Nazianz, Cuvântarea 28.20 (30–140), care descrie răpirea lui Pavel ca o întreită „progresie, urcare sau asumare la al treilea cer". Vezi și scolia Sfântului Maxim Mărturisitorul la extazul lui Pavel în *Ioannis Scythopolitani prolegomena et scholia in Dionysii Areopagitae librum De divinis nominibus*, de Gruyter, ediție îngrijită de Beate Regina Suchla, Berlin, 2011, p. 188, rândurile 9–35 (în aparat).

Prima treaptă cuprinde (1.1) „filozofia practică" a asceticii, (1.2) renunțarea la firea pătimașă, și (1.3) o stare de nepătimire. A doua treaptă este marcată de (2.1) depășirea gândurilor generate de percepția simțurilor, (2.2) depășirea timpului și a spațiului (adică a condițiilor ireductibile în care există obiectele percepției), sau (2.3) „contemplația naturală", care este înțelegerea temeiurilor inteligibile și, în cele din urmă, dumnezeiești ale realității fizice. A treia și ultima treaptă este fie (3.1) „sălășluirea" în Dumnezeu, (3.2) o restaurare la sursa dumnezeiască, fie (3.3) inițierea în „înțelepciunea teologică". Deoarece Treimea este o stare extatică marcată de încetarea simțirii și a intelectului, ea nu este „ceva ce apostolul a săvârșit, ci ceva ce i s-a întâmplat lui", singura „lucrare" în operațiunea efectivă aparținând în întregime lui Dumnezeu[16].

Faptul că Sfântul Apostol Pavel nu putea determina dacă fusese „în trup" sau „în afara trupului" era o consecință firească a extazului apostolului. (...)

Cuvintele pe care Sfântul Pavel le-a auzit nu puteau fi repetate, căci, de vreme ce fuseseră rostite dincolo de minte, ele nu puteau fi nici cuprinse prin gândirea obișnuită, nici vorbite în vorbire obișnuită, nici percepute prin auzul omenesc obișnuit.

Cât despre înțelesul „celui de-al treilea cer", Sfântul Maxim oferă trei interpretări: fie (1) „hotarul" sau „limita" celor trei trepte pe care le-a atins Pavel, fie (2) „cele trei cete de îngeri de deasupra noastră"[17], fie, prin aceste ordine îngerești, un proces de negație și afirmare. Negând cunoașterea unei cete îngerești, apostolul era inițiat în ordinea imediat superioară ei, „căci afirmarea pozitivă a cunoașterii celor de sus se face prin negarea cunoașterii celor de jos", tot așa cum negarea a ceea ce e mai presus implică afirmarea a ceea ce e mai prejos. Acest proces ajunge la capăt odată cu ultima negare a „cunoașterii lui Dumnezeu", dincolo de care nu mai poate exista nicio altă afirmare, „de vreme ce nu mai există niciun hotar sau limită care să poată defini sau încadra negația"[18].

Potrivit Sfântului Maxim Mărturisitorul, faptul că Sfântul Apostol Pavel nu putea determina dacă fusese „în trup" sau „în afara trupului" era

16 *Amb.* 20.2–4 (DOML 1:410-415)

17 *Amb.* 20.4–5 (DOML 1:413-417). cf. Zigabenos, *Commentary on 2 Corinthians*: „Deși Pavel părea că trăiește pe pământ, el se afla într-o întrecere prietenoasă cu îngerii și astfel s-a înălțat până la al treilea cer", ediție îngrijită de Kalogeras, Ἑρμηνεία, 2:479; și Sfântul Ioan Gură de Aur, *Panegiric la Sfântul Apostol Pavel* 2.8: „Să luăm în considerare cinstirile pe care le-a primit Pavel. A fost răpit în rai, până la al treilea cer, și făcut părtaș la cuvinte de netăinuit pe care omului nu-i este îngăduit să le rostească (2 Cor 1, 2-4). A meritat această cinste pentru că a umblat pe pământ ca și cum s-ar fi aflat în tovărășia îngerilor. Sub veșmântul unui trup muritor, el era înger prin curăția sa și, în ciuda slăbiciunii umane, se străduia să fie la fel de angelic precum puterile de sus" (SC 300:156). Așezarea lui Pavel în rândul îngerilor nu este neconsecventă cu mărturia epistolelor apostolului, care descriu un cosmos populat de multiple niveluri de ființe angelice. În Rom 8:38-39, Pavel menționează „îngeri, începătorii, stăpâniri, înălțimi și adâncuri", care sunt numele diferitelor puteri cerești. El este încredințat că victoria lui Hristos va fi asupra „oricărei începătorii, stăpâniri și puteri" (1 Cor 15:24), termeni ce desemnează, de asemenea, felurite cete angelice. Trimiterile sale la „elementele lumii" (Gal 4:3; Col 2:20) indică, de asemenea, duhuri stăpânitoare, posibil legate de sferele planetare (cf. Ef 2:2). În 1 Cor 2:6 el se referă la „stăpânitorii acestui veac", al căror „dumnezeu" este o putere demonică (cf. 2 Cor 4:4), în timp ce Satana însuși se poate preface în „înger al luminii" (2 Cor 11:14).

18 *Amb.* 20.5 (DOML 1:416–417).

o consecință firească a extazului apostolului: fiindcă Sfântul Pavel ieșise din sine în extaz, puterea sa de percepție senzorială era inactivă, și astfel el nu era „în trup"; dar nici nu era complet „în afara trupului", întrucât și puterea sa intelectivă era inactivă în timpul răpirii. Sfântul Maxim afirmă că tot din această pricină cuvintele pe care Sfântul Pavel le-a auzit nu puteau fi repetate, căci, de vreme ce fuseseră rostite dincolo de minte, ele nu puteau fi nici cuprinse prin gândirea obișnuită, nici vorbite în vorbire obișnuită, nici percepute prin auzul omenesc obișnuit. Sfântul Maxim încheie această interpretare complexă construind-o pe ideea că întreitul urcuș al lui Pavel este expresia progresului spiritual rezultat dintr-o viață trăită potrivit virtuților pauline ale „credinței, nădejdii și dragostei" (*I Corinteni* XIII, 13)[19].

(...) cele trei ceruri semnifică treptele superioare ale vieții spirituale și modurile lor respective de cunoaștere. Mișcarea celor trei trepte este astfel o progresie de la modurile inferioare la cele superioare de cunoaștere, pe măsură ce sufletul se abstrage tot mai mult de la simțurile trupești, trecând într-un tărâm dincolo de intelect.

În lectura pe care Sfântul Maxim o face celei de-a doua *Epistole către Corinteni* XII, 1–4, răpirea Sfântului Apostol Pavel este deplin identificată cu ascensiunea mistică și experiența îndumnezeirii. Ceea ce ar putea dezvălui relatarea Sfântului Pavel despre structura și organizarea lumii cerești prezintă pentru el un interes redus. În schimb, cele trei ceruri semnifică, de fapt, chiar sunt, treptele superioare ale vieții spirituale și modurile lor respective de cunoaștere. Mișcarea celor trei trepte este astfel o progresie de la modurile inferioare la cele superioare de cunoaștere, pe măsură ce sufletul se abstrage tot mai mult de la simțurile trupești, trecând într-un tărâm dincolo de intelect. Condiția de a fi „răpit", de a fi „în afara sinelui", îngăduie o experiență imediată a lui Dumnezeu în extaz, astfel încât răpirea Sfântului Pavel, departe de a fi un eveniment unic și extraordinar, coincide cu însuși țelul pentru care este pregătită viața creștină, anume experiența îndumnezeirii. Pentru scriitorii bizantini de mai târziu, aceasta avea să devină interpretarea standard a *II Corinteni* XII, 2–4, astfel încât fiecare sfânt are potențialul de a deveni „un alt Pavel" (ἕτερος Παῦλος), răpit până la al treilea cer al teologiei[20].

Interpretarea Sfântului Maxim este strâns legată de teologia lui Dionisie Areopagitul, în al cărui sistem ea face parte dintr-o întâlnire di-

19 *Amb.* 20.6–7 (DOML 1:417–419).

20 Sfântul Nichita Stithatul, *Capete gnostice* 44 (Φιλοκαλία 3:336–337); id., Capete practice și teologice 104 (Φιλοκαλία 3:254); Sfântul Macarie, *Despre libertatea minții* 23 (Φιλοκαλία 3:230; PG 34:957B); și Sfântul Calist Patriarhul, *Despre rugăciune* 45, 49 (Φιλοκαλία 4:329, 332). Vezi și Neil din Ancyra, *Cuvânt despre voluntara sărăcie* 27: „Rugăciunea desăvârșită este răpirea minții și încetarea desăvârșită a percepției senzoriale, și de aceea Pavel, când «a fost răpit până la al treilea cer, nu știa dacă era în trup sau afară din trup» (2 Cor 12:2). Același lucru i s-a întâmplat când «se ruga în templu și a intrat în extaz» (Fap 22:17-18) și a auzit glasul dumnezeiesc prin simțul lăuntric al inimii sale, căci simțul auzului, împreună cu toate celelalte simțuri trupești, încetează în timpul experienței extazului" (PG 79:1004B), citat de Sfântul Grigorie Palama, în *Triade* 1.3.18.

namică a două extazuri, astfel încât extazul sufletului către Dumnezeu este întâmpinat de extazul lui Dumnezeu către suflet. În timp ce Dionisie recunoaște că aceasta este o afirmație „îndrăzneață", el o așază totuși în centrul viziunii sale despre univers, anume că divinul însuși este supus extazului iubirii, fiind atras „în afara sa însuși" (ἔξω ἑαυτοῦ) în grija sa iubitoare și providențială pentru creație. Astfel, extazul Sfântului Pavel servește drept cadru microcosmic pentru narațiunea mai amplă a extazului lui Dumnezeu în creație[21]. Dionisie însuși, totuși, nu citează niciodată *II Corinteni* XII, 1–10 și, prin urmare, nu menționează niciodată răpirea Sfântului Pavel la ceruri, probabil pentru că o asemenea ascensiune ar fi încălcat granițele fixe ale ierarhiilor sale cerești. Această omisiune a fost remarcată de primul comentator al lui Dionisie, Ioan din Scythopolis, care a corectat tacit acest lucru în scoliile sale. Pentru Ioan, legăturile dintre Pavel și corpus-ul dionisiac erau evidente: „Epistolele lui Pavel dovedesc autenticitatea acestor scrieri, și mai ales lipsa de artificiu a tuturor acestor învățături"[22]. Căci, pentru el, teologia scrierilor dionisiace este o extensie a teologiei Sfântului Pavel, și astfel confirmată de acesta, recunoaștere pe care o poartă în scoliile sale, care trasează sistematic paralele între corpusul dionisiac și epistolele Sfântului Pavel. Astfel, pentru Ioan, cunoașterea de către Dionisie a ierarhiilor îngerești a fost obținută în timpul răpirii lui Pavel la „al treilea cer" (*II Corinteni* XII, 2): „Aici cred că Dionisie vorbește despre nimeni altul decât despre Sfântul Pavel, căci acesta a fost luat sus în cel deal treilea cer și inițiat în aceste lucruri"[23].

Perioada bizantină mijlocie

Ioan Geometres

Tradițiile interpretative descrise mai sus au continuat să fie general acceptate printre teologii și intelectualii bizantini, adaptându-se în același timp nevoilor unei Biserici și societăți în schimbare. Odată cu instituirea sărbătorii Adormirii Maicii Domnului la Constantinopol, răpirea Sfântului Pavel la cer a fost pusă într-o nouă lumină, devenind mijlocul prin care se explica prezența Sfântului Pavel la înmormântarea Maicii Domnului, purtat prin văzduh pe un nor[24].

21 Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre numele dumnezeiești* 4.13, în *Pseudo-Dionysius Areopagita, De Divinis Nominibus*, ediție îngrijită de Beate Regina Suchla, Walter de Gruyter, Berlin și New York, 1990, p. 159, rândurile 9-14.

22 „Prologue to the Scholia on Dionysius" [Prolog la Scolii despre Sfântul Dionisie] (PG 4:21A), citat în P. Rorem și John J. Lamoreaux, *John of Scythopolis and the Dionysian Corpus: Annotating the Areopagite*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 148.

23 „Scholion on the Celestial Herarchy" [Scolie la Ierarhia cerească] (PG 4:200D), citat în Paul Rorem și John Lamoreaux, *John of Scythopolis and the Dionysian Corpus*, p. 158.

24 Un pasaj în Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre numele dumnezeiești* 3.2, s-a crezut că face aluzie la Adormirea Maicii Domnului; cf. Paul Rorem și Lamoreaux, *John of Scythopolis and the Dionysian Corpus*, pp. 199–200; și Francesca Dell'acqua, „Fr. Pseudo-Dionysius and the Dormition of the Virgin", în *Pseudo-Dionysius*

Un martor important al acestei tradiții este Ioan Geometres (cca. 935/40–1000), care a activat la Constantinopol în a doua jumătate a secolului al X-lea. Geometres a fost poetul laureat al epocii sale, dar a produs și un corp bogat de literatură ecleziastică, inclusiv o cuvântare omiletică pentru sărbătoarea Adormirii, numită în general *Viața Maicii Domnului*. Lucrarea rămâne nepublicată, cu excepția secțiunii despre Adormire, editată și publicată într-o traducere franceză în 1955 de Antoine Wenger. Deoarece textul nu este bine cunoscut, voi cita pasajul relevant în întregime. După cum vom vedea, Geometres prezintă o sinteză a aproape tuturor discursurilor exegetice, științifice și duhovnicești pe care cultura bizantină le adusese în discuția despre ascensiunea Sfântului Pavel la cer: „Unii oameni, nicidecum neînsemnați ca număr sau lipsiți de știință, au scris despre Pavel și răpirea sa la al treilea cer, spunând că el a fost răpit într-un nor pentru a putea fi prezent la plecarea Fecioarei de pe pământ spre cer, o răpire pe care el însuși ne-a descoperit-o (*II Corinteni* XII, 2), deși o asemenea identificare a celor două evenimente este contestată de mulți. De pildă, unii cred că, prin sintagma „până la (ὡς) al treilea cer" (*II Corinteni* XII, 2), Sfântul Pavel se referea la brâul planetelor din ceruri, întrucât Scriptura numește adesea „cer" ceea ce înseamnă de fapt „aer" și mai ales „eter", așa cum vorbește despre „păsările cerului" (*Facerea* II, 19; *Psalmul* VIII, 9; *Matei* VI, 26), despre „planete" (*Isaia* XIII, 10; *Matei* XXIV, 29; *Apocalipsa* VI, 13) sau despre „stelele cerului" (*Ieșirea* XXXII; 13; *Evrei* XI, 12). Printre stele, unele sunt mai departe și altele mai aproape, brâurile lor fiind determinate de distanțele lor relative. Cei ce susțin aceste păreri conchid că Sfântul Pavel a văzut lucruri dincolo de ocean, sau care se aflau aproape de ocean, inclusiv Raiul însuși[25]. Alții cred că „al treilea cer" este cerul inteligibil, aflat dincolo de cele două ceruri sensibile. Dintre acestea, unul (cf. *Facerea* I, 7), firmamentul, poate fi cuprins de simțuri datorită funcțiilor și formei sale fizice; celălalt este, prin fire, potențial vizibil, la fel ca și primul, dar, fiindcă se află dincolo de firmament, este ascuns privirii noastre.

Mi se pare că se poate vedea aici ceva mai sublim și mai potrivit încă, și în același timp vrednic de viziunea Sfântului Pavel. „Al treilea cer" ar fi cea de-a treia treaptă a îngerilor cerești, pe care Scriptura îi numește adesea „ceruri", deși nu atât cetele și rangurile lor, cât mai degrabă îi numim, așa cum numim și brâurile stelelor, „cerurile". Această a treia ceată, începând de jos, ar fi Tronurile, iar de sus, Serafimii[26]. Ajungând la această înălțime și fiind ridicat mai presus de primele două ranguri, Sfântul Pavel a devenit văzător al unor lucruri dincolo de vedere și auzitor al unor lucruri dincolo de auz. El a văzut și pe Mântuitorul Hristos în trup, astfel încât nu avea să-i lipsească nimic în comparație cu ceilalți apostoli, și de la Mântuitorul Hristos a auzit acele cuvinte sau taine de nespus (*II Corinteni* XII, 4). Iar aceasta se datorează faptului că, dobândind și celelalte viziuni și sunete cerești de mai jos, el a învățat astfel rânduiala

and Christian Visual Culture, c. 500–900, ediție îngrijită de Francesca Dell'acqua și Ernesto Sergio Mainoldi, , Palgrave Macmillan, London, 2020, pp. 239–282.

25 Wenger, *L'Assomption*, 374, n. 1 (citat mai jos, n. 26), vede în aceasta un ecou al speculației bizantine privind localizarea raiului pământesc. Pământul este înconjurat de apele oceanului, dincolo de care se află raiul, deși alții au plasat raiul în Africa, spre izvorul Nilului, considerat a fi unul dintre cele patru fluvii ale raiului; cf. Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Rai* (PG 30:64B). Vezi și J. Daniélou, „Terre et Paradis chez les Pères de l'Église", în *Eranos Jahrbuch* 22 (1953), pp. 433–472; și Wenger, *Ciel ou Paradis* (citat mai sus, n. 3).

26 Dionisie numără nouă cete de îngeri, organizate în trei ordine; serafimii constituie a treia ceată de îngeri, iar nu al treilea ordin; limbajul lui Geometrul nu este consecvent aici.

armonioasă, demnitatea și frumusețea celorlalte cete cerești, precum și înțelepciunea și desfătarea cântărilor lor. Este limpede că Sfântul Pavel a încredințat partea cea mai mare a acestor minuni, cel puțin acelea care pot fi grăite de limbă și auzite de ureche, ucenicilor săi, Dionisie Areopagitul și Ierotei, așa cum Dionisie însuși mărturisește vorbind despre sine și despre Ierotei. Dar destul despre ceruri și răpiri, și despre faptul dacă a existat o singură asemenea răpire sau dacă cea descrisă în Scriptură a fost diferită de aceasta, și de ce fel au fost și cum au avut loc. Să lăsăm fiecăruia să creadă cum voiește, căci nouă ne este de-ajuns să recunoaștem că Sfântul Pavel a fost prezent, fiind adus acolo pe un nor[27].

El a văzut și pe Mântuitorul Hristos în trup, astfel încât nu avea să-i lipsească nimic în comparație cu ceilalți apostoli, și de la Mântuitorul Hristos a auzit acele cuvinte sau taine de nespus.

În aceste două paragrafe, Geometres reunește multiple pasaje scripturistice, exegeză biblică tradițională, izvoare apocrife și liturgice, precum și știința greacă. Limbajul Sfântului Pavel este explicat pe baza unor termeni paraleli din Scriptură, dar în același timp este deschis și dezvoltat în lumina astronomiei. Astfel, marginea exterioară a „celui de-al treilea cer" al Sfântului Pavel este identificată a fi fie brâul planetelor, fie al stelelor fixe. Pe lângă aceste elemente biblice și științifice, Geometres oferă și o interpretare a ascensiunii care este mai strict teologică și spirituală. Observațiile sale despre cetele îngerești indică în mod clar cunoașterea corpusului dionisiac și, probabil, a operei Sfântului Maxim Mărturisitorul. Revelațiile Sfântului Pavel sunt atribuite direct Mântuitorului Hristos, poate din pricina credinței bizantine potrivit căreia răpirea Sfântului Pavel a avut loc pe drumul spre Damasc, atunci când MântuitorulHristos înviat i S-a arătat în slavă și i-a vorbit direct apostolului (cf. *Faptele Apostolilor* IX, 1–19). Ne vom întoarce asupra acestei chestiuni ceva mai încolo.

Niketas Stethatos

Un monah al mănăstirii Studiților, Niketas Stethatos (cca. 1005–1085), a scris un scurt tratat numit *Contemplarea Raiului*. Scris ca un exercițiu exegetic și spiritual, „Raiul" pentru Stethatos nu este în primul rând Grădina istorică a Edenului, despre care el spune că aparține unei ere trecute și este acum pentru totdeauna închisă omenirii. El vorbește în schimb despre un al doilea Rai, o realitate noetică, un fel de *locus* interior, nu mai puțin real, dar care nu mai este situat pe o hartă a cosmosului exterior, ci

27 Ioan Geometrul, *Viața Maicii Domnului* 14–15, ediție îngrijită de Antoine Wenger, în *L'Assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VI-e au X-e siècle. Études et documents*, Institut Français d' études byzantines, Paris, 1955, pp. 372–376. Profesorul Christos Simelidis și cu mine lucrăm în prezent la o ediție critică și la traducerea în limba engleză a întregului text din Viața Maicii Domnului.

există în interiorul microcosmosului uman. Stethatos identifică acest al doilea Rai cu „al treilea cer" al Sfântului Pavel, la care toate ființele umane au acces potențial. Prin Întrupare, întreaga creație poate acum sluji drept Rai, căci prin contemplarea spirituală a naturii, credincioșii pot urca la cer și la Dumnezeu Însuși[28].

În cazul Sfântului Pavel, apostolul s-a înălțat la „al treilea cer" al teologiei, intrând în „norul întunecat" al teologiei și într-un alt (ἄλλον) „Rai", care i-a îngăduit să înțeleagă și să învețe doctrinele Sfintei Treimi și ale Întrupării[29]. Prin aceasta, Stethatos prezintă experiența Sfântului Pavel ca fiind disponibilă tuturor, afirmând că orice suflet omenesc are posibilitatea de a intra în același Rai pe care l-a pătruns Sfântul Pavel. Ca și apostolul, orice om poate participa în mod simbolic la Pomul Vieții și poate auzi „cuvintele de nespus" din Pomul Cunoștinței, sau, mai degrabă, un asemenea om va deveni el însuși un Rai dumnezeiesc întru totul, locuință a Treimii nedespărțite, având pe Dumnezeu Însuși sădit în centrul inimii sale ca pe un Pom al Vieții, înflorind cu roadele nemuririi[30].

Stethatos prezintă experiența Sfântului Pavel ca fiind disponibilă tuturor, afirmând că orice suflet omenesc are posibilitatea de a intra în același Rai pe care l-a pătruns Sfântul Pavel.

Mihail Psellos

Intelectualul, scriitorul și omul de stat bizantin Mihail Psellos (cca. 1017–1081) a alcătuit 150 de tratate pe teme religioase, aproape jumătate dintre ele tratând pasaje din Scriptură, inclusiv un mic tratat, puțin cunoscut, despre răpirea Sfântului Pavel la al treilea cer. A produs, de asemenea, un mare număr de poeme exegetice, printre care un *Comentariu la Psalmi* de peste 1300 de versuri, un *Comentariu la Cântarea Cântărilor* de peste 1200 de versuri și un *Comentariu la cele Șase Zile ale Creației*, datorat Sfântului Grigorie de Nyssa, alături de un mare număr de poeme scurte despre personaje, teme și evenimente biblice[31].

28 În *Scrisoarea VI.1*, scrisă ca răspuns cuiva care citise și criticase lucrarea sa *Contemplarea Raiului*, Sfântul Nichita Stithatul argumentează că cuvântul „rai" nu desemnează pur și simplu grădina sensibilă sădită de Dumnezeu pentru Adam și Eva, ci are multe înțelesuri (πολυσήμαντος), inclusiv o înțelegere mai duhovnicească a raiului (SC 81:260). Mai departe în aceeași scrisoare (VI.8), el spune că a înțelege cuvintele Sfintei Scripturi doar în sens literal (κατὰ τὸ γράμμα νοῶν) înseamnă a nu le înțelege deloc (οὐ νενόηκας) (SC 81:268).

29 *Contemplarea Raiului* 55 (SC 81:220).

30 *Ibid.* 58 (SC 81:224). În *Epistola IV.1*, Sfântul Nichita Stithatul argumentează că, dacă această experiență este accesibilă tuturor, atunci ea le-a fost accesibilă și sfinților, inclusiv ucenicului lui Pavel, Sfântul Dionisie Areopagitul, care a fost ulterior capabil să descrie în detaliu diferitele cete de îngeri (SC 81:236). În Scrisoarea VI.8, el va spune că raiul în care a intrat Pavel este același în care „a intrat Vasile cel Mare" (SC 81:268, rândurile 15–16).

31 Psellos a jucat un rol de frunte în renașterea neoplatonismului bizantin din secolul al XI-lea și, deși scrierile sale filosofice au primit o atenție considerabilă din partea scolasticilor, din cunoștințele mele nu există studii care să se ocupe de exegeza sa biblică.

Psellos își începe tratatul, *Despre cuvintele lui Pavel: „Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani…”* (*II Corinteni* XII, 2), plasând relatarea despre răpirea Sfântului Pavel în contextul mai larg al argumentului epistolei[32]. El pornește apoi la interpretarea pasajului, observând că „dacă vreun om este în Hristos, el este și ridicat la cer, în virtutea acelei relații”. Temeiul acestui lucru este *imago Dei*, de vreme ce a fi „în Hristos” înseamnă a fi „păstrat neîntinat raportul dintre chip și arhetipul său divin”. După cum au procedat scriitorii dinaintea lui, interpretarea lui Psellos garantează că experiența individuală a Sfântului Pavel nu este decât cazul paradigmatic al unei posibilități umane universale, astfel încât ceea ce a fost „omul” este exact ceea ce va fi ridicat la cer oricine se află în Hristos, întocmai ca apostolul.

Următoarea sarcină a lui Psellos a fost să explice de ce Sfântul Apostol Pavel vorbește despre „trei ceruri”, când relatarea creației din *Facerea* menționează un singur cer (cf. *Facerea* I, 1). El observă că până și grecii au susținut existența mai multor sfere cerești, deși le-au împărțit dincolo de cerul creat de Dumnezeu, pe care Scriptura îl numește doar „firmamentul”, un al doilea cer poate fi identificat doar printr-o folosire improprie a limbajului, de vreme ce se poate referi și la văzduhul înconjurător. Pavel a fost, prin urmare, ridicat mai întâi în văzduh (primul cer), apoi, trecând dincolo de firmament (al doilea cer), s-a aflat într-o regiune cerească despre care se spune că este „al treilea cer”.

Ca mulți scriitori de dinaintea lui, Psellos trebuie să explice cum se leagă acest „al treilea cer” de „Rai”. El observă că exegeții anteriori au susținut că Sfântul Pavel a trăit două ascensiuni sau răpiri separate. Psellos judecă aceasta drept interpretarea corectă, întrucât găsește sprijin pentru ea în textul epistolei. În cer, susține Psellos, niciun fel de cuvinte nu ar fi putut fi rostite auzului apostolului. Dimpotrivă, Sfântul Pavel, aflat într-o stare de extaz, a fost copleșit de lumina dumnezeiască și de cântarea îngerilor, ale căror glasuri pot fi primite doar de Dumnezeu Însuși. Percepția senzorială, pe de altă parte, este posibilă doar în Rai și pe pământ. Și în timp ce cerul este o realitate noetică și circulară ca formă, Raiul este un tărâm sensibil-perceptibil, deoarece „Raiul este o parte a pământului, situată într-un loc înalt spre nord, înconjurat de vânturi arctice”. Sfântul Pavel a vizitat mai întâi al treilea cer, a cărui formă perfect circulară i-a îngăduit minții sale să se miște într-o mișcare circulară perfectă. Apoi, ca un călător ce se întoarce dintr-un ocean nemărginit, și-a găsit adăpost în simțurile copleșite în limanul senzorial al Raiului.

32 Textul a fost editat de Paul Gautier, *Michaelis Pselli Theologica I*, Teubner, Leipzig, 1989, pp. 107–113.

Psellos încheie această discuție cu o metaforă muzicală plină de interes. El spune că, în vreme ce ascensiunea la al treilea cer este numită pe drept „răpire", cea de-a doua ascensiune, spre paradis, ar trebui „înțeleasă mai degrabă în sens muzical". Aceasta pentru că „cei iscusiți în muzică spun că trecerea de la un sunet urcător, ascuțit sau acut, la unul coborâtor și mai domol, se numește «răpire», lucru pe care Hermogene, în lucrarea sa *Despre idei*, îl afirmă foarte limpede"[33]. Psellos pare aici să facă aluzie la teoriile muzicale neoplatonice și neopitagoreice reînviate în antichitatea târzie. Așa cum sufletele trec prin sferele planetare în drumul lor dus și întors între pământ și cer, ele aud așa-numita „muzică a sferelor"[34]. Este remarcabil faptul că, deși Sfântul Pavel percepe cu adevărat cuvinte și sunete, există totodată un sens în care el însuși este un sunet sau o unitate tonală modulată în coborârea sa de la un registru mai înalt la unul mai jos, astfel încât coerența conștiinței sale corespunde coerenței generale prezente în întregul cosmos.

Psellos pare să facă aluzie la teoriile muzicale neoplatonice și neopitagoreice reînviate în antichitatea târzie. Așa cum sufletele trec prin sferele planetare în drumul lor dus și întors între pământ și cer, ele aud așa-numita „muzică a sferelor".

Perioada bizantină târzie

Sfântul Grigorie Palama

Sfântul Grigorie Palama a fost figura principală a controversei isihaste bizantine târzii. Aflat la capătul unei lungi tradiții de reflecție și comentariu asupra scrierilor despre Sfântul Pavel, Sfântul Grigorie Palama a întrebat cum a putut marele apostol să dobândească acces la „înțelepciunea cea tainică și ascunsă a lui Dumnezeu" (*I Corinteni* II, 7). Cum a ajuns el să cunoască ceea ce „ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit, și la inima omului nu s-a suit" (*I Corinteni* II, 9)? Cum, într-adevăr, a ajuns să cunoască „adâncurile lui Dumnezeu" (*I Corinteni* II, 10)? În lucrarea sa fundamentală, *Triadele*, Sfântul Grigorie Palama a găsit răspunsul la aceste întrebări în experiențele extraordinare ale Apostolului Pavel. El a argumentat că înțelepciunea apostolului i-a fost dăruită prin viziunea „luminii din cer" din ziua convertirii sale (*Faptele Apostolilor* IX, 3–7; cf. XXII, 6–11, XXVI, 12), și mai ales prin „viziunile și revelațiile" primite cu prilejul ulterioarei sale „ascensiuni la al treilea cer" (*II Corinteni* XII, 1–4).

Discutând aceste evenimente, Sfântul Grigorie Palama subliniază puterea dumnezeiască care l-a transformat pe „Saul" în „Pavel", și pare lim-

33 Ediție îngrijită de Hugo RABE, *Hermogenis Opera*, Teubner, Leipzig, 1923, p. 253.

34 Cf. Dominic O'MEARA, *Pythagoras Revived: Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*, Oxford University Press, Oxford, 1989; Th. MATHIESEN, *Apollo's Lyre: Greek Music and Music Theory in Antiquity and the Middle Ages*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1999; și Joscelyn GODWIN, *Harmonies of Heaven and Earth: Mysticism in Music from Antiquity to the Avant-Garde*, Inner Traditions International, Rochester, 1987.

pede că acesta este punctul spre care se îndreaptă întregul argument al primei *Triade*[35]. Sfântul Grigorie Palama vede în Pavel întruparea desăvârșită a spiritualității isihaste atacate de adversarii săi[36]. El nu aduce aceste experiențe în discuție doar pentru a le folosi drept dovezi în sprijinul argumentelor sale teologice, ci pentru că el crede că însuși Pavel a fost întemeietorul și modelul unei vieți spirituale care a continuat să fie practicată de isihaștii bizantini[37]. Înțelegerea de către Sfântul Grigorie Palama a răpirii Sfântului Pavel se înscrie ferm în tradiția interpretativă analizată în acest studiu, fiind datorată în principal lui Dionisie Areopagitul și Sfântului Maxim Mărturisitorul. De-a lungul *Triadelor*, Sfântul Grigorie Palama citează pe larg relatarea Sfântului Pavel, pentru care a fost criticat de adversarii săi, deși Sfântul Grigorie Palama oferă puțin ce ar fi cu adevărat nou[38]. Noutatea, desigur, nu i-a fost scopul, deși Sfântul Grigorie Palama a furnizat totuși o piesă lipsă din enigma privitoare la faptul dacă Pavel a fost „în trup sau în afara lui". Interpretarea Sfântului Grigorie Palama se bazează pe doctrina dionisiacă și maximiană potrivit căreia extazul îndumnezeirii presupune încetarea activităților senzoriale și intelectuale: „Acum vedem prin mijlocirea simțurilor, ființelor și simbolurilor divizibile; dar atunci vom vedea lumina veșnică nemijlocit, față către față, întocmai cum Pavel, cel mai dumnezeiesc dintre inițiați, spunea: „Acum vedem ca prin oglindă, în ghicitură, dar atunci, față către față" (*I Corinteni* XIII, 12). Prin cuvântul „acum" el desemnează modul de contemplație accesibil și potrivit firii noastre, căci el însuși, ajungând mai presus de fire, a văzut „lucruri nevăzute"[39] și „a auzit cuvinte" ce sunt „mai presus de auz" (cf. *II Corinteni* XII, 4), primind în sine acea „arvună" (*II Corinteni* I,

Sfântul Grigorie Palama vede în Pavel întruparea desăvârșită a spiritualității isihaste atacate de adversarii săi. El nu aduce aceste experiențe în discuție doar pentru a le folosi drept dovezi în sprijinul argumentelor sale teologice, ci pentru că el crede că însuși Pavel a fost întemeietorul și modelul unei vieți spirituale care a continuat să fie practicată de isihaștii bizantini.

35 Sfântul Grigorie Palama, *Triade* 1.1.22: „Înțelepciunea noastră dumnezeiască (theosophia) este un dar care îi transformă pe «Saul» în «Pavel», răpindu-i de pe pământ în «al treilea cer», unde aud «lucruri de negrăit» (2 Cor 12:2)", în *Grégoire Palamas, Défense des saints hésychastes*, ediție îngrijită de Jean Meyendorff Louvain, 1973, 1:61, rândurile 22–28.

36 Pentru o imagine de ansamblu asupra controversei, vezi Robert E. Sinkewicz, „Gregory Palamas", în La théologie byzantine et sa tradition, ediție îngrijită de Carmello Giuseppe Conticello și Vassa Conticello, Brepols, Turnhout, 2002, pp. 132-137.

37 În *Triade* 2.3.24, Pavel este descris ca „cel mai dumnezeiesc inițiator... întrucât s-a înălțat dincolo de natură și a văzut «lucruri nevăzute» și a auzit «ceea ce nu poate fi auzit» (cf. 2 Cor 12:4)", ediție îngrijită de Meyendorff, 1:435, rândurile 13–17. Palama recunoaște și alte modele pentru viața îndumnezeită, cum ar fi Melchisedec, Moise, Ilie, Isaia și Sfântul Ștefan, dar arhetipul principal este Pavel (Triade 3.3.8, 1.3.25, 1.3.30–31).

38 Cf. *Triade* 1.1.22; 1.3.5, 16, 18, 24; 2.1.44; 2.2.13, 28; 2.3.24, 26–27, 37, 56; 3.1.38; și observațiile lui Gregoras, Antirrhetic 1.2.2, ediție îngrijită de Hans-Veit Beyer, Vienna, 1976, pp. 245, 251.

39 În 2 Cor 12:4, Pavel vorbește doar despre „auzire" și nu menționează „vederea", deși se referă la „vedenii" la începutul relatării (2 Cor 12:1).

22, V, 5; *Efeseni* I, 14) a acelei „renașteri" (cf. *Tit* III, 5) și a viziunii care o însoțește, motiv pentru care a și zis: „Am cunoscut" și „am auzit" și „am văzut". Acestea par a fi lucrarea percepției. Dar el a mai spus și: „nu știu dacă mintea sau trupul era cel ce percepea acele lucruri", pentru că o asemenea percepție este mai presus deopotrivă de simțire și de intelect, căci fiecare dintre cele două este activ, iar fiindcă unul dintre ele era activ, el pricepea și cunoștea. De aceea a adăugat: „Dumnezeu știe" (*II Corinteni* XII, 3), căci în acea clipă Dumnezeu era Cel activ. Pavel însuși, totuși, întrucât mersese dincolo de ceea ce este propriu omului, prin unirea sa cu Dumnezeu, a văzut realități nevăzute prin mijlocirea celor nevăzute, deși acele realități, chiar devenindu-i vizibile, nu au încetat niciodată să rămână dincolo de sfera perceperii[40].

Interpretarea Sfântului Grigorie Palama se sprijină cu grijă pe lucrarea predecesorilor săi, împletind o serie de teme și imagini pauline. Răpirea Sfântului Pavel la al treilea cer se află în centrul antropologiei teologice a Sfântului Grigorie Palama, cu diferențierea sa sofisticată și complexă a strategiilor de unire a conștiinței umane cu cea divină. În deplasarea extatică a sinelui, apostolul este preluat de Dumnezeu, Care devine centrul său și Care este chiar centrul activității sale, motiv pentru care Sfântul Pavel spune: „Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine" (*Galateni* II, 20)[41].

Lumina dumnezeiască

Pe lângă răpirea Sfântului Pavel la al treilea cer, viziunea sa despre lumina dumnezeiască de pe drumul Damascului (*Faptele Apostolilor* IX, 3–9, XXII, 6–11, XXVI, 12–18) a jucat de asemenea un rol important în controversa isihastă. Așa cum este descrisă de Sfântul Evanghelist Luca în *Faptele Apostolilor*, Sfântul Apostol Pavel, călătorind spre Damasc, a fost copleșit de o „lumină din cer care a strălucit împrejurul lui", fiind orbit temporar și căzând la pământ. Sfântul Apostol Pavel a auzit glasul Mântuitorului Hristos, Care l-a chemat să slujească drept apostol al neamurilor (*Faptele Apostolilor* XXVI, 18). Sfântul Grigorie Palama trece direct la relatarea Sfântului Evanghelist Luca despre această viziune abia în ultimul volum al trilogiei sale, scris

40 *Triade* 2.3.24 (Meyendorff, 2:435–37); cf. Sfântul Ghennadie Scholarios, Răspunsuri la întrebările lui Gheorghe, Despotul Serbiei 14: „Pavel este în îndoială dacă acest lucru s-a întâmplat «în trup sau afară din trup», nu pentru că bănuia că trupul său a fost răpit împreună cu sufletul său în rai, căci știa că acest lucru nu era cu putință în acel moment, fiindcă trupul era încă supus stricăciunii; dar când va deveni nestricăcios, luminos și strălucitor, așa cum a fost trupul lui Hristos după înviere, atunci se va înălța în raiul ceresc, care este locul celor fericiți. Ci el se întreabă: «A fost sufletul despărțit de trup, lăsând trupul mort până când sufletul, printr-o minune, avea să se întoarcă în el, sau a rămas sufletul în interiorul trupului?» Dar el a fost «răpit la cer» și era atât în mod natural în trup, cât și în cer potrivit lucrării (κατ' ἐνέργειαν), astfel încât tainele cerului să fie descoperite spre folosul lumii", în *Oeuvres complètes de Gennade Scholarios*, ediție îngrijită de Louis Petit et al., Paris, 1935, 4:209–210.

41 *Triade* 3.1.38, ediție îngrijită de Jean Meyendorff, 2:635, rândurile 2-3.

pe la anul 1340[42]. Până atunci, dezbaterea se mutase de la chestiunile epistemiologice, descrise mai sus, concentrându-se tot mai mult pe natura luminii divine, pe care adversarii Sfântului Grigorie Palama o considerau doar un „simbol" sau un „fenomen creat"[43]. Argumentând deja continuitatea dintre Sfântul Apostol Pavel și isihaști, Sfântul Grigorie Palama a afirmat că ceea ce apostolul a văzut nu era altceva decât energia veșnică, necreată, a lui Dumnezeu, adică exact aceeași lumină necreată pe care o vedeau isihaștii[44]. Prin identificarea luminii convertirii Sfântului Apostol Pavel cu energia necreată a lui Dumnezeu, Sfântul Grigorie Palama a putut consolida două puncte esențiale: în primul rând, darul înțelepciunii divine a Sfântului Pavel s-a dovedit a-i fi fost comunicat prin mijlocirea luminii divine, nu prin „lumina minții" care l-a luminat pe Sfântul Pavel, ci prin „puterea" Duhului Sfânt, care sălășluia în sufletul lui, și prin care Apostolul Pavel a dobândit adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu[45]. Primind Duhul lui Dumnezeu, care „cunoaște adâncurile lui Dumnezeu" (*I Corinteni* II, 11), Sfântului Apostol Pavel i s-a dăruit ceea ce „ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit" (*I Corinteni* II, 9). Prin aceeași lumină, mai mult, Sfântul Pavel a primit deopotrivă „ochii lui Hristos" și „mintea lui Hristos" (*I Corinteni* II, 16), prin care a putut vedea și cunoaște pe Dumnezeul cel nevăzut, căci El nu este „invizibil în Sine", ci doar pentru cei ce văd și gândesc cu ochi și minți create. Dar acelora cărora Dumnezeu „S-a unit pe Sine", devenind, ca să spunem așa, mintea lor, cum să nu le dea El propria Sa vedere și Har?[46]

Sfântul Grigorie Palama a afirmat că ceea ce apostolul a văzut nu era altceva decât energia veșnică, necreată, a lui Dumnezeu, adică exact aceeași lumină necreată pe care o vedeau isihaștii.

Al doilea punct decurge din primul. Dacă ceea ce a văzut Sfântul Apostol Pavel a fost lumina lui Dumnezeu, iar dacă lumina lui Dumnezeu este energia necreată, atunci se poate conchide că ceea ce Sfântul Pavel nu a văzut a fost ființa divină[47]. Adversarii Sfântului Grigorie Palama, bineînțeles, nu credeau că Sfântul Apostol Pavel a văzut esența lui Dumnezeu, dar, fiindcă refuzau să

42 *Triade* 3.1.38; 3.1.40; 3.2.1, ediție îngrijită de Jean Meyendorff, 2:633, 637, 642. De remarcat că în *Triade* 3.1.38 și 3.2.1, Palama îl citează pe Sfântul Macarie, *Despre libertatea minții* (PG 34:957AB), îmbinând vederea luminii dumnezeiești de către Pavel cu înălțarea sa la al treilea cer, făcând din lumina dumnezeiască cauza strămutării apostolului la cer. El face același lucru în *Antirrhetic against Gregoras* 5.6.23, ediție îngrijită de Panagiotis K. Chrestou, *EPE* 6:146.

43 Cf. *Triade* 3.1.11, ediție îngrijită de Meyendorff, 2:577–79; și *id.*, *150 de capitole* 147, ediție îngrijită de Robert E. Sinkewicz, Toronto, 1988, p. 253.

44 *Triade* 1.3.10-11 / ediție îngrijită de Meyendorff, 1:129–33.

45 *Triade* 3.1.38 / ediție îngrijită de Meyendorff, 1:129–33.

46 *Triada* 1.3.16; ediție îngrijită de Meyendorff, 1:143.

47 *Triada* 2.3.26; ediție îngrijită de Meyendorff, 2:439; cf. Sfântul Grigorie Palama, *Dialogul dintre un ortodox și un barlaamit* 45, ediție îngrijită de Chrestou, *EPE* 3:344; și, *Antiretic contra lui Akindynos* 5.2.4–5 / ediție îngrijită de Chrestou EPE 6:118–22, pentru o discuție extinsă a acestei probleme.

recunoască existența energiilor dumnezeiești, nu aveau altă opțiune decât să susțină că Sfântul Pavel nu a văzut de fapt nimic. Nu este locul aici să intrăm într-o discuție detaliată despre distincția esență-energii, despre care s-a scris mult și pe care o putem încheia aici.

***

Sfântul Apostol Pavel al imaginației creștine moderne este o figură construită în mare parte în urma Reformei. Îndreptățirea prin credință, exclusivitatea reciprocă a Legii și a Evangheliei, o doctrină radicală a păcatului originar și a predestinării, precum și o opoziție între credință și cultul liturgic, se numără printre trăsăturile predominante ale Sfântului Pavel, așa cum apare el la Wittenberg și la Geneva[48]. Dar există un alt Pavel, care, deși retrogradat la marginile erudiției biblice moderne, se află chiar în centrul tradiției exegetice și teologice bizantine. Portretul bizantin al Sfântului Apostol Pavel plasează în prim-plan experiența sa dramatică de convertire, viziunea sa asupra luminii divine și „răpirea" sa la al treilea cer. Aceste trăsături sunt de obicei grupate sub categoria, astăzi nelalocul ei, a „misticismului" paulin, și rămân printre aspectele cel mai puțin studiate și înțelese greșit ale vieții și operei Sfântului Apostol Pavel[49].

Pe acest fundal, nu este de mirare că mulți savanți moderni au găsit experiențele vizionare ale Sfântului Pavel, și în particular răpirea sa la al treilea cer, nu puțin alarmante, întrucât acestea îl transformă pe Apostolul Pavel cel familiar într-un credincios preocupat de rătăciri cerești. Relatările despre „viziuni și revelații" (*II Corinteni* XII, 1), precum și călătoriile spre „cer" și „paradis" (*II Corinteni* XII, 2, 4), îl fac pe Sfântul Pavel să semene mai degrabă cu un sfânt bizantin medieval decât cu un pastor protestant modern, oferind o imagine a apostolului pe care mulți savanți au găsit-o dificil de conceput.

Totuși, epistolele Sfântului Apostol Pavel, precum și descrierea sa de către Luca în cartea *Faptelor Apostolilor*, ne arată altceva. Aceste surse oferă ample dovezi ale experiențelor vizionare, revelațiilor și extazurilor Sfântului Pavel, care descriu miracole nu doar asociate cu el, ci și cauzate de obiecte care i-au atins trupul, precum batistele (*Faptelor Apostolilor* XIX, 12). Sfântul Apostol Pavel vorbește despre sălășluirea Mântuitorului Hristos și

48 Compară M. L. Mattox, „Martin Luther's Reception of Paul", în *A Companion to Paul in the Reformation*, ediție îngrijită de R. Ward Holder, Brill, 2009, pp. 93–128; R. Morgan, „Paul's Enduring Legacy" în *The Cambridge Companion to St. Paul*, ediție îngrijită de James D.G. Dunn, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 251–254; și Th. P. Schnelle, *Origen and the History of Justification: The Legacy of Origen's Commentary on Romans*. Notre Dame University Press, South Bend, 2008, pp. 173–204.

49 Studiul clasic al lui A. Schweitzer, *The Mysticism of Paul the Apostle*. Tübingen, 1931; Traducerea în engleză din 1968, a reprezentat o ripostă la accentul luteran pus pe îndreptarea prin credință. „Mistica" paulină este desemnată astăzi, în mod general, prin termenul de „participare în Hristos"; cu privire la aceasta, vezi James D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, Eerdmans, Grand Rapids, 2006, pp. 390–412..

a Duhului Sfânt în el, precum și despre experiențele sale de Har și transformare spirituală[50]. Dintre acestea, răpirea sa la cer este pur și simplu cea mai dramatică, diferind poate în grad, dar nu în natură.

Faptul că *Sfânta Scriptură* a prezentat una dintre cele mai mari figuri ale tradiției creștine urcând la cer și în Rai a fost un eveniment pe care exegeții și teologii nu l-au putut ignora. Dacă pasajul în chestiune ridica numeroase dificultăți de interpretare, acest lucru nu i-a descurajat pe comentatori să caute răspunsuri. Bazându-se pe știința și astronomia contemporană lor, comentatorii au încercat să determine numărul cerurilor care ar putea exista deasupra și dincolo de pământ. Ei au luat în considerare natura și calitățile lumii cerești, precum și posibilitatea conștiinței umane de a putea cuprinde și înțelege realități atât de diferite. A trece pragul cerului cerea o plecare extatică din trup și trecerea minții la un mod superior de conștiință, spre un alt tărâm al ființei, semnalând o schimbare fundamentală a subiectivității umane. Percepția și conștiența rămâneau, dar aceste facultăți nu mai erau întru totul ale sale. Astfel, tot ce era văzut sau auzit în acest nou mediu nu putea fi exprimat, și nu putea fi tradus direct prin limbaj, decât în mod paradoxal. Sfântul Apostol Pavel a mărturisit că nu știe dacă a fost „în trup sau în afara lui" (*II Corinteni* XII, 2), nu cu totul spre deosebire de recunoașterea sa că „nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine" (*Galateni* II, 20). „A fi în Hristos" al Sfântului Apostol Pavel, la fel ca ascensiunea sa la cer, ar părea să elimine sau să suspende temporar propria sa subiectivitate, dar Sfântul Pavel poate totuși spune „eu".

A trece pragul cerului cerea o plecare extatică din trup și trecerea minții la un mod superior de conștiință, spre un alt tărâm al ființei, semnalând o schimbare fundamentală a subiectivității umane.

50 Experiențe vizionare: *Galateni* II, 2; *Efeseni* III, 3–5; *Faptele Apostolilor* IX, 3–7, XVI, 9–10, XVIII, 9–11, XXII, 17–21, XXIII, 11, XXVII, 23–24); miracole: XIV, 3, 8, 10, XV, 12, XVI, 25–26, XIX, 11–12, XX, 9–12, XXVIII, 3–6; sălășluirea Mântuitorului Hristos: *Romani* VIII, 9; cf. *Filipeni* III, 17; *Coloseni* III, 15; sălășluirea Duhului: *Romani* V, 5, VIII, 9, 11, 15–16, 26–27; *Galateni* IV, 6; *Filipeni* I, 19; *Faptele Apostolilor* IX, 17,XIII, 9; Har și transformare: *Galateni* II, 19–20, III, 26–28; I *Corinteni*, VI, 17; II *Corinteni* III, 17–18, IV, 4–6; unirea cu Hristos: *Romani* VI, 3–11, VI, 22, XII, 2; *Galateni* II, 19–20, III, 26–28; *Efeseni* I, 10, II, 5–6; *Filipeni* I, 21, II, 5, III, 9; *Coloseni* I, 24, II, 11–13, III, 1–4; II *Timotei* II, 11–13.

Pr. dr. Mercurie Daniel Apostol,
vicar administrativ,
Arhiepiscopia Râmnicului

Efortul omului ajutat de Harul divin pentru dobândirea vederii luminii dumnezeiești

Vederea luminii dumezeiești este rezultatul unei dorințe sincere și totale de a căuta și afla pe Dumnezeu. Numai prin energiile Sale și prin vederea luminii care este un dar al Lui Îl putem cunoaște pe Creator: „Dumnezeu este lumină și vederea Lui e ca o lumină; așadar, în vederea luminii se face întâia cunoaștere că există Dumnezeu”[1]. O primă treaptă în efortul omului de a dobândi vederea luminii dumnezeiești, adică vederea lui Dumnezeu, este renunțarea la lume, refuzul de a mai trăi împotriva lui Dumnezeu, de a mai căuta împlinirea voii personale și egoiste. Cu privire la renunțare la lume, Sfântul Simeon este foarte categoric și prezintă această renunțare ca fiind definitorie pentru începutul mântuirii: „dacă nu ne-am făcut morți pentru lume și pentru lucrurile din lume, cum vom trăi viața ascunsă în Hristos, când nu am murit pentru Hristos? Cum vom vedea pe Dumnezeu locuind în noi ca lumină?”[2]. Ca atare, vederea luminii dumnezeiești reprezintă începutul drumului spre desăvârșire, în care pr. Stăniloae spune că se pot distinge două mari etape: una a înaintării spre desăvârșire prin eforturi de purificare de patimi și de dobândire a virtuților și o alta, de viață mereu mai înaintată, în unirea cu Dumnezeu[3]. Deci, după renunțarea la lume și totala disponibilitate pentru Dumnezeu, urmează alegerea unei călăuze, a unui părinte duhovnicesc, „cei care așează temelia bună a credinței și nădejdii în frică și în cutremur pe piatra ascultării de părinții duhovnicești și zidesc fără șovăială pe temelia acestei ascultări cele poruncite de aceia ca din gura lui Dumnezeu de îndată izbutesc să se lepede de ei înșiși, căci faptul de a nu-și mai împlini voia proprie, ci voia părintelui duhovnicesc pentru porunca lui Dumnezeu și exercitatea în virtute, produce nu numai lepădarea de sine, dar și omorârea față de lumea întreagă”[4].

1 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, Epistole și Capitole*, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 243.

2 *Idem*, *Cateheze*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 115.

3 Sfântul Dumitru Stăniloae, „Desăvârșirea noastră în Hristos după învățătura Bisericii Ortodoxe”, *M.O.*, an XXXII (1980), nr. 1-2, p. 77.

4 *SC* 129, *Traités théologiques et éthiques, Livre d'étique IV, 151-159*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1966, p. 19.

Părintele duhovnicesc, la Sfântul Simeon Noul Teolog, are un rol deosebit în îndrumarea nevoitorului spre vederea luminii divine. Față de el, nevoitorul trebuie să aibă o ascultare totală, ascultare dată ca și cum Dumnezeu vorbește prin părintele duhovnicesc. Prin această ascultare totală este învinsă voia proprie, ca voie egoistă și supusă patimilor „căci dacă în loc de a fi fricoși, trândavi și disprețuitori ai poruncilor lui Dumnezeu, am fi râvnitori, veghetori și înfrânați, n-am avea nevoie de lepădare, de tundere sau de fuga din lume”[5]. Sfântul Simeon arată că ascultarea trebuie făcută ca și cum Hristos ar vorbi, și nu un om: „cel ce a dobândit credință neîndoielnică față de părintele său după Dumnezeu, privindu-l pe el, socotește că privește pe Hristos Însuși; și fiind cu el sau urmând lui, crede cu tărie că este cu Hristos sau urmează Lui”[6]. Desigur, Sfântul Simeon enumeră și calitățile pe care îndrumătorul duhovnicesc trebuie să le aibă, căci acesta nu poate fi oricine, ci un bărbat învățat și care el însuși a ajuns la vederea luminii dumnezeiești și care are Duhul lui Dumnezeu în el, „și dacă orb pe orb va călăuzi, amândoi vor cădea în groapă”[7]. Astfel, Sfântul Simeon spune: „caută pe cineva care să fie... un mijlocitor, un medic și un sfătuitor bun, care, ca un bun sfătuitor, să-ți înfățișeze feluri de căință potrivit sfatului bun, ca medic să-ți prescrie leac potrivit pentru fiecare din rănile tale, iar ca mijlocitor să ți-l facă milostiv pe Dumnezeu stând înaintea Lui față către față și aducându-i rugăciuni și mijlociri pentru tine...”[8]. Evident, Sfântul Simeon arată că un astfel de om, care să fie mijlocitor și îndrumător către Dumnezeu, nu este ușor de găsit, de aceea sfântul îndeamnă: „frate, cheamă neîncetat pe Dumnezeu ca El să îți arate un om în stare să te povățuiască, de care să asculți ca și cum ar fi Dumnezeu Însuși..., să faci ceea ce spune și o să te mântuiești”[9]. Sfântul Simeon face această precizare, deoarece alegerea unei călăuze potrivite poate face diferența dintre mântuire și întunericul cel mai din afară: „să nu te lupți, așadar, să-ți afli un sfătuitor și un aliat lingușitor și rob al pântecelui, ca nu cumva să te învețe, potrivindu-se cu voința ta, nu cele pe care le iubește Dumnezeu, ci cele pe care le primești tu, și așa să rămâi iarăși cu adevărat vrăjmaș neâmpăcat cu El; nici unul

Sfântul Simeon arată că ascultarea trebuie făcută ca și cum Hristos ar vorbi, și nu un om (...) Sfântul Simeon enumeră și calitățile pe care îndrumătorul duhovnicesc trebuie să le aibă, căci acesta nu poate fi oricine, ci un bărbat învățat și care el însuși a ajuns la vederea luminii dumnezeiești și care are Duhul lui Dumnezeu în el.

5 *SC 96, Catéchèses, 5, 155-159*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1963.

6 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, Epistole și Capitole*, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 371.

7 Matei XV, 14.

8 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, Epistole și Capitole*, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 310.

9 SC 96, *Catéchèses, 20*, 45-52, Les Éditions du Cerf, Paris, 1963.

neexperimentat... și așa să te predai osândei veșnice cum nu speri”[10].

După hotărârea sinceră și totală de a dobândi pe Dumnezeu și după alegerea unui îndrumător experimentat, urmează începera urcușului prin asceză. Ca început al drumului către Dumnezeu, Sfântul Simeon arată importanța pocăinței, prin care înțelegem părerea de rău pentru păcatele săvârșite împotriva lui Dumnezeu, iar sfântul Simeon subliniază și importanța lacrimilor. Importanța pocăinței este relevată de Sfântul Simeon atunci când spune: „cunoașteți că aceia care nu se căiesc și nu păzesc poruncile Lui întocmai și cu frică multă nu vor avea niciun folos, ci Dumnezeu îi va pedepsi pe ei cu mult mai rău decât pe neamurile păgâne și pe cei nebotezați”[11]. Mai departe, sfântul arată că cei ce doresc a urma calea desăvârșirii și doresc a o obține pe ea nu trebuie să se afle în ei niciun păcat, oricât de mic ar fi el: „nu vă înșelați, fraților, și nici un păcat să nu vi se pară mic și să nu fie disprețuit de voi ca și cum nu ar face o atât de mare vătămare sufletelor noastre. Fiindcă robii recunoscători nu cunosc vreo deosebire între un păcat mic și un păcat mare, ci, chiar dacă aceștia cad numai cu privirea sau cu gândul sau cu cuvântul, socotesc că au căzut din iubirea lui Dumnezeu, lucru care, sunt convins, e și adevărat”[12]. Deci, numai prin pocăință putem pune început mântuirii noastre și numai prin pocăință putem dobândi virtuțile: „este cu putință întregii lumi, fraților, nu numai călugărilor, ci și mirenilor, ca totdeauna și încontinu să se pocăiască, să plângă și să se roage lui Dumnezeu și, printr-o asemenea purtare, să dobândească și toate celelalte virtuți”[13].

„nu vă înșelați, fraților, și nici un păcat să nu vi se pară mic și să nu fie disprețuit de voi ca și cum nu ar face o atât de mare vătămare sufletelor noastre.

Alături de pocăință este nevoie și de paza de orice păcat și, mai ales, este nevoie de paza gândurilor: „să ne căim numai din tot sufletul și nu doar să respingem faptele noastre cele rele, dar să facem să dispară și gândurile rele și necurate ale inimii... căci ce folos este dacă ne împărțim toate averile săracilor, dar nu ne vom abține de la rău și nu vom urî păcatul?”[14]. Pocăința, de bună seamă, trebuie să dea naștere lacrimilor curățitoare ale părerii de rău și astfel să spele sufletul și să-l smerească pe acesta. Astfel, lacrimile sunt garanția pocăinței veritabile, așa cum menționează sfântul Simeon Noul Teolog: „înainte de căință și de lacrimi – nimeni să nu vă înșele prin cuvinte deșarte și să nu ne rătăcim pe noi înșine – nu se află în noi pocăință, nici adevărata remușcare, nici frică de Dumnezeu în inimile noastre, nu ne-am învinovățit înșine și sufletul nostru nu a dobândit conștiința judecății viitoare și a pedepselor veșnice. Dacă el ar fi dobândit aceste simțăminte și ar fi intrat aici, lacrimile cu adevărat ar fi curs imediat; fără ele inima noastră secătuită nu poate niciodată să se înduioșeze, nici sufletul nostru să dobândească smerenia duhovnicească și nu avem puterea de a deveni smeriți. Or, cel care n-are această așezare nu se poate uni cu Duhul Sfânt și, nefiind unit cu El după curățire, el nu mai poate să se aștepte la cunoașterea și la contemplarea lui Dumnezeu, nici nu este vrednic să fie învățat virtuțile ascunse ale smereniei”[15]. Cum constatăm, pocăința nu se limitează la o anu-

10 Sfântul Simeon Noul Teolog, *op. cit.*, p. 310.

11 *Idem*, *Cateheze*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 48.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*, p. 77.

14 *Ibidem*, p. 75.

15 Arhiep. Vasili Krivoșein, *În lumina lui Hristos*, Ed. EIMBOR, București, 2005, p. 65.

mită perioadă a vieții și nu se întinde pe o perioadă determinată de timp. Pocăința este o stare ce trebuie să devină permanentă pentru cei ce vor să se mântuiască, ea trebuie să fie o stare permanentă, căci, prin pocăință, omul are tot timpul păcatele sale în față și astfel se reduce riscul repetării lor. De altfel, pocăința este și smerenie în fața lui Dumnezeu, este recunoașterea păcatelor în fața lui Dumnezeu și părerea de rău pentru făptuirea lor: „pocăința însăși și pocăința urmată fără odihnă... până la moarte, cu osteneală și necaz, care, puțin câte puțin, ne face să vărsăm lacrimi amare, prin care se șterg și se curățesc murdăria și întinăciunea sufletului, după care ni se dă o căință curată și ni se schimbă în dulceață amărăciunea lacrimilor și se naște în inimile noastre o bucurie neîncetată ce ne îngăduie să vedem lumina cea neînserată – pe aceasta, de acum, să luptăm cu toată râvna noastră spre a o dobândi... căci fără ea nu putem fi cu desăvârșire eliberați de toate patimile noastre, nu putem dobândi toate virtuțile, nici să aflăm vreodată puterea de a participa cu vrednicie și cu lacrimi pentru Dumnezeu, în fiecare zi, la Dumnezeieștile Taine, sau să contemplăm lumina dumnezeiască prezentă în ele”[16].

Dumnezeu este milostiv și miluiește pe cei ce se pocăiesc, chiar dacă nu imediat, ci lasă o perioadă pe care omul să o petreacă în pocăință, această perioadă de pocăință având rol de a întări hotărârea de a nu mai păcătui și de a-l face pe om să cunoască neputința firii omenești: „dar ce face atunci Cel bogat în milă și zăbavnic la pedeapsă? Căci deși îi vede smerindu-se, nu anulează încă sentința rostită – făcând aceasta spre cumințirea noastră și pentru ca nimeni să nu se ridice împotriva Făcătorului a toate, dar, prestiind ca un Dumnezeu atât căderea, cât și pocăința acestuia, a prehotărât, negreșit încă înainte de a face toate și vremea și timpul, și cum și când îl va rechema din surghiun prin judecăți negrăite și nepătrunse pentru toată suflarea”[17]. De fapt, în lupta ascetică, omul trebuie să se folosească de toate puterile sale atât sufletești, cât și trupești: „partea rațională deosebește și desparte răul de bine și arată părții poftitoare de ce trebuie să se alipească în chip afectuos și cele pe care trebuie să le iubească și cele de la care trebuie să se întoarcă și să le urască; iar partea irascibilă este prezentă în mijlocul acestora ca un slujitor binevoitor... sculând spre atac și apărare rezistența în fapt a bărbaților cu voință”[18]. Lupta împotriva patimilor cere o încordare a tuturor puterilor sufletești și trupești ale omului, astfel de exemplu mânia sau irascibilitatea capătă cu totul

Lupta împotriva patimilor cere o încordare a tuturor puterilor sufletești și trupești ale omului.

16 *Ibidem*, p. 66.

17 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cateheze*, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 83.

18 *Idem*, *Discursuri teologice și etice*, studiu de ierom. Alexander Golitzin, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 436.

alte valențe și înțelesuri atunci când sunt folosite ca arme împotriva patimilor și a demonilor. Astfel, mânia ajunge să-l dezguste și să-l facă pe om să urască păcatul și să nu mai dorească făptuirea acestuia: „mâniați-vă dar nu greșiți”[19].

Prin urmare, vorbind despre felul în care trebuie să devenim pentru a dobândi mântuirea, Sfântul Simeon Noul Teolog spune: „în loc de piatră și fier să-ți fie sufletul și trupul, iar mintea ca un stăpân al patimilor să se îndeletnicească cu fapte virtuoase și gânduri plăcute lui Dumnezeu; luând în mâinile ei înțelese cu mintea trupul ca pe o piatră și sufletul ca pe un fier, să le tragă și mâne spre făptuiri cu de-a sila, căci cu de-a sila se ia Împărăția Cerurilor (*Matei* XI, 12)”[20]. Astfel, drumul către Împărăția Cerurilor presupune o strunire a sufletului și a trupului, chiar împotriva voinței tale proprii, căci de cele mai multe ori voința noastră e potrivnică voinței lui Dumnezeu. De aceea și Mântuitorul Iisus Hristos spune că Împărăția Cerurilor se ia cu de-a sila, adică trebuie urmate poruncile lui Dumnezeu chiar împotriva voinței sufletului și a trupului. Mai departe, Sfântul Simeon enumeră și faptele care îl duc pe om la Împărăția lui Dumnezeu: „de ce fapte îți vorbesc? De priveghere, post și căință aprinsă, de ploi de lacrimi și plâns, de aducerea aminte neîncetată de moarte, de rugăciunea neîncetată și răbdarea a tot felul de ispite care ne vin, iar, înainte de toate, de tăcerea adâncă, de ascultarea desăvârșită și tăierea voii”[21].

Dar, înainte de toate, la baza ascezei și a drumului către Împărăția Cerurilor stă credința, fără de care toate celelalte nu pot fi împlinite desăvârșit: „între aceștia doi, adică între Dumnezeu și om, a mijlocit credința în El, pentru că, fiindcă suntem săraci și nu suntem în stare să aducem nimic mântuirii noastre, primind în locul a toate credință în El, Dumnezeu, milostivindu-Se spre noi, să ne dăruiască iertarea păcatelor, eliberarea de moarte și stricăciune și libertatea; pe care le dăruiește până acum celor ce cred în El din tot sufletul, și nu numai pe acestea, dar și celelalte pe care ni le-a făgăduit”[22]. Mai cu seamă, cum vedem, credință are un rol foarte imporatnt, căci fără ea am cădea în deznădejde, deoarece nu putem aștepta mântuirea din faptele noastre, ci așteptăm mântuirea în dar de la Făcător, conform făgăduințelor Lui: „dar Tu știi, Stăpâne, că eu niciodată n-am așteptat de la lucrurile sau faptele mele mântuirea, ci am alergat la mila Ta, Iubitorule de oameni, cu încrederea că mă vei mântui în dar, Preaîndurate”[23].

19 *Efeseni* IV, 26.

20 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, Epistole și Capitole*, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 189.

21 *Ibidem*, 189-190.

22 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Discursuri teologice și etice*, studiu de ierom. Alexander Golitzin, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 438.

23 *Idem*, *Imne, Epistole și Capitole*, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 229.

Aşadar, în dorinţa sa de mântuire, omul nu trebuie să cruţe nimic, el trebuie să ajungă să urască lumea şi cele ale ei, adică să îşi dea seama că viaţa trăită în lume departe de Dumnezeu nu poate aduce mântuirea, ci numai chinul cel veşnic. Lumea cu toate ale ei nu poate da omului o direcţie către Dumnezeu, deoarece lumea caută ale ei, adică cele materiale, cum ar fi bunăstarea, plăcerea, confrotul, lucruri care cultivă patimile, sporesc trupul şi sting duhul. De aceea, Sfântul Simeon pune accentul pe renunţarea la lume, dar renunţarea la lume nu înseamnă fuga trupească de lume, ci înseamnă o fugă sufletească, o păzire a sufletului faţă de influenţele lumii. Aşa cum arată şi Sfântul Simeon, mulţi dintre mireni s-au mântuit în lume având familii şi responsabilităţi (*Cateheza 5, despre căinţa laicilor, care au bineplăcut lui Dumnezeu*). Firește, căința pentru păcatele săvârşite aduce cu sine lacrimile pocăinţei, care spală sufletul şi-l curăţeşte: „aceasta e asemenea apei, fiindcă stinge tot focul patimii cu lacrimi şi spală petele sufletului, şi asemenea focului, care dă viaţă prin prezenţa Duhului Sfânt, aprinde, suflă şi încălzeşte inima şi o înflăcărează cu dragostea şi dorinţa lui Dumnezeu”[24]. Astfel, curăţit, omul primeşte vederea luminii dumnezeieşti la început ca o licărire mică ce creşte pe măsura urcuşului duhovnicesc. Vederea luminii dumnezeieşti produce în suflet o dorinţă din ce în ce mai mare după Dumnezeu, ajungându-se la o concentrare exclusivă a omului pentru întâlnirea cu Dumnezeu în lumina dumnezeiască necreată.

Sfântul Simeon pune accentul pe renunțarea la lume, dar renunțarea la lume nu înseamnă fuga trupească de lume, ci înseamnă o fugă sufletească, o păzire a sufletului față de influențele lumii.

Curățit, omul primește vederea luminii dumnezeiești la început ca o licărire mică ce crește pe măsura urcușului duhovnicesc.

24 *Idem*, *Discursuri teologice și etice*, studiu de ierom. Alexander Golitzin, ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 440.

Viața și viețuirea Cuvioasei maicii noastre Filofteia, scrisă de Eftimie, patriarhul Târnovei[1]

Traducere de
Valentin Petre Lică

I. Cel ce cunoaște calea care duce spre virtute obișnuiește să îndrume bine sufletele iubitoare de Dumnezeu și să le îndrume către locașurile cerești. Fericit este, așadar, cuvântul despre cei ce s-au nevoit spre virtute și și-au curățit simțirile sufletești. Căci ce poate fi mai fericit ori mai vrednic de laudă decât sufletul aceluia care s-a încredințat întru totul lui Dumnezeu și a urmat poruncile Lui?

Pentru aceasta, vrednice sunt de laudă fecioarele cele înțelepte, care, disprețuind toate cele lumești, și-au pregătit candelele sufletului pentru întâmpinarea Mirelui și, astfel, se bucură împreună cu El și se îndulcesc de slava cea negrăită.

De râvna acestora s-a aprins și fericita Filofteia, care s-a învrednicit să intre în acea fericire, ea, care și astăzi ne adună pe noi și ne pune înainte masă îmbelșugată din multele ei minuni, chemându-ne prin rugăciuni să primim grabnic ajutor și sprijin, pentru a duce la bun sfârșit și a împlini cum se cuvine cuvântul acesta, cerut de voi despre ea. Căci nu mic folos va aduce și va aprinde râvnă în cei care, cu osârdie, voiesc să urmeze această cale.

II. Căci, de la început, vrăjmașul cel rău, cuprins fiind de zavistie, n-a putut suferi ca omul cel dintâi să rămână în rai și, neavând unde să-și verse răutatea, a aflat femeia, partea cea mai simplă, vasul cel mai slab, neîncercată încă în meșteșugul vicleșugului, și pe aceea a amăgit-o cu făgăduința de a fi asemenea lui Dumnezeu. Iar ea, neiscusită fiind în acel vicleșug, a crezut și s-a supus sfatului aducător de moarte; pentru aceasta, a primit pedeapsa cuvenită pentru neascultare și s-a lipsit de hrana raiului și de Dumnezeu, fiind izgonită din rai.

Din această judecată a venit pedeapsa asupra întregului neam: din judecată, bolile felurite și ispitele; din judecată, supunerea femeii față de bărbat; din judecată, stăpânirea lui asupra ei; din judecată, femeia a fost osândită să nască în dureri. Și, astfel, pedeapsa s-a întins peste tot neamul

1 Manuscrisul nr. 165 din colecția Mănăstirii Neamț, din anul 1441, f. 189–204.

femeiesc. Ce a făcut, așadar, Dumnezeu, Cel ce face minuni? S-a pogorât din ceruri, precum El Însuși știe, S-a născut din Fecioara și Născătoarea de Dumnezeu Maria, luând trup din sângele ei cel curat, și a fost Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit, ca să cinstească pe om și să îndrepte neamul femeiesc, stricat de vechea neascultare, și să dăruiască biruință întregii omeniri, nu numai neamului bărbătesc, ci și celui femeiesc, spre a călca și a doborî până la capăt pe căpetenia răului, pe vrăjmașul care, în rai, a amăgit femeia, împreună cu toate puterile lui potrivnice.

Din aceasta sunt fericitele mironosițe, care, fiind pline de Preasfântul Duh, au primit în firea femeiască tărie bărbătească și au urmat Stăpânului Hristos, până la cruce și la moarte; și nu numai atât, ci după dumnezeiasca Pătimire și după Înviere, s-au învrednicit de cea dintâi vedere mântuitoare și de cel dintâi cuvânt: „Bucurați-vă!", auzit de la Mântuitorul. Pentru aceasta, și fecioarele cele înțelepte, de care pomenește cartea Evangheliei, s-au pregătit din tot sufletul pentru întâmpinarea Mirelui ceresc și, disprețuind toate frumusețile acestei lumi, fiecare și-a păzit candela sa, neîngăduind să se stingă, adică curăția trupului său, ca atunci când vor auzi glasul: „Iată Mirele!" să alerge gata spre întâmpinarea Lui și, arătându-I curăția trupească și sufletească întreagă și nepătată, să intre cu mare slavă împreună cu El în cămara cerească.

De această râvnă fiind cuprinsă din tot sufletul și fericita Filofteia, se silea să placă Mirelui său și să-I aducă curăția trupului ei neprihănită și neîntinată. Pentru aceasta, rugăciuni și cereri neîncetate se înălțau de la ea către Dumnezeu și Îi slujea Lui în duh și în adevăr; iar, pentru dreapta credință, pregătea cea mai dulce băutură, nu ca băutura numită sichera, făcută din multe și felurite semințe, ci una amestecată după rânduiala dumnezeiască a învățăturii, respingând orice băutură tulbure, alcătuită din vicleșuguri eretice. Astfel era ea, ca un pom, după cuvântul lui David, sădit lângă izvoarele apelor, păzind curăția cu mare străjuire și privind neîncetat către fericirea cea de sus.

III. Patria fericitei era cetatea Molivot, astfel numită după obicei, aflată în ținutul Pamfiliei. Părinții ei se numeau Ioan, patrician, și Irina, fiind rod al unor neamuri de bună-cuviință și petrecând neîncetat în frica lui Dumnezeu; ziua și noaptea, stăruiau pe lângă sfintele biserici, hrăneau pe cei flămânzi și dăruiau cele de trebuință celor ce cereau, iar dorința lor cea mai fierbinte era să primească de la Dumnezeu un copil.

Astfel, rugându-se ei cu osârdie și vărsând lacrimi fierbinți din ochi, nu s-au înșelat în nădejde. Căci s-a născut această sfântă și au numit-o Filofteia, iar inimile lor s-au umplut de bucurie negrăită și au înălțat lui Dumnezeu cântări de mulțumire.

După ce au trecut trei ani, fericita Irina, lăsând împreună cu soțul ei și pe copila cea mică, a trecut la locașurile cele nestricăcioase. Iar Ioan, patricianul, văzând că prunca, încă de la naștere, nu primea nicidecum lapte de la mama sa sau de la vreo altă femeie, se afla într-o negrăită nedumerire; însă ea era hrănită prin dumnezeiasca purtare de grijă și sporea înainte de vreme.

Ajungând la vârsta de șase ani, a fost încredințată unor slujitori sfinți pentru a învăța carte și atât de mult a sporit în învățătură, încât purta pe buzele sale toată Scriptura dumnezeiască, spre uimirea tuturor, și slava ei se răspândea pretutindeni. Atât de mult a înflorit în înfrânare, încât petrecea întreaga săptămână fără hrană, iar sâmbăta și duminica, după ce se împărtășea cu dumnezeieștile Taine, gusta puțină pâine și legume muiate, păzind astfel nevoința de la început. Ziua și noaptea lua aminte la legea dumnezeiască și își hrănea sufletul cu Sfintele Scripturi.

(...) iubitoarea de Dumnezeu, văzându-se pe sine dată fără voia ei în legătura nunții, se tulbura adânc în sine și căuta cu mintea prin ce meșteșug ar putea să-și păzească trupul neîntinat. Și din toată inima își înălța rugăciunile către Domnul (...)

IV. Ajungând la vârsta de paisprezece ani, ea, fără voie și împotriva dorinței sale, a fost dată spre însoțire trupească în căsătorie. Logodnicul ei era de neam ales și întru toate asemenea Filofteei, iar numele lui era Constantin. Anul acela se scurgea, iar iubitoarea de Dumnezeu, văzându-se pe sine dată fără voia ei în legătura nunții, se tulbura adânc în sine și căuta cu mintea prin ce meșteșug ar putea să-și păzească trupul neîntinat. Și din toată inima își înălța rugăciunile către Domnul, zicând: „Doamne, Dumnezeule, caută spre smerenia mea și dă-mi putere să păzesc curăția mea neîntinată, până ce mă vei primi la Tine”.

Astfel rugându-se în tot ceasul și fiind cuprinsă de o durere negrăită, a aflat vreme potrivită atunci când, fiind dată bărbatului spre însoțire și fiind încuiată în cămara nunții, a căzut îndată la pământ și a început a plânge cu jale nealinată, udând pământul cu lacrimile și lovindu-se cu mâinile peste față, strigând: „Vai mie, vai mie, ce am pătimit! Deschide-ți gura, pământule, și înghite-mă de vie, pe mine, ticăloasa!”.

Văzând-o Constantin plângând astfel nemângâiată, cu greu a ridicat-o de la pământ și a întrebat-o care este pricina unui asemenea plâns. Iar ea, după multă vreme, abia oprindu-se din lacrimi și lepădând orice rușine, i-a zis: „Domnul meu, iată, cu totul sunt în mâinile tale; dar, dacă vei aștepta și mă vei asculta, și vei primi sfatul pe care ți-l voi da, îți vei mântui sufletul, iar și altora vom fi pricină de folos”.

El i-a răspuns: „Spune ce voiești, lepădând de la tine orice îndoială și teamă”. Iar iubitoarea de Dumnezeu a zis: „Citind dumnezeiasca Scriptură,

am aflat o istorisire veche, care spune astfel: că o fecioară oarecare, fiind dată bărbatului, evlavioasă fiind, odraslă din rădăcină aleasă, când a sosit ceasul să se apropie de mire, aceasta, cu glas blând și cuvinte înduioșate, i-a spus: «Soție iubită, cunoști iscusința bărbatului?». Iar ea i-a răspuns: «Nu, domnul meu, nicidecum nu știu.». Iar el i-a zis: «Ascultă-mă cu luare-aminte și îți voi spune pe rând toate cele ce ni se vor întâmpla dacă ne vom uni unul cu altul. Căci mie mi-au pricinuit multe osteneli și griji, iar mie însumi mi-au adus mâhnire fără de măsură și neîncetată pătimire. Când vei zămisli în pântece, te vor cuprinde dureri nesuferite, încât nici hrana nu vei putea s-o mănânci în tihnă, iar zilele tale vor fi pline de suspin și tânguire. Iar când vei începe a naște, slăbiciuni, gemete dese și strigăte te vor cuprinde și, ca să spun pe scurt, moarte năprasnică te va ajunge, ridicând ochii încoace și încolo fără a afla ajutor.

Iar dacă vei naște, griji fără număr și osteneli te vor împresura: alăptarea, legănarea, scăldarea, hrănirea, slujirile nenumărate, grija pentru bărbat, pentru dregători, pentru biserici, pentru haine. Iar dacă pruncul se va naște neputincios, îndoită îți va fi durerea; peste toate acestea vor veni grijile pentru viața de zi cu zi. Iar dacă vom cădea în sărăcie, vom socoti moartea mai bună decât o astfel de viață.

Ascultă-mă, dar, pe mine, care îți dau sfat bun, și să petrecem în curăție această scurtă viață, ca să o moștenim pe cea viitoare, de unde au fugit toată durerea, întristarea și suspinul. Acolo nu este întuneric, nici stele, nu este vară sau primăvară, nu este iarnă sau arșiță, ci totul este lumină și bucurie. Acolo este Hristos, Pomul Vieții, de care se îndulcesc toți sfinții, după vrednicia fiecăruia, după cum s-a curățit pe sine. Pe acestea râvnindu-le, să ne silim și noi a le dobândi.»

Iar fecioara, auzind acestea de la logodnic, cu ochii plini de lacrimi a spus: «Dacă acestea sunt așa, domnul meu, și astfel se petrece viața lumii, iată, sunt gata întru toate să te ascult. Fă ceea ce voiești, căci din voia ta nu voi ieși». Și, astfel, sfătuindu-se amândoi și întărindu-se cu jurăminte, au petrecut mai departe, păzind fecioria și curăția.

După ce au viețuit acolo vreme îndestulată, au chibzuit cu sfat de obște să se despartă puțin de lume și să trăiască în singurătate, temându-se ca nu cumva vreun om rău și stricat să-i amăgească și să-i întoarcă spre patimă, pierzându-și sufletul împreună cu trupul. După sfatul marelui Antonie, au ajuns la muntele Nitriei și acolo, în pustie, și-au făcut o colibă sărăcăcioasă, unde au petrecut mulți ani, făcând metanii dese și supunând trupul prin post și priveghere.

Iar diavolul, urâtorul binelui, neputând răbda mulțimea curăției și a virtuții bineplăcutei lui Dumnezeu, a semănat gânduri pătimașe în femeie; și ea era greu încercată și necontenit se chinuia pe sine. Însă ea, cea preaminunată, mai vârtos mireasă a lui Hristos, înțelegând suferința ce o cuprinsese, cu înțelepciune și cu judecată i-a mărturisit toate fericitului Ammon și l-a rugat cu stăruință să-i zidească o chilie mică, deoparte. Iar el a împlinit această rugăminte, și astfel au petrecut toți cei douăzeci și doi de ani, păzind până la sfârșit curăția și întreaga înfrânare.

După nu multă vreme, fericita a adormit cu somn fericit și a plecat la Hristos, pe Care Îl dorea. Iar virtuosul Ammon, locaș al Sfântului Duh, a mai trăit puține zile și a primit sfârșitul vieții; iar marele Antonie a văzut sufletul lui purtat de îngeri la cer, în a douăzecea zi de la despărțire.

Și mulți alții au arătat astfel de vieți alese, cărora, de vom fi și noi următori, vom primi răsplată asemenea lor. Acum, așadar, să-ți fie

bineplăcut, domnul meu, sfatul meu, și să petrecem în curăție, păzind trupurile neîntinate. Căci nimic nu ne poate folosi desfătarea vremelnică, chiar de am trăi mult, căci iarăși în țărână ne vom întoarce. Să petrecem, dar, în frica lui Dumnezeu și să primim bunătățile pregătite împreună cu toți cei ce se tem de Domnul.

Auzind Constantin acestea de la logodnica sa, primind cuvântul, i-a zis: «Dacă aș crede că acestea sunt adevărate, cu bucurie le-aș împlini, dar mă tem să nu fie vreo amăgire și să nu putem scăpa de ocări». Iar ea îndată i-a răspuns: «Așa să-mi fie Judecătorul cel drept, Care va judeca viii și morții, că adevărul ți-l spun: până la sfârșitul vieții mele, îmi voi păzi trupul neîntinat, chiar de aș primi mii de morți». Crezând el că acestea sunt adevărate, s-a supus îndată sfatului ei și, astfel, întărindu-se cu jurăminte, au petrecut mai departe în curăție și întreagă înțelepciune.

V. Și trecând puțină vreme, Constantin fu ales la treapta slujirii bisericești. Iar nu după multe zile, tatăl fericitei Filofteia a primit sfârșitul vieții. Ei, însă, petreceau în toate întru poruncile lui Dumnezeu, hrănind pe cei săraci și îmbrăcând pe cei goi, fără a se depărta zi și noapte de biserică. Și toți îi urmau și primeau folos din buna lor viețuire.

Au trăit în această rânduială ca la șase ani, iar Constantin își primi sfârșitul vieții. Fericita, văzând că bărbatul ei a trecut la Domnul, a rânduit cu bună-cuviință toate cele de îngropare, după cuviință, și a înălțat lui Dumnezeu cântări de mulțumire. Aflând apoi vreme potrivită, a slobozit pe toți robii și roabele, iar celelalte averi și bogății le-a risipit săracilor și lipsiților, după cuvântul: „Risipit-a, dat-a săracilor; dreptatea lui rămâne în veacul veacului”[2].

Bisericilor și mănăstirilor dumnezeiești le-a dăruit multă avere și le-a împodobit îndeajuns. Pe una dintre roabe a luat-o cu sine și a ieșit de la casa sa, lăsând toate celelalte în urmă.

VI. Aproape de cetatea Molivot, se află un lac oarecare, iar în el se găsește un ostrov. Intrând acolo, și-a făcut o chilie mică și a petrecut mai departe, lepădând de la sine orice tulburare lumească și supunându-și trupul prin post, priveghere și culcare pe pământ. Atât de mult s-a nevoit împotriva patimilor, încât oasele i se lipeau de carne.

Dar diavolul, urâtorul de bine, nu a putut răbda multă vreme să o lase neispitită, ci a ridicat asupra ei felurite războaie: uneori o înfricoșa, alteori îi tulbura inima cu diferite năluciri și amăgiri, când prefăcându-se în șarpe, când în fiară, ca să o îngrozească. Iar ea purta pe buze cuvântul psalmilor: „Depărtați-vă de la mine toți cei ce lucrați fărădelegea”[3].

2 *Ps.* 111:9.

3 *Ps.* 6:8.

Într-una din nopți, stând, după obicei, la rugăciune, cu mintea și cu mâinile ridicate spre cer, deodată locul a început a se clătina, și strigăt mare și urlet se auzea din afară, ca și cum ar fi venit un împărat: unii se sileau să smulgă ușile, alții să sfâșie coliba, iar alții strigau unii către alții: „Prindeți-o degrabă, prindeți-o și aruncați-o în lac!”.

Iubitoarea de Dumnezeu, înțelegând că aceasta este lucrare drăcească, a adăugat rugăciune la rugăciune, zicând: „Iisuse Hristoase, Cuvântule Unul-Născut al Tatălui, Care ai binevoit a Te întrupa din femeie, ca să vindeci căderea neamului femeiesc, luând trup din Curata Fecioară și Născătoarea de Dumnezeu, caută spre mine, smerita Ta roabă, care pentru Tine m-am depărtat de lume. Iată, căpetenia răului umblă ca un leu care răcnește, căutând să mă înghită. Căci obiceiul lui este să se năpustească mai ales asupra firii femeiești, s-o acopere de rușine și să stârnească pricină de batjocură și mare râs. Dar Tu, Cel ce ai răsărit în chip negrăit din Fecioara Maria și ai binecuvântat firea femeiască, ștergând până la capăt ocara ei, trimite-mi acum ajutorul Tău grabnic, ca rușinea lui să se întoarcă asupra capului lui și toată puterea lui potrivnică să fie dată de rușine, că binecuvântat ești în veci. Amin.”

Și, astfel, însemnându-se cu semnul Sfintei Cruci, îndată toate acele năluciri s-au risipit fără urmă. Iar ea nu a încetat a cânta și a slăvi pe Dumnezeu până la ceasul dimineții și pururea adăuga nevoință peste nevoință, punând în inima sa suișuri duhovnicești. Cum aș putea spune izvorul lacrimilor ei? Suspinele neîncetate, tăcerea cea frumoasă, rugăciunile fără încetare, metaniile dese, nepătimirea desăvârșită, dragostea cea pentru Dumnezeu, viețuirea îngerească și toate cele asemenea – ce sunt acestea, dacă nu dovezi ale dumnezeiești iubiri?

Domnul nu a îngăduit ca o asemenea viețuire să rămână tăinuită multă vreme, ci a vestit-o tuturor celor dimprejurul acelui loc și mare slavă ieșea despre dânsa, iar Dumnezeu era slăvit de toți pentru ea.

VII. Petrecând astfel și viețuind în trup ca cei fără de trup, Domnul nu a îngăduit ca o asemenea viețuire să rămână tăinuită multă vreme, ci a vestit-o tuturor celor dimprejurul acelui loc și mare slavă ieșea despre dânsa, iar Dumnezeu era slăvit de toți pentru ea. Mulți dintre cei binecredincioși alergau la ea și se întăreau prin cuvintele ei dumnezeiești.

Căci foarte cumplită era atunci înșelarea elinească, ce stăpânea pretutindeni, iar capiștile drăcești erau pline de jertfe spurcate și de fum și mulțimi nenumărate de mucenici erau atunci secerate, iar credincioșii se clătinau în mari furtuni și tulburări. Auzind acestea ca și cum s-ar fi petrecut în fiecare zi, fericita Filofteia se rănea pe sine cu amară întristare și pe toți cei ce veneau la ea îi învăța din dumnezeieștile Scripturi, nimicind până la capăt amăgirea elinească.

Și a primit darul tămăduirilor, iar mulți bolnavi și leproși au dobândit vindecare de la dânsa. Căci toată dumnezeiasca Scriptură o învățase până la capăt și, grăind cu frică de Dumnezeu, îi atrăgea pe toți la înțelegerea celor dumnezeiești, asemenea firii magnetului, care trage fierul.

O femeie oarecare, cuprinsă de o boală cumplită, a venit la ea, căci sânii îi erau roșii de suferință și, cheltuind multă avere pe la doctori, nu dobândise niciun folos. Iubitoarea de Dumnezeu văzând-o astfel pătimind, s-a rănit adânc în inimă și s-a milostivit de ea. Îndată s-a întors la rugăciune și a izvorât din ochi izvor de lacrimi, zicând: „Dumnezeule, Atotțiitorule, cruță zidirea Ta și nu o lăsa să fie chinuită în zadar". Și, luând untdelemn din candela sfântă a Născătoarei de Dumnezeu, a uns amândoi sânii ei și a făcut peste dânșii semnul cinstitei Cruci cu mâna și, după puțină vreme, a trimis-o sănătoasă la casa ei.

După ce a trecut nu puțină vreme și minunea aceasta s-a vestit pretutindeni, un bărbat anume Eftimie, rănit la picior, a venit pe ostrov la Sfânta, căutând să dobândească tămăduire. Iar fericita, văzându-l, îl întreba despre boala sa. El îi arăta rana piciorului, scoțând glas plin de umilință și vărsând lacrimi din ochi. Iar cea bună între femei și fericită Filofteia, precum odinioară Hristos pe slăbănog, tot astfel l-a întrebat, zicând: „Voiești să fii sănătos?" Iar el îndată a răspuns: „Voiesc, doamna mea, și foarte voiesc; miluiește-mă, rogu-te, căci cred că orice vei cere, Dumnezeu îți va da". Zis-a lui ea: „Iată, ceea ce pătimești din pricina limbii tale pătimești, căci ți-a fost dăruită de Dumnezeu spre slava și lauda Lui, iar tu ai întors-o spre vorbe deșarte, glume și cuvinte spurcate. Fă, dar, făgăduință că de acum nu vei mai îndrăzni la astfel de lucruri și te vei depărta de basmele elinești, de slujirile și cugetările lor, de cuvintele hulitoare și de înțelepciunea cea vătămătoare a acestora, și degrabă Domnul meu te va vindeca". Iar el, cu bucurie, a împlinit îndată cele poruncite și a dat cuvânt că, de acum, nicicând nu va mai îndrăzni la asemenea lucruri. Și îndată Sfânta, călcând peste piciorul lui și chemând Preasfântul Nume al lui Hristos, după puține zile l-a trimis sănătos la casa sa, bucurându-se, slăvind și mulțumind lui Dumnezeu.

Și, după ce minunea aceasta s-a vestit pretutindeni, toți slăveau pe Dumnezeu, înălțându-I cântări de mulțumire. Iar fericita nicidecum nu se înălța pentru asemenea minuni, ci pururea își aducea aminte în minte cuvântul lui David, sau mai degrabă al Duhului Sfânt: „Nu nouă, Doamne, nu nouă, ci numelui Tău se cuvine slavă"[4], și neîncetat își uda așternutul cu lacrimi, având pururea înaintea ochilor acea înfricoșată și grozavă Judecată: Judecătorul cel nemitarnic și nemilostivii îngeri, locurile cele de chin și rușinea ce așteaptă pe păcătoși, precum și cumplitul și ultimul

4 *Ps.* 113:9.

răspuns: „Duceți-vă de la Mine, blestemaților”, încât, de la atâtea suspine, uita chiar și a-și mânca pâinea.

VIII. Așadar, trăind vreme îndelungată și astfel rânduindu-și viața sa, cunoscând dinainte ceasul mutării sale din această lume și, precum îi era obiceiul, purta mare grijă pentru dogmele Bisericii și judeca bine și cu dreaptă socotință, fiind povățuită de Duhul cel bun, ca precum în viață întărea Biserica prin porunci drepte, tot așa nici după moarte să nu o lase lipsită de purtare de grijă. Și, chemând întreg clerul bisericesc și pe slujitorii sfinți, le-a grăit îndelung cuvinte pline de miere duhovnicească.

„Vremea plecării mele – zise – a sosit și drept am socotit a vă aduce aminte de cele privitoare la credința dreptslăvitoare, cea predată și întărită de Sfinții Apostoli și de dumnezeiești Părinți, căci, precum nu este cu putință celui lipsit de ochi să umble drept, tot astfel nu este cu putință a trăi în bună-credință celui ce nu păzește voia lui Dumnezeu.

Să știți că temelia întregii noastre vieți este credința cea bineplăcută lui Dumnezeu. Pentru aceasta Apostolii s-au nevoit și au primit felurite morți, ca să ne-o predea nouă curată și nepătată. Se cuvine, așadar, să o păziți cu toată frica și evlavia, curată și neclintită, și să țineți neabătute predaniile Bisericii, nefiind purtați de felurite vânturi de judecată și rătăcire. Căci, deși vrăjmașul vieții noastre a semănat în multe chipuri elinismul spurcat și necurat, căutând să nimicească dreapta credință, Domnul nostru Iisus Hristos, Care Și-a vărsat sângele pentru ea, nu va lăsa Biserica Sa să se strice până la capăt, ci îi va da ajutor și o va scoate biruitoare din judecată.

Eu însămi, fiind săracă cu trupul, dar crescută în dreapta credință din tinerețe și primind-o de la părinții mei ca pe o comoară de mare preț, vă rog pe voi, sfinților slujitori, să nu uitați predaniile Sfinților Prooroci și pe ale Apostolilor, precum scrie marele Apostol Pavel către Timotei: «Fiule Timotei, cele ce ai auzit de la mine, pe acestea le încredințează la oameni credincioși, care vor fi destoinici să învețe și pe alții».

Rătăcind întru nelegiuire și socotindu-se înțelepți, nu pricep cei fără minte că toate din neființă la ființă au fost aduse de unicul Dumnezeu adevărat.

Se cuvine, așadar, vouă să țineți drept la credință și nicidecum să luați aminte la rătăcirile elinești. Căci, de ne-ar ocărî cu mii și de ne-ar huli cu mii, nicicând minciuna nu va birui adevărul, nici răutatea nu va putea birui înțelepciunea. Căci ei au coborât numele dumnezeirii la făptură: la oameni, la necurății, la lemne și la pietre, la jivine și la câini, și nicidecum nu se rușinează, nici nu cugetă despre sine că sunt făptură.

Rătăcind întru nelegiuire și socotindu-se înțelepți, nu pricep cei fără minte că toate din neființă la ființă au fost aduse de unicul Dumnezeu

adevărat, Care a zidit cerul şi pământul şi toate cele văzute şi nevăzute. Căci zeii care n-au făcut cerul şi pământul să piară, asemenea lor să fie cei ce îi fac şi toţi cei ce nădăjduiesc în ei. Pentru aceasta, s-au făcut deşertăciune elinii şi s-a întunecat inima lor cea fără pricepere; zicând că sunt înţelepţi, au ajuns nebuni şi au schimbat slava unicului Dumnezeu în asemănarea făpturilor cu patru picioare, a târâtoarelor şi a păsărilor.

Să vadă, dar, nenorociţii din ce s-au alcătuit cele cereşti şi cele pământeşti, cele din văzduh şi cele din ape; mai întâi de toate, cerul şi pământul, văzduhul şi firea apelor. Cine le-a amestecat şi cine le-a despărţit? Care este legătura şi întoarcerea lor una către alta şi armonia lor? Cine le mişcă şi le cârmuieşte? Cum se adună fără vătămare într-o singură plinătate a lumii stihiile cele potrivnice după fire? Cum se învoiesc şi se armonizează, neavând sfat sau cuvânt? Toate acestea sunt lucrarea dumnezeieştii Pronii.

Ei, însă, lăsând pe Ziditor, au cinstit şi au slujit făpturii mai mult decât Făcătorului şi s-au rătăcit în deşertăciune, năvălind cu furie asupra credinţei noastre şi asupra creştinilor care ţin dreapta cinstire, chinuindu-i fără cruţare şi silindu-i să lepede dulceţea numelui lui Hristos.

Căci toate cele frumoase şi iubite ale acestei lumi ca praful se vor risipi şi vor pieri fără urmă; numai virtutea rămâne, întinzându-se în veacurile veacurilor.

Voi, însă, să nu vă înfricoşaţi de ameninţările lor, chiar de vă vor duce la roată, la ocnă, la sabie ori la foc, să nu vă temeţi de frica lor. Căci ne aşteaptă o viaţă nouă, un veac care nu îmbătrâneşte, unde Proorocii dănţuiesc, Apostolii se bucură, cetele Cuvioşilor postnici sunt împreună cu îngerii şi arhanghelii, cu mucenicii şi cu toţi sfinţii.

La acestea să cugetaţi neîncetat, pe acestea să le scrieţi în inimile voastre. Luaţi aminte la voi înşivă şi la toată turma, peste care v-a pus Dumnezeu păstori şi învăţători, ca pe voi şi pe ea să vă păziţi curaţi şi neîntinaţi. Căci toate cele frumoase şi iubite ale acestei lumi ca praful se vor risipi şi vor pieri fără urmă; numai virtutea rămâne, întinzându-se în veacurile veacurilor.

Străduiţi-vă, aşadar, să vă păziţi pe voi curaţi şi turma încredinţată vouă să o povăţuiţi spre păşunea cea vie, ca Stăpânul tuturor, văzând sârguinţa voastră, să vă răsplătească osteneala cu plată vrednică şi să vă învrednicească de împărăţia Sa."

IX. Acestea zicându-le către tot clerul şi întărind inimile tuturor, i-a slobozit pe fiecare la ale sale, poruncindu-le ca, după patru zile, să vină iarăşi.

Iar Cuvioasa Filofteia, închizându-se pe sine în chilie, a petrecut patru zile fără a gusta nicidecum hrană, ci în priveghere, în lacrimi şi în dese îngenuncheri a mistuit toate acele zile.

Iar în a patra zi, precum se vestise mai înainte, a venit din nou la dânsa toată adunarea bisericească și se îndulcea de obișnuita ei învățătură. Și îndestul povățuindu-i, a adus inimile tuturor la frica lui Dumnezeu.

Când, însă, s-a lăsat seara și a înțeles că ceasul plecării sale se apropie, pe toți i-a îndemnat la rugăciune, zicând: „Vremea ieșirii mele a sosit și se cuvine să vă osteniți puțin împreună cu mine. Căci cu adevărat nădăjduiesc că, pentru rugăciunile voastre, voi dobândi milă în ziua cea înfricoșătoare a Dreptului Judecător, în ceasul acela groaznic".

Și multe alte asemenea le-a grăit cu lacrimi către acel sfânt cler. Iar ei, auzind acestea, s-au rănit adânc la inimă și strigăt de plâns se ridica spre înalt.

Fiind multă tulburare, suspin și jelire, cuvioasa, făcând semn cu mâna, i-a oprit pe toți de la acel plâns neîmpăcat, zicând: „Nu-mi tulburați sufletul, vlădici și domni, căci încă sunt cu voi și mai petrec cu voi o vreme, cât va voi Domnul. De aceea, privegheați puțin împreună cu mine și înălțați către Dumnezeu rugăciuni de mulțumire pentru mine."

Iar ei, abia încetând din plâns, s-au întors cu toții la rugăciune și, într-un glas, se înălța pentru dânsa cântare de laudă.

Și, astfel, pe când se cânta, ea și-a dat duhul în mâinile Domnului. Căci, iată, această pătimire neașteptată se săvârși, iar deodată plânsul și cântarea se curmară și tânguire mare se făcu și glasuri de jale umplură văzduhul, iar toți cei dimprejur, aflând, împreună se adunară, plângând laolaltă deșertăciunea.

Iar trupul cuvioasei, fiind gătit cu cinste și înmormântat cu rânduială cuviincioasă, a fost așezat în biserica Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu, care se numea și Sfânta Sofia. Acolo săvârșea minuni minunate și preaslăvite, fără număr.

Căci de am începe a grăi pe larg și a le desluși pe toate pe rând, ne-ar ajunge anul povestind. Drept aceea, ca să nu lungim fără măsură cuvântul, puține din acestea vom spune, iar și acestea să fie de ajuns celor cu minte trează, iar celelalte să le primească cu credință lămurită.

X. În acea vreme, un oarecare bărbat cu numele Navcratie, din cetatea Amoria, a fost rânduit voievod în Elada de către cei ce pe atunci purtau sceptrul împărătesc. Bărbat vestit și slăvit fiind, i s-a întâmplat să se lupte cu necredincioșii agareni. Și, ciocnindu-se amândouă oștile în război, prin judecăți dumnezeiești neștiute, el a fost biruit, împreună cu toată oastea sa.

Unii au fost uciși, iar alții, prinși vii, au fost duși în Sicilia. Împreună cu aceștia a fost prins și un oarecare stratilat[5], cu numele Artavan, din cetatea Filomilia. Iar ei, fiind duși de cei fără de Dumnezeu, au fost aruncați într-o temniță întunecoasă și ținuți sub pază aspră și necontenită. Și stând acolo, nu știau ce să facă sau ce să gândească, fiind cuprinși de o întristare fără margini, și chemau în ajutor pe Dumnezeul Atotputernic și pe sfinții Lui plăcuți. Atunci Artavan și-a adus aminte de Sfânta Filofteia și a început a le istorisi despre preaslăvitele minuni ale acestei fericite, și cum primise dar de vindecare pentru toată neputința și pentru felurite boli.

Auzind acestea, stratilatul s-a aprins la inimă și din tot sufletul a început a o chema în ajutor. Și, fiind cuprins de dor dumnezeiesc și de credință arzătoare, n-a putut tăinui acestea multă vreme, ci, degrabă ridicându-se cu râvnă, i-a îndemnat pe toți la rugăciune și se scălda pe sine cu lacrimi, iar râuri de lacrimi amare izvorau din ochii lui.

5 Comandant al unei unități militare, echivalent cu un căpitan, comandant de garnizoană.

Iar ei, cu suflet neîmpovărat de lenevie, cu toţii s-au pornit într-un cuget la rugăciune şi au chemat în ajutor pe cea iubită de Dumnezeu Filofteia, zicând: „Pururea-roabă a lui Hristos, mireasă neîntinată, porumbiţă curată, locaş al Duhului Sfânt, iubitoare de Hristos, turturică a pustiei, de vei binevoi a privi, caută spre noi, cei smeriţi şi deznădăjduiţi, şi slobozeşte-ne din această amară temniţă, ca să fim şi noi trâmbiţe ale nenumăratelor tale minuni, vestindu-le cu glas mare şi petrecând apoi toată vremea vieţii noastre în curăţie şi înţelepciune. O, preacuvioasă maică, nu ne trece cu vederea pe noi, cei cumplit necăjiţi, în acest amar şi străin pământ".

Cu astfel de rugăciuni au petrecut toată noaptea, vărsând lacrimi fierbinţi şi suspine dese din inimă. Iar când privegherea şi rugăciunea de toată noaptea au luat sfârşit, s-au întins să se odihnească, dând trupului puţină mângâiere prin somn.

Şi, pe când erau cuprinşi de somn şi fiecare zăcea la locul său, li s-a arătat Cuvioasa şi le-a veselit inimile prin cuvinte mângâietoare, zicând: „Au fost auzite rugăciunile voastre şi suspinele voastre nu le-a trecut cu vederea Dumnezeu; mergeţi, dar, cu pace şi, izbăvindu-vă cum se cuvine, aduceţi rugăciuni stăruitoare lui Dumnezeu, Cel ce scoate pe cei legaţi cu tărie".

Iar ei, de bucurie, s-au trezit ca din uimire şi, văzând că lanţurile zăceau desfăcute şi temniţa era cu totul deschisă, au crezut că cele văzute sunt adevărate. Şi, îndată părăsind temniţa cea deschisă şi lăsând pe străjeri ca morţi, au fugit.

Şi nu s-au grăbit mai întâi spre casele lor, ci mai înainte au mers pe insulă, ca să aducă mulţumire cuviincioasă Preacuvioasei. Iar după ce s-au împlinit acestea cu bună rânduială, fiecare s-a întors la casa sa şi tuturor le istoriseau preaslăvitele minuni ale Cuvioasei.

XI. Iar acestea răspândindu-se pretutindeni şi umplând auzul tuturor, un oarecare lepros, auzind de ele, s-a îngrădit pe sine cu credinţă şi cu râvnă fierbinte şi, cu multă sârguinţă, a venit la biserica Preacuvioasei maici, aducând rugăciuni stăruitoare şi căzând adesea înaintea Sfintei, mişcând-o spre milă.

Şi petrecea nopţi îndelungate fără somn, chinuindu-se pe sine cu post şi cu aspră nevoinţă, stăruind neîncetat în sfântul locaş al lui Dumnezeu. Iar fericita, văzând atâta osârdie şi că boala trupească nu se depărta nicidecum de la el, îndată s-a plecat spre milă. Şi, arătându-se în vis ecleziarhului bisericii de atunci, i-a poruncit ca pe acela să-l ungă cu untdelemn din candela sfântă a Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu pe tot trupul. Iar acesta, trezindu-se din somn ca din uimire, a împlinit cu sârguinţă cele poruncite.

Şi nu după multe zile, l-a slobozit pe cel bolnav sănătos la ale sale, slăvind şi mulţumind lui Dumnezeu şi celei pururea bineplăcute Lui în toate.

XII. Trecând multă vreme și săvârșindu-se multe minuni, împărăția grecească slăbi cu totul, iar cei ce țineau sceptrul ei se aflau în multe strâmtorări. Căci romanii, aflând atunci vreme prielnică, năvăliră cu cruzime și asprime, aducând stăpânirii greceşti necaz de nesuferit.

În același timp, împărăția bulgărească, fiind tare și foarte puternică, cuprindea și supunea toate țările dimprejur. Iar sceptrul împărătesc era atunci deținut cu bună rânduială și cu frumusețe de cel mai binecredincios și slăvit țar – Caloian[6].

Văzând acesta împărăția grecească cu totul slăbită, cu bărbăție s-a pornit asupra ei, a prădat multe cetăți și sate și le-a pustiit. Și toate cele frumoase ce se aflau acolo le-a adunat și le-a strămutat în slăvitul său oraș, Târnovo, iar pe oameni și pe dobitoace le-a mutat în stăpânirea sa.

Aflându-se el atunci în acea nevoință, auzi despre despre minunile preacuvioasei Filofteia și inima i s-a aprins foarte. Căci este obiceiul sufletelor iubitoare de Dumnezeu să râvnească după virtuți și să arate în toate multă sârguință.

Și, după ce a supus toată țara aceea și a rânduit-o sub stăpânirea sa, a venit și la locul unde zăcea cinstitul trup al Preacuvioasei și s-a umplut de bucurie negrăită, înălțând laudă și mulțumire stăruitoare lui Dumnezeu. Apoi, căzând la cinstitele moaște ale Preacuvioasei, le-a udat cu lacrimi din belșug și le-a sărutat cu cinste și cu evlavie.

A poruncit să se facă priveghere de toată noaptea și a împărțit multe bunuri săracilor și celor lipsiți. Iar dimineața, după săvârșirea dumnezeieștii slujbe, țarul era în mare bucurie și veselie, asemenea și toată oștirea sa.

Și cuget bun, și sfat bineplăcut avură, ca să strămute trupul Cuvioasei întru stăpânirea lor. Și a binevoit să descopere această hotărâre tainicilor și cnejilor săi, lucru pe care l-a și făcut. Iar ei, auzind aceasta de la țar, într-un glas au strigat: „Inima împăratului este în mâna lui Dumnezeu, fă, dar, o, țarule, cele ce degrabă ți s-au pus înainte. Căci credem că, de vei aduce la faptă hotărârea sfătuită, mare folos vei aduce sufletelor noastre, nu numai acestora, ci și pământului nostru și cetății noastre, care mare ajutor vor primi.

XIII. Iar nu după multe zile, a poruncit ca, cu multă cinste și evlavie, să fie dus trupul Preacuvioasei în slăvitul oraș Târnovo. Și au fost rânduiți pentru aceasta trei sute de ostași aleși, peste care căpetenie era un oarecare Teodor, bărbat evlavios și cinstit, binecredincios și credincios mai mult decât alții, viteaz în războaie și frumos la statură. Acesta avea de mulți ani o albeață pe ochiul stâng, multe averi dăruise doctorilor și multă îngrijire făcuse pentru aceasta, dar niciun folos nu dobândise.

6 Țarul Ioniță Caloian (1170–1207).

După ce a primit de la țar porunca cea din urmă și a adunat toată oastea laolaltă, îndată a alergat cu osârdie la sfintele moaște și, sărutându-le cu toată inima, scotea picături de lacrimi din ochi și cerea să dobândească milă pentru vătămarea ochiului său. Și, aprinzându-se de credință fierbinte, a luat mâna stângă a sfintei și a pus-o pe ochiul său. Și – o, minune! – îndată albeața de pe ochiul lui a pierit fără urmă, iar cu ochi curați și luminoși vedea limpede lumina și era în mare bucurie pentru preaslăvita sa vindecare. Iar această minune făcându-se cunoscută pretutindeni, toți slăveau pe Dumnezeu și pe preacuvioasa Filofteia.

Teodor, însă, împreună cu toată oastea, luând cu cinste moaștele cele iubite de Dumnezeu, mergea pe cale, bucurându-se și jucând de veselie, precum odinioară părinții purtători de Dumnezeu înaintea chivotului celui umbrit. Și multe tămăduiri a arătat atunci Dumnezeu în această strămutare, felurite și nenumărate, pe care nu este cu putință a le spune pe rând, ci celor credincioși le este de ajuns a le primi cu credință și a râvni la virtuți.

„Bine ai venit în părțile noastre, nu numai spre a ne cerceta, ci și spre a rămâne cu noi pururea și a-i învăța pe cei neînvățați să urmeze calea ta cea dumnezeiască și să râvnească la curăția ta, cea dăruită de Dumnezeu.”

XIV. Iar când au început a se apropia de Târnovo, patriarhul a luat știre și a adunat tot clerul bisericesc, ieșind în întâmpinare cu tot poporul, cu făclii, cu cădelnițe și cu mir bine înmiresmate. Și, sărutând cu cinste sfintele moaște ale Cuvioasei, iar râvna inimii sale vărsând-o în lacrimi, cu inimă zdrobită a rostit cuvinte de bucurie, zicând:

„Adevărată roabă a lui Hristos, casă a virtuților, lăcaș al Duhului Sfânt, viețuitoare a pustiei, împreună-locuitoare cu fecioarele cele înțelepte, mireasă a lui Iisus, turturea a pustiei, aurită de Duhul, cum ai zburat de la Răsărit și ai ajuns până la noi, cei smeriți? Bine ai venit în părțile noastre, nu numai spre a ne cerceta, ci și spre a rămâne cu noi pururea și a-i învăța pe cei neînvățați să urmeze calea ta cea dumnezeiască și să râvnească la curăția ta, cea dăruită de Dumnezeu. Căci trupul tău, ca pe un zălog, îl așezi aici, iar cu duhul te desfătezi de frumusețile cerești; nu prin oglindă și ghicitură, ci față către față îl vezi pe Mirele tău, pe Iisus cel dulce, pe Iisus cel iubit, pe Iisus cel râvnit de tine, Căruia te-ai gătit și nu te-ai rușinat și nu mijlocești către El ca o străină, ci vorbești cu El ca una de-a Lui și aduci către El, cu curăție, rugăciuni și pentru noi.

Roagă-te, dar, pururea pentru noi, turma ta, ca să ne sfârșim viața în pace, în dreaptă credință și dreptate. Nu înceta a ne cerceta, a ne priveghea, a ne ocroti, a ne ajuta, a ne povățui și a ne acoperi de năvălirea potrivnicului, căci credem că orice vei cere de la Dumnezeu, Dumnezeu îți va dărui.

Să ne bucurăm și să ne veselim pentru tine, că pe tine te-am dobândit mijlocitoare fierbinte.

Și îndată luând trupul ei, l-au dus în slăvitul oraș Târnovo și l-au așezat în biserica Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu, adevărata Maică a lui Dumnezeu și pururea Fecioara Maria, numită Temnișca, unde până în ziua de astăzi odihnește și săvârșește minunate și preaslăvite minuni, fără număr, pentru toți cei ce aleargă la ea cu credință și dragoste.

XV. Astfel a fost viața preacuvioasei maici a noastre, astfel au fost minunile neprihănitei Mirese a lui Hristos, care, în puțină vreme nevoindu-se în posturi și privegheri, în rugăciuni și lacrimi și în alte multe nevoințe aspre, se veselește acum în vecii cei fără de sfârșit, acolo unde este glasul curat al celor ce prăznuiesc și bucurie negrăită, unde este toată slavoslovia cea către Dumnezeu, unde este toată lumina și unde nu mai este nici întristare, nici suspin.

Căci, deși pe pământ a viețuit cu trupul, acum în ceruri se veselește cu duhul, acum se desfată de acelea pe care mintea omenească nu le poate grăi, pe care ochiul trupesc nu le-a văzut, nici urechea omului nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe care le-a gătit Dumnezeu celor ce Îl iubesc pe El. Pe acestea acum le vede, pe acestea le contemplă, pentru ele s-a nevoit, lepădând toată odihna trupească.

Fiind mlădiță din rădăcină aleasă, a adus roade nenumărate ale feluritelor virtuți și, împreună cu fecioarele cele înțelepte, a intrat în cămara cerească; cu duhul se veselește acum acolo, iar trupul ni l-a lăsat nouă, pe pământ, precum odinioară Ilie a lăsat lui Elisei mantia sa. Și nu numai atât, ci și cu duhul stă acum în mijlocul nostru, dăruind tuturor răsplată vrednică pentru osteneli, împlinind cererile credincioșilor, tămăduind neputințe, curățind leproși, alungând demoni, risipind orice uneltire a potrivnicului și orice vicleșug îndepărtându-l, păzind cetatea și țara noastră de năvăliri și pe cârmuitorii ei întărindu-i în dreapta credință și în bună înțelegere.

Așadar, acestei bune maici să-i urmați și voi, monahiilor, precum și toți cei ce viețuiți în pustii, tineri și cei de vârstă mijlocie și bătrâni: aduceți și voi feciorie curată și neîntinată, rugăciuni și cereri neîncetate, râvnă dreaptă, izvorâtă din inimă curată. Căci pentru aceasta v-ați lepădat de lume și pe toate le-ați socotit de nimic, ca să dobândiți Duhul și, împreună cu fericita Filofteia, să intrați în cămara cerească, pe care a gătit-o Dumnezeu celor ce Îl iubesc pe El.

Aceasta să ne fie dat nouă, tuturor, a dobândi, prin harul și iubirea de oameni ale Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia I se cuvine slava, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin!

Pr. Gheorghe Militaru

Sfânta Cristina din Bolsena (Italia)

Mergând pe urmele sfinților, păşim într-un univers în care pământul se atinge de cer, iar istoria omenească se luminează prin viețile celor care au ales să trăiască Evanghelia în chip desăvârşit. Sfinții nu sunt doar figuri îndepărtate, învăluite în hagiografii şi icoane vechi, ci repere vii, care în fiecare epocă au arătat lumii puterea transformatoare a credinței. Viața lor, adesea țesută din jertfă, răbdare, dragoste şi mărturisire, devine pentru noi o hartă duhovnicească, un drum sigur spre înțelegerea rostului nostru în lume şi spre întâlnirea cu Dumnezeu.

Urmele lor sunt paşi de lumină: ne cheamă să descoperim frumusețea unei existențe dedicate binelui, adevărului şi iubirii. Privind la ei, învățăm că sfințenia nu este o chemare rezervată câtorva aleşi, ci o posibilitate deschisă fiecărui om care doreşte să-şi curățească viața şi să-şi înalțe sufletul. Astfel, cercetarea vieților sfinților devine nu doar un demers intelectual, ci şi unul profund spiritual, capabil să nască în inima cititorului dorul după Dumnezeu.

Cu această motivație profundă, am considerat că este cel mai potrivit să întreprindem pelerinajul nostru pornind din Peninsula Italiei. De ce Italia? Deoarece, mergând pe urmele sfinților din Italia, pătrundem într-un spațiu unde istoria creştină se împleteşte în mod unic cu cultura, arta şi spiritualitatea unei țări care a devenit, de-a lungul secolelor, leagănul unor mărturisitori ai credinței de o frumusețe şi profunzime rare. Italia, cu vechile ei catacombe, cu biserici (bazilici) străvechi, cu oraşe martirizate şi cu liniştea mănăstirilor răspândite de la Alpi până în Sicilia, a dat Bisericii lui Hristos cea una o mulțime de sfinți, care au luminat lumea prin viața lor.

De la martirii primelor veacuri – care au pecetluit credința cu sângele lor în arenele Romei – până la marii mistici, teologi, misionari şi păstori ai epocilor ulterioare, sfinții Italiei alcătuiesc un mozaic spiritual impresionant. Ei au fost oameni ai rugăciunii şi ai curajului, ai slujirii şi ai jertfei, fiecare dintre ei lăsând moştenire un exemplu ce continuă să inspire ge-

nerații întregi. Cercetarea vieților acestor sfinți înseamnă, de fapt, o călătorie prin inima creștinismului universal: o întâlnire cu credința vie, cu minunile Providenței și cu puterea transformatoare a Evangheliei trăite. Urmându-le pașii, descoperim nu doar trecutul unei țări, ci și chemarea universală la sfințenie, care răsună din veac în veac și își găsește ecou în inima fiecărui credincios.

În dificila alegere a punctului de pornire, am considerat totuși să începem pelerinajul nostru pe urmele sfinților cu Sfânta Mare Mucenită Cristina (Hristina), martirizată în anul 295 d. Hr., în localitatea Bolsena, situată pe malul lacului cu același nume din centrul Italiei (Viterbo – Lazio). Aceasta deoarece, numele de Cristina este foarte des întâlnit în România la multe credincioase ortodoxe.

Sfânta Cristina din Bolsena reprezintă una dintre cele mai interesante și complexe figuri ale agiografiei creștine vechi. Din acest motiv, în trecut, câțiva dintre cei mai mari cercetători ai creștinismului primitiv s-au ocupat de ea: de la Giovanni Battista De Rossi, la Ippolito Delehaye, mergând până la Mariano Armellini și Pio Paschini. Toți au tratat-o cu mare interes, ocupându-se și cercetând cu de-amănuntul viața și martiriul acesteia, dar, mai ales, a extraordinarei răspândiri a cultului ei, începând din înaltul Ev Mediu, în diferite regiuni ale Italiei și Europei, precum și problema implicațiilor artistice și monumentale pe care acest cult le-a generat.

Sfânta Cristina, prin forța mărturiei sale curajoase, a contribuit la convertirea orașului Volsinii (Bolsena) la creștinism.

Localitatea Bolsena, după cum se știe, a fost unul dintre orașele etrusce străvechi, care au rezistat armatelor romane și care au rămas cel mai mult timp legate de propriile tradiții religioase păgâne. Creștinismul a trebuit să lupte îndelung pentru a cuceri straturile cele mai conservatoare ale societății din oraș, iar descoperirile arheologice și istorice confirmă întru totul acest lucru. Este foarte probabil ca, în acest context, prezența unui model creștin, așa cum este cel al Sfintei Cristina, în rândurile tinerei comunități creștine din Bolsena, să fi constituit un punct de sprijin important pentru răspândirea creștinismului. Așa cum fecioara Agnes din Roma întărise, prin exemplul martiriului ei eroic, „asumat" la doar 12 ani, fragila comunitate creștină romană, slăbită de persecuția împăratului Deciu (n. 201 – m. 251), tot așa Sfânta Cristina (data martiriului, anul 295 d. Hr.), prin forța mărturiei sale curajoase, a contribuit la convertirea orașului Volsinii (Bolsena) la creștinism.

Acest lucru se explică prin importantele și foarte vechile manifestări monumentale ale cultului Sfintei Cristina, vizibile în monumentele din Bolsena, precum și prin apariția timpurie (secolul al V-lea) a agiografiei sale. La forța datelor biografice privind originea bolsenesă a sfintei se adau-

gă foarte puternic mărturia unei tradiții locale neîntrerupte, care identifică în grota complexului monumental din Bolsena „inima" cultului Sfintei Cristina și care vede acest oraș – singur – revendicând „paternitatea" sfintei.

În secolul al V-lea este redactată Viața Sfintei Cristina (*La Passio Sanctae Cristinae*), din care reiese clar existența unei manifestări religioase, adică sacra reprezentare a „Misterelor Sfintei Hristina" din Bolsena.

Faima Sfintei Cristina s-a răspândit repede în afara Bolsenei. La Ravenna, deja la mijlocul secolului al VI-lea, martira era reprezentată în splendidele mozaicuri de la Sant'Apollinare Nuovo. Aproximativ șaptezeci de ani mai târziu, este edificat un oratoriu dedicat ei, lângă monumentala catedrală Sfântul Pavel din Roma. În Spania, probabil tot în secolul al VI-lea, în satul Santa Cristina d'Aro, o biserică îi purta deja numele. Vechea atestare (din Bolsena) și numărul mare al bisericilor ridicate în cinstea Sfintei Cristina în diverse localități din Italia constituie dovada cea mai elocventă a răspândirii cultului Sfintei Mucenițe Hristina din Bolsena.

În secolul al V-lea este redactată Viața Sfintei Cristina (*La Passio Sanctae Cristinae*), din care reiese clar existența unei manifestări religioase, adică sacra reprezentare a „Misterelor Sfintei Hristina" din Bolsena.

O mărturie elocventă a cultului Sfintei Cristina rezultă și din documentația iconografică a sfintei, foarte răspândită în Italia: de la primele reprezentări în mozaicul din Ravenna (sec. V–VI), până la fresca multor biserici din Roma și Lazio și chiar la monumentele statuare din zilele noastre.

Pentru un portret mai amplu al acestei martire, a cărei viață repetă schema clasică a pătimirilor martirilor primelor veacuri, cu multe elemente devoționale comune, fundamental rămâne cel mai vechi text ajuns până la noi. Este vorba de un fragment de papirus egiptean, provenit din Oxyrhynchos, publicat pentru prima dată în 1911 de Lorenzo Cammelli și databil în secolul al V-lea. Pe o parte, conține un fragment din viața Sfântului Pafnutie, iar pe cealaltă, un fragment din *Passio Sanctae Cristinae*. Fragmentul este tradus fidel în Actele latine ale sfintei, în special în *Codexul Farfense 29*; textul referitor la martiră ar putea data din secolele IX–X. Iată traducerea:

„Apropie-te de zei, ca să-i adori. De acum, nu te mai numesc fiică, iar dacă vei stărui, te voi lovi cu cele mai cumplite chinuri, din care nu te va putea salva Cel care a fost răstignit de iudei și pe care tu îl venerezi."

Atunci Sfânta Cristina, privind spre cer cu zâmbetul pe buze, i-a spus lui Urban, tatăl său: „O, plin de orice viclenie și prieten al răufăcătorilor, nu știi că Fiul Dumnezeului celui viu, lumina adevărului și Mântuitorul lumii, a coborât din cer ca să răscumpere orice răutate și ca să ne mântuiască? Și acum, în numele lui Hristos, Cel ce mântuiește, îți stau împotrivă, ca să învinș mânia ta și să-ți aduc moartea."

Atunci, tatăl ei, Urban, neputând suporta „insultele” fiicei sale, a poruncit să fie adusă la roată, să fie legată de ea și să se aprindă dedesubt un foc alimentat cu ulei, ca să ardă cât mai repede pe tânără.

Cristina a fost legată de roată, iar aceasta, în rotirea ei, i-a sfărâmat trupul. Dar fericita Cristina, ridicând ochii spre cer, a spus:

„Te binecuvântez, Dumnezeul meu, Care ești în ceruri, și îți mulțumesc, Doamne, Iisuse Hristoase; nu mă părăsi în această luptă, ci întinde-Ți mâna Ta peste acest foc și stinge-l, căci mă arde, pentru ca tiranul Urban să nu aibă putere asupra mea.”

În timp ce Sfânta Cristina rostea aceste cuvinte, îndată focul s-a depărtat de ea și a ucis o mie cinci sute dintre persecutorii idolatri, în vreme ce Sfânta Cristina stătea întinsă pe roată ca pe un pat, iar îngerii o slujeau.

Atunci, tatăl ei, Urban, a poruncit să fie dezlegată de pe roată și adusă în fața tribunalului, spre a fi judecată, după cum povestesc cronicarii vremii:

„[Cristina] a fost atât de aprinsă de flăcările iubirii divine, chiar înainte de a primi primele noțiuni ale botezului, încât se povestea despre ea ca despre o disprețuitoare a superstiției păgâne fanatice și plină de venerație față de voințele divine. Tatăl, căpetenia soldaților care păzeau cetatea Bolsena, după ce și-a educat fiica în disciplinele liberale ale sofiștilor, i-a ridicat pe un deal un turn înalt, construit cu mare măiestrie, în care tânăra, împotriva voinței sale, a fost întemnițată împreună cu douăsprezece slujnice, până ce se va decide să aducă jertfă zeilor Romei”.

Dar după ce a înțeles că este disprețuit pe bună dreptate de singura sa fiică și a observat că statuile de aur ale lui Jupiter, Apollo și Venus au fost sfărâmate, tatăl său, Urban, a născocit îndată, cu cruzime, noi feluri de chinuri de aplicat fiicei sale, ca un călău înfiorător și un infanticid crud, mai degrabă decât ca un tată bun. Totuși, Cristina, având mintea neîncetat îndreptată spre Dumnezeu, nu s-a temut nici de ororile reci ale închisorii, nici de valurile înșelătoare, având o piatră de moară legată de gât; nu s-a înmuiat trupul ei delicat și sfâșiat de țăruși, nici nu i s-a sluțit chipul frumos. Sfintei i s-a tăiat mai apoi părul ei bălai și, astfel, cheală, a fost târâtă rușinos pe străzile orașului, dar inima și credința ei nu se clătinau. Nu au înfricoșat-o nici flăcările arzătoare ale cuptorului și nici mușcăturile veninoase ale aspidelor, instigate de cântecele descântătorilor din Bolsena. Sfânta Cristina pe toate acestea le-a biruit cu ajutorul lui Hristos, păstrând neîntinat marele tezaur al virginității sale. În cele din urmă, străpunsă de două săgeți și acoperită de sânge purpuriu, a murit ca martiră pentru Hristos.

Potrivit tradiției locale, poporul din Bolsena s-a mirat foarte tare de credința Sfintei Cristina, văzând cum îngerii din ceruri veneau de o hrăneau și o mângâiau în suferințele sale pe când era schingiuită. Mai mult, peste 3000 de locuitori ai Bolsenei s-au convertit la credința creștină

Prin exemplul Sfintei Cristina, lucrarea lui Dumnezeu se face vizibilă în fragilitatea unei copile, care, în fața încercărilor, a ales adevărul și iubirea divină.

văzând mărturia de sânge a Sfintei Cristina. După supliciul acesteia, trupul Sfintei Cristina a fost aruncat în lacul Bolsena, legându-i-se o piatră pe corp. Astfel, Sfânta Cristina a primit și botezul în numele Mântuitorului Hristos, după ce L-a mărturisit până la sânge.

Se spune că tatăl Sfintei Cristina a murit în chinuri grele, la câteva zile după ce fiica lui și-a dat duhul în mâinile Mirelui Hristos. Toate aceste lucruri, pentru cei care doresc să aprofundeze cercetarea lor, sunt pe larg descrise și în *Codice Vaticano 5771*.

Putem mărturisi, în încheiere, că, prin exemplul Sfintei Cristina, lucrarea lui Dumnezeu se face vizibilă în fragilitatea unei copile, care, în fața încercărilor, a ales adevărul și iubirea divină. Astăzi, cei ce se apropie de lacul cu ape limpezi și de vechea bazilică ridicată deasupra mormântului ei, descoperă că sfințenia nu aparține trecutului, ci rămâne o chemare vie. Astfel, Bolsena continuă să fie un loc de pelerinaj și de reînnoire sufletească, iar Sfânta Cristina – o martoră neobosită a credinței care învinge timpul, suferința și moartea. În apa liniștită a Lacului Bolsena, undele păstrează amintirea ei, iar viața Sfintei Cristina continuă să strălucească precum o lumină neapusă. În acest loc încărcat de istorie și har, natura și credința se întâlnesc, iar mărturia tinerei martire devine punte între pământ și cer. Bolsena nu este doar un spațiu geografic, ci un altar viu, unde sufletul credinciosului poate simți vibrația curajului, a purității și a jertfei ei.

Troparul Sfintei Mari Mucenițe Hristina (Cristina)

Mielușeaua Ta, Iisuse, Hristina, strigă cu glas mare: pe Tine, Mirele meu, te iubesc și pe Tine căutându-Te, mă chinuiesc, și împreună mă răstignesc, și împreună mă îngrop cu Botezul Tău; și pătimesc pentru Tine, ca să împărățesc întru Tine; și mor pentru tine, ca să viez pentru Tine; ci, ca o jertfă fără de prihană, primește-mă pe mine, ceea ce cu dragoste mă jertfesc Ție! Pentru rugăciunile ei, ca un Milostiv, mântuiește sufletele noastre! Amin!

STUDIA HUMANITATIS Martyria

Prof. Univ. Dr. Habil. **Ion Marian Croitoru**, Univ. „Valahia", Târgoviște, Univ. „1 Decembrie 1918", Alba Iulia

Dr. **Oana-Mădălina Popescu**, Biblioteca Academiei Române, București

Motive ornitomorfe și fantastice în decorația hrisoavelor brâncovenești (II)

1. Introducere

În prima parte a studiului nostru[1], evidențiam câteva acte brâncovenești de cancelarie, decorate cu șerpi, și afirmam, în acel context, că ilustrația, care contrastează cu sobrietatea tipului de document pe care este redată, poate fi înțeleasă prin conotația sa simbolică, religioasă, pozitivă[2], șarpele fiind un simbol al înțelepciunii[3], adică, în cazul respectiv, al discernământului voievodului, care reprezintă un dar primit de la Dumnezeu, pentru a-și conduce supușii încredințați.

În rândurile de față, continuăm cercetarea documentelor[4] epocii respective, prin raportarea la alte elemente zoomorfe întâlnite, și anume, la diferite tipuri de păsări, propunându-ne să deslușim, de la caz la caz, dacă acestea au valoare pur estetică sau sugerează vreo taină iconografică, prin care se face referire la un simbol oficial sau altul, cu o conotație, însă,

pg. 68 **Fig. 1** (detalii)

1 Publicat în nr. 1 al revistei *Martyria* pe anul 2026, cu titlul: „Motive zoomorfe și fantastice în decorația hrisoavelor brâncovenești (I)".

2 În alte cazuri, reprezentați și pe alte tipuri de surse, șerpii pot aminti de diavol, de ispitirea din Rai sau de fățărnicia omenească, fiind folosiți, așadar, cu valoare negativă, deoarece acest model zoomorf are o ambivalență simbolică [*Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod, ed. Bartolomeu Valeriu Anania, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001, pp. 25 (*Facere*, 3), 1488 (*Matei*, 23, 29-39)].

3 După cum am arătat, în prima parte a studiului nostru, șerpii, reprezentați pe actele de stat muntene, simbolizau discernământul conducătorilor mireni, iar, pe manuscrise liturgice sau pe cârjele episcopale, înțelepciunea arhiereilor, sugerându-se, însă, că atât discernământul, cât și înțelepciunea erau daruri de la Dumnezeu, primite prin consacrare bisericească. Se poate adăuga, în acest punct, un alt exemplu, și anume, o scrisoare a unui ierarh, decorată la litera inițială *E* cu motive florale și cu trei șerpi. Este vorba despre scrisoarea din martie 1653, prin care patriarhul Antiohiei Macarie al III-lea Ibn al-Za'im îl informa pe țar despre vizita sa ulterioară în Rusia. Actul atestă și influența orientală a acestui element decorativ, vezi Vera Tchentsova, „Documents Grecs des Métoques Roumains du Mont Athos et des Patriarcats Orientaux Conservés à Moscou à la Lumière d'une Analyse Paléographique", în *The Romanian Principalities and the Holy Places Along the Centuries*, edited by Emanoil Băbuș, Ioan Moldoveanu, Adrian Marinescu, București, Ed. Sophia, 2007, p. 170, anexa 12.

4 În general, studiile asupra stilului brâncovenesc, cu elementele decorative specifice, florale și animaliere, s-au concentrat pe monumente de arhitectură, sculptură, manuscrise liturgice, iar dintre documente, mai mult, a atras atenția hrisovul arhieresc al mitropolitului Antim Ivireanul, păstrat, în original, la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, sub cota Sul 13, prin faptul că animalele din frontispiciu, redate cu trimitere la alfabetul grecesc, conțin inițialele numelui *Anthimos*: Aetos (vultur), Nikterida (liliac), Thos (șacal), Ierax (șoim), Melissa (albină), Ophis (șarpe), Saligkaros (melc), vezi Cătălina Velculescu, Ileana Stănculescu, *Nu după slovă, ci după duh și după taina gândului*, Piscu, Școala Agatonia, 2020, p. 199; vezi și Gabriela Dumitrescu, „Cancelaria domnească în timpul lui Constantin Brâncoveanu", în *Civilizația epocii brâncovenești*, coord. Drd. Anca Beatrice Todireanu, București, Monitorul Oficial Editură și Tipografie, 2014, pp. 70-98.

nu doar administrativă, ci și spirituală, raportată la conținutul legii strămoșești sau străbune, identificată cu credința creștină ortodoxă.

2. Hrisoave brâncovenești

Începem prezentarea cu un hrisov scris de către un caligraf cunoscut, întâlnit și anterior, în actele cu șerpi[5], precum și în diferite manuscrise, inclusiv în pomelnicul Mitropoliei din Târgoviște[6], care reprezintă un important izvor istoric, și pe care îl considerăm ca fiind și posibilul miniaturist al pieselor, și anume, Isar logofețelul/logofătul, cum el însuși se semna. Respectivul hrisov este pe pergament, datând din 20 decembrie 1695[7], emis în București de către domnul Constantin Brâncoveanu (1688–1714) în favoarea unui boier, Vergo, mare paharnic, căruia voievodul îi întărea ocinile Fometești, Negreni[8] și Zvânjoi din județul Vâlcea, pe care le avea de cumpărătoare, dar pentru care avusese, în mai multe rânduri, judecată cu vecinii de moșie, pământurile fiind, inițial, amestecate și nealese. În final, după cercetarea făcută la fața locului și pe baza mărturiilor mai multor boieri adeveritori, numărul lor ajungând la 48[9] din pricina redeschiderii cauzei în Divan, domnul îi confirmă lui Vergo stăpânirea asupra moșiilor.

Documentul atrage atenția prin ornamentația sa, caracterizată de simetrie, eleganță și solemnitate, aceasta din urmă fiind subliniată, mai ales, prin folosirea lichidului de aur și a culorii roșie, simboluri care, în lumea bizantină, aveau o încărcătură aparte, fiind, în trecut, prerogative ale împăratului de la Constantinopol, și, ulterior, au rămas învestite cu o măreție deosebită. Elemente florale, de acant, sunt redate în frontispiciu, sub text, dar și la compoziția care însoțește inițiala *M*. De precizat, însă, că descoperim, ascuns între petalele florilor, un splendid păun, care ține în cioc unul din capetele ruloului pe care este redată litera *M* (de la *Milostieiu Bojieiu*, adică *Din mila lui Dumnezeu*), cealaltă parte fiind ținută în cioc de o altă pasăre, care pare o acvilă (Fig. 1).

Ornamentele aparte, care înfrumusețează, le putem explica, pe de o parte, prin aceea că hrisovul conținea decizia definitivă, ceea ce însemna că nu

5 ANIC, *Sul 9*, actul din 25 aprilie 1695.

6 BAR, *Ms. rom.* 5748, copiat, în 1696, de către Isar logofătul, cum se semna la f. 10 v. Este un manuscris splendid decorat. Menționăm că avem în lucru un studiu, dedicat acestui valoros izvor istoric.

7 BAR, *Doc. Ist.*, CCCI/26. Document redat în facsimil, în *Constantin Brâncoveanu. Documente din Colecțiile Bibliotecii Academiei Române*, ed. Biblioteca Academiei Române/Mitropolia Olteniei, Craiova, Ed. Mitropolia Olteniei, 2014, pp. 100-101.

8 Negreni Fometești, sat în județul Vâlcea, azi comuna Mihăești, tot în județul Vâlcea (Melentina BÂZGAN, *Indicatorul localităților medievale din Țara Românească până la 1831*, București, Cartea Universitară, 2004, p. 69).

9 Boierii adeveritori, după cum erau numiți, puteau fi în număr de 6, 12, 24 sau, maxim, 48, ei având rolul de a cerceta pe teren și în actele vechi cauza, precum și de a depune mărturie pentru ceea ce aflaseră, actul lor fiind dus la domn, care dădea decizia finală. În cazul de față, s-a ajuns la 48, un caz nu unic, dar destul de rar în practica judecătorească, din pricina repetatelor recursuri făcute de către vecinii de moșie ai lui Vergo paharnic.

Fig. 1 BAR, *Doc. Ist.*, MMVII/30 CCCI/ 26 1695 decembrie 20, București. Hrisov prin care domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea lui Vergo, mare paharnic, mai multe proprietăți. Litera inițială M este decorată, printre altele, cu două păsări, un păun și o acvilă. Act scris de către Isar logofețel.

se mai dădea loc altor procese ulterioare pe aceeași temă. Pe de altă parte, Vergo, fost capuchehaie în vremea domnului Șerban Cantacuzino (1678–1688), era și un om important în stat[10]. Din păcate, însă, deși a îndeplinit misiuni diplomatice la Constantinopol, adică la Istanbul, ajungând, pentru o vreme, între anii 1701–1702, cel mai de seamă oficial muntean la Poartă (capuchehaie)[11], bucurându-se de încrederea domnului, care i-a acordat plată, precum și daruri la nunta sa, după cum se amintește în *Condica visteriei*, el s-a dovedit, în cele din urmă, neloial față de domn și față de propria patrie, fugind cu banii haraciului. În urma acestei lovituri, domnul nu s-a putut despăgubi *decât cu o parte din sumă, obținută de pe urma vânzării lucrurilor*

10 Grec de origine, Vergo a deținut mai multe demnități, în timpul domnilor Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu: mare paharnic, între 9 martie 1695-17 iunie 1697; mare clucer, între septembrie 1697- 12 iulie 1702; anterior, fusese capuchehaie al domnului Șerban Cantacuzino, dar și al domnului Constantin Brâncoveanu, care l-a însărcinat și cu diferite solii la turci (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, Ed. Enciclopedică Română. 1971, p. 253).

11 Ion Matei, *Reprezentanții diplomatici (capuchehăi) ai Țării Românești la Poarta Otomană*, ed. Nagy Pienaru, Tudor Teoteoi, București, Ed. Academiei Române, 2008, p. 258: *Pe Vergo, fost portar sub Șerban Cantacuzino și capuchehaie pe lângă serascherul din Babadag, Brâncoveanu l-a folosit în diferite misiuni la Poartă. La 1690, e capuchehaie la tătari pe lângă Calgai Sultan. Anonimul brâncovenesc îl consideră pe Vergo prieten cu Mustafa pașa (Biyikli), care ajunsese în 1693 mare vizir și pregătea o mare expediție. În 1695, este pe lângă oastea otomană, apoi pe lângă hanul tătăresc. La 1696, e vel clucer și e trimis la Adrianopol [...] el făcuse parte, în 1690, dintr-o altă delegație, în legătură cu fixarea hotarelor țării cu raiaua Brăilei. Pe la 1700, e vel clucer și face parte din delegația condusă de Șerban vel vistiernicul Greceanu, care să aranjeze datoriile țării la Poartă și să facă un control al mânuirii banilor de către capuchehăi. De la această dată, Vergo va rămâne în permanență capuchehaie la Poartă, rezidând mai mult la Adrianopol, pe lângă marele vizir sau pe lângă caimacam.*

din casa pe care Vergo o avea în București[12]. Remarcăm și faptul că Isar logofețelul, care a scris documentul și, posibil, tot el l-a și miniat, era un caligraf apreciat, folosit pentru redactarea actelor importante ale vremii. Referință, în acest sens, sunt hrisovul cu icoane și alte miniaturi florale și zoomorfe (șerpi), prin care același domn își înzestra ctitoria sa iubită, mănăstirea Hurezi, pe care o dorea și necropolă, cu proprietăți, precum și manuscrisul conținând pomelnicul oficial la Mitropoliei Țării Românești.

Se cuvine amintit faptul că pot fi întâlniți păuni și în perioade anterioare, pe alte acte de cancelarie muntene de la începutul secolului al XVII-lea. De exemplu, pe hrisovul din 10 iulie 1614, emis de către domnul Radu Mihnea[13] pentru mănăstirea Dealu, păstorită, la acea dată, de către ierarhul grec Matei al Mirelor († 1624), care a fost, probabil, însuși ilustratorul. Respectivul act este ornat și cu portretele ctitorilor, precum și cu icoana de hram a bisericii, Sfântul Ierarh Nicolae, fiind considerat, în consecință, primul cu chipuri sfinte, identificat până în prezent[14]. Revenind la perioada brâncovenească, se poate evoca faptul că sunt întâlniți păuni, precum și alte elemente zoomorfe, reale și fantastice, inclusiv șerpi, și pe alte tipuri de surse istorice, în afara documentelor de stat, de pildă, în decorația unor manuscrise liturgice. În acest sens, citățm câteva exemple: un *Liturghier* scris în limba greacă de către Calinic ieromonahul, la comanda voievodului (Fig. 2 & 3)[15], piesă care prezintă similitudini de ornament și cu o lucrare anterioară, adică cu *Slujebnicul* mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei[16]; un alt *Liturghier*, datat în prima jumătate a secolului al XVII-lea, redactat de către Daniil ieromonahul[17]; un manuscris grec ulterior, de la începutul secolului al XVIII-lea, cu slujba Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, dar și a Sfinților Mucenici Onisifor și Porfirie (9 noiembrie)[18]. Păuni apăreau și

pg. 73 **Fig. 2** Muzeul Național de Artă al României, *Manuscrisul 23*, f. 2 r. **1693–1697**
***Liturghier* în limba greacă, realizat în Țara Românească, la dorința domnului Constantin Brâncoveanu, de către Calinic ieromonahul, copist și miniaturist; frontispiciul *Dumnezeieștii Liturghii* a Sfântului Ioan Gură de Aur este ornat cu diferite împletituri, elemente vegetale, flori de acant, doi șerpi și doi păuni; litera inițială *O* este, de asemenea, decorată cu flori de acant; miniaturi policrome.**

pg. 74 **Fig. 3** Muzeul Național de Artă al României, *Manuscrisul 23*, f. 2 r. **1693–1697**
***Liturghier* în limba greacă, realizat în Țara Românească, la dorința domnului Constantin Brâncoveanu, de către Calinic ieromonahul, copist și miniaturist; litera inițială O este decorată cu un sfânt, redat în rugăciune, iar chenarul este împodobit cu împletituri, elemente zoomorfe și ornitomorfe; miniaturi policrome.**

12 Ion Matei, *Reprezentanții diplomatici (capuchehăi) ai Țării Românești la Poarta Otomană…*, p. 259.

13 Domn al Țării Românești (1601-1602, 1611, 1611-1616, 1620-1623), dar și al Moldovei (1616-1619, 1623-1626).

14 Vezi Prof. univ. dr. habil. Ion Marian Croitoru, Dr. Oana-Mădălina Popescu, „Rafinament artistic și înnoire simbolică: continuitatea tradiției și apariția unor noi motive creștine în arta miniaturistică și ornamentica hrisoavelor voievodale de la Târgoviște și București, în secolul al XVII-lea", studiu dat spre publicare în volumul *Voievozi de la Târgoviște – ctitori de spiritualitate ortodoxă*, care urmează să apară la Editura Arhiepiscopiei Târgoviștei, în anul curent.

15 Liana Tugearu, *Miniatura și ornamentul manuscriselor din Colecția de artă medievală românească*, vol. I, *Manuscrise bizantine și grecești medievale târzii*, București, Ed. Muzeul Național de Artă al României, 1996, pp. 163-164, 217; *Liturghierul* Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu are cota *Ms. 23*. La f. 2 r din acest manuscris, în frontispiciul care deschide textul Dumnezeieștii Liturghii a Sfântului Ioan Gură de Aur apar doi păuni (Liana Tugearu, *Miniatura și ornamentul manuscriselor…*, p. 213); alte păsări, precum și animale, întâlnim și la f. 6 r, lângă icoana unui Sfânt (Liana Tugearu, *Miniatura și ornamentul manuscriselor…*, p. 216); la litera inițială *O*, la f. 54 v (Liana Tugearu, *Miniatura și ornamentul manuscriselor…*, p. 218), găsim alți doi păuni, cu capetele lipite unul de altul, dar privind fiecare în altă parte, cu cozile frumoase, lăsate în jos, pe nuanțe de ocru, mov, roșu și verde; un păun, cu coada desfăcută, vedem și la f. 18 v (Liana Tugearu, *Miniatura și ornamentul manuscriselor…*, p. 209), la capătul superior al inițialei *T*, pe aceeași filă cu cartușul conținând numele domnului Constantin Brâncoveanu.

16 BAR, *Ms. rom.* 1790.

17 BAR, *Ms. gr.* 1427, f. 1 r.

18 BAR, *Ms. gr.* 1371.

pe *Tetraevanghelul* scris și decorat de către Sfântul Nicodim de la Tismana, în primii ani ai secolului al XV-lea[19] (Fig. 4 & 5).

O legătură cu lumea greacă, dar și cu școala ierarhilor Matei al Mirelor și Luca al Buzăului, ultimul, originar din Cipru, devenit, ulterior, și mitropolit al Țării Românești (1602–1629)[20], sugerează prezența păunilor și

19 Vezi Tetraevanghelul Sfântului Cuvios Nicodim de la Tismana. Caligrafiat și miniat la Mănăstirea Prislop, în anii 1404-1405, ed. anastatică, ed. Ginel Lazăr, Onești, Ed. Magic Print, 2018; la f. 101, apare un păun, frumos colorat cu nuanțe de mov; la f. 17, sunt redate și alte tipuri de păsări.

20 Despre activitatea acestor ierarhi vezi Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I,

Fig. 4 BAR, *Manuscrisul grec* 1427, f. 8 v. *Miscelaneu teologic* cu *Dumnezeiasca Liturghie* după Sfântul Ioan Gură de Aur și alte rugăciuni; prima jumătate a secolului al XVII-lea; miniatură cu elemente zoomorfe și ornitomorfe, un Sfânt, înveșmântat în haine arhierești, plasat sub un portic, peste care este redat un Serafim.

stânga Fig. 5 BAR, *Manuscrisul grec* 1371, f. 39 r. *Manuscris cu texte bisericești*, cuprinzând, printre altele, slujba *Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril*, precum și *a Sfinților Mucenici Onisifor și Porfirie*, având însemnarea anului 1734; miniaturi cu icoane, elemente florale și zoomorfe, reale și fantastice; detaliu cu păuni.

a șerpilor, sub chipuri de balauri, pe codice cu texte teologice și liturgice, păstrate, actualmente, la Marele Meteor, datate de la începutul secolului al XVII-lea și scrise de către ieromonahul Antim din Ioanina, discipol al ierarhului caligraf Luca din Cipru și care a activat, pentru o vreme, în Țara Românească[21]. În acest sens, se poate evidenția codexul 217, un manuscris al *Psaltirii*, scris între anii 1634–1635, unde cadrul arhitectural, cu icoana împăratului David, este împodobit cu mai mulți păuni, iar, pe o altă pagină, se poate observa inițiala decorată cu doi balauri, care au capul mai alungit și dinți, dar corp de șarpe, fiind redați încolăciți pe cei doi stâlpi ai literei, cu gurile deschise[22]. De menționat că această formă decorativă este regăsită și în actele de cancelarie muntene din secolul al XVII-lea, la care ne-am referit în prima parte a studiului nostru[23].

De la Isar logofețelul, mai amintim, pentru elementele zoomorfe, și actele din: 14 ianuarie 1696 [domnul Constantin Brâncoveanu întărea pentru mănăstirea Brâncoveni partea mănăstirii Radu-Vodă din moșia Roșiani, județul Romanați, și partea Martei călugărița din satul Bănești; inițiala *M* este ornată cu flori de acant și cu o pasăre, adică o acvilă, cu aripile deschise, care ține în cioc o cruce și un sul, în care este menționat

Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2012, pp. 246-247.

21 Georgios Papaefthimiou, „Lukas of Cyprus, Bishop and Metropolitan of Wallachia, and his Calligraphy School", în *The Romanian Principalities and the Holy Places Along the Centuries...*, p. 129.

22 D. Z. Sofianos, *Holy Meteora. Itinerary*, ed. II, Holy Monastery of the Great Meteoron, 2012, p. 85. Imaginile la care ne-am referit sunt redate în facsimil și fac parte din codexul 217, ff. 4v-5r.

23 Vezi, mai sus, nota 1.

nat anul 1696 (Fig. 6)][24]; 18 iunie 1696 [același domn îi dăruiește mănăstirii Râmnicu de Jos vama carelor de la Ocna Teișani, iar mănăstirii Radu-Vodă vama de la Ghitioara; în frontispiciu, de o parte și de alta a florilor care formează chenarul scutului cu stema țării, este redată acvila cruciată, încadrată într-un decor floral, care poartă, în ghearele ei, un sul, în care este inscripționat anul 1696; de o parte și de alta a medalionului cu acvila sunt redate, pe două motive florale, de acant, alte două păsări, cu aripile strânse, dar care nu sunt afrontate, fiecare privind în altă parte (Fig. 7)][25]; ante 1 septembrie 1702 [voievodul Țării Românești îi întărea învățatului Constantin Cantacuzino (1639–1716), fost mare stolnic, moșia Arzoaia de pe apa Mostiștei, județul Ilfov, cumpărată de la fiii lui Vasile Câmpineanul; două păsări sunt redate pe ornamentele din frunze ale florilor de acant, care flanchează stema (scutul fiind practic decorat cu motive florale și zoomorfe), plasată în centrul frontispiciului; acvila cruciată ține, într-o gheară, un sul cu anul 1702[26] (Fig. 8)].

Din ultimele două hrisoave (18 iunie 1696 și ante 1 septembrie 1702), citate mai sus, reiese că cele două păsări, plasate de o parte și alta a stemei oficiale a Țării Românești (acvila cu crucea în cioc), au mai degrabă un rol decorativ, făcând parte, alături de elementele vegetale și florale (petale și flori de acant), din decorația propriu-zisă a scutului, în timp ce, pe hrisovul din 14 ianuarie 1696, unde nu mai regăsim în frontispiciu stema, ci doar pe sigiliul care autentifica textul (actualmente, pierdut, i se vede urma doar), pasărea reprezintă, de fapt, acvila heraldică, deși, nu mai este redată în compoziția clasică, pe scut, ci separat, pe partea superioară a inițialei *M* ornate cu floare de acant; ea are aripile deschise, cruce în cioc și sulul cu anul redactării actului.

La 22 decembrie 1691, din București, domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea mănăstirii Hurezi, părți din satele Puțuri, Gioroc și Bratovoești, aflate în județul Dolj, pe care, așa cum ne spune textul, voievodul le cumpărase anterior, pe vremea când era doar boier, apoi, după ce a fost ales domn și a început construirea mănăstirii, i-a dăruit comunității monahale aceste ocini, împreună cu actele doveditoare ale cumpărării, adică cu zapisele: *Pentru că această ocină den Puțuri și den Gioroc și den Brătivoești, fiindu ale Domniei Méle de cumpărătoare și le-am stăpânit Domnia Mea cu bună pace. Iar după ce ne-au miluit Dumnezeu cu domnia și cu stăpânirea ță-*

pg. 77 **Fig. 6** Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Mănăstirea Brâncoveni*, III/21
1696 ianuarie 14, București. Hrisov prin care domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea mănăstirii Brâncoveni partea mănăstirii Radu-Vodă din moșia Roșiani, județul Romanați, precum și partea Martei călugărița, din satul Bănești. Litera inițială *M* este decorată cu flori de acant, iar deasupra cu acvila cruciată. Act scris de către Isar logofețel.

jos **Fig. 7** Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Mănăstirea Râmnicu Sărat*, I/16
1696 iunie 18. Domnul Constantin Brâncoveanu îi dăruia mănăstirii Râmnicu de Jos vama carelor de la Ocna Teișani, iar mănăstirii Radu-Vodă vama de la Ghitioara. Două păsări sunt redate lângă stema țării. Act scris de către Isar logofețel

24 ANIC, *M-rea Brâncoveni*, III/21; Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)*, București, DAR Publishing Development, 2019, pp. 266-267.

25 ANIC, M-rea Râmnicu-Sărat, I/16; Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)...*, pp. 268-269.

26 ANIC, M-rea Cernica, II/20; Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)...*, pp. 294-295: În frontispiciu, scut cu elemente florale, vegetale și zoomorfe, încărcat cu acvila cruciată.

rii aceştiia, şi dentru dumnezeiescul năstrav cugetându întru inima noastră a zidi şi a înălţa sfânta mănăstire pe locul satului Hurezii, găsindu-să loc ca acela bun şi scaun de mănăstire, şi cu ajutoriul lui Dumnezeu începându temeiu de zidirea mănăstirii. Şi mai închinându Domniia Mea mănăstirii şi alte sate şi moşii, am socotit Domniia Mea de am închinat şi aceste ocine dentr-aceste sate şi cu rumânii ce scriu mai sus, dându şi toate zapisele céle de cumpărătoare, ca să fie sfintii mănăstiri de întărire şi Părinţilor călugări de hrană şi de îmbrăcăminte, iară Domniei Méle şi răposaţilor părinţilor Domniei Méle veşnică pomenire[27]. Scris pe pergament de către cunoscutul copist Costandin Mihalovici logofătul Conţescul[28], actul este somptuos decorat: în frontispiciu se află stema ţării, adică acvila cu crucea în cioc, având însemnele puterii, sabia şi buzduganul în gheare, pe un scut cu frunze de lauri, plasat, la rândul său, pe un rulou susţinut lateral de alte două acvile. O a treia pasăre, diferită de celelalte, albă (posibil un porumbel), ţinând un sul în cioc, cu semnul Sfintei Cruci, observăm şi peste florile de acant ale iniţialei *M*[29] (Fig. 9).

În acest punct, se cuvine reamintit faptul că mai multe hrisoave, decorate cu elemente zoomorfe (cu şerpi), fuseseră scrise de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgovişte, un activ copist al vremii, încă dinaintea domniei Sfântului Constantin Brâncoveanu. Pentru studiul de faţă, menţionăm şi hrisovul din 20 mai 1693 al aceluiaşi logofăt, emis de către voievodul muntean în favoarea preotului Fiera şi a copiilor săi, cărora li se întărea ocină în Băjeşti, judeţul Ilfov, şi un heleşteu la apa Mostiştei. Actul este decorat în frontispiciu cu două buchete de flori de acant, de o parte şi alta a scutului cu stema ţării, care are acvila cruciată, iar pe ornamentaţia florală a literei *M* este redată o pasăre, albă, cu aripile strânse (Fig. 10)[30].

De la acelaşi logofăt Mihai, fiul lui Stan, s-a păstrat şi un alt hrisov brâncovenesc, interesant prin decoraţie, şi anume, cel emis de către domnul muntean, la 30 decembrie 1691[31], în favoarea lui Alexandru, mare logofăt,

pg. 79 **Fig.8** Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *Mănăstirea Cernica*, II/20
1702 ante septembrie 1. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea învăţatului Constantin Cantacuzino, fost mare stolnic, moşia Arzoaia, judeţul Ilfov. Două păsări sunt redate lângă stema ţării. Act scris de către Isar logofeţel.

jos **Fig.9** Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *Mănăstirea Hurezi*, III/71
1691 decembrie 22, Bucureşti. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea mănăstirii Hurezi părţi din satele Puţuri, Gioroc, Bratovoeşti, situate în judeţul Dolj. Două păsări sunt redate pe scutul stemei, iar o alta pe litera iniţială *M*, ornată cu flori de acant. Act scris de către Constantin Mihalovici Conţescul.

27 ANIC, *M-rea Hurezi*, III/71.

28 ANIC, *M-rea Hurezi*, III/71.

29 ANIC, *M-rea Hurezi*, III/71. Pentru acest act, redat în facsimil şi transcriere, vezi Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, *Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la mănăstirea Hurezi şi la unele localităţi din judeţul Vâlcea (1691–1714)*, Brăila, Muzeul Brăilei Carol I, Ed.Istros, 2017, pp. 81-84, 213, doc. 5: *litera iniţială ornată cu frunze şi flori de acant argintii, cu pistilurile roşii şi puncte de aceeaşi culoare presărate pe alocuri; în partea stângă superioară a literei iniţiale este o pasăre, reprezentată din profil, cu capul întors spre aripa stângă, ţinând în cioc un hrisov desfăşurat orizontal şi având în centru invocaţia simbolică: o cruce radiantă neagră [...] în frontispiciu documentului stema heraldică a Ţării Româneşti: scut rotund, cu bordură, încărcat cu o acvilă de argint, redată în întregime şi din faţă, cu corpul spre dreapta, aripile deschise, capul conturnat, ţinând în gheara dreaptă o spadă poziţionată în pal, în cea stângă buzduganul dispus în bară, iar în cioc o cruce dublă, neagră [...] compoziţia heraldică este aşezată pe mijlocul unui alt hrisov desfăşurat [...] cu flancurile puţin răsucite în interior şi pe care stau cu picioarele, ca suporţi, două acvile, redate cu corpurile spre interior, aripile deschise.*

30 ANIC, *Mitropolia Ţării Româneşti*, XVI/17; Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc şi retrospectiva unei epoci (1654–1714)...*, pp. 258-259.

31 BAR, *Doc. Ist.*, CLIX/15. Documentul i-a aparţinut lui I. C. Filitti, cum ne arată ex-librisul, sub formă de ştampilă.

căruia i se întăreau satele Alexeni și Băbeni din județul Ialomița, amintindu-se și istoricul moșiilor, când și de la cine le cumpărase, cu ce preț sau care părți erau de moștenire de la tatăl său, Ghiorma banul. Ne atrage atenția frontispiciul, în care scutul, încărcat cu stema țării, acvila heraldică, și cu chenarul din frunze de lauri și flori de acant, este plasat pe un rulou, susținut de doi lei înaripați, rampanți, afrontați, ceea ce denotă o particu-

15
CLIX
IOAN · C · FILITTI
EX LIBRIS

laritate, în sensul că modelele fantastice erau mai rar folosite pe hrisoavele vremii. Invocația simbolică este prinsă într-o compoziție florală, iar inițiala *M* este frumos realizată, cu cei doi stâlpi ai literei redați ca două lumânări, deasupra stând o pasăre, cu aripile strânse; ornamentația este realizată cu chinovar și lichid de aur, în cea mai mare parte, amănunt care îi dă o solemnitate aparte[32]. Observăm, însă, o neconcordanță între datarea actului, doar prin văleatul exprimat 7200, decembrie 30 (care corespunde anului de la Hristos 1691) și eșarfa pe care acvila cruciată din stemă o ține în gheare, unde s-a marcat anul creștin 1692. Nepotrivirea o putem explica fie prin faptul că miniatura a fost realizată sau finalizată în 1692, având în vedere că textul s-a scris la 30 decembrie 1691, fie că au fost implicate, în acest caz, două persoane, logofătul fiind diferit de miniaturist. Faptul că anul de la Hristos este 1691 și nu 1692 reiese nu doar din calculul clasic, ci și din analiza membrilor Divanului domnesc, care semnează ca martori la finalul textului. Concludent pentru noi este că Diicu Rudeanu, care își pune semnătura de mare clucer, a deținut demnitatea din iunie 1689 până în iunie 1692, ulterior, el semnând ca fost mare clucer (deci, în 30 decembrie 1692, el nu mai era în dregătorie); de asemenea, Ghinea Rustea-Văleanu a fost mare vornic între 1687 și 26 aprilie 1692[33] (Fig. 11).

Păsări, altele decât acvila heraldică, pe care o regăsim în stema Țării Românești și pe sigiliile domnești, mai apar pe hrisoave din epoca supusă studiului. De pildă, pe hrisovul din 15 ianuarie 1689[34], prin care domnul Constantin Brâncoveanu scutea de dări 50 de case de rumâni ai mănăstirii Bistrița (condusă, pe atunci, de către Paisie egumenul). Respectivii rumâni erau din Costești, județul Vâlcea, actul fiind scris în București, pe pergament, de către Radu, fiul lui Gherghe logofăt. Din text aflăm că satul era al mănăstirii, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, construită din temelie de răposatul Barbu banul Craiovescu, numit de către domn, strămoșul său, iar rumânii erau iertați de plata dărilor, enumerate nominal, cu excepția banilor pe care trebuiau să îi dea pentru plata haraciului, eșalonați în mai multe tranșe. Pentru aceste facilități fiscale, ei erau datori *să fie de treaba și de poslușaniia sfintei mănăstiri și părinților călugări carii vor fi lăcuitori într-acea sfântă mănăstire de ajutoriu*[35]. Între ornamentele acestui

pg. 80 **Fig. 10** Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Mitropolia Țării Românești*, XVI/17 1693 mai 20, București. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea preotului Fiera și fiilor săi ocină în Băjești, județul Ilfov, și un eleșteu în apa Mostiștei. Actul este decorat în frontispiciu, cu două buchete de flori de acant, de o parte și alta a scutului cu stema țării, adică cu acvila cruciată, iar pe ornamentația florală a literei M este redată o pasăre, albă, cu aripile strânse. Act scris de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște.

jos **Fig. 11** BAR, *Documente Istorice*, CLIX/15 1691 decembrie 30. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea lui Alexandru, mare logofăt, satul Alexeni din județul Ialomița. Hrisov decorat cu acvila cruciată, cu doi lei înaripați, tenanți, și cu o pasăre pe inițiala M. Act scris de către Mihai logofăt, fiul lui Stan.

32 Această solemnitate se explică prin faptul că beneficiarul, Alexandru Alexeanu, mare logofăt între mai 1689–mai 1692 (se mai numea și Alexandru din Alexeni sau Ghiormănescu, fiind fiul lui Ghiorma, mare ban, grec de origine), era o persoană importantă în stat, datorită descendenței, dar și demnităților deținute de către el sau de către membrii familiei sale; se înrudea, prin prima sa soție, Marica, cu domnul Matei Basarab, iar prin a doua soție, Stanca, cu familia boierilor Corbeni, înrudiți cu domnul Constantin Brâncoveanu, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVI...*, pp. 105-106.

33 Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII...*, pp. 185, 239.

34 ANIC, *M-rea Bistrița*, LXIII/234. Pentru acest hrisov, publicat în facsimil și transcriere, vezi și Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654–1714)...*, pp. 76-79.

35 ANIC, *M-rea Bistrița*, LXIII/234.

hrisov, vedem o primă pasăre, așezată pe tulpina florii de acant care decorează semnul Sfintei Cruci, privind în sus, spre o alta, oarecum similară ca aspect, care ține în cioc un rulou nescris, plasată pe vârful buchetelor de flori care împodobesc inițiala *M*, decorată cu împletituri și vaze de flori, ceea ce face trimitere la motive orientale. Actul este autentificat cu sigiliul domnesc (timbrat mobil, pus între cele două părți ale monogramei) și cu semnătura autografă a voievodului, dar stema, adică acvila cruciată, în forma ei clasică, pe scut, nu mai apare în frontispiciu; în acest caz, putem considera pasărea de pe floarea de acant ca fiind acvilă, deci cu referire la simbolul heraldic, dar, de data aceasta, nu a mai fost trecut semnul Sfintei Cruci pe rulou. Cât privește prima pasăre, considerăm că are, însă, doar un rol decorativ (Fig. 12).

O compoziție similară, cu acvila care are aripile deschise și stă pe buchetul de flori de acant din ornamentația inițialei *M*, apare și la documentul din 16 decembrie 1691[36], prin care domnul Constantin Brâncoveanu îi dăruia mănăstirii Hurezi, ctitoria sa, cu hramul Sfinților Constantin și Elena (despre care se menționează că a fost înălțată din temelie, prin osteneala domnului, întru slava lui Dumnezeu, voievodul *dentru dumnezeiescul năstav*[37] *cugetând întru inema noastră a zidi și a înălța sfântă mănăstirea pre locul satului Hurezii, găsindu-se loc ca acela bun și scaun de mănăstire, și cu ajutorul lui Dumnezeu începând temeiu de zidirea mănăstirii*[38]), vinăriciul domnesc din dealurile Suteşti, Nemoiu, Gărdești, Zlătărei și Creţeni, situate în județul Vâlcea, călugării primind, pe an, din zece vedre de vin o vadră și părpărul[39]. De data aceasta, pe ruloul păsării vedem miniat semnul Sfintei Cruci, ca invocație simbolică, în timp ce, o a doua pasăre, tot acvilă, a fost redată în partea stângă inferioară a ornamentului floral al literei inițiale *M*. Textul a fost scris de către *Gherghe logofăt za Divan, snă*[40] Iane logofăt[41] (Fig. 13).

36 ANIC, *M-rea Hurezi*, LV/1. Pentru acest hrisov, redat în facsimil și transcriere, vezi Claudiu Victor Turcitu, Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)..., pp. 128-131; de asemenea, mai vezi și Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la mănăstirea Hurezi și la unele localități din județul Vâlcea (1691-1714)..., pp. 80-81, 212, doc. 4, cu o descriere amplă a miniaturii (p. 81), din care redăm doar o parte: invocația simbolică reprezentată sub formă de cruce potențată, flancată de două steluțe, toate pictate cu chinovar și dispuse pe mijlocul unui hrisov desfășurat, ținut în cioc, de marginea stângă, de o acvilă argintie, redată în întregime, din profil, cu capul întors spre aripa stângă, stând cu picioarele pe partea dreaptă superioară a unei flori de acant roșii, cu umbre albe pe alocurea [...] în partea stângă, la piciorul plantei, încă o acvilă argintie, redată în întregime și ușor oblic spre plantă, cu aripile deschise, cea dreaptă în jos, cea stângă în sus.

37 Năstav = îndrumare, călăuzire, povățuire [Dicționarul limbii române (DLR), t. X, București, Ed. Academiei Române, p. 126].

38 ANIC, *M-rea Hurezi*, LV/1.

39 Părpăr = impozit pe vii și vin, plătit în perperi [Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, coord. Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, București, Ed. Academiei, 1988, p. 359].

40 Za Divan = de Divan; Snă = fiul lui, în limba slavonă.

41 ANIC, *M-rea Hurezi*, LV/1. Nici acest document nu are în frontispiciu stema, însă, este autentificat cu sigiliu rotund, timbrat mobil, care redă și acvila cruciată, însoțită de soare și lună, stând pe un arbore, flancat

Fig. 12 Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Mănăstirea Bistrița, LXIII/234* 1689 ianuarie 15, București. Domnul Constantin Brâncoveanu scutește de dări 50 de case de rumâni ai mănăstirii Bistrița, din județul Vâlcea. Invocația simbolică și litera inițială M sunt decorate cu două păsări. Act scris de către Radu, fiul lui Gherghe logofăt.

3. Semnificația folosirii motivului ornitomorf în acte de cancelarie

Hrisoavele brâncovenești, impresionante prin folosirea lichidului de aur și a chinovarului, au o formă aparte în ceea ce privește decorația. Cel mai des întâlnim compoziții florale, cu acant, ample și elegant elaborate, plasate la litera inițială *M*, care are, uneori, părțile laterale redate ca două sfeșnice, cu lumânări, sau ca două coloane antice. Stema heraldică apare pe sigiliile domnești, însă, uneori, ea nu mai este redată și în centrul frontispiciului, pe scut, așa cum eram obișnuiți. În schimb, o acvilă cu crucea

de două personaje încoronate. Pentru descrierea acestui tip de sigiliu, vezi Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la mănăstirea Hurezi și la unele localități din județul Vâlcea (1691-1714)..., p. 27, unde se detaliază și miniatura: invocația simbolică reprezentată sub formă de cruce potențată, flancată de două steluțe, toate pictate cu chinovar și dispuse pe mijlocul unui hrisov desfășurat, ținut în cioc, de marginea stângă, de o acvilă argintie, redată în întregime, din profil, cu capul întors spre aripa stângă, stând cu picioarele pe partea dreaptă superioară a unei flori de acant roșii [...] în partea stângă, la piciorul plantei, încă o acvilă argintie, redată în întregime și ușor oblic spre plantă, cu aripile deschise, cea dreaptă în jos, cea stângă în sus.

Fig. 13 Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Mănăstirea Hurezi*, LV/1 1691 decembrie 16, București. Domnul Constantin Brâncoveanu îi dăruiește mănăstirii Hurezi vinăriciul din dealurile Sutești, Nemoiu, Gărdești, Zlătărei și Crețeni, situate în județul Vâlcea. Hrisov decorat cu două păsări în compoziția literei inițiale M. Act scris de către Gherghe logofăt de Divan, fiul lui Iane logofăt.

în cioc sau desenată pe eșarfa ținută în cioc de această pasăre se poate observa deasupra ornamentului vegetal (acant) al literei inițiale, de regulă, *M*, deschizând formula devoțiunii exprimate în limba slavonă. Alături de această acvilă, care are valoare heraldică, în unele documente mai apar și alte păsări, fie cu rol de tenanți ai scutului stemei, fie între ramurile decorației florale ale semnului Sfintei Cruci, din fața textului. Inițiala mai este decorată uneori și cu șerpi, unul sau doi, împletiți între ei sau urcând, separat, fiecare pe unul dintre stâlpii literei. Deși rar, vedem, de asemenea, și elemente fantastice, leii înaripați care flanchează acvila frontispiciului. Într-un singur caz, am întâlnit, până acum, miniaturi iconografice, de ti-

pul icoanelor[42] cu Sfinți, Îngeri și Mântuitorul Iisus Hristos, așa cum se întâmplă pe hrisovul din 1695, prin care voievodul înzestra ctitoria sa, mănăstirea Hurezi, cu proprietăți.

Talentații caligrafi, care au scris actele decorate cu elemente zoomorfe și ornitomorfe, unele chiar și fantastice, la care ne-am referit în rândurile de față (Isar logofăt; Constantin Mihailovici Conțescul; Mihail, fiul lui Stan logofăt; Radu, fiul lui Gherghe logofăt; Gheorghe logofăt de Divan, fiul lui Iane logofăt), au redactat și anterior acte de cancelarie, dintre care unele cu miniaturi, în timpul altor voievozi, dar au copiat și alte tipuri de materiale, de pildă, manuscrise religioase. De altfel, considerăm că este foarte probabil ca tot ei să fi și ilustrat textele scrise. Detaliile surprinse sugerează continuitatea activității diecilor cancelariei domnești, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, independent de schimbarea voievozilor, iar diversitatea sursele realizate și gradul de dificultate al acestora subliniază măiestria logofeților.

Totuși, spre deosebire de prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar și de epoca fanariotă, observăm, cât privește hrisoavele brâncovenești, câteva caracteristici: 1) o preferință pentru ornamentele florale, care abundă; 2) o preluare, dar nu și o deasă utilizare, a unora dintre motivele animaliere și aviare, întâlnite mai des în vremea domnilor Antonie Vodă (1669–1672), Grigorie I Ghica (1660–1664, 1672–1673) și Gheorghe Duca (1673–1678); 3) o rară folosire a imaginilor sacre, cum ar fi miniaturile iconografice, chiar și în documentele destinate mănăstirilor.

În ceea ce privește simbolistica modelelor ornitomorfe, în afara acvilelor din stemă, unele păsări au rol estetic. Păunii, însă, nu au doar un rol decorativ, fiind admirați pentru frumusețea penajului, dar și simbolic, fiind folosiți în arta creștină încă din vremea bizantină, astfel că sunt întâlniți pe mozaicurile bisericilor, dar și pe manuscrise religioase. Important de observat, pentru studiul nostru, este că apar și pe hrisoave, adică pe actele de cancelarie sau de stat, care, prin natura lor, au o anumită sobrietate și, implicit, solemnitate, căci orice detaliu este analizat, din moment ce implică statul, ca instituție, și nu doar persoana particulară a voievodului emitent. În traducerile românești ale textelor de tip *Fiziolog* sau *Bestiar*, prin pilda păunului li se amintea credincioșilor creștini că, oricâte bunătăți ar avea, nu au de ce să se mândrească cu ele, pentru că sunt daruri primite de la Dumnezeu, după cum nici păunul nu trebuie să se semețească pentru penajul său impunător din coada sa frumoasă[43]. Păunul simboliza, în lumea antică, măreția și frumusețea, dacă se are în vedere sensul pozitiv, pe când, în lumea creștină, el a ajuns să simbolizeze, tot prin raportare la sensul pozitiv, nemurirea și învierea, potrivit faptului că trupul sau carnea păunului nu se descompune. Totuși, în funcție de context, păunul mai simboliza viața veșnică și raiul, mai ales când apar doi păuni, de o parte și de alta a unui vas, izvor sau pom al vieții; incoruptibilitatea sufletului, raportată tot la lipsa de descompunere a cărnii păunului; renașterea duhovnicească, asociată cu reînnoirea anuală a penajului; atotștiința

42 Ne referim, în acest punct, la ceea ce reprezintă miniaturile, altfel spus, la chipurile sfinte redate și nu la întrebuințarea liturgică sau în cult a icoanelor.

43 Cătălina Velculescu, Viorel Guruianu, Manuela Anton (ed.), *Fiziolog. Bestiar*, Editura Cavallioti, București, 2001, p. 58: *Ms. rom.* 3275, din 1799, copiat în Țara Românească de către Ioniță Dascălul, redă un *Cuvânt pentru păune: Păunile este mai frumos decât alte păsări și are podoabele mari și umblă cu mare gingășie, Și înălțându-se, i se pare că ar fi un înger, iar deacă-ș vede picioarele lui și unghile lui ca de găină, atuncea ohtează și să smerește și să lasă mai jos decât toate păsările. Pilda: Așa și tu, oame, deacă-ți dă Dumnezeu bogăție, nu te înălța, deacă pricepuși, pentru că toți sânt făcuți de un făcător, că cine au făcut pre împăratul, tot acela și pre cel sărac.*

lui Dumnezeu și trezvia duhovnicească, luându-se ca reper ochii de pe coadă, interpretați ca simboluri ale cunoașterii, vederii și vigilenței. În sens negativ, păunul poate simboliza mândria, vanitatea și trufia, din cauza etalării penajului[44]. Din aceste motive, el a fost reprezentat în pictura catacombelor, pe obiecte de artă și pe numeroase manuscrise liturgice[45], unele realizate de către ucenici formați în tradiția caligrafică și miniaturistică a ierarhului Matei al Mirelor[46], renumitul învățat de la începutul secolului al XVII-lea pe care l-am amintit și anterior.

Referitor la stema Țării Românești, specialiștii au cercetat tipul păsării, stabilind anumite similitudini între acvila heraldică munteană și vultur, care reprezenta un vechi model din perioada antică[47], preluat, apoi, și în Creștinism, ca simbol al Sfântului Ioan Evanghelistul, dar folosit atât pe stelele funerare, amintind de Învierea Domnului, cât și în scrierile de tip *Bestiar*[48]. Folosit în lumea antică, romană, dar și bizantină, acvila sau vulturul simplu sau bicefal a intrat și în spațiul muntean. Deși se consideră că acest fapt s-a petrecut indirect, după unii cercetători, prin dinastia angevină ungară[49], acvila putea aminti, totuși, atât de romanizarea populației Daciei, cât și de creștinarea teritoriului[50], ceea ce induce situarea

44 Pentru mai multe detalii vezi Jelena Andelković, Dragana Rogić, Emilija Nikolić, „Peacock as a Sign in the Late Antique and Early Christian Art", în *Archaeology and Science*, nr. 6 (2010), pp. 231-248; Raphaël Demès, *Autour du paon et du phénix. Étude d'une iconographie cultuelle et funéraire dans le Bassin méditerranéen (IVe–XIIe siècles)*, teză de doctorat în istoria artei, Université Bourgogne-Franche-Comté, 2017.

45 Louis Charbonneau-Lassay, *La mystérieuse emblématique de Jésus-Christ. Le Bestiaire du Christ*, Ed. Albin Michel, Paris, 2006, pp. 617-627.

46 Ovidiu-Victor Olar (ed.), *Liturghierul grecesc de la Mănăstirea Stavropoleos*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2024, pp. 24, 26, 28, 59: două Liturghiere în manuscris, unul realizat în 1611 și păstrat la mănăstirea Sfântul Pantelimon din Sfântul Munte, un altul din 1622 și păstrat la mănăstirea athonită Ivir.

47 Vezi I. D. Ștefănescu, „Originea și evoluția unor teme care apar în arta bisericească", în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XL, nr. 1-2, p. 43-57. În acest studiu, autorul sublinia, printre altele, că, în perioada romană, acvila-vulturul era pasărea despre care se credea că duce la cer sufletul împăratului mort. În Creștinism, acvila, dobândind o nouă interpretare, va apărea pe stelele funerare, amintind de Învierea Domnului și de versetul 5 din Psalmul 102: *Înnoi-se-vor ca ale vulturului tinerețile tale*. Trimitere la acest verset reprezintă o conexiune și cu renașterea duhovnicească a creștinului, prin însușirea modului de viețuire conform Ortodoxiei.

48 De la vultur, omul putea învăța, printre altele, să se încălzească sufletește prin Sfintele Taine ale Bisericii, așa cum respectiva pasăre se încălzește de la soare: *Așa și tu, oame: deaca înbătrânești, sue-te în sus, adecă către duhovnic și-ț ispoveduiaște păcatele tale și te spală cu lacrămil<e> tale și te încălzéște de soare, adecă de slujba sf<i>ntei besérici, și așa vei scăpa de păcat* [Cătălina Velculescu, Viorel Guruianu, Manuela Anton (ed.), *Fiziolog. Bestiar...*, pp. 36, 41].

49 Se consideră că simbolul a ajuns din Imperiul Bizantin în Apus, prin relațiile comerciale, mai precis, prin mătăsurile folosite la învelirea obiectelor de cult, parcurgând traseul din Ungaria în Țara Românească (I. D. Ștefănescu, „Originea și evoluția unor teme care apar în arta bisericească"..., p. 50). Despre influența apuseană, prin filiera ungară, a simbolului vechi heraldic muntean vezi și Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române, de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, trad. din fr. Livia Sîrbu, Brăila, Muzeul Brăilei, Ed. Istros, 2005, p. 74.

50 Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. I: Sigiliile emise de cancelaria domnească a Țării Românești (1390-1856)*, București, Ars Docendi, 2006, p. 29: *deși este utilizată frecvent în toată Europa, pasărea apare cruciată doar la Țara Românească, vorbind astfel, plastic, despre faptul că religia creștină a pătruns pe acest teritoriu prin intermediul romanilor, reprezentați heraldic, deseori, printr-o acvilă. Împreunate, simbolurile din stema heraldică atestă adevărul conform căruia băștinașii acestor meleaguri, urmașii daco-romanilor, au preluat creștinismul încă din primele secole ale mileniului unu, creștinarea timpurie și păstrarea acesteia, în ciuda tuturor vicisitudinilor vremii*. Vezi și Octavian Iliescu, „Din trecutul unei steme. O acvilă neobișnuită", în *Magazin Istoric*, V, 1971, nr. 3, pp. 27-32; Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, JIF, 1994, p. 38.

faptului respectiv într-o perioadă de început a etnogenezei și creștinării neamului român.

Ca mod de reprezentare, însă, a existat și o confuzie a termenilor, provocată și de diferențele dintre imagini[51], dar s-a constat, pe baza inventarului de acte păstrate, că cea mai veche amprentă sigilară, cum este cea de la 1368, întâlnită pe actul emis de către domnul Țării Românești Vladislav I (1364–1377), reda tipul arhaic de pasăre, care face parte dintr-o anumită specie de vultur[52], ceea ce explică culoarea neagră. Acest model a fost utilizat până la Vlad I Uzurpatorul (1394–1397), pentru ca, între acesta și Vlad Călugărul (1481–1495), *sigiliile domnilor munteni se vor metamorfoza treptat, de la vulturul inițial la acvila cunoscută în zoologie sub numele de Aquila chrysaëtos (acvila aurie)*[53].

Subliniind zborul spre înălțimi, demnitate și curaj, dar mai ales existența unui stat creștin, pasărea heraldică a Țării Românești este întâlnită pe actele brâncovenești nu doar în frontispiciu, pe scut, așa cum eram obișnuiți, ci și pe vârful literei inițiale *M*, care introducea formula de devoțiune, conform căreia voievodul mărturisea că are puterea *prin mila lui Dumnezeu*[54]. În unele acte, respectiva pasăre apare alături de alte specii de păsări, eventual cu rol decorativ, albe și mai gingașe, care pot trimite la porumbei, ascunși între ornamentele florale ale invocației simbolice sau ale semnului Sfintei Cruci, toate aceste detalii sugerând gustul pentru frumos al vremii, dar și autonomia Țării Românești, cu statut de țară creștină, în raport cu Imperiul Otoman, dar de credință islamică, care, în schimbul tributului, le-a permis românilor nu doar din Țara Românească, ci și din Moldova, păstrarea instituțiilor și, implicit, a manifestării întregului tezaur al Ortodoxiei.

Toate acestea oglindesc, printre altele, convingerea românilor că semnul Sfintei Cruci, care apărea în stema țării lor, îi ocrotea, implicit pe conducătorii lor politici și spirituali, crucea fiind armă păzitoare a creștinilor. Acest fapt reiese și din versurile care însoțesc simbolul heraldic, tipărit de către Sfântul Antim Ivireanul († 1716)[55] pe un *Evhologhion* edi-

51 Deși era mai aproape de acvilă, pasărea reprezentată era numită, din cauza impreciziei imaginii, când acvilă, când corb, fapt care provenea din lipsa de cunoștințe a pecetarului [Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. I: Sigiliile emise de cancelaria domnească a Țării Românești (1390-1856)…*, p. 29; Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române, de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)…*, p. 76].

52 Adică, științific, Aegypius monachus, denumit, popular, vulturul negru sau hoitarul negru, aplecat, în principal, spre consumarea stârvurilor [Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române, de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)…*, p. 75]. De precizat, așadar, că doar unele specii de vulturi consumă stârvuri, pe când majoritatea speciilor sunt, în primul rând, prădătoare și preferă prada vie.

53 Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române, de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)…*, p. 75.

54 Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. I Sigiliile emise de cancelaria domnească a Țării Românești (1390-1856)…*, p. 29.

55 Despre activitatea acestuia, vezi Conf. Univ. Dr. (actualmente Prof. Univ. Dr. Habil.) Ion Marian Croitoru, *Sfântul Antim Ivireanul – apărător al legii strămoșești*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, 2019.

tat la Târgoviște, în 1713: *Acest semn al Crucii ce corbul ivéște / Domnului Constandin, Hristos îl gătéște / Să-i fie spre pază, cu bună voire / Și să-l îndelunge întru stăpânire*[56].

În același timp, folosirea acestui semn heraldic indică și legătura românilor cu creștinătatea bizantină, după cum reiese și dintr-un *Antologhion* tipărit la Râmnic, în 1705, unde, prin versuri encomiastice, se face o paralelă între împăratul Constantin cel Mare și domnul Constantin Brâncoveanu, în prezent, ambii demnitari, împreună și cu editorul cărții, ierarhul Antim Ivireanul, fiind cinstiții în rândul Sfinților: *Semn strașnic și armă la războiu prea tare / Den ceriu fu arătat, o, minune mare / O cruce de stéle pre ceriu însemnată / Marelui Constantin Hristos îi arată / Cu slove împrejur scrise râmlenești / Pre toți vrăjmașii tăi, tu să-i biruiești / Acuma și corbul încă o arată / Domnului Constantin într-această dată / Dându-i lui putére cu nădejde bună / Ca să stăpânească, că-i de viță bună*[57].

Așadar, dincolo de frumusețea ei, decorația actelor de stat muntene sugera o simbolistică aparte, transmițând, iconografic, un mesaj cu referire, în cazul de față, la existența unui stat creștin și, concomitent, la o lume încă atentă la simboluri și la valorile spirituale.

4. Epilog

Analiza motivelor zoomorfe, ornitomorfe și fantastice prezente în decorația hrisoavelor emise în timpul domniei Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu evidențiază complexitatea limbajului vizual, cultivat în cancelaria Țării Românești, la cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea. Departe de a constitui simple adaosuri ornamentale, aceste reprezentări participă la construirea unui discurs coerent despre natura autorității, legitimitatea puterii domnești și identitatea religioasă a statului. Prin integrarea lor în frontispicii, în compoziția literelor inițiale, în proximitatea invocației simbolice a formulei devoțiunii sau a însemnelor heraldice, elementele animaliere și aviare dobândesc o funcție semantică inseparabilă de conținutul juridic și ceremonial al documentului.

În cadrul acestui repertoriu, motivul șarpelui se distinge prin densitatea și ambivalența semnificațiilor sale. Deși tradiția biblică și patristică îi atribuie și valențe negative, asociindu-l ispitei, păcatului, vicleniei sau fățărniciei, contextul în care acesta apare pe hrisoave privilegiază sensurile pozitive consacrate de îndemnul evanghelic la înțelepciune și discernământ. Reprezentat în apropierea Sfintei Cruci, a inițialei formulei „prin mila lui Dumnezeu” sau a simbolurilor puterii domnești, șarpele poate

56 *Antim Ivireanul. Opera tipografică*, ed. arhim. Policarp Chițulescu (coord.), Doru Bădără, Ion Marian Croitoru, Gabriela Dumitrescu, Ioana Feodorov, București, Ed. Institutului Cultural Român, 2016, p. 178.

57 *Antim Ivireanul. Opera tipografică…*, p. 135.

fi interpretat drept expresie a prudenței, înțelepciunii și capacității de dreaptă judecată cerute conducătorului politic. După cum șerpii redați pe cârjele arhierești evocau discernământul necesar îndrumării spirituale, tot astfel, cei integrați în decorația actelor de cancelarie sugerau înțelepciunea indispensabilă oricărui domn, chemat și, totodată, investit, să asigure o bună chivernisire politică și socială a poporului creștin.

Motivele ornitomorfe completează și nuanțează acest univers simbolic. Unele păsări îndeplinesc cu precădere o funcție estetică, contribuind la echilibrul, simetria și eleganța compoziției, în timp ce altele concentrează semnificații spirituale bine definite. Păunul, de pildă, sugerează, cu referire la tradiția creștină ortodoxă, nemurirea, Învierea Domnului, viață veșnică, incoruptibilitatea sufletului și trezvia duhovnicească, păstrând, totodată, și sensul moralizator al avertismentului împotriva vanității și trufiei. În schimb, acvila cruciată depășește, în mod evident, registrul decorativ, fiind constituită într-un semn heraldic al autorității statale și, concomitent, într-o expresie vizuală a identității creștine a Țării Românești. Prezența ei nu numai pe scutul din frontispiciu sau pe sigiliul domnesc, ci și deasupra inițialei formulei devoțiunii, în asociere directă cu semnul Sfintei Cruci, subliniază raportarea puterii voievodale la o ordine considerată de drept divin.

Prin urmare, asocierea dintre șarpe, păsări, acvila heraldică, Cruce și formula devoțiunii reflectă concepția bizantină și postbizantină asupra raportului dintre autoritatea politică și cea spirituală. Domnul, investit printr-un ceremonial religios și chemat să guverneze „prin mila lui Dumnezeu", trebuia să întruchipeze virtuțile necesare ocrotirii și conducerii supușilor, după cum arhiereul era dator să manifeste discernământ în călăuzirea spirituală a credincioșilor. Decorația hrisovului transpunea, astfel, în registru iconografic idealul simfoniei bizantine dintre Domnie și Biserică, conferind actului juridic o dimensiune teologică și reprezentativă. Într-un context politic marcat de suzeranitatea otomană și de presiunile exercitate de marile puteri vecine, acest limbaj vizual afirma, în același timp, autonomia internă a țării, continuitatea instituțiilor sale și apartenența neîntreruptă la universul spiritual al Ortodoxiei.

Studierea comparativă a documentelor relevă, de asemenea, continuitatea unor practici caligrafice și miniaturistice, care transcend succesiunea voievozilor. Recurența anumitor formule decorative în hrisoavele scrise de către aceiași logofeți sugerează existența unor ateliere, filiații artistice și modele de lucru relativ stabile, legate îndeosebi de Târgoviște, veche capitală și important centru cultural al Țării Românești. Deși identificarea copiștilor cu autorii miniaturilor rămâne, în lipsa unor mărturii explicite, o ipoteză care necesită investigații suplimentare, consecvența repertoriu-

lui ornamental oferă argumente pentru aprofundarea cercetării asupra raportului dintre scrib, miniaturist și mediul artistic al cancelariei domnești. Circulația motivelor între hrisoave, manuscrise liturgice, tipărituri și alte forme ale artei confirmă, la rândul ei, permeabilitatea frontierelor dintre cultura ecleziastică și viața politico-administrativă.

Din perspectivă stilistică, decorul cercetat se situează la confluența tradiției bizantine și postbizantine cu influențe orientale și occidentale, receptate prin circulația oamenilor, manuscriselor și tipăriturilor, dar și a mărfurilor. Predominanța ornamenticii florale, utilizarea mai rară, dar semnificativă, a motivelor zoomorfe, ornitomorfe și fantastice, precum și prezența sporadică a miniaturilor iconografice conferă hrisoavelor brâncovenești o individualitate distinctă în evoluția artei documentare muntenești. Originalitatea lor nu rezidă numai în rafinamentul cromatic și în măiestria execuției, ci, mai ales, în capacitatea de a reuni tradiții artistice diverse într-un ansamblu adaptat funcției solemne a actului de stat.

În concluzie, hrisovul brâncovenesc se afirmă ca o unitate organică de text, imagine și autoritate. Decorația sa nu ilustrează, în mod exterior, conținutul juridic, ci îl interpretează, îl amplifică și îl înscrie într-un orizont spiritual și politic mai larg. Motivele zoomorfe, ornitomorfe și fantastice devin, în această perspectivă, elementele unui vocabular vizual, prin care sunt exprimate virtuțile guvernării, caracterul sacru al învestirii domnești, legătura dintre Domnie și Biserică, pe fondul sublinierii unei realități, și anume, identitatea creștină ortodoxă a unui stat menit să-i ocrotească pe români. Hrisoavele cercetate constituie, așadar, nu doar izvoare diplomatice și juridice de primă importanță, ci și mărturii privilegiate ale unei culturi politice specifice românilor, în care actul de guvernare, expresia artistică și legitimarea religioasă alcătuiau un discurs unitar despre ordinea lumii și responsabilitatea puterii.

Prof. dr.
Florin Epure,
Direcția Județeană
pentru Cultură Vâlcea

Un vechi metoc al Coziei la Râmnic: Schitul Înătești

Fostul schit de călugări Înătești sau Inotești, care se află în curtea Seminarului Teologic Liceal „Sfântul Nicolae" din Râmnicu Vâlcea, este un străvechi așezământ monastic, a cărui ctitorire este învăluită în taina secolelor trecute.

Numele locului poate fi pus în legătură atât cu tradiția istorică locală, cât și cu particularitățile toponimiei românești medievale. O primă explicație îl asociază vechii curți boierești de la Hinătești, situată la marginea Râmnicului, pe malul drept al pârâului Morilor. Din perspectivă lingvistică, toponimul Hinătești/Inotești pare să aibă origine antroponimică, specifică numeroaselor denumiri românești terminate în sufixul colectiv „-ești", care indică apartenența la descendenții sau oamenii unui întemeietor local. În acest context, este posibil ca denumirea să provină de la un antroponim medieval de tipul Hinotă/Inotă, astăzi dispărut sau foarte rar întâlnit. Variațiile formelor Hinătești și Inotești pot reflecta evoluții fonetice și grafice specifice limbii române vechi. În lipsa unor atestări documentare mai timpurii, originea exactă a numelui rămâne, însă, ipotetică.

Despre vechimea schitului Înătești nu se știu prea multe lucruri. Faptul că așezământul este consemnat pentru prima dată într-un hrisov dat la 20 mai 1388 de către Mircea cel Bătrân dovedește că era cu mult mai vechi decât data atestării sale documentare. După părerea unor istorici, „el trebuie pus în rândul celor mai vechi chinovii ale noastre", din vremea care a dat Olteniei marile ei mănăstiri, Tismana și Cozia[1].

Se poate afirma că, pe domeniul boierului Tatul, se afla și o biserică (nu știm dacă era din lemn sau din zid). Într-un alt hrisov al lui Mircea cel Bătrân, *locul Hinăteștilor* apare, mai târziu, sub formă de sat, cu hotar până la Troian și până în apa Râmnicului (8 mai 1392)[2].

Boierul Tatul, rămas fără urmași, donează Mănăstirii Cozia curtea, împreună cu toate construcțiile și cu biserica ridicată de strămoșii săi, ctitorul bisericii din veacul al XIV-lea rămânând necunoscut.

1 Ion Donat, „Fundațiile religioase ale Olteniei", *în Arhivele Olteniei*, XV, 1936, pp. 14–16.

2 *Documenta Romaniae Historica* (*DRH*), B, Țara Românească, vol. I, p. 44.

Radu al II-lea Praznaglava (1420–1422; 1426–1427)[3], fiul nelegitim al lui Mircea cel Bătrân și domn susținut temporar de otomani, întărea Mănăstirii Cozia, la 19 iunie 1421, la Creața (astăzi, Urziceni, jud. Ilfov), daniile făcute anterior de tatăl său, între care se numărau „metohurile de la Râmnic", alături de „5 mori și iarăși 45 de sălașe de țigani și satul Hinătești și o ocnă de la Ocna de sus"[4]. Menționarea acestor metocuri de la Râmnic, în strânsă legătură cu satul Hinătești, sugerează posibilitatea ca unul dintre ele să fi fost chiar schitul de la Inătești.

Mănăstirii Cozia domnitorul Radu cel Mare îi confirma, la 24 mai 1501, *Hinăteștii* și *Ulița* din Râmnic „toată și cu vinăriciul domnesc întreg"[5].

Biserica actuală, cu hramul „Buna Vestire"[6], datează din anul 1751, ctitori fiind Rafail, egumenul Mănăstirii Cozia, și Vasile monahul, călugăr cozian, așezământul fiind metoc al Sfintei Mănăstiri Cozia[7].

Întrucât pisania nu s-a mai păstrat, un important hrisov, semnat de Preasfințitul Grigorie al Râmnicului, ne lămurește despre actul ctitoririi din veacul al XVIII-lea:

> „Grigore, episcopul Râmnicului, adeverez Domnul Dumnezeu în legea veche au poruncit fiilor lui Israil ca în toți anii să dea zeciuiala din toate agonisitele lor. Așa și în legea nouă Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți ai sfintelor soboare au poruncit și au dat nouă fiilor celor mai de pe urmă ca să ne nevoim, unii cu rugăciuni și cu denii și posturi și alții cu milostenii și cu alte faceri de bine, cine după putința lui cu toată nevoința să se silească pentru iertarea păcatelor. Deci știindu-se că din zile vechi și din descălicătura țării acest obicei ca acela este a zidi bunii și de Dumnezeu iubitorii creștini: Domni și mitropoliți, episcopi, boiari și ori fiștecare creștin după părerea lui case Dumnezeiești, sfinte mănăstiri, zic și metoașe, unii prin munți și prin păduri, ca și prin orașe și sate, întru slava lui Dumnezeu și întru lauda prea curatei Maicei Sale și a tuturor Sfinților Lui și întru iertarea păcatelor și veșnicei pomeniri a lor. Deci și eu Vasile Monahu, care am luat cinul călugăresc în sfânta Mănăstire Cozia din tânăra vârstă a mea și neputând urma altor fapte bune și mult temându-mă de întrebarea slugii cea leneșe ce au îngropat talantul domnului său, pus-am în gândul meu ca să zidesc o sfântă biserică pe moșia sfintei mănăstiri la metohul de la Râmnic și socotind că nu voi putea singur și

3 *Praznaglava* ar însemna „cap gol" sau „fără minte" (*praznu* = gol, *glava* = cap).

4 *DRH*, B, I, p. 99.

5 *DRH*, B, II, p. 17.

6 Un valoros obiectiv de patrimoniu cultural național, aflat pe strada Antim Ivireanul nr. 5, clasat în Lista Monumentelor Istorice încă din anul 1955 (cod 2180, apoi în LMI 1991-1992 (cod 39B0027), LMI 2004 (VL-II-m-B-09596) și LMI 2015 (VL-II-m-B-09596).

7 Pr. Ion Popescu-Cilieni, „Schituri Oltene necunoscute. Schitul de la Inătești, cu hramul Buna Vestire", în *Mitropolia Olteniei*, an VIII (1956), nr. 1–3, pp. 125–127.

de aceasta pururea eram mâhnit, de care lucru întrebând şi pre Sfinţia sa părintele năstavnicu sfintei mănăstiri chir Rafail ieromonahu, l-am aflat la un gând cu mine şi cu bună îndemânare spre aceasta. Şi aşa m-am apucat cu Sfinţia Sa împreună de am făcut sfânta biserică de piatră întru slava lui Dumnezeu şi întru cinstea şi lauda Bunei Vestiri a prea curatei Maicei şi întru vecinica pomenire a noastră şi a tot neamul nostru. Şi după ce am săvârşit această mai sus numită biserică, tot într-acel an s'au întâmplat de au murit şi frate-meu Radul băcanul şi nerămânându-i fii din trupul lui, nici alţi fraţi, am rămas eu clironom pe toate ale frăţine-meu Radu; deci care altele toate s'au rânduit care şi după cum am socotit, dând şi altor rudenii câte cevaşi de la frăţine-meu, ca să-l pomenească cât vor trăi. Întru care, din toate cele ce s'au aflat rămase de la frate-meu, rămas'a şi o vie, care este în capul dealului ce se cheamă Troian, în dreptul rucii Mişeilor de lângă hotarul Sfintei Mănăstiri Cozia ce se cheamă Enăteşti. Pentru care vie aşa am socotit de am dat-o danie şi am închinat-o Sfântului schit de la Râmnic, ca să fie chiverniseală bisericii şi părinţilor călugări ce se vor afla lăcuitori la acest sfânt schit de hrană, iar lui frăţine-meu Radul şi mie şi părinţilor noştri de veşnică pomenire. Şi am scris numele părinţilor noştri şi ale noastre la pomelnicul cel mare al Sfintei Mănăstiri Cozia, ca să se pomenească în veci cu fericiţii ctitori. Drept aceea să aibă a stăpâni de acum înainte sfânta Mănăstire Cozia cu bună pace de către tot neamul şi rudeniile noastre, că am dat-o de bună voie. Şi pentru mai adevărată credinţă am întărit această danie cu pecetea şi iscălitura mea. August 11, leat 7259 [1751]. Vasile monahu ot sfânta Mănăstire Cozia am dat. Şi am scris eu Lavrentie ieromonahu dascăl, cu învăţătura lui părintele Vasile."

Documentul analizat atestă, în mod evident, următoarele elemente: biserica actuală, cu hramul „Buna Vestire", a fost rezidită la anul 1751. Ctitorii acestui sfânt lăcaş au fost monahul Vasile de la Cozia şi ieromonahul Rafail, „năstavnicul" Sfintei Mănăstiri Cozia. În anul întemeierii schitului, monahul Vasile a donat ctitoriei sale o vie moştenită de la răposatul său frate, Radu, băcan din Râmnic. Ulterior, la 2 iunie 1754, voievodul Constantin Mihai Racoviţă a întărit Schitului Inăteşti dania făcută de Vasile Monahul asupra viei de la Troianu, precum şi dreptul de proprietate asupra unor bunuri mobile, provenite de la Radu, cupeţ şi băcan, constând într-un cazan cu două ţevi, doi boi, o vacă şi doisprezece stupi[8].

Pe uşa principală a bisericii de la Inăteşti, se afla odinioară o inscripţie realizată cu grafie chirilică, mărturie a vechimii şi a tradiţiei culturale specifice epocii. Textul consemnat era: „Leat 7302", formulare corespun-

8 Petre Năsturel Vasiliu, „Biserici, mănăstiri şi schituri din Oltenia", în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, XIV, Ed. Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", Bucureşti, 1911, pp. 289–292.

zând anului 1794, după cronologia actuală[9]. În pofida dimensiunilor modeste, edificiul, cu evidentă amprentă brâncovenească, reprezintă un monument arhitectural de mare valoare. Pridvorul deschis se sprijină pe doi stâlpi din piatră, cu decorații sculptate (despre care se presupune că provin de la biserica anterioară; același lucru se spune și despre ancadramentele din piatră ce încadrează ferestrele), marcând accesul spre pronaos și naos. De asemenea, intrarea principală este evidențiată printr-un ancadrament sculptat în piatră, remarcabil prin valoarea sa artistică și ornamentală.

Planul triconc al naosului este individualizat prin absidele laterale și prevăzut cu o turlă poligonală centrală. Absida altarului prezintă o compoziție complexă, fiind flancată de nișele funcționale ale proscomidiarului și diaconiconului. Decorul pictural în frescă, păstrat exclusiv în pronaos, este atribuit meșterilor zugravi Marin și Constantin; autograful acestora, inserat plastic pe mantia Sfântului Gheorghe, atestă autorii picturii și îmbogățește valoarea documentară a monumentului.

Un element distinctiv al ansamblului îl reprezintă altarul, flancat de două abside corespunzătoare proscomidiarului și diaconiconului, deasupra cărora se înalță două turle de mici dimensiuni, cu aspect de capelă[10]. Nicolae Iorga remarca eleganța exteriorului edificiului, descriindu-l prin „pereți înalți, brâu la mijloc, altar pentagonal", subliniind noblețea liniilor arhitecturale[11]. Originalitatea și frumusețea construcției sunt date de cele două mici edificii amplasate în locul absidelor laterale, asemănătoare unor bisericuțe delicate, prevăzute fiecare cu propriul acoperiș și cu turnulețe zvelte, încheiate cu cruci de mici dimensiuni.

În urma secularizării averilor mănăstirești, lăcașul și-a încetat activitatea monahală și a servit o perioadă drept paraclis privat pe moșia boierului Olănescu. De-a lungul timpului, biserica a trecut prin mai multe intervenții de restaurare, efectuate în anii 1862–1864, 1902–1903, 1929, 1934, 1956, 1970, 1991–1998 și 2003–2005 (lucrările s-au realizat la inițiativa arhim. Vartolomeu Androni, starețul Mănăstirii Cozia și directorul Seminarului Teologic), cu scopul de a-i reda aspectul originar. Nicolae Ghika-Budești ne lasă, la anul 1936, două fotografii, o descriere a „micului monument care prezintă particularități neobișnuite" și amintește de pictura bisericii, care a fost restaurată de curând[12]. Arhitectul Gheorghe Simionescu și meșterii Mihail și Gheorghe Teodorescu au lucrat efectiv la restaurarea Schitului Înătești în anul 1934.

9 Grigore Tocilescu, *Colecția de manuscrise*, Biblioteca Academiei Române (BAR), Ms. rom. 358, f. 358.

10 Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 261.

11 Nicolae Iorga, *România cum era până la 1918, sate și mănăstiri din România*, București, 1905, pp. 88–89.

12 Nicolae Ghika-Budești, „Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia. III. Veacul al XVII-lea", în *BCMI*, XXIX, fasc. 87–90, București, 1936, p. 110.

Monografia-ghid din anul 1944, a părintelui profesor Constatin Grigore, trece lăcașul de cult la „paraclise particulare", alături de cel de la Troian[13].

În curtea bisericii, în partea stângă, se afla „Crucea lui Mihnea Vodă" (*Crucea mișeilor*), făcută de egumenii cozieni Serafim și Ghenadie în anul 1718[14]. În perioada 1992–1994, în apropierea acesteia, a fost construit un așezământ parohial în stil brâncovenesc, care adăpostea numeroase obiecte de cult vechi – cruci filigranate, icoane și alte piese de patrimoniu –, considerate elemente reprezentative ale patrimoniului cultural național.

Documentele mai pomenesc și de un schit cu hramul „Sfântul Gheorghe Tropaeophoros" (*Purtătorul de biruință*), tot pe moșia de la Înătești, ctitorit de către Ghenadie, proegumen al Coziei. Deși el a fost confundat cu cel al cărui hram este „Buna Vestire", documentul din 8 august 7273 (1765), semnat de Sofronie, egumenul Coziei (1756–1757, 1758–1761), care face referire la „schitișorul cu hramul marelui mucenic Gheorghe Tropaeophoros", sugerează că este vorba de două lăcașe diferite[15].

Constantin Cehan Racoviță a intervenit în conflictul dintre episcopul Grigorie Socoteanu și proegumenul Ghenadie de la Cozia, susținându-l pe acesta din urmă și apărând schitul cu hramul Sfântul Gheorghe[16]. În actul de închinare adresat la 8 august 1765 lui Sofronie, arhimandritul mănăstirii, Ghenadie, descrie împrejurările în care a întemeiat noul lăcaș: „[...] deci m-am apucat cu secure și cu foc de am curățit [o] pădure stearpă și am sădit și am lățit viișoara și am zidit sfântului acest mic lăcaș"[17]. Același document precizează și amplasarea schitului, aflat „în mijlocul moșiei Enătești". Ridicat din lemn și de dimensiuni modeste, schitul a fost abandonat după moartea ctitorului și a dispărut treptat din memoria comunității locale.

Alexandru Odobescu, însoțit de pictorul Henry Trenk, vizitează, la 15 iulie 1860, Schitul Înătești. Pictura în acuarelă „Inoteștii lângă Râmnicul Vâlcii, metoh al Coziei", realizată de Trenk, a fost predată, la 19 mai 1861, alături de alte cincisprezece opere, Ministerului Cultelor[18].

Dicționarul geografic al județului Vâlcea din anul 1893 descrie astfel lăcașul și moșia: „Înătesci, schit în marginea orașului Râmnic, pe malul drept al râului [M]orilor. Aparține de monastirea Cozia. Proprietatea s-a vândut de stat și schitul, azi biserică de mir, a devenit proprietate particulară, la care oficiază un preot plătit din fondurile proprietarului. Chiliile schitului au servit multă vreme de arest preventiv. Împrejurul schitului era o pădure de vreo 40 hectari."[19]

Pictorul și gravorul elvețian Anton Kaindl (1872–1951) a ajuns în România în anul 1921, la invitația Familiei Regale și a Reginei Maria, devenind ulterior unul dintre cei mai importanți documentariști vizuali ai arhitecturii românești interbelice. El a călătorit prin numeroase regiuni ale țării, inclusiv prin zona Râmnicului, unde a realizat și gravura reprezentând Schitul Înătești. Gravura „Schitul Înătești, Rm. Vâlcea" (cca. 1921–1923) este una dintre lucrările prin care Kaindl a surprins

13 Pr. Constantin Grigore, *Râmnicul-Vâlcii – Loc de amintiri și recreere (monografie-ghid)*, Primăria orașului Râmnicul-Vâlcii, 1944, pp. 34–35.

14 *Crucea mișeilor* se află în prezent în curtea bisericii „Buna Vestire" din Râmnicu Vâlcea.

15 Ion Popescu-Cilieni, op. cit, pp. 114–115.

16 *Arhivele Naționale București* (ANB), mss. 209, f. 83.

17 Ion Popescu-Cilieni, *op. cit.*, p. 144.

18 Aurelian Sacerdoțeanu, „Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani – lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu", în *Arhiva Românească*, tom. VII, Editura Cartea Românească, București, 1941, p. 315.

19 Constantin Alessandrescu, *Dicționarul geografic al județului Vâlcea*, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu, București, 1893, p. 205.

monumentele religioase și peisajele tradiționale românești, multe dintre ele dispărute sau transformate între timp. Opera sa este apreciată atât pentru calitățile estetice, cât și pentru relevanța sa istorică.

În Anuarul de la 1925, biserica din suburbia Inătești este menționată ca făcând parte din Parohia „Buna Vestire" (*Maica Domnului*) din centrul orașului, alături de Cetățuia și Ostroveni[20].

Arhitectul și pictorul Horia Bernea a realizat, în prima parte a anilor '80, seria de acuarele și schițe dedicate Schitului Inătești. Această serie coincide cu perioada sa de cercetare profundă a arhitecturii sacre românești, etapă în care artistul a călătorit și a documentat vizual numeroase biserici și schituri din zona Olteniei și a județului Vâlcea. Lucrările din acest ciclu preced și pregătesc conceptual marea sa serie de „Interioare de biserică" din a doua jumătate a anilor 1980.

În incinta schitului se află și Conacul Olănescu, edificat în secolul al XVIII-lea și îndeplinind inițial funcția de stăreție; ulterior, în cursul secolului al XIX-lea, a fost refăcut în forma actuală. Edificiul constituie una dintre puținele mărturii păstrate ale vechiului Râmnic, fiind construit în stil tradițional românesc pe fosta moșie a Hinăteștilor. Monumentul istoric, restaurat succesiv în secolele al XIX-lea și al XX-lea, a avut de-a lungul timpului funcții diverse, servind, pe rând, drept stăreție a schitului, arest preventiv, curte boierească, gospodărie agricolă, grădiniță, dispensar, muzeu și sediu al artiștilor plastici.

Moșia Inătești a fost secularizată în anul 1864. Începând din toamna aceluiași an, Guvernul a pus la dispoziția Consiliului Județului Vâlcea clădirile existente pe domeniu, în vederea organizării unui arest preventiv. Biserica fostului schit a fost utilizată pentru oficierea serviciilor religioase destinate persoanelor aflate în detenție. Consiliul Județean Vâlcea a refăcut clădirile ce purtau titulatura „Bordeiul vinovaților" în anul 1867.

Întrucât pe acest domeniu nu existau clăcași care să poată fi împroprietăriți, statul a decis scoaterea terenului la licitație, aceasta având loc la 8 ianuarie 1871. Moșia Inătești, împreună cu biserica și ansamblul construcțiilor aferente – deși acestea nu erau menționate explicit în actul de vânzare –, a fost achiziționată de avocatul Petre Olănescu, fost deputat și prefect al județului Argeș, de la Consiliul Județului Vâlcea (punerea în posesie a avut loc la 11 decembrie 1872). Ulterior, fostul demnitar, despre care circulau acuzații privind dobândirea proprietății prin abuz și trafic de influență, a intentat un proces statului, motivând că autoritățile continuau să utilizeze domeniul său drept sediu al arestului preventiv. În final, părțile au ajuns la un compromis, iar instituția arestului preventiv a mai funcționat aici doar în intervalul 1874–1881.

20 Vartolomeu Stănescu, Episcopul Râmnicului (coord.), *Anuarul Eparhiei Râmnicului – Noul Severin pe anii 1921–1925*, București, Tipografiile Române Unite, 1925, p. 495.

Moștenitorul moșiei[21], cu biserică și conac, a fost fiul său, Gheorghe Olănescu, ce a lăsat totul soției sale, Elefteria, prin partajul voluntar încheiat la 20 aprilie 1920.

Nicolae Iorga, președintele Comisiei Monumentelor Istorice, vizitează, în anul 1939, ansamblul de la Înătești, împreună cu delegații Congresului Internațional de Bizantinologie. Indignat de starea proastă de conservare a clădirilor, propune Primăriei Râmnicului exproprierea bisericii fostului schit și a conacului de aici[22]. La insistențele proprietăresei, se va renunța la această acțiune, biserica fiind paraclis de conac, având paznic plătit și vizitabilă, cu condiția restaurării ei pe cheltuială proprie și fără modificări[23]. La 17 mai 1939, istoricul și omul de cultură Nicolae Iorga îi acordă Elefteriei Olănescu aprobarea de a restaura biserica, cu condiția expresă ca intervențiile realizate să păstreze în întregime forma și caracterul original al edificiului, fără a altera structura, arhitectura sau elementele sale autentice.

O altă solicitare venise din partea ieromonahului Dorotei Florea, starețul Mănăstirii Cozia, care îi ceruse Elefteriei Olănescu, în anul 1941, să reînființeze schitul ca metoc al mănăstirii, iar în casele din jur să fie amenajat un azil pentru săraci sau un dispensar[24].

La moartea Elefteriei Olănescu, survenită la 12 aprilie 1942, biserica și conacul intraseră în posesia celor două fiice, Alexandrina, căsătorită Budurescu, și Maria, căsătorită cu avocatul Petre Măinescu (în anul 1928). Noii proprietari doreau să-și zugrăvească portretele în biserica aflată pe moșia lor, odată cu restaurarea picturii, cererea fiind respinsă de membrii Comisiunii Monumentelor Istorice[25]. În anul 1929, proprietarii au făcut lucrări de consolidare pe cheltuiala lor, dar cu asistența tehnică a Comisiunii Monumentelor Istorice. S-a montat atunci o centură de fier și a fost îndepărtată pictura de dată recentă. Cu acest prilej, s-a descoperit pictura veche, de secol XVIII, aflată sub tencuiala acoperită de o pictură modernă.

În toamna anului 1944 (septembrie–noiembrie), în conacul de la Înătești se stabilise Comandamentul Militar Sovietic din Râmnic, care lăsase în urmă importante pagube materiale.

---

21 Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale (SJVAN), fondul familiei Măinescu, Dos. 123. Actele familiei Olănescu: f. 23-24. Proces verbal din 2 dec. 1872: Subprefectul Radu Păunescu al Plășii Ocolului era autorizat de Prefect ca să-l pună pe Petre P. Olănescu în posesia proprietății Înătești. Proprietatea Înătești se vânduse fam. Olănescu prin act de cumpărare la 8 ian. 1871.

22 *Ibidem*, f. 9: Adresa CMI din 3 aprilie 1939 către Primarul Rm. Vâlcea prin care îi cere să treacă să ia măsurile necesare deoarece Comisiunea Monumentelor Istorice a hotărât exproprierea bisericii Înătești. Președinte, N. Iorga; Director al C.M.I./Secretar, V. Brătulescu.

23 *Ibidem*, f. 4: Cerere a membrilor familiei către președ. Comisiunii Monumentelor Istorice să se renunțe la exproprierea bisericuței Înătești (lucru cerut de Comisie prin Rezidența Regală Olt primăriei Râmnicu Vâlcea); f. 5: se află semnăturile membrilor familiei: Elefteria Gh. Olănescu, Alexandrina Budurescu, născută Olănescu, Nicolae Budurescu, Maria Măinescu, născută Olănescu, Petre Al. Măinescu.

24 *Ibidem*, f. 4.

25 *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1942*, Monitorul Oficial, București, 1943, p. 28.

În martie 1945, o parte a moșiei Inătești este expropriată, dar conacul și un teren de 50 de hectare sunt păstrate ca fermă model de proprietarul Petre Măinescu, moștenitor prin soție.

Până în anul 1949, moșia îi aparținuse avocatului Petre Măinescu, soțul Mariei, care fusese ales senator de Vâlcea din partea Partidului Național-Democrat al lui Nicolae Iorga. Despre acest proprietar circula în târg o adevărată legendă: se afirma că, în momentul în care soția senatorului se apropia de termenul nașterii, acesta ar fi dispus ca argații să acopere caldarâmul străzii cu covoare, în scopul diminuării zgomotului produs de căruțele care se îndreptau spre centrul orașului.

Imobilul a fost naționalizat în martie 1949, în contextul transformărilor politice și economice impuse de regimul comunist, consfințite inclusiv prin celebra Plenară a PMR din 3–5 martie 1949, care a marcat accelerarea procesului de colectivizare și extindere a controlului statului asupra proprietății private. Ulterior, imobilul a intrat în posesia Gospodăriei Agricole de Stat Râmnicu Vâlcea. De-a lungul timpului, destinația sa s-a modificat în repetate rânduri, funcționând succesiv ca dispensar, grădiniță și muzeu. În anul 1976, ansamblul, alcătuit din biserică, conac și anexele aferente, a intrat în administrarea Muzeului Județean Vâlcea[26].

În anul 1984, biserica a fost restaurată de Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al județului Vâlcea, iar clădirea stăreției a fost transformată în muzeu de artă medievală. Acest proiect muzeal a fost însă abandonat în anul 1987, din cauza imposibilității asigurării condițiilor adecvate de securitate pentru exponate. În același an, conacul a găzduit și atelierele de creație ale pictorilor din cadrul Filialei Sibiu a Uniunii Artiștilor Plastici. Din anul 1995, Ministerul Învățământului a primit în administrare imobilul și terenul aferent prin Hotărâre de Guvern[27], în vederea construirii noului sediu al Seminarului „Sfântul Nicolae" din Râmnicu Vâlcea. În anul 2006, terenul pe care se aflau conacul și biserica a fost revendicat de moștenitorii familiei Măinescu, aceștia fiind ulterior despăgubiți[28].

În anul 2021, Casa Olănescu a fost inclusă în programul Companiei Naționale de Investiții (CNI). Primăria Râmnicu Vâlcea a preluat terenul pe care s-a construit Seminarul Teologic „Sfântul Nicolae" și, în scurt timp, clădirea de epocă va intra în ample lucrări de consolidare-restaurare, avizate de Ministerul Culturii.

Schitul Inătești reprezintă unul dintre cele mai vechi și mai valoroase așezăminte monastice legate de Mănăstirea Cozia, păstrând peste veacuri memoria spirituală, culturală și istorică a Râmnicului. Evoluția sa, de la vechi metoc medieval la monument istoric, integrat astăzi în spațiul Seminarului Teologic „Sfântul Nicolae", reflectă continuitatea tradiției ortodoxe și transformările societății românești de-a lungul timpului. Prin originalitatea arhitecturii, valoarea documentară a izvoarelor și interesul manifestat de istorici, artiști și restauratori, Schitul Inătești rămâne un reper esențial al patrimoniului vâlcean și o mărturie vie a identității culturale și religioase românești.

26 Decizia nr. 114/31 martie 1976.

27 Hotărârea de Guvern nr. 579 din 1995.

28 Florin Epure, „Râmnicul cu parfumul istoriei de altădată: Casa Olănescu", în *Revista Clipa*, martie 2011.

Pr. Laurențiu Rădoi

Episcopul Atanasie Mironescu (1898–1909) (Partea a III-a)

Mitropolit primat.

După 11 ani de păstorire în Eparhia Râmnicului, unde a făcut „multe lucruri frumoase”,[1] la 5 februarie 1909, a fost ales în scaunul de mitropolit primat, devenit liber prin trecerea la cele veșnice a lui Iosif Gheorghian în noaptea de 23/24 ianuarie.[2] Primind 187 de voturi din 188,[3] noul întâistătător, „cunoscut prin cultura și energia sa”, întrunea la numai 53 de ani „calitățile omului bine pregătit, care putea face față la toate greutățile ce se puteau ivi. Era stimat, iubit și respectat atât de cler, cât și de popor”. Învestit cu această răspundere înaltă, „cărturarul de mare valoare, oratorul neîntrecut, savantul de mare reputație”[4] a ținut o aleasă cuvântare după anunțarea rezultatului alegerii de către Marele Colegiu Electoral, din care vom reproduce câteva rânduri: „Experiența care am făcut-o timp de 11 ani ca episcop al Râmnicului mi-a format convingerea adâncă că scaune ca acestea, și mai ales cum este scaunul unde mă rânduiți d-voastră, nu este loc de odihnă, ci de muncă, nu este loc de desfătare, ci de trezire, nu este loc de agonisire, ci de jertfire, spre binele sufletesc al păstoriților pe care îi am de astăzi înainte sub păstoria mea. Voi sluji, Domnii mei, cu dreptate și cu echitate, voi fi strajă neadormită ca credința noastră strămoșească să se păstreze și să se propovăduiască curată, să pătrundă cât mai departe și mai adânc în masele poporului nostru, spre a-l îndruma tot mai mult la paza legilor, la respectul stăpânirii și la iubirea de Dumnezeu și de patrie”.[5]

A doua zi după alegerea sa ca mitropolit primat, avea să-și reconfirme atașamentul pentru credincioșii din Oltenia, cărora le-a adresat o emoționantă cuvântare de despărțire, amintindu-le de anii petrecuți alături de ei și dându-le ultimele sfaturi pentru folosul lor sufletesc: „În timp de 11 ani am petrecut cu dragoste și cu bucurie pe lângă voi, precum și voi tot-

1 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p .18.

2 Niculae Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei...*, p. 821.

3 P. G., Alegerea, învestirea și instalarea noilor mitropoliți..., p. 1322.

4 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. 8.

5 P. G., Alegerea, învestirea și instalarea noilor mitropoliți..., pp. 1323-1324; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*,pp. 46-47.

deauna cu dragoste și cu cinste m-ați îmbrățișat. M-am silit a vă cunoaște față către față, a vă vesti prin viu grai și prin scris învățătura cea mântuitoare a Evangheliei pentru folosul nostru sufletesc și a vă da povețe pentru tot ce slujește spre binele nostru trupesc. Din Câineni până în Strehaia, de la Baia de Fier până la Baia de Aramă și pe malul Dunării, de la Corabia până la Severin, pe vârful munților, ca și pe mănoasele câmpii ale mândrei noastre Oltenii, glasul meu ați auzit și cuvântul mângâierii ați primit. Urmând învățăturii și pildei Dumnezeiescului Apostol al neamurilor, «am slujit între voi Domnului cu toată smerenia, cu lacrimi și ispite, care mi s-au întâmplat mie de la cel viclean». (*Fapt.* XX, 1.9). Cu dreptate și cu dragoste, și cu blândețe v-am păstorit pe voi [...] Cu duioșie mă despart acum de voi, iubiții mei frați și fii întru Domnul. Vă încredințez însă – după apostolescul grai – lui Dumnezeu și cuvântului darului Lui, care poate să vă zidească și să vă dea vouă moștenire între sfinții săi. Singuri voi știți că argintul, sau aurul, sau haina nici a unuia nu am poftit, nici am cerșit. Am dat fiecăruia ceea ce a fost cu dreptul. Pe nimeni n-am nedreptățit. Am arătat vouă toate chipurile învățăturii, ca prin muncă cinstită și dreaptă să vă agonisiți cele de trebuință, să aveți cu ce ajuta și pe cei sărmani și slabi dintre voi, să vă feriți de toate patimile pierzătoare de suflet și de trup, să vă curățiți prin ascultarea sfintelor slujbe ale Bisericii în Duminici și sărbători, prin împărtășirea cu Sfintele Taine. Să vă creșteți copiii în frica Domnului și întru învățătura cărții, să viețuiți în curăție și bună înțelegere cu soțiile voastre, să vă chivernisiți bine casa voastră, să vă supuneți stăpânirii, să vă iubiți legea și moșia, să vă dați până și viața pentru țară și tron. Deci, frații mei, câte sunt adevărate, câte sunt cinstite, câte sunt drepte, câte sunt curate, câte sunt iubite, câte sunt de laudă, orice faptă bună și orice laudă, acestea să gândiți, care v-ați și învățat și ați luat și ați văzut întru mine, acestea să faceți și Dumnezeul păcii va fi cu voi...”.[6]

După două zile, duminică, 8 februarie, a avut loc ceremonia de învestire și înscăunare, cu îndătinatul alai. Având mintea îndreptată „la cei mai dinainte păstori care au strălucit în fruntea eparhiei Ungro-Vlahiei ca niște mari luminători ai bisericii noastre”, noul mitropolit făgăduia în cuvântarea ținută la Palatul regal să păstorească „cu bună chibzuință această eparhie”, urmând „îndeosebi pururea ca pildă bunătatea și blândețea mult regretatului meu predecesor”.[7] La fel de important este și discursul rostit în aceeași zi, în Catedrala mitropolitană, cu ocazia instalării pe scaunul de la București: „Cu aceeași silință, cu aceeași dragoste cu care am

6 P. G., *Alegerea, învestirea și instalarea noilor mitropoliți...*, pp. 1344-1346; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 55-58.

7 P. G., Alegerea, învestirea și instalarea noilor mitropoliți..., pp. 1327-1330; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 48-49; Niculae Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei...*, p. 821.

păstorit Eparhia Râmnicului, am nădejde că, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi păstori și această sfântă mitropolie și voi privi ca cea mai dulce răsplată a ostenelilor mele în păstoria duhovnicească să găsesc între voi, fraţii și fii mei întru Domnul, aceeași bună primire și dragoste ce mi-au arătat-o bunii mei fii duhovnicești din Eparhia Râmnicului – Noul Severin”.[8]

Având o bogată cultură, în noua calitate, a fost la înălțimea misiunii sale. Cărțile pastorale date credincioșilor și discursurile ținute în ședințele Sfântului Sinod și ale Consistoriului Superior Bisericesc sau în Parlamentul țării sunt adevărate capodopere.[9] Interesându-se în permanență de viața păstoriților săi, vrednicul ierarh a înțeles să publice din nou Sfaturi către preoți date după diferiți autori într-o ediție separată de revista bisericească Cuvântul Adevărului, pe care o scoate la lumină, imediat după instalare, la Tipografia Cărților Bisericești. În Precuvântare menționează: „Sfaturile pastorale ce dăm la lumină în cartea de față au fost îndreptate către preoțimea din eparhia Râmnicului – Noul Severin, pe când eram episcop al acelei eparhii. Ele sunt prelucrate pentru trebuințele păstorului ortodox după diferiți autori, pe baza tratatelor din teologia morală de Saettler, ajutând la a lor traducere din latinește cucernicul preot Petre Nițescu, pe atunci profesor la Gimnaziul din Râmnicul Vâlcea. Publicarea lor în revista bisericească «Cuvântul Adevărului» a fost salutată cu mulțumire de mulți dintre cititorii clerici [...] Am închinat aceste sfaturi iubitului cler din eparhia Râmnicului în semn de mulțumire pentru prețiosul dar ce mi-au făcut cu ocazia alegerii smereniei mele la Mitropolia Ungro-Vlahiei. Darul acela, un frumos album pe pergament, artistic legat, conținând semnăturile tuturor preoților eparhiei păstorite de mine timp de 11 ani, îmi va fi o prețioasă și neștearsă aducere aminte de acel timp din viața mea pastorală”.[10]

În mod special, reproducem aici și câteva rânduri din cartea pastorală adresată clerului de mir și monahal din eparhie la 12 februarie 1909, prin care le punea în vedere noi îndatoriri: „vă îndemn, iubiților, a face regulat în toată vremea rugăciuni pentru toți oamenii, pentru rege și pentru dregătorii țării, ca sub a lor ocrotire și apărare să ducem viață lină și cu odihnă întru toată bună credința și curăția [...] Pe lângă aceasta să vă sârguiți, fraților, a păzi curat sfântul amanet al credinței ortodoxe, pe care l-am moștenit de la părinții noștri, și a-l binevesti cu toată stăruința și râvna, cu timp și fără timp, în biserică și prin casele credincioșilor, în ateliere și fabrici, în țarine și pe linia satului, ca toți să-i cunoască tot mai bine si

8 P. G., *Alegerea, învestirea și instalarea noilor mitropoliți...*, pp. 1335-1337; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 50-53.

9 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 21-22.

10 † Athanasie, Mitropolit Primat, Sfaturi către preoți date după diferiți autori, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909, p. VII.

să se folosească de el ca cel ce are făgăduința vieții acesteia și a vieții veșnice [...] Siliți-vă a îndupleca pe toți poporanii voștri prin mântuitoarele învățături ale Evangheliei, cât e de sfântă și de trebuincioasă legătura căsătoriei pentru un trai cu bună rânduială și pentru a crește bisericii și țării mădulari sănătoși și vrednici [...] Luptați-vă să stârpiți din enoriile voastre concubinajele și pe cei ce trăiesc astfel ajutați-i cu deadinsul a se cununa după lege. Tălmăciți credincioșilor adevăratul înțeles al postului, care este mai mult înfrânarea de păcate decât de bucate, mai mult înfrânarea de răutăți decât de ale hranei bunătăți [...] Să vă fie inima simțitoare la suspinul sărmanilor și la nevoia săracilor, ajutându-i și miluindu-i după putere, căci «fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui». După graiul Apostolului, să plângeți cu cei ce plâng și să vă bucurați cu cei ce se bucură. Feriți-vă de iubirea de avuții, de trândăvie, de grăirea în deșert și de iubirea de slavă deșartă. Unul pe altul iubiți, unul pe altul cu cinstea mai mare socotiți [...] fugiți de luptele politice, nu luați parte la frământările și certurile dintre partide, ca având mintea și știința voastră liniștită, să aduceți lui Dumnezeu rugăciune bine primită pentru toți și pentru toate, slujind astfel cu vrednicie Bisericii, care este maica bunei rânduieli și, ca atare, are drept la iubirea tuturor. Săvârșiți sfintele slujbe după cum le rânduiește tipicul la Duminici și sărbători. Păziți cuviincioasa curățenie prin biserici, purtați grijă pentru buna păstrare a sfintelor vase și odoare, a veșmintelor și cărților bisericești [...] Fiți pildă credincioșilor cu cuvântul și cu purtarea, cu dragostea și cu cuviosia, cu credința și cu curăția, după porunca apostolului [...] feriți-vă de patima îmbuibării și a nesațiului, care fac zadarnice rugăciunile ce înălțați la scaunul îndurărilor Sale și răcesc între voi darul dumnezeiescului Duh [...] înfățișați-vă totdeauna și pretutindeni curați la trup și cu bună rânduială. Ca cei ce stați la locul cel sfânt, umbletul vostru să fie lin. Mâinile să vă fie curate de silnicie și nedreptate, căci cu dânsele înălțați trupul Domnului, Sfântul Sfinților. Limba să vă fie curată de osândirea aproapelui, deoarece cu dânsa slăviți pe Dumnezeu. Binecuvântați-i pe cei ce vă defaimă, binecuvântați-i și nu-i blestemați. Spre a răspunde bine întru toate sfintei chemări a preoției, îndeletniciți-vă a citi cu luare aminte și cu înțelegere Sfintele Scripturi, cu deosebire cărțile Sfântului Apostol Pavel atingătoare de preoție, precum și serviciile Sfinților Părinți, îndeosebi ale Sfântului Ioan Gură de Aur și ale Sf. Grigorie Nazianzul, ce privesc preoția; nu mai puțin apoi cărțile despre dogme, despre moralul creștinesc și despre canoane [...] Aceasta făcând, vă veți învrednici de plata slugii celei bune și credincioase când vă veți înfățișa la înfricoșatul județ...".[11]

La 1 martie 1909, în duminica a treia a Marelui Post, a urmat o nouă carte pastorală, prin care îndemna păstoriții să vină la biserică: „Precum cei flămânzi și însetați au trebuință de hrana și băutura cea simțită spre a-și potoli foamea și setea lor, așa creștinii care sunt flămânzi de pâinea cea spre ființă, adică de Sfintele Taine, precum și de pâinea cea sufletească, adică de Cuvântul lui Dumnezeu, trebuie să vină la sfânta biserică spre a-și alina foamea din masa cea de taină, a trupului Domnului, ce se află aici, și a dumnezeiescului Cuvânt, apoi să-și potolească setea din izvorul cel viu făcător al sângelui Domnului și din apele învățăturilor dumnezeiești scripturi, ce izvorăsc în biserica lui Hristos [...] De aceea, iubiții mei creștini, când vă aflați în bi-

11 P. G., *Alegerea, învestirea și instalarea noilor mitropoliți...*, pp. 1347-1350.

serică să nu socotiți că vă aflați într-un târg ori în teatru, ci în ceruri; în timpul Sfintei Liturghii să nu faceți zgomot și nerânduieli, ci să stați cu frică, cu evlavie și cu bună rânduială; când vă rugați în biserică, să nu vă întoarceți ochii în toate părțile, nici să gândiți întru voi la lucruri pământești, ci să priviți cu ochii în jos și să vă îndreptați mintea și gândul la lucrurile cele sfinte. Când auziți sau vedeți vreo neorânduială în biserică, să nu râdeți, nici să faceți pe alții să râdă. Nu hrăniți vrăjmășie sau răutate în inimile voastre când stați în biserică, ci dragoste și unire. Căci stând în biserică fără evlavie nu numai că nu dobândiți de la Dumnezeu ceea ce cereți, ci-L porniți spre mânie asupra voastră. Căci dacă înaintea unui domnitor pământesc stăm cu sfială și abia ne ridicăm ochii, ca nu cumva să facem vreo stângăcie și să ne atragem neplăcerea lui, cu cât mai vârtos trebuie a sta neclintiți înaintea lui Dumnezeu, Domnul Domnilor, și să avem mintea ațintită numai spre Dânsul, iar nicidecum în alt loc [...] să stați în biserica lui Hristos cu toată luarea aminte, cu bună rânduială și cu evlavie, cu toată pacea și liniștea, și cu toată smerenia. Dumnezeu caută numai spre rugăciunea celui smerit. Însă, cum va căuta spre acela care stă necuviincios în biserică? Cum va asculta rugăciunea celui ce se roagă în biserică ca fariseul cel mândru? Cum va privi cu ochi milostivi spre bărbatul sau femeia care vin în biserică să-și arate strălucirea podoabelor și a hainelor, care își pun dresuri și vopsele pe fața lor, care se ung cu parfumuri și cu miresme? Ce umilință pot avea cei ce stau în strane picior peste picior, cei ce nu iau seama la cele ce se zic, nici se roagă cu evlavie la sfintele icoane, ci-și învârtesc ochii într-o parte și în alta, privind cu nerușinare la frumuseți străine? Unii ca aceștia n-au niciun folos din venirea la biserică, ba chiar își încarcă sufletul cu păcate și cad în blestemul de care grăiește psalmistul: «Rugăciunea lui să se facă întru păcat». Unii ca aceștia nu numai că nu se lecuiesc în biserică de rănile lor sufletești, ci primesc încă alte răni și ies din biserică cu mai multe păcate [...] Într-o unire să fiți deci toți cei ce vă aflați în biserică, să nu fiți supărați unii pe alții, având între sine vrajbă, ură și dezbinare, ci să aveți dragoste, unire și pace; la aceasta să vă îndemne însuși numele biserică, ce înseamnă unire și adunare. Precum ea vă unește pe toți cu trupul într-un loc, vă dă cuvântul obștesc al învățăturii, vă împărtășește dintr-o pâine și dintr-un pahar, așa cere ca să fiți uniți într-un duh, într-un cuget și într-o socotință [...] Vă rog încă, iubiții mei creștini, să nu ieșiți grabnic din biserică, ci să ascultați cu sârguință și cu luare aminte tot ce se citește sau se cântă și să le puneți întru inimile voastre, ca, amintindu-vă de ele, să vă păziți de răutăți [...] După ce veți ieși din biserică, fraților, la cuvenita vreme, nu numai să cugetați cu sârguință la cele ce ați auzit acolo, ci să le spuneți și altora, iar mai ales casnicilor voștri [...] De asemenea, când ieșiți de la biserică, să dovediți prin fapte și

prin întreaga voastră ținută că ați ieșit dintr-un loc sfânt, că ați vorbit împreună cu Dumnezeu și ați văzut dumnezeieștile și negrăitele lui Hristos Taine. Drept aceea, să fiți mai evlavioși, mai cu bună rânduială și la chip, și la căutătură, și la glas, și la vorbă, și la umblet, și la toate simțirile, ca cei ce vă vor vedea nu numai să vă laude, ci să se îndemne și ei a veni la biserică, spre a dobândi același folos și aceleași bunătăți [...] Iar spre a vă putea păzi curați după ce ați ieșit din biserică, să aveți pururea în minte cele ce ați ascultat și ați văzut în biserică, să vă rugați, să cântați din inimă laudele cele duhovnicești din biserică, să le spuneți și acasă, și la lucru, și pe drum, oriunde vă aflați. Fiecare puteți face aceasta, fără împiedicare, meseriașul, ca și ostașul, negustorul, ca și judecătorul, plugarul, ca și păstorul de vite...".[12]

Semnificativă este și pastorala de Paști, din 28 martie 1909, în care recomanda păstoriților să fugă de anumite obiceiuri păgânești, care se țineau mai ales în timpul acestui mare praznic: „Să vă feriți, fraților, în aceste sărbători, precum și totdeauna, de orice vă poate depărta de la adevărata purtare creștinească. Îndeosebi să căutați a vă dezvăța de unele deprinderi păgânești ce să văd în timpul Paștilor, precum: ospețe ce ajung la îmbuibare și jocuri ce ajung până la desfrâu, apoi ținerea unor sărbători ce sunt osândite de Sfinții Părinți, cum sunt Joile de după Paști și a căror serbare n-are alt sfârșit decât a vă deda la lenevire și a vă cufunda în mai mare sărăcie. În ceea ce privește jocurile și ospețele pline de îmbuibare și desfrâu ce se fac în timpul Paștilor, ele slăbănogesc trupul și pângăresc sufletul; în același timp, cei ce se dedau la dânsele risipesc în zadar banul agonisit cu sudoare în zilele de lucru, încât se aleg la urmă cu datorii făcute în sărbători spre a fi plătite în următoarele zile de lucru, pe când orice om cu minte muncește spre a-și agonisi cele trebuitoare pentru viitor, nu spre a-și plăti datorii din trecut pentru desfătări deșarte [...] Întrebuințați, deci, în interesul muncii, care este izvorul bogăției celei binecuvântate, toate zilele săptămânii și, deci, nu numai Joile de după Paști, ci, la trebuință, chiar a treia zi de Paști, a doua zi de Duminica Mare, precum și ziua de Rusalii. Lucrați în aceste zile și să săvârșiți munca de nevoie a câmpului, care nu poate suferi întârziere".[13]

Tot aici trebuie să consemnăm și sfaturile sale pentru Marele Post, date la 28 februarie 1910 în Catedrala mitropolitană din București, la Duminica

12 † Athanasie Mironescu, Mitropolit Primat al României, *Carte pastorală dată de Înaltpreasfințitul mitropolit primat Athanasie către fiii săi sufletești din Eparhia Mitropoliei Ungro-Vlahiei cu prilejul sfântului și marelui post al Păresimilor, pentru datoria creștinească de a merge la sfânta biserică*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909, pp. 6-28; † Athanasie, Mitropolit Ungro-Vlahiei, Primat al României, „Carte pastorală dată de Înaltpreasfințitul mitropolit primat cu prilejul sfântului și marelui post al păresimilor", în: *BOR*, an. XXXII (1909), nr. 12, pp. 1368-1390.

13 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 94-99.

lăsatului de brânză: „Să ne silim a păzi curate trupurile noastre, ca și sufletele, căci ele sunt biserica Duhului Sfânt. Însă nu vom putea face aceasta, nici nu vom putea aduce roduri de fapte bune, cum e: pacea, îndelunga-răbdare, bunătatea, binefacerea, credința, blândețea și înfrânarea poftelor, de nu vom omorî în noi patimile și plăcerile trupului, precum grăunțul de grâu, aruncat în pământ, nu poate aduce roadă de nu va muri. Îndeletnicirea cea bună a postului este ca un chip de învățătură, de a ne stăpâni de la lucruri iertate, spre a ne putea și mai bine stăpâni de la cele neiertate. Cel ce poartă mult grijă de trupul său își face vrăjmaș pe însuși casnicul său. Cel ce dă sufletului său plăcerea poftei se face pe sine bucurie vrăjmașilor săi. Cel împătimit de îndulcirile lumii nu are în inima sa pe Hristos”.[14]

La acestea adăugăm cartea pastorală dată clerului și poporului din eparhia Ungrovlahiei la 6 iulie 1910 pentru educarea tinerilor: „în timpurile de față se dă cam puțină luare aminte la creșterea religioasă națională a tineretului nostru și cu deosebire a fetelor, viitoarele mame ale fiilor acestei țări. De aici apoi și cauza pentru care în scumpa noastră țară au năpădit atâtea școli, așa zise de creștere a fetelor, școli de unde fetele noastre vor căpăta și învăța desigur multe de toate, nu însă și dragostea de religia noastră ortodoxă și de naționalitatea noastră română, ceea ce este principalul în educația fetelor. Dar aceasta este o adevărată primejdie națională, pentru a cărei combatere este chemat tot românul creștin ortodox, de orice sex și etate, și de orice condiție socială, cu dragoste de legea și neamul său. Strigătul de alarmă l-au dat doamnele române din Capitală, care s-au constituit într-o societate sub numele de Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române în capitală, cu scopul hotărât «pentru dezvoltarea culturii și educației copiilor români din punct de vedere religios și național, așa precum cere interesul patriotic», având în acest scop și un statut”.[15]

Paralel cu aceste cărți pastorale din primii săi ani de păstorire, Mitropolitul Atanasie a dat câteva circulare necesare mai cu seamă preoților parohi. De pildă, în 1910, a emis protoiereilor o dispoziție prin care le atrage atenția ca preoții să întrebuințeze la slujbe cuvinte curat românești: „Dumnezeieștile slujbe săvârșite la diferite nevoi religioase atât în biserică, cât și în popor, precum și cuvântările preoților, spre a fi cu înlesnire înțelese și folosite, se cuvine a fi înfățișate și propuse în un grai pe înțelesul tuturor și care nu poate fi altul decât cel întrebuințat în vechile noastre cărți bisericești […]; vă invit să puneți în vederea cucernicilor preoți să folosească la toate sfintele slujbe, ca și în cuvântările către poporeni, limba vechilor cărți bisericești”.[16]

Observând că multe coruri nu corespund scopului pentru care funcționează, tulburând pe credincioși în cele mai importante momente din timpul slujbelor, mitropolitul le-a pus în vedere coriștilor și dirijorilor în al doilea an de păstorire „să fie cuprinși de un adânc simț religios și să pătrundă solemnitatea sfintelor momente din biserică, păstrând în tot timpul serviciului o tăcere religioasă, fiind mai vârtos cu băgare de seamă la lucrările sfinților slujitori din altar, spre a nu greși și produce neorânduieli în serviciu”. Totodată, le-a cerut dirijorilor să execute la toate serviciile dumnezeiești bucăți muzicale din repertoriile religi-

14 „Sfătuire pentru sfântul marele post. Dată în Catedrala Sfintei Mitropolii din București la Duminica lăsatului de brânză de Î.P.S. Mitropolit primat”, în: BOR, an. XXXIII (1910), nr. 12, p. 1325; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, p. 125.

15 Î. P. S. Mitropolit Primat, „Carte pastorală”, în: BOR, an. XXXIV (1910), nr. 5, p. 483.

16 G., „Cronica bisericească internă”, în: BOR, an. XXXIII (1910), nr. 11, pp. 1317-1319.

oase cunoscute ale lui Gavril Musicescu, D. D. Chiriac, I. Bunescu, Ion Cart, N. Podoleanu, G. Ionescu și I. Popescu Pasărea, pe care să le repete, pentru ca fiecare voce să cunoască ceea ce cântă, astfel încât să domnească în biserică doar sunetele duioase ale cântărilor. Printr-un alt ordin le amintește păstoriților „să nu uite în rugăciuni pe stăpânitorii lumești și povățuitorii duhovnicești, cum și pe toți acei ce în mai mare ori mai mică măsură au sarcina de a îngriji de bunul mers al treburilor de obște. Ea este dată cu înțeleptul scop de a chezăși cinstea, supunerea și dragostea tuturor către căpeteniile lor, conlucrându-se prin aceasta la pacea, buna stare și propășirea societății către țelurile ei de slavă”.[17]

Considerăm potrivit să reproducem aici și câteva cuvântări rostite în cadrul Consistoriul Superior Bisericesc. De pildă, la 14 decembrie 1909, cu prilejul deschiderii acestui for bisericesc, în localul Seminarului Central din București, marele arhiereu avea să spună: „Vom avea să ne îndeletnicim împreună cu chestiuni privitoare la învățământul religiei, ca: cercetarea manualelor de învățământ religios în școalele secundare, revizuirea programelor seminariilor, cum și luarea de măsuri relative la disciplina elevilor seminariști și studenților Facultății de Teologie. Vom chibzui cum s-ar putea deștepta mai mult interes pentru credința și morala creștină în toate categoriile de credincioși, iar mai ales în clasele muncitoare: prin cercuri culturale, prin instrucțiuni catehetice și școli de duminică sau ședători pastorale pentru tineretul ce nu mai cercetează școala, ca și pentru creștinii cei vârstnici, spre a-i feri de porniri la dezordine și a atrage la paza legilor dumnezeiești și omenești. Li se vor arăta mijloacele pentru îndreptarea stării lor materiale și morale, printre care se pot aminti de pe acum: înlăturarea risipei, îndrumarea spre economie și dezbărare de credințe și practici superstițioase, ce aduc mari daune morale și materiale; de asemenea, explicarea cu timp și fără timp a legilor atingătoare de fiecare stare socială. Ce privește buna orânduială a serviciilor bisericești, vom chibzui cum s-ar putea preîntâmpina lipsa de preoți fără a înmulți de prisos numărul lor, ci numai ca poporul să aibă totdeauna la îndemână preot, nu ca acum, când, întâmplându-se a fi oprit un preot de serviciu, cel ce suferă mai mult este poporul. Va fi deci nevoie a se aviza la condiții mai avantajoase pentru preoții care suplinesc enoriile vacante și la înființarea de preoți periodeți pe lângă mitropolii, episcopii și protoierii; nu mai puțin, ne vom ocupa și de școlile de cântăreți și de starea cântăreților bisericești. Vom chibzui ce măsuri trebuie a se lua pentru înlesnirea construirii de biserici la sate, pentru frecventarea lor mai regulată de către locuitori duminica și sărbătoarea, cum și pentru mai buna întreținere a bisericilor și cimitirelor. O necesitate simțită de toți este și reorganizarea mănăstirilor noastre, ca, prin îndeletniciri caritabile și prin disciplina ce va domni în ele, să fie recunoscute ca niște instituții de folos atât pentru mântuirea celor ce petrec în ele, cât și pentru societate. Ce privește păstorirea duhovnicească sau, mai bine zis, activitatea bisericească a preoțimii în mijlocul enoriașilor săi, vom chibzui împreună măsurile ce trebuie a se lua ca preoții să-și împlinească tot mai bine datoriile lor pastorale, spre binele enoriașilor lor: să învețe pe supuși ascultarea de stăpânire și să insufle acesteia dreptate și bunătate către supuși; să povățuiască pe părinți a-și crește copiii creștinește și a-i da la școală, iar pe copii, a asculta de pă-

17 G., „Cronica bisericească internă”, în: *BOR*, an. XXXIV (1910), nr. 1, pp. 109-110; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 134-137.

rinți; pe tineret, a fi înfrânat și muncitor, pe soți, a viețui în cinste și unire, pe stăpâni, a avea dragoste părintească către servitori, dându-le dreptul lor; iar pe servitori, a sluji cu credință stăpânilor lor. Să împiedice nedreptatea și asuprirea în enorie, să fie sprijinitori văduvei și orfanului; să lucreze cu duhul Evangheliei pentru stingerea proceselor, împăcarea dușmanilor și curmarea certelor dintre locuitori, să învețe pe toți a viețui după lege și a păzi astfel ordinea în comuna lor; să-i îndemne a face acestea mai mult din temere de Dumnezeu sau din dragoste către Dumnezeu, decât de frica jandarmului sau a pedepselor. Vom chibzui deci ca în conferințele pastorale care se vor reglementa, preoții nu numai să-și împrospăteze cunoștințele teoretice, cum și practicele rituale, spre a le îndeplini uniform, ci să afle și orientarea trebuitoare, spre a fi mai îndemânatici în îndeplinirea marelui rol social ce au între locuitori".[18]

În sesiunea de primăvară a anului 1910, a constatat cu mulțumire că diferitele propuneri făcute în ultima sesiune au fost duse la îndeplinire: „S-a sancționat Regulamentul interior pentru lucrările Consistoriului Superior Bisericesc. S-au prevăzut, prin anume lege, oarecare înlesniri pentru preoții care slujesc și în parohii vacante. S-a votat o lege prin care se dă drept preoților a cumpăra pământ pentru cultură în loturi mici. S-au luat dispoziții ca plata salariului să se facă preoților direct, iar nu prin epitropii, ca până acum. În sfârșit, am asigurarea că în curând se va începe clădirea unui local propriu pentru Consistoriul Superior și Sf. Sinod". Pentru a se opri propaganda catolică din țară, a propus a se interveni „pe lângă autoritatea școlară să rânduiască la toate școlile catolice din țară profesori de Religie ortodocși și anume preoți. Trebuie a stărui ca copiii și copilele ortodoxe din acele școli să fie duse în duminici și în sărbători la Biserica Ortodoxă. Trebuie preoțimea noastră a se îndeletnici cu catehizarea copiilor de ambele sexe, sădind în sufletul lor, din cea mai fragedă vârstă, idei religioase, și în inima lor, sentimente morale în duhul ortodox – iubirea de Dumnezeu, de părinți, de aproapele, de patrie, iubirea adevărului și a binelui, supunerea și ascultarea de cei mai mari etc. [...] Spre atingerea acestui scop, va trebui alcătuit de către Consistoriu un catehism, care să servească de normă pentru toată preoțimea la catehizarea pruncilor ortodocși. În sfârșit, trebuie să se înființeze școli de model, în care fetele din familiile românești să poată găsi o instrucție și educație îngrijită și în duh ortodox, ca părinții să nu mai simtă trebuința a le duce în școlile străine ce sunt înfipte în inima orașelor mari ale noastre. Această idee a fost îmbrățișată cu însuflețire de doamnele române și nădăjduim că ea se va realiza curând [...] De aceea, candidații de preoție care nu se vor fi

18 G., „Consistoriul Superior Bisericesc", în: BOR, an. XXXIII (1909), nr. 9, pp. 1067-1071; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 111-116.

hirotoni după trecerea de un an de la ieșirea din seminar sau facultate să fie obligați a trece un examen parohial – analog cu examenele de capacitate pentru învățători și profesori, și dacă nici după depunerea unui atare examen nu s-ar hirotoni un anumit timp, să fie supuși din nou la examen. Această măsură ar avea și avantajul de a ține pe candidați în curent cu materiile teoretice și practice cerute viitorului preot. Ceea ce sunt examenele parohiale pentru candidații la preoție trebuie să fie conferințele pentru preoți. După cât sunt informat, în mai toate eparhiile se țin conferințe pastorale. Ele sunt bine frecventate și foarte instructive pentru preoțime, cum arată dările de seamă făcute asupra lor. În interesul ordinii în care trebuie să se țină aceste conferințe atât ce privește materia, cât și conducerea lor, va trebui să se stabilească modul ținerii lor printr-un anume regulament, ce urmează a fi discutat în sesiunea prezentă. Nu mai puțin se simte trebuință, pentru întărirea poporului în ideile religioase și morale, de a se răspândi cât mai mult în enorii cărticele de conținut religios și moral, precum și iconițe. Vom chibzui deci și asupra modului în care trebuie a se alcătui și răspândi atare cărticele și iconițe”.[19]

N-au fost uitați nici copiii sau bătrânii, episcopul urmărind catehizarea lor de către preoți, nici clerul din armată, elevii seminariști și studenții la Teologie, ori cântăreții bisericești, despre care avea să vorbească la deschiderea Consistoriului, în sesiunea de primăvară a anului 1911: „O urmare firească și neapărată a conferințelor pastorale va fi și începerea ținerii de cateheze pentru copii și pentru creștinii vârstnici, spre a-i întări în credința și viața creștinească. La ținerea catehezelor are a sluji de normă catehismul a cărui alcătuire s-a încredințat unei comisii din Consistoriul Superior Bisericesc. Pe lângă măsura propusă de Consistoriu și admisă de înaltul Guvern de a se acorda o îndemnizație preoților suplinitori ai parohiilor vacante, în interesul unei și mai bune îngrijiri religioase a acestor parohii, mai e necesar a chibzui ca preoților suplinitori să li se acorde și pământul bisericii din parohia vacantă, spre a-i folosi cum prevede legea clerului pentru parohii titulari. Dar numeroasele parohii vacante nu se vor putea ocupa mai cu înlesnire de preoți titulari până când seminariile noastre nu se vor organiza în așa mod, ca ele sa dea un număr de absolvenți mai mare decât cel de azi în mai puțini ani de învățătură și fără a se restrânge cadrul de cunoștințe teoretice și practice pe care timpul de față le cere pentru chemarea preoțească. Se va aduce în discuția Consistoriului și proiectul pentru organizarea mai sistematică a serviciului preoților în armată, care este dat în studiul unei comisii, ca și cel pentru reorganizarea mănăstirilor și cel pentru regulamentul costumului clerului, al elevi-

19 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, pp. 137-145; „Sesiunea de primăvară a Consistoriului Superior Bisericesc”, în: BOR, an. XXXIV (1910), nr. 2, pp. 121-126.

lor seminariști și al studenților Facultății de Teologie. Chestiunea îmbunătățirii stării morale și materiale a cântăreților bisericești și mijloacele la care încă trebuie a aviza pentru acest sfârșit va fi în curând obiectul îndeletnicirilor acestui Consistoriu".[20]

Pentru a-și îndeplini misiunea deplin, mitropolitul n-a neglijat nici vizitele canonice la bisericile din Capitală, dând pretutindeni sfaturi prețioase. Neobosit, a vizitat bisericile Domnița Bălașa cu așezămintele ei, Sfântul Spiridon cel Nou, Nicolae Vlădica, Icoanei, Amza, Crețulescu, Calist, Albă, Alexe, Sfântul Nicolae – Șelari, Schitul Darvari și mănăstirile Cernica, Căldărușani, Ghighiu, Sinaia, Predeal, Pasărea etc., unde a sfătuit călugării, arătând marele rol jucat de aceste cetăți în ființa neamului nostru.[21] În general, slujbele ținute în Catedrala mitropolitană se ridicau la înălțimea celor săvârșite de înaintașii săi, biserica devenind neîncăpătoare pentru credincioșii ce veneau să asiste la serviciul divin din toate părțile Bucureștiului și chiar din provincie. În fiecare duminică era prezent la biserică, de sărbători oficia personal Sfânta Liturghie, iar la denii venea regulat, începând de duminică seara.[22]

În timpul păstoririi lui, s-au sfințit mai multe biserici din Capitală, printre care amintim în primul rând pe cea a legațiunii ruse, din strada Bursei, pe care a sfințit-o la 26 noiembrie 1909, alături de un episcop rus, la invitația ambasadorului Rusiei. Cu această ocazie, a ținut o frumoasă cuvântare, prin care a arătat rolul însemnat al noului așezământ pentru credincioși: „În adevăr, Biserica ce s-a târnosit astăzi de P.S. Vladimir, Episcop al Cronștadtului și frate iubit în Domnul nostru, este nu numai o podoabă a Capitalei pe lângă celelalte sfinte locașuri creștine ortodoxe, ci va conlucra cu ele de acum înainte spornic la zidirea duhovnicească a binecredincioșilor creștini, înălțându-le sufletele către izvorul vieții celei adevărate, al dreptății și al dragostei creștine, ce înalță popoarele și le înfrățește spre slava lui Dumnezeu și pomenirea veșnică a ctitorilor unor asemenea dumnezeiești locașuri".[23]

Tot acum s-a ridicat Palatul Sfântului Sinod din curtea Mănăstirii Antim, a cărui temelie a fost pusă la 12 mai 1910. După terminarea serviciului religios, înaltul ierarh a rostit următoarea cuvântare: „N-a trecut o jumătate de an de când am fost de față la binecuvântarea noului local al Cassei Bisericii și iată că avem astăzi fericirea de a lua parte la pune-

20 † Athanasie, Mitropolit Primat, „Cuvântare la deschiderea Consistoriului Superior Bisericesc în sesiune de primăvară a anului 1911", în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 2, pp 122-124.

21 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 21-22.

22 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. 24.

23 Î. P. S. Mitropolit Primat, „Cuvântarea Î.P.S. Athanasie Mitropolit Primat al României la sfințirea bisericii legațiunei Imperiale ruse din București (26 Noiembrie 1909)", în: BOR an. XXXIII (1909), nr. 9, pp. 1049; Vasile ROMANESCU, Mitropolitul Athanasie Mironescu..., pp. 108-109.

rea temeliei unui local al Sfântului Sinod și al Consistoriului Superior Bisericesc. Acest local se înalță pe terenul ce înconjura fundația nemuritorului mitropolit Antim Ivireanu și, desigur, va avea menirea să păstreze vie în amintirea clerului activitatea acestui mare ierarh, plină de folos pentru biserică și dorința de a-i urma. Căci instituțiile nu pot aduce roade bune și corespunzătoare scopului pentru care sunt înființate, decât numai printr-o conștiincioasă și bine cumpănită administrație a lor. Și precum Cassa Bisericii, nu mai puțin de zece ani, pe lângă asigurarea în mare parte a stării materiale pentru biserică, a ajuns în măsură să aibă și localul ei propriu și să găsească așa de curând alte mijloace spre a clădi un local propriu pentru Sf. Sinod și Consistoriu, tot astfel aceste instituții, prin o înțeleaptă și zeloasă activitate, vor ajunge în măsură de a înzestra biserica cu multe alte așezăminte, de care se simte încă trebuință pentru buna ei stare".[24]

A urmat un nou discurs ținut la 20 iunie, la punerea temeliei Bisericii Sfântul Visarion din București, reclădită de Elena Eraclide, din care reținem următoarele cuvinte: „Noi suntem, iubiții mei, după cuvântul Apostolului, biserica lui Dumnezeu, locașul Duhului Sfânt și, ca atare, avem datoria a ne forma potrivit prototipului nostru, Iisus Hristos, întru carele sălășluiește plinirea Dumnezeirii trupește; să ne împodobim, deci, cu tot felul de fapte bune, cu înțelepciune, cu bărbăție, dreptate, cumpătare în viață, iar mai presus de toate, cu dragoste către Dumnezeu și către aproapele, care rămâne în veci, prin faptele caritabile și filantropice ce răsar din ea, ca rodurile din flori. De aceea Sf. Apostol Pavel ne învață să zidim locașul sufletului nostru cu aur, argint și pietre scumpe, adică cu fapte bune, ce ne aduc laudă și cinste, ca unele ce sunt plăcute lui Dumnezeu și oamenilor, iar nu cu lemne, paie sau trestie, adică cu tot felul de lucruri deșarte, pierzătoare, ce ne agonisesc osânda în gheena focului".[25]

Dintr-o simplă lecturare a surselor vremii, vedem că vrednicul mitropolit a apreciat preoții și monahii gospodari din eparhie, conferindu-le o mulțime de distincții bisericești. Astfel, a înălțat la treapta de arhimandrit mitrofor pe arhimandritul Visarion Ionescu, starețul Mănăstirii Cernica, și arhimandritul Dionisie, iar la 21 mai 1909, respectiv 21 mai 1910, a hirotonit arhierei pe arhimandriții Teodosie Atanasiu și Evghenie Humulescu.[26] În semn de profund respect, stimă și amintire, Ștefan Popescu, fost profesor la Seminariile Nifon și Central, i-a închinat două axioane, pe ehul al III-lea și al IV-lea, melodii originale în stil românesc.[27]

Un fapt de mare însemnătate legat de această păstorire a fost înființarea de către un grup de doamne din înalta societate, în frunte cu Anastasia Filipescu, a Societății Ortodoxe a Femeilor Române, care avea ca scop educarea prin școli a fiicelor de români și redeșteptarea sentimentului religios în viața poporului nostru. Noua organizație a înființat școli și internate, a ținut conferințe și congrese și a organizat procesiuni la care ierarhul a fost prezent, deși avea numeroase ocupații.[28] În acest context, la 28 martie 1910, cu ocazia citirii protestului și a apelului făcut de doamnele române

24 G. „Cronica bisericească internă", în: BOR, an. XXXIV (1910), nr. 2, p. 223; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. 22.

25 M., „Cronica bisericească internă. Cuvântare rostită de Î.P.S. Mitropolit Primat Athanasie la punerea temeliei bisericii Sf. Visarion din București, ce se reclădește de doamna Elena Eraclide, născută Starcea. 20 Iunie 1910", în: BOR, an. XXXIV (1910), nr. 4, p. 470; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 145-149.

26 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 22-23.

27 St. Popescu, „Două Axioane dedicate Î.P.S. Mitropolit Primat D. D. Athanasie Mironescu", în: *BOR*, an. XXXIII (1910), nr. 11, pp. 1309-1310.

28 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. 22

împotriva propagandei catolice din țară, el a precizat: „Din parte-mi reînnoiesc în această frumoasă zi făgăduința ce am dat în ziua alegerii smereniei mele la scaunul Mitropoliei, că vom fi strajă neadormită a sfintei noastre Biserici Ortodoxe naționale împotriva tuturor uneltirilor mărturisite și nemărturisite ale potrivnicilor și vom lucra cu osârdie și fără șovăire pentru întărirea și înflorirea ei. Vă mulțumesc cu căldură pentru sprijinul ce dați sfintei noastre Biserici Ortodoxe naționale și, în amintirea frumoasei d-voastre mișcări, vom dispune ca să se scrie numele d-voastre pe table, care se vor așeza la jertfelnic în toate bisericile, spre a se pomeni la Sfânta Proscomidie”.[29]

La scurt timp, după Te-Deum-ul organizat în Catedrala mitropolitană în ziua de 4 aprilie, drept mulțumire lui Dumnezeu că a scăpat Biserica de loviturile pregătite de catolici, a rostit o înălțătoare cuvântare, din care prezentăm aici un fragment: „A venit vremea ca părinții români ortodocși, în vederea acestei primejdii naționale, să nu-și mai trimită copiii și mai ales copilele în școlile străine de la noi, căci în ele copilele nu învață altceva mai bine decât a disprețui religia părinților și – după ce se mărită – pe cea a bărbaților. A venit vremea, credem, iubiții mei fii și fiice, să ne gândim serios la creșterea tuturor fiilor țării în spiritul religiei noastre ortodoxe și a tradiției noastre naționale, căci numai așa vom putea păstra unitatea etnică a poporului și a Statului nostru. Că zice un filozof: «Cine are în mână creșterea tinerimii are puterea în Stat». Numai așa vom lăsa și noi urmașilor religia strămoșească a Răsăritului ca religie dominantă a Statului român, cum ne-au lăsat-o și nouă prin Constituție bărbații generației trecute, din care – vai! – azi puțini au mai rămas, parcă ar fi niște stejari bătrâni într-o rariște de pădure. Numai astfel vom păstra omogenitatea noastră ca popor cu aceeași limbă și aceeași lege, precum și tăria patriei noastre”.[30]

Preocupat de activitatea acestei societăți, la 27 februarie 1911, cu ocazia serbării numelui în Duminica Ortodoxiei, a ținut din nou un discurs în Biserica Silvestru din București: „Drept aceea, iubiții mei fii și fiice, serbând astăzi, precum am zis, ortodoxia Sf. noastre Biserici și ziua numelui vrednicei de laudă «Societății ortodoxe naționale a femeilor române», bucurați-vă în Domnul și luați aminte cu deadinsul la cuvântul Apostolului: «Temelia cea tare a lui Dumnezeu stă având pecetea aceasta: Cunoscut-au Domnul pe cei ce sunt ai Lui. Să se depărteze de la nedreptate tot cel ce numește numele lui Hristos». Prin aceasta ne vom arăta că suntem adevărați creștini ortodocși. Să rămânem, iubiții mei, statornici în credința sfintei noastre Biserici Ortodoxe, să punem în serviciul ei toată puterea și

29 G., „Mișcarea catolică în Regatul român”, în: BOR, an. XXXIV (1910), nr. 3, pp. 327-328.

30 G., „Mișcarea catolică în Regatul român”, în: BOR, an. XXXIV (1910), nr. 4, p. 443.

priceperea noastră și să fim gata a ne da pentru ea chiar viața, căci ea singură este adevărata Biserică, una, sfântă, sobornicească, apostolească, întru care ne vom învrednici de viața veșnică”.[31]

Așadar, cuvântările ținute de Mitropolitul Atanasie au fost numeroase, căutând prin ele să învioreze credința păstoriților. Cu toate acestea implicarea lui n-a plăcut tuturor, tipărindu-se prin ziare și broșuri diferite acuzații împotriva sa, la care ulterior s-au adăugat denigrările aduse de un ierarh în ședințele Sfântul Sinod. El „era însă un om curat la suflet, neavând a se teme de nimic, știind că bârfitorii încearcă să calomnieze și să compromită Biserica și credința”. Așa cum vom vedea, contra lor au manifestat mulți preoți, profesori și oameni din toate clasele sociale, făcând act de credință pentru vrednicul arhiereu.

În pofida acestor atacuri, și-a continuat activitatea, vizitând instituții, spitale, așezăminte, cazarme, unde îi învăța pe cei prezenți și îi binecuvânta. Simțea o nespusă plăcere și o mulțumire sufletească nemărginită atunci când mergea la bazarele și expozițiile Societății Ortodoxe a Femeilor Române, însoțit de Episcopul de Huși, Conon Arămescu Donici. Fără să intrăm în detalii, notăm că la 30 iunie 1909, a vizitat Societatea Clerului român Ajutorul, la invitația președintelui ei, iar la 21 ianuarie 1911, a slujit la înmormântarea Mitropolitului Partenie Clinceni al Moldovei, pe care l-a condus la locul de veci în Cimitirul Bellu.

Nu în cele din urmă, trebuie să spunem că n-a uitat nici de bolnavii din spitale, pe care i-a vizitat, mângâindu-i și alinându-i pe cei suferinzi, cu nădejdea vindecării și a mântuirii. Astfel, la Maternitatea de la Spitalul Filantropia, a fost rugat de o bolnavă să-i boteze fetița, căreia i-a dat numele Anastasia. Scriind despre viața lui, Vasile Munteanu avea să precizeze: „Numeroase sunt faptele frumoase făcute de Mitropolitul Athanasie. S-ar putea umple volume întregi cu ele”.[32]

Procesul și apărarea Mitropolitului. Din nefericire, acest ierarh erudit n-a avut parte de o păstorie lungă și liniștită, deoarece, chiar din primul său an de activitate, Episcopul Romanului, Gherasim Safirin, a început să-i aducă în Sfântul Sinod diferite acuzații cu privire la noua lege a Consistoriului Superior Bisericesc, care au dus la un proces înjositor, producând tulburare printre oamenii de bună credință. La deschiderea ședințelor din vara anului 1911, acesta, susținut de unii preoți caterisiți și câțiva laici, l-a învinuit din nou pe mitropolit de anumite fapte, precum: erezie, plagiat și imoralitate, pornind împotriva lui o campanie de denigrare fără precedent în istoria Bisericii noastre.

În urma acuzațiilor aduse, mai mulți arhierei au redactat și iscălit petiții prin care au cerut darea în judecată a episcopului de la Roman, care mersese atât de departe, încât, în ședința din 12 octombrie 1909, a aruncat anatema asupra ierarhilor și a celor ce contribuiseră la alcătuirea legii mai sus menționate, pe care el o considera anticanonică. Luând act de cele întâmplate, înaltul for a procedat la începerea unui proces, care a ținut mai mult de o lună, între 18 mai și 24 iunie 1911, sub președinția Mitropolitului Pimen Georgescu al Moldovei.[33]

31 Î. P. S. Mitropolit Primat, „Cuvântare la Duminica Ortodoxiei”, în: BOR, an. XXXIV (1911), nr. 12, p. 1226 ; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, p. 161.

32 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, pp. 24-26.

33 *Apărarea Mitropolitului Athanasie…*, p. 19; „Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Sesiunea de primăvară. Ședința din 20 mai 1911”, în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 4, pp. 405-406 (La propunerea Ministrului Cultelor și Instrucțiunii, episcopii Sofronie Craioveanu, Teodosie Ploieșteanu și Nicodim Băcăoanu îl cheamă în judecată

Cu toate că era nevinovat, „în ciuda extraordinarei lui puteri de voință și de stăpânire de sine, era aprins la față și nervos. Nici nu se putea astfel – spune Mitropolitul Irineu Mihălcescu –, căci era prea mare, mai presus de puterile omenești, încercarea la care era supus”.[34] Despre nevinovăția sa avea să afirme și episcopul Dunării de Jos într-un raport citit la 25 mai 1911: „Se știe că Î.P.S. Mitropolit Primat Athanasie Mironescu a fost și Arhipăstor bun și este Primat demn, ales de națiune și confirmat de Regele înțelept. Are la activul său păcatul că a lucrat la alungarea din demnități a mai multor persoane, cărora P.S. Episcop de Roman le datorește recunoștință. Sf. Sinod reprezintă pe Dumnezeu. Credem că e bine să-i zică lui Luceafăr și adepților lui: «Să staţi cu frică și cu cutremur». Dumnezeu să nu părăsească sfânta noastră Biserică”.[35]

Este de remarcat faptul că, în timpul procesului, marele istoric Constantin Erbiceanu, fost decan al Facultății de Teologie din București și membru al Academiei Române, a depus mărturie în apărarea lui, trimițând la 26 mai 1911 o scrisoare ziarului Minerva, în care spunea, între altele: „Toți membrii Sf. Sinod îl cunosc demult pe actualul Mitropolit Primat și totdeauna l-au apreciat pentru meritele și valoarea lui, și pentru vrednicia lui. Eu îl cunosc de 35 de ani. L-am avut ca elev la Seminar, i-am fost pe urmă coleg la Facultatea de Teologie, i-am urmărit tot timpul activitatea. Totdeauna, în toate situațiile ce a ocupat, el s-a distins prin capacitatea lui și prin înalta lui moralitate. Nu se poate ca împotriva unui asemenea om, căruia, într-o carieră de 25 de ani, nu i s-a putut imputa absolut nimic, să se comită nedreptatea îngrozitoare ca – fără nicio dovadă, pe temeiul unor înscenări infame – să i se terfelească onoarea și viața, batjocorindu-se Instituția sfântă în fruntea căruia l-a ridicat Țara. Poporul nu va răbda asemenea nedreptate. Campania ce se face în contra Primatului de oamenii cei mai răi și cu mijloacele cele mai murdare îi va atrage simpatia tuturor și dreptatea lui va triumfa”.[36]

La rândul său, istoricul A. D. Xenopol a trimis la 28 mai 1911 o scrisoare Ministrului Cultelor, în care menționa următoarele: ‚Nu cred deci vinovat pe Mitropolitul Athanasie, ci vinovat cred pe Episcopul Gherasim, care s-a făcut unealta distrugătoare a sfintei noastre biserici, pe care avea datoria s-o apere până la ultima lui suflare, iar nu s-o mânjească după cum a

---

pe Episcopul Gherasim al Romanului „pentru tulburarea ce a produs în țară și în Biserică”.); „Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Sesiunea de primăvară. Ședința din 23 mai 1911”, în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 4, pp. 419-420 (La 23 mai 1911, li se cere celor doi să-și dea demisia, „fiind singurul mijloc ca sfânta credință strămoșească să nu mai fie în zadar tulburată”.); Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, p. V, 26-27; N. I. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei…*, p. 821; Ilie RUSU, Mitropoliți primați…, accesat la 21 octombrie 2024.

34 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, p. VI.

35 „Acte oficiale. Sumarele ședințelor Sfântului Sinod”, în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 5, p. 488.

36 *Apărarea Mitropolitului Athanasie…*, pp. 182-183.

mânjit-o în ultimele ședințe ale Sinodului…”.[37]

În apărarea sa a scris și preotul Teodor Bălășel, membru în Consistoriul Eparhial de la Râmnic, care a trimis o petiție, citită în ședința Sfântului Sinod la 20 iunie 1911, din care redăm aceste rânduri: „declar în frica lui Dumnezeu, Care știe toate, și pe tot ce am mai scump în cer și pe pământ, că n-am surprins la Î.P.S. Sa niciun gest, niciun semn, nicio mișcare, nicio uitătură și absolut nicio faptă care să trădeze pe omul imoral. Și mai declar că, în tot timpul cât a fost Episcop la Râmnic, n-am auzit absolut pe nimeni spunând ori numai dând a se înțelege că Î.P.S. Sa ar fi comis vreun fapt imoral. Dimpotrivă, în toate aceste multiple împrejurări, declar că am văzut pe acest vrednic și cu totul distins lerarh totdeauna serios și în vorbă, și în faptă, și în orice mișcare, totdeauna măsurat la vorbă, totdeauna la înălțimea vredniciei de Episcop și totdeauna în așa fel că impunea respect și adâncă venerațiune”.[38]

În acest context, mitropolitul a redactat răspunsul la învinuirile ce i se aduceau, apărându-se rând pe rând de toate calomniile. Spre exemplificare, prezentăm discursul său din ședința de pe 22 iunie: „Am spulberat una câte una toate învinuirile pe care mi le-au aruncat acuzatorii mei. Am arătat că toate acele acuzații sunt născociri pătimașe. Am stabilit că acuzatorii mei, știind bine că nu mă pot doborî în luptă dreaptă, din cauza netemeiniciei și neseriozității acuzațiilor lor, au recurs la căi piezișe, la înscenări de tot felul și au căutat să mă răpună prin scandal, provocat de înscenările și uneltirile lor. Am dovedit că vijelia aceasta este alimentată de dușmanii Bisericii noastre, care caută să zguduie Biserica strămoșească și să zdruncine prin scandaluri bisericești credința străbună […] Nu este în joc persoana mea, ci este în joc demnitatea scaunului ce ocup și liniștea și propășirea Sfintei noastre Biserici. Dacă ar fi fost în joc numai persoana mea, aș fi preferat liniștea în locul zbuciumului și resemnarea în locul luptei. Dar, fiind în joc liniștea și propășirea Bisericii naționale, a trebuit să prefer lupta și zbuciumul și să țin piept vijeliei. Mi-am îndeplinit, dar, o datorie sfântă, apărându-mă, scuturând noroiul ce se încearcă a se arunca asupra Bisericii noastre și urmăresc în umbră zdruncinarea credinței strămoșești. Aștept ca Sf. Sinod să-și îndeplinească, asemenea, datoria sa, de a fi pavăză Bisericii și credinței strămoșești. Este un moment istoric. Stă acum în puterea acestui Sf. Sinod de a asigura liniștea și propășirea Bisericii noastre ori de a inaugura o epocă de tulburări continui în Biserica națională. Cu acuzări neserioase și învechite, și cu înscenări de scandaluri ca acelea puse la cale în contra mea, nu trebuie să se poată atinge un ierarh al țării, mai ales când nimeni nu poate zice nimic contra administrației lui, contra cinstei lui, contra priceperii lui, contra conduitei sale publice. Ar fi o strigătoare nedreptate și o adevărată aberație ca să se zică unui lerarh: Ești capabil, ești cinstit, ești bun administrator, nu găsim nimic de criticat în conduita d-tale publică, nu găsim nimic de criticat nici în conduita d-tale privată de astăzi, dar bănuim că ai greșit acum doisprezece ani ori acum șase ani și de aceea trebuie să te retragi […] O carieră cât de lungă și frumoasă, câștigată prin muncă și cinste și sub controlul opiniei publice, ar putea fi în orice moment primejduită prin delațiuni interesate. Aceasta ar fi a încuraja înscenările și urzirile de scandal și nimeni nu ar mai putea rezista. Stabilitatea ar dispărea din Biserică și, fără stabilitate, supusă la continui tulburări,

37 *Apărarea Mitropolitului Athanasie…*, pp. 171-172.

38 *Apărarea Mitropolitului Athanasie…*, p. 202.

Biserica noastră s-ar zdruncina din temelie şi credinţa noastră strămoşească ar fi pusă în primejdie. Gândiţi-vă la răspunderea ce aveţi înaintea lui Dumnezeu şi înaintea ţării, şi să feriţi Biserica de asemenea jalnic viitor. Faceţi dreptate! Sunt la sfârşitul apărării mele. Mântuitorul, prevăzând împrejurările grele prin care avea să treacă Biserica Sa, a zis: «Cine va sminti pe unul din aceşti mai mici, care cred întru Mine, mai de folos i-ar fi ca să-şi spânzure o piatră de moară de grumazul lui şi să se înece întru adâncul mării. Vai lumii de sminteli! Că nevoie este să vie sminteli, dar vai omului aceluia prin care vine sminteala» (Mat. 18, 8). Las altora, las Înaltpreasfinţiei Voastre şi Preasfinţiilor Voastre, las Înaltului Guvern şi reprezentantului său în această incintă sfântă, las iubiţilor mei fii duhovniceşti din eparhia Mitropoliei Ungro-Vlahiei, las românilor iubitori de ţară, de neam şi de străbunele noastre aşezăminte, în fruntea cărora stă sfânta noastră maică duhovnicească, Biserica, las tuturor a judeca dacă eu sau alţii au pricinuit tulburările ce dăinuiesc de atâta timp, smintelile ce sângerează sufletele curate şi cugetele nevinovate. Eu zic însă numai atât: Câtă vreme vor fi în lume duhuri rele şi inimi împietrite, neapărat vor fi şi sminteli. Însă din toate smintelile, cea mai rea este dezbinarea Bisericii [...] Aştept în linişte hotărârea Sf. Sinod. Am cugetul împăcat că, apărându-mi cinstea mea şi dovedind dreptatea mea, am apărat totodată demnitatea Scaunului ce ocup şi Sfânta noastră Biserică. Urmând înaltei pilde ce a dat întâiul mucenic Ştefan, care s-a rugat, pentru cei ce-l ucideau, să nu le socotească Dumnezeu păcatul acela, nu voi rosti nici eu cuvinte de mustrare celor ce au găsit de cuviinţă ca să se năpustească asupra mea ca nişte păsări de pradă şi au căutat să-mi sfâşie fără milă cinstea şi numele bun, câştigat prin o slujire conştiincioasă în Biserică peste un sfert de veac, cu toată osârdia şi dragostea pentru bună starea Sfintei noastre Biserici strămoşeşti şi pentru propăşirea fiilor mei duhovniceşti întru faptele cele bune...".[39]

39 *Apărarea Mitropolitului Athanasie...*, pp. 131-136; „Acte oficiale. Sumarele şedinţelor Sfântului Sinod. şedinţa din 22 iunie 1911", în: BOR, an. XXXV (1911) nr. 5, pp. 651-653; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 163-169; „Acte oficiale. Sumarele şedinţelor Sfântului Sinod. Şedinţa din 3 iunie", an. XXXV (1911), nr. 5-6, 1911, pp. 506-507 (În şedinţa din 3 iunie 1911, Mitropolit primat zice: „Amestecul politicii şi în chestia de astăzi încurcă lucrurile. Că Î.P.S. Sa a căutat întotdeauna să ferească pe preoţi de amestecul în politică pentru că-şi fac neprieteni. Că în 1899 a venit în discuţia Senatului chestia desfiinţării unor seminarii şi Î.P.S. Sa s-a opus în special pentru cel din R.-Vâlcea. Asemenea în 1898 când s-a făcut legea învăţământului secundar şi superior, a arătat ce măsuri trebuie a se lua pentru o bună propăşire a învăţământului religios. În 1901 a venit D-nul Haret cu legea Cassei Bisericii şi pe aceasta a combătut-o, susţinând că această instituţie - Casa Bisericii - să fie sub autoritatea St. Sinod şi numai partea materială să fie sub Minister. La 1896 când s-a modificat legea clerului, Î.P.S. Sa a figurat ca raportor şi a reuşit între altele să nu fie preoţii obligaţi la Revistă, ci numai parohiile. În 1909 a venit modificarea legii sinodale. S-au publicat prin jurnale diferite articole prin care se cerea desfiinţarea Arhiereilor titulari, că Episcopii nu-şi fac datoria şi altele. Tendinţa de a se modifica legea Sinodală a provenit din dorinţa unor teologi. D-nul Haret a crezut că este bine să se facă modificarea acestei legi. Î.P.S. Sa i-a trimis o scrisoare prin care-l desfătuia de a face modificarea [...] Totuşi Î.P.S. Sa a fost acuzat că a vândut Biserica pentru ca să se facă Mitropolit. Acestea însă sunt numai manopere provenite de la o politică pătimaşă. Declară că niciodată Î.P.S. Sa n-a făcut politică de partid, ci bisericească. Pentru aceasta n-a îngăduit amestecul politicii în trebile bisericeşti. I s-a zis că e Mitropolitul

Pentru acuzațiile calomnioase neîntemeiate și răzvrătirea contra Sfântului Sinod, ale cărui decizii nu le-a respectat, la 24 iunie 1911, înaltul for deliberativ a depus din demnitatea de ierarh pe Episcopul Gherasim și l-a achitat în unanimitate pe mitropolit „de toate pârele și acuzațiile ce i s-au adus, recunoscându-l nevinovat”.[40] Iată partea finală a acestei hotărâri: „Considerând că, în ce privește acuzația de erezie adusă contra Î.P.S. Mitropolit Primat, ea nu se poate sprijini pe nimic, neexistând nicio erezie în legea pentru înființarea Consistoriului Superior Bisericesc, după cum a recunoscut Sf. Sinod în mai multe rânduri; considerând că, după Canonul 139-134 Cartaginean, dacă acuzațiunea cea mai grea cade, atunci cad și cele următoare; considerând totuși că dezbaterile s-au urmat înaintea Sf. Sinod asupra tuturor punctelor și că este de un evident interes a se examina și a se răspunde la toate; considerând că acuzația de plagiat este neserioasă și tinde numai zadarnic a micșora însemnatele merite literare ale Î.P.S. Mitropolit Primat; considerând că învinuirile așa zise de imoralitate sunt cu desăvârșire neîntemeiate și neserioase, cele mai multe fiind născociri calomnioase, iar celelalte făurite cu rea credință, prin răstălmăcirea unor însemnări ce nu au valoare doveditoare; considerând deci că toate acuzațiile aduse contra Î.P.S. Mitropolit Primat s-au dovedit neîntemeiate, Sf. Sinod, cu puterea harului ce i s-a dat de către Domnul nostru Iisus Hristos întru Duhul Sfânt, hotărăște: Achită pe Î.P.S. Mitropolit Primat D.D. Athanasie Mironescu, recunoscându-l nevinovat de toate pârile și acuzațiile ce i s-au adus. Dat în localul Sf. Sinod al Sf. Biserici Autocefale Ortodoxe Române, astăzi 24 Iunie 1911, în București”.[41]

A doua zi, mitropolitul și-a reocupat scaunul prezidențial și a mulțumit Sfântului Sinod pentru actul de dreptate făcut, recunoscând prin hotărârea pronunțată nevinovăția sa la acuzațiile nedrepte ce i s-au adus. În cuvântul rostit acum a arătat că a cerut să fie judecat „spre a se face lumină asupra bârfelor și calomniilor ce tindeau să mânjească pe cel dintâi demnitar al Bisericii noastre și – prin el – însăși Sfânta Biserică strămoșească. Altfel, dacă ar fi fost vorba numai de persoana mea, eu – ca obraz bisericesc, următor blândului Iisus, Care, ocărât fiind, împotrivă nu a ocărât, batjocorit, nu a batjocorit, ci, îndelung răbdând, a binecuvântat pe cei ce-l blestemau – eram dator a răbda până la sfârșit și a lăsa toate în judecata lui Dumnezeu, Celui ce judecă cu dreptul [...] Asemenea încer-

liberalilor, de aceea arată că de mai multe ori s-a opus la cererile făcute de fostul Ministru Haret și aduce câteva exemple”.).

40 „Acte oficiale. Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Ședința din 24 iunie 1911”, an. XXXV (1911), nr. 5-6, 1911, p. 663; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. V-VI; N. I. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei...*, pp. 821-822.

41 „Acte oficiale. Sumarele ședințelor Sfântului Sinod. Ședința din 24 iunie 1911”, an. XXXV (1911), nr. 5-6, pp. 662-663.

cări s-au făcut întâia oară la sfârșitul anului 1905, pe când eram episcop al Râmnicului. Atunci ponegririle și calomniile au fost îndată respinse și reprobate, mai ales prin manifestările solemne de respect și devotament din partea fiilor mei duhovnicești din eparhia Râmnicului. A doua oară, încercările de pângărire au fost respinse și dezaprobate la 5 februarie 1909 prin înălțarea mea de către Marele Colegiu la demnitatea de Mitropolit Primat. Acum, pentru a treia oară, toate calomniile și clevetirile ce mi s-au aruncat au fost respinse și reprobate – după judecată – prin hotărârea de ieri a Sfântului Sinod. Făcutu-s-a aceasta după dumnezeiască rânduială, ca, prin întreita adeverire a dreptății mele, să se surpe cu totul uneltirile și clevetirile vrăjmașilor, slăvindu-se și prin aceasta Dumnezeu cel lăudat în Sf. Treime, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, Căruia se cuvine cinstea și slava în vecii vecilor...". La final, a declarat că va fi pregătit, ca și până atunci, de jertfă pentru propășirea și pacea Bisericii, căreia i-a consacrat toată puterea de muncă și toată viața sa.[42]

Dintr-o altă mărturie a Mitropolitului Irineu, aflăm că la 28 iunie 1911, după patru zile de la pronunțarea sentinței de achitare, „era cu totul altul: calm, cu paloare pe față și cu nimb, nu voi uita aceasta niciodată, de sfânt pe frunte. Vorbea în șoapte, dar cu o căldură neobișnuită în glas. Sufletul îi era plin de cele mai frumoase nădejdi în viitorul imediat al Bisericii strămoșești. «Cucoane», îmi zise deodată, plin de însuflețire: «precum în natură, tot așa și în Biserică, după furtună urmează vreme frumoasă. Să punem toți umăr la umăr ca să ridicăm prestigiul Bisericii strămoșești, care a suferit o mare înjosire în săptămânile din urmă»".[43]

Demisia. Deși a fost găsit nevinovat, totuși, la 28 iunie 1911, i-a prezentat regelui demisia din postul de Mitropolit Primat al României, care i s-a și primit. „Covârșit cu totul de suferințele și amărăciunile ce a îndurat"[44] în urma acestui proces dureros, mersese în audiență de concediu la Sinaia, pentru a se putea odihni o lună-două în străinătate. După cum arată Mitropolitul Irineu, cu acest prilej, întâistătătorul s-a întâlnit cu Prim-ministrul, care i-a spus că regele vrea să-și dea demisia. Crezând că aceasta este dorința conducătorului țării, i-a prezentat demisia,[45] în-

42 „Acte oficiale. Sumarele ședințelor Sfântului Sinod", în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 9, pp. 961-962; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 171-173.

43 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. VI

44 Demisiunea Î.P.S. Mitropolit Primat Athanasie, în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 4, p. 361-364; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 27-29; N. I. Șerbănescu, Mitropoliții Ungrovlahiei..., p. 822.

45 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. VII-VIII („Președintele de atunci al Consiliului de Miniștri, care nu era bun prieten al Bisericii și, probabil, și mai puțin al Mitropolitului Primat, a anunțat pe Rege că Mitropolitul vine să-și prezinte demisia. Regele a zis scurt, cum obișnuia să vorbească: «Să poftească». Primul Ministru iese atunci întru întâmpinarea Mitropolitului, pe cărarea dintre Castelul Peleș și Mănăstire, și-i spune: «Regele dorește să-ți dai demisia». Fără să răspundă vreo vorbă, Mitropolitul se întoarce la Mănăstire, își scrie demisia și o prezintă Regelui, care-l întreabă: «Înalt preasfinția ta, îți dai de-

cheindu-se astfel activitatea sa în fruntea Bisericii noastre. Iată textul demisiei prezentate: „Am căutat în toată viața mea să urmez drumul cel drept, împlinindu-mi conștiincios datoria și silindu-mă să slujesc cu osârdie și credință Bisericii, Țării și Tronului. În timpul din urmă, în tulburarea ce amenință să zdruncine Sf. noastră Biserică, am crezut de datoria mea să stau neclintit la postul meu și să apăr prestigiul Bisericii și al Scaunului ce ocup. Cu aceasta socotesc că trebuie să se încheie rolul meu. M-am oprit la ideea aceasta cu adâncă mâhnire, fiindcă am avut totdeauna cea mai mare râvnă de a sluji Bisericii, căreia am închinat cu drag toată puterea mea de muncă și toată viața mea. Dar sunt covârșit cu totul de suferințele și amărăciunile ce am îndurat. De aceea, cu cel mai profund respect, Vă rog, Sire, să binevoiți a primi demisia mea din demnitatea de Mitropolit Primat, ce, din mila lui Dumnezeu și cu voia Țării, și buna primire a Majestății Voastre, ocup în Biserică. Rămân pururea recunoscător Majestății Voastre pentru atâtea dovezi de bunătate ce mi-ați arătat în timpul păstoriei mele ca Mitropolit și mai înainte, ca Episcop. Câte zile îmi va mai dărui milostivul Dumnezeu, voi înălța la Scaunul îndurării Sale rugăciuni fierbinți pentru sănătatea și îndelungarea vieții Majestății Voastre, a Majestății Sale Reginei și a întregii Familii Regale. Nu mai puțin mă voi ruga pentru propășirea patriei, precum și pentru pacea și înflorirea Sfintei noastre Biserici”.[46]

Potrivit surselor vremii, duminică, 30 iunie 1911, a mai slujit în această calitate o ultimă Sfântă Liturghie în Catedrala mitropolitană, când a și hirotonit un preot.[47] În aceeași zi, a dat o carte de despărțire eparhioților săi, prin care le-a adus la cunoștință că și-a depus demisia: „vă înștiințez, iubiților, că gândindu-mă cu deadinsul la marile interese ale Sf. noastre Biserici, pe care eu, smeritul, întristat și amărât de cele petrecute în timpul din urmă, nu mă simt acum în putință de a le mai apăra și înainta după cuviință, am depus de a mea bună voie paretesis în mâinile Majestății Sale Regelui, de la care, potrivit obiceiului pământului nostru, am primit și toiagul păstoriei acestei de Dumnezeu păzite Eparhii. Făcut-am această jertfă cu mâhnire, dar hotărât, în ziua de 28 ale curgătoarei luni Iunie, așa că de la zi întâiu Iulie încetez de a mai purtă cârma sf. Mitropolii și a mai fi povățuitorul sufletesc al vostru. De aceea vă zic acum: «Rămâneți sănătoși, rămâneți cu Domnul»! Despărțindumă cu multă întristare de voi, iubiții mei frați și fii duhovnicești, rog pe Bunul Dumnezeu să vă trimită păstor mai destoinic, spre cel mai mare folos al Sf. noastre Biserici și al vostru, iubiților. Îl mai rog să reverse toate darurile sale asupra Bisericii și Patriei, pace, sănătate și bună înțelegere cârmuitorilor, îmbelșugare roadelor pământului și bună liniște văzduhului. Vă mulțumesc tuturor, iubiții mei, pentru dragostea ce mi-ați arătat în toate împrejurările și de câte ori am avut prilej a vă vedea mai de aproape. Vă încredințez că, oriunde voi fi și cât îmi va da Dumnezeu viață, voi face totdeauna pomenire de voi în smeritele mele rugăciuni, ca Atotputernicul să vă dăruiască toate cele bune și de folos sufletește și trupește, să vă îndeplinească cererile cele către mântuire și să vă ajute a petrece în pace și a propăși după bunul sfat și dorirea inimii. Precum în alte împrejurări, așa acum vă rog și

misia?». Mitropolitul, auzind cuvântul demisie din gura Regelui și crezând că aceasta este într-adevăr dorința Regelui, a răspuns: «Da, Majestate», și demisia i-a fost primită îndată și înmânată Primului Ministru”.)

46 „Acte oficiale. Demisia Î.P.S. Mitropolit primat Athanasie”, în: BOR, an. XXXV (1911), nr. 4, pp. 361-362.

47 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. 27.

vă îndemn, iubiților, să iubiți Sf. noastră Biserică Ortodoxă strămoșească, să o apărați fiecare în marginile putinței de cei ce ar căuta să vâre într-însa vrajbă și împerechere. Să dați cuvenită cinste păstorilor bisericești, căci ei priveghează pentru sufletele voastre. Să faceți aceasta cu bucurie, ca și ei să se îndemne a sluji mai stăruitor în Biserica Domnului, care sunteți voi. Unul pe altul iubiți, cum învață Apostolul, unul pe altul mai de cinste socotiți, pe toți cinstiți, frăția iubiți, de Dumnezeu vă temeți, pe Rege cinstiți, ca astfel să fiți fiii Tatălui ceresc, Carele pe toți iubește și de toți Se îngrijește, și să vă învredniciți de adevărata fericire în această viață și în cea de veci, prin Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, Căruia, împreună cu Tatăl și cu Sf. Duh, se cuvine toată slava, cinstea și închinăciunea, acum și pururea, și în vecii vecilor. Amin. Dată în Sf. Mitropolie din București, la 30 Iunie 1911".[48]

Ultimii ani ai vieții. Astfel, căzând „jertfă intrigilor care nu cruță pe nimeni și celei mai deloiale din falsele prietenii", după cum spune Nicolae Iorga, s-a retras din scaunul mitropolitan în „sfânta atmosferă de pace, de liniște și de amintiri pioase" de la Mănăstirea Cernica,[49] metania sa, unde a mai trăit peste 20 de ani. Aici a scris și a publicat multe din lucrările sale și tot de acolo a exercitat o hotărâtoare și binefăcătoare influență asupra conducerii superioare a Bisericii.[50] În tăcerea și singurătatea chiliei sale, se îndeletnicea, „ca un adevărat «paisian», cu știința creștină și istoria bisericească",[51] dar nu uita nici să vină în sprijinul foștilor săi păstoriți. De pildă, în 1912, cu prilejul târnosirii Bisericii Buna Vestire și a inaugurării noii școli din comuna Vârfurile, jud. Dâmbovița, a donat suma de 1.000 lei.[52]

Fost profesor, cercetător neobosit și cărturar de mare valoare, în tot acest timp, a plecat în străinătate pentru a-și îmbogăți cunoștințele, a frecventat universități, mai ales germane, a audiat cursuri celebre, a studiat în biblioteci, a citit sute de cărți și reviste de adâncă gândire în liniștea mănăstirii. „Orizontul cunoștințelor i se lărgise enorm în urma atâtor citiri. Profesorul specialist de Morală de altă dată devenise un profund teolog în toate ramurile științei teologice și un maestru într-ale filosofiei. Agera lui minte se

48 † Athanasie, Mitropolit Primat, „Carte pastorală", în: BOR; an. XXXV (1911), nr. 4, pp. 362-364; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 175-177.

49 Teodor N. Manolache, † Athanasie Mironescu..., p. 273; M. THEODORIAN CARADA, Efimeridele. Însemnări & amintiri 1908-1928, Tipografia Serafica Sabaoani, Roman, 1937, p. 22 („Mitropolitul Atanasie Mironescu s-a retras la Cernica, unde și-a retipărit traducerile și interesându-se de cum se traduce Scriptura. Un gest frumos a făcut când s-a urcat în munții Vâlcei, de s-a rugat la mormântul lui Saffirinu".).

50 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. VII; Ilie Rusu, *Mitropoliți primați...*, accesat la 21 octombrie 2024.

51 Pr. George I. Negulescu, „Rapoartele generale ale Consiliului Central Bisericesc către Congresul Național Bisericesc", în: *BOR*, an. L (1932), nr. 10, p. 638.

52 „Donațiuni", în: *BOR*, an. XXXVI (1912), nr. 5, p. 518.

ascuțise și mai mult la luminile dialecticii, memoria i se îmbogățise uimitor și verva i se sporise considerabil. Era o plăcere nespusă să discuți cu el orice chestiune. Puterea de muncă nu i-a scăzut și mulțumirea de lucrul împlinit i-a înseninat viața până în cele din urmă clipe ale existenței sale”.[53]

Dintre cărțile publicate acum menționăm în primul rând *Psaltirea pe scurt. Acum a doua oară dată la lumină pentru folosul sufletesc al binecredincioșilor creștini,* apărută la Buzău în 1923. Această prescurtare a psalmilor făcută de Fericitul Augustin și tradusă pentru prima dată în limba română de Mitropolitul Grigorie Dascălul, care a tipărit-o în Mănăstirea Neamț în 1814, avea menirea să crească „în inimile cititorilor dragostea către Dumnezeu și către aproapele, precum și rodurile ei: umilința, răbdarea și curățenia cugetului – aceste trei flori ce formează cea mai frumoasă cunună a sufletului creștinesc”.[54]

Pe lângă această lucrare, între 1925–1928, a apărut în patru volume traducerea cursului de *Istoria bisericească universală*, ținut la facultate de profesorul bucovinean Euseviu Popovici,[55] iar doi ani mai târziu, *Istoria mănăstirii Cernica*. În *Precuvântarea* scrisă la 27 iulie 1930, autorul avea să precizeze: „Mănăstirile au fost în toată vremea locașurile sfinte cele mai populare. În ele poporul afla și află încă mai cu înlesnire întărirea credinței, îmbărbătare și sprijin la vreme de primejdie, mângâiere la necazuri și dureri. De aici strânsa legătură dintre mănăstiri și viața poporului, care se îmbunătățea sufletește mai ales prin pildele din ele. De aici și trebuința ca, scriind istoria unei mănăstiri, să se ia în de aproape privire viața poporului sau – ceea ce e tot una – istoria lui. Mănăstirile sunt un compliment uneori foarte însemnat al istoriei Patriei ca monumente de credință și evlavie străbună. Din această considerare, și istoria mănăstirii Cernica s-a tratat în statornică alăturare cu istoria Tării de pe timpul ei. O dau la lumină cu nădejdea că alți scriitori mai bine înzestrați vor da ceva mai bun”.[56]

Nu în cele din urmă, trebuie să menționăm că în 1931 a editat în revista Sfântului Sinod o recenzie critică la *Psaltirea tradusă din evreiește de preoții Vasile Radu și Gala Galaction*.[57] În același timp, a publicat studii și articole și în revista *Predicatorul*.[58] De asemenea, se cuvine să amintim rolul său la înființarea Seminarului monahal de la Cernica, mutat de la Neamț la dorința Patriarhului Miron, când „a oferit sfaturi prețioase și ajutor”.[59]

53 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, p. VIII.

54 † Athanasie, Mitropolit Primat, *Psaltirea pe scurt acum a doua oară dată la lumină pentru folosul sufletesc al binecredincioșilor creștini*, Tipografia și Legătoria de cărți Luca I. Oprescu, Buzău, 1923, p. 2.

55 N. I. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei…*, p. 822.

56 † Athanasie Mironescu, *Istoria mănăstirei Cernica*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, Cernica, 1930, p. I.

57 Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români…*, p. 402.

58 Pr. I. Ioanicescu, „Chipuri de predicatori din laturile Olteniei”, în: *MO*, an. XXXVIII (1976), nr. 7-8, p. 637.

59 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, p. 29.

În mod deosebit trebuie să spunem că în 1928 și-a făcut testamentul, în care n-a uitat nici leagănul copilărie sale, locul unde s-a născut. Pentru importanța lui, îl redăm în rândurile de mai jos: „...Pentru răspunsul ce am a da înaintea lui Dumnezeu de cele ce am făcut în această viață, cu inima înfrântă rog a Sa milostivire să-mi ierte păcatele mele și dispun ca din venitul puținei mele averi mobile și imobile să se înființeze o casă de citire cu o bibliotecă populară pentru luminarea poporului din satul unde m-am născut și mi-au lucit întâile raze ale soarelui Dreptății, adică din comuna Trohan, județul Vaslui. Averea mea mobilă se compune: 1. Din lei 400.000 (patrusutedemii) în efecte publice 5% și din numerar, cât se va găsi la moartea mea, deducându-se cheltuielile de înmormântare și alte cheltuieli ce va reclama aducerea la îndeplinire a dispozițiunilor din testament. Efectele și numerarul sunt depuse la Banca Rahova-Bragadiru din București. 2. Din o bibliotecă așezată în opt dulapuri deschise, de aceeași înălțime, dar de o lărgime deosebită și în două etajere. Șapte dulapuri și o etajeră sunt în odaia mea de lucru, iar al optulea este în balconul de lângă odaia de lucru și cealaltă etajeră în chilia de lângă odaia de dormit. O colecție completă de cărți de ritual, tipărite cu litere străbune este într-un dulăpaș de nuc, închis cu ușă de geamuri, ce se află sub iconostasul din sala casei în care locuiesc vara. Din bibliotecă fac parte Istoria Bisericească Universală în 4 volume, și anume: una mie exemplare. Se vor rezerva pentru ea 25 exemplare, iar restul se va vinde pentru sporirea fondului. 3. Din mobilierul aflător în casele ce locuiesc eu la Mănăstirea Cernica, pentru care am făcut anume inventar. Averea mea imobilă se compune: 1. Din o casă în satul Trohan, județul Vaslui, cu bucătărie, pivniță, hambar, coșar, iar în jurul ei, pe o suprafață de aproximativ o falce de teren, are grădină, livadă, cier și loc de vie. Casa e situată în mijlocul satului și în ea se va instala așezământul ce pomenesc sus. 2. Din 61½ (din șaisezecișiunușijumătate) stânjeni de pământ în lățime, după cursul moșiei Trohan, adică aproximativ 30 hectare de loc pentru arătură, fâneț și de pădure. Despre acest imobil, inclusiv casa, tratează actul de împărțeală între frați a moștenirii de la părinți, semnat de frați, precum și declarația autentică, învestită cu toate formele legale, a fratelui meu, Preotul Dumitru Mironescu, care are pe viață uzufructul ambelor imobile. Institui executor testamentar pe iubitul meu nepot Gheorghe Gh. Mironescu, Profesor la Universitatea din București, avocat. Pentru cheltuielile ce va avea a face, las la dispoziția sa și un act de ipotecă din 1916 Aprilie, învestit cu toate formele legale pentru suma de lei 12.000 (douăsprezecemii lei) asupra moșiei lui Teodor M. Mironescu, căruia îi iert alte datorii cu anume acte de împrumut. Executorul testamentar va da Facultății Teologice din București toate cărțile de specialitate ce nu sunt trecute în inventarul pentru Casa de citire, de asemenea va distribui și pe la rude, ca amintire de la mine și ca semn de binecuvântare, icoane, tablouri, portrete și fotografii, precum și medalii, ce nu vor fi rezervate pentru Casa de citire. Dar două icoane mari, Domnul Hristos și Maica Domnului, împreună cu toate cărțile de ritual și cu un scrin de stejar în formă de pupitru, se vor da bisericii din Trohan. Venitul de la cupoanele efectelor și de la pământ, precum și procentele numerarului deducându-se dările anuale către fisc și cheltuiala cu întreținerea personalului Casei de citire și a ținerii localului în bună stare, se va înscrie la capital, care, ca și imobilele de la Nr. 1 și 2, este și rămâne inalienabil. Tot din venit se vor ajuta copiii orfani la învățătura meseriilor și se va contribui la timp pentru restaurarea

bisericii din Trohan. Executorul testamentar e rugat a aduce la îndeplinire întocmai dispozițiile de mai sus și la timp a numi un succesor, eventual a trece așezământul pe seama Casei Școalelor. Așezământul va purta numele «Casa de Citire Preotul Miron și Mitropolitul Athanasie». Administrația, întreținerea și funcționarea acestui așezământ le voi stabili printr-un Regulament special. Dacă nu-l voi face eu, rămâne să fie făcut de executorul meu testamentar. Înmormântarea mea se va face la Mănăstirea Cernica, potrivit dispozițiilor luate prin anume acte ce se află printre hârtiile din săltarul din mijloc al biroului meu. Făcut astăzi, 12 Iulie 1928, Mănăstirea Cernica. † Athanasie Mironescu (ss.) Mitropolit, fost Primat al României".[60]

Sfârșitul vieții. Mitropolitul Atanasie a încetat din viață la 9 octombrie 1931, la ora 14, la Sanatoriul Regina Elisabeta din București. Potrivit ziarelor timpului, cu trei zile înainte, luni sau marți (5/6 octombrie), venise de la Mănăstirea Cernica în audiență la Ministrul Cultelor, Nicolae Iorga, pentru o problemă familială. După o discuție prietenoasă, marele istoric, știind că este „un meșter cărturar", a dorit să-i arate o carte din biblioteca sa. La despărțire, pe când cobora scările, a suferit un atac de paralizie, nemaiputându-și mișca mâna și piciorul drept, și și-a pierdut graiul. Transportat la spital, a zăcut câteva zile, dar nu și-a mai revenit. Vestea morții lui a îndurerat atât clerul, cât și credincioșii care-l respectau foarte mult, fiind cunoscut „prin învățătura sa, prin firea hotărâtă și bărbătească, prin sufletul de comandant, care totdeauna i-a fost o trăsătură în viață".[61]

A fost înmormântat în cimitirul mănăstirii Cernica, potrivit dorinței sale testamentare, în ziua de duminică, 11 octombrie, în prezența unui sobor impresionant de ierarhi și preoți, care au rostit nu mai puțin de 10 cuvântări. La înmormântare, Nicolae Iorga a trimis, prin preotul Nicolae Popescu, secretarul general al Ministerului Cultelor, un mișcător discurs, arătând marile realizări ale fostului mitropolit: „Înzestrat cu o inteligență vioaie, iubitor pasionat al cărții până în clipa din urmă, când spunea că de la dânsa îi vine toată mângâierea, spirit de ordine și de autoritate, capabil de a domina o biserică, în care de atunci începuse a șuiera spiritul anar-

60 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, pp. 178-182.

61 „Cronică bisericească. Moartea și înmormântarea Mitropolitului Atanasie", în: BOR, an. LIII (1931), nr. 10, p. 634; M. Theodorian Carada, *Efimeridele…*, p. 22 („A murit subit ieșind de la o audiență în care pare că i se vorbise de o eventuală alegere a sa în Scaunul Patriarhal. Privind la cele ce au urmat de la 1911 încoace mă întreb sincer dacă nu era mai bine să fi lăsat pe Mironescu în scaunul pe care-l ridicasem, căci numai arghirolil nu a fost Vlădica Atanasie".); Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, pp. IX, 29 („S-a stins fulgerător, în pline puteri trupești și sufletești, la frumoasa vârstă de 75 de ani, în ziua de 9 octombrie 1931. Se dusese complet sănătos în audiență la Primul Ministru și Ministrul Instrucțiunii și al Cultelor, Profesorul N. Iorga. Probabil că vijeliosul Premier i-a vorbit pe un ton ridicat, ceea ce a făcut ca preasimțitorul Ierarh să se simtă rău la ieșirea din sala de audiență și să-și dea îndată duhul într-un sanator".); *Prezentare biografică și bibliografie selectivă…*, pp. 34-35.

hic, atât de nepotrivit cu disciplina ei de două ori milenară şi cu scopurile sfinte pe care le urmăreşte, părintele Atanasie a căzut jertfă intrigilor care nu cruţă pe nimeni şi celei mai neloiale din falsele prietenii. De atunci, în singurătatea de aici, de la Cernica, a dus o viaţă de retragere, care poate servi de exemplu oricui. O întâmplare care m-a făcut martor înduioşat al loviturii ce i-a răpus mi-a dat prilej să cunosc ultimele sale gânduri asupra bisericii, pe care atâta a iubit-o şi, devenind ca un depozitar al testamentului său moral, mă simt îndatorat a le comunica. Părintele Atanasie dorea o biserică de clerici crescuţi în spiritul bisericesc ca odinioară. Măririle lumii îl lăsau indiferent şi visul său, ca şi al multora, între care mă număr şi eu, era undeva la Sf. Spiridon, la Radu-Vodă o conducere bisericească înconjurată numai de tiparniţe şi de chilii. În episcopat era duşmanul iniţiativelor grăbite şi nervoase, care fac mai mult rău, aruncând sămânţa criticii fără rod. Călugării cu pregătire pentru viaţa monahală în sensul tradiţiilor lui Paisie şi lui Gheorghe de Cernica îi doreau să locuiască numai în venerabilele lăcaşuri dăruite de strămoşi. Ca ministru al cultelor şi ca istoric al acestei biserici, declar înaintea acestui sicriu că, în această direcţie înţeleg să întrebuinţez, întrucât e rolul Statului, silinţele mele la acest departament. Astfel cred că voi mulţumi sufletul aceluia care s-a desfăcut cu mintea din mijlocul lumii pe pragul casei mele, cu cuvinte de înţelepciune blândă şi de sfântă resemnare, pe care niciodată nu le voi uita”.[62]

Astfel s-a stins unul dintre cei mai învăţaţi ierarhi ai neamului nostru. Ca un pios omagiu, în 1942, Vasile Romanescu i-a reconstituit personalitatea, publicând o monografie de 201 pagini, care a rămas până astăzi cartea de căpătâi despre viaţa şi activitatea lui, cu numeroase informaţii, deosebit de utile oricărui preot, cercetător sau student ce doreşte să afle mai mult despre lucrarea Bisericii la începutul secolului trecut. Deşi, în ultima vreme, câteva medalioane comemorative au ilustrat aspecte din viaţa sa,[63] suntem convinşi că, odată cu trecerea anilor, figura lui va dăinui în amintirea poporului român şi alţi istorici îl vor aşeza în locul binemeritat, alături de marii arhierei ai ţării care şi-au pus viaţa în slujba Bisericii şi au lăsat valori nepieritoare teologiei româneşti.

62 *Cronică bisericească. Moartea şi înmormântarea Mitropolitului Atanasie…*, pp. 634-635; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu…*, pp. 183-184; Teodor N. Manolache, † *Athanasie Mironescu…*, p. 274.

63 „9 octombrie 1931 - A trecut la cele veşnice mitropolitul Atanasie Mironescu”, în: Basilica.ro, 8 octombrie 2009, https://basilica.ro/9-octombrie-1931-a-trecut-la-cele-vesnice-mitropolitul-atanasie-mironescu/, accesat azi, 1 noiembrie 2024 (se va cita *BR*); „12 august 1856 - S-a născut în Trohan, judeţul Vaslui, Mitropolitul primat Atanasie Mironescu”, în: *BR*, 12 august 2012, https://basilica.ro/12-august-1856-s-a-nascut-in-trohan-judetul-vaslui-mitropolitul-primat-atanasie-mironescu/, accesat azi 1 noiembrie 2024.Totodată, în diverse publicaţii s-au tipărit articole despre procesul cu Episcopul Gherasim Safirin. (Liliana BEU: „Un proces de răsunet la început de secol. Doi înalţi ierarhi în faţa justiţiei laice”, în: *Muzeul naţional*, XXIV, 2012, pp, 183-195; Alin Ion, „Istoria unui proces de renume intre doi ierarhi. Mitropolitul Atanasie Mironescu, acuzat că a avut relaţii cu mai multe femei”, în: Adevărul.ro, 10 decembrie 2017, https://adevarul.ro/stiri-locale/targu-jiu/istoria-unui-proces-de-renume-intre-doi-ierarhi-1829501.html, accesat azi 1 noiembrie 2024.).

Vizita pastorală a Episcopului Atanasie al Râmnicului – Noul Severin în parohiile de pe Valea Lotrului

Pr. Nicolae Moga

Ierarhii unei eparhii își vizitează fiii duhovnicești, atât din rândul clerului, cât și dintre credincioși, pentru a-i vedea și a-i întări în credință prin sfaturi date în vederea suportării cu mai multă ușurință a greutăților acestei vieți de pe pământ, dar și în vederea combaterii viciilor de tot felul, precum și pentru unitatea spirituală și consolidarea legăturii dintre ierarhie și enoriași. Astfel, aceste vizite canonice sunt un binecuvântat prilej de înălțare sufletească pentru enoriașii unei parohii. Episcopul Atanasie al Râmnicului–Noul Severin a vizitat în zilele de duminică, 24 august, și luni, 25 august 1903, parohiile de pe Valea Lotrului: Brezoi, Mălaia și Voineasa din nordul județului Vâlcea. La începutul secolului al XX-lea, această vale se bucura de un bun renume, atât ca poziție, frumusețe și bogății ale naturii, cât și datorită enoriașilor acestor parohii, care erau apreciați pentru păstrarea credinței în pofida tuturor greutăților prin care au trecut, ridicând biserici din cele mai vechi timpuri pentru nevoile lor sufletești. Odată cu începutul exploatării pădurilor seculare de pe Valea Lotrului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au venit în zonă muncitori italieni, austrieci, unguri, slovaci, germani etc., de diferite credințe religioase, care au influențat obiceiurile și datinile pe care locuitorii acestor meleaguri le moșteniseră din trecut, motiv pentru care chiriarhul s-a îndreptat către aceste parohii.

Din cronica[1] acestei vizite aflăm aspecte ale vieții oamenilor, moravuri, date istorice, personalități, obiceiuri, dar și faptul că Episcopul Atanasie, după ce a săvârșit Sfânta Liturghie la Sfânta Mănăstire Cozia, în ziua de duminică, 24 august 1903, a plecat cu trăsura spre Brezoi, unde a fost întâmpinat de preotul paroh[2] și de enoriași în haine de sărbătoare, în număr foarte mare, în biserica parohială cu hramul *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*[3], la ora 13 și jumătate. În noul sfânt locaș le-a vorbit cu multă

1 „O vizită canonică pe Valea Lotrului, județul Vâlcea", în *Cuvântul Adevărului*, Anul II (1903), nr. 12, miercuri, 1 octombrie 1903, pp. 89-92.

2 Este vorba de Pr. Florea Marinescu, paroh în Brezoi în acel timp. Vezi detalii la: Ing. Gheorghe N. Efrim, *Brezoi, file de istorie*, Sibiu, 2009, p. 122; Daniel Preoteasa, Ana-Maria Preoteasa, *Brezoiul ortodox, file din istoria lăcașurilor de cult*, Editura Studis, Iași, 2017, pp. 136-138.

3 Biserica a fost ridicată de către moșnenii brezoieni Carol Novac, Oprea Niculescu, Ion Bardașu și alții în

însufleţire ascultătorilor, arătând că de mult timp îşi pusese în minte să vină să-i viziteze, dar multe probleme administrative l-au reţinut. A apreciat râvna enoriaşilor faţă de biserica în care se aflau, care era într-o stare foarte bună, arătând că în sfintele locaşuri se dau şi se primesc cele mai folositoare sfaturi pentru buna petrecere a vieţii. A auzit că unele moravuri străine de credinţă, cum ar fi alcoolismul şi concubinajul, ar fi pătruns în mijlocul lor, fapt pentru care i-a îndemnat să se ferească de ele. A vizitat apoi familia primarului Ion Bardaşu[4], în gospodăria căruia domneau curăţenia, ordinea şi belşugul, şi unde a fost cinstit cu dulceaţă şi cafea.

La ora 14 şi jumătate, trăsura a pornit spre comuna Mălaia. Este descris drumul până la noua parohie. Drumul amenajat de curând[5] şerpuia pe lângă Lotru şi „cu un vrăjit brâu încinge întreolaltă colinele şi munţii din cale. Întreaga vale este brăzdată de lucrări pentru aducerea buştenilor din munte la cheresteaua din Brezoi[6]. Din distanţă în distanţă se văd buştenii hodinindu-se pe prundişuri, ca şi cum ar fi voit cu această oprire în loc să protesteze de silniciile la care au fost supuşi, fiind smulşi din locurile pitoreşti, unde au văzut lumina zilei şi au trăit o curgere de vreme."[7]

În dreptul bisericii filiale cu hramul *Sfântul Ierarh Nicolae* din Sălişte, care aparţine de Parohia Mălaia, se trece apa Lotrului pe o punte înaltă dintr-un singur copac, care, cu vremea, putrezise. Preotul paroh Florea Pleşanu[8] şi câteva credincioase l-au întâmpinat pe ierarh în biserică. Mulţi dintre enoriaşi erau trimişi de administraţie la stingerea unui incendiu de pădure din împrejurimi. Parohul a prezentat istoricul bisericii, arătând că sfântul locaş a fost ridicat la stăruinţa enoriaşilor şi cu ajutorul „răposatului Novac[9], fostul proprietar al cherestelei din Brezoi", care a oferit lemnăria necesară. În exteriorul bisericii se vedea pictată moartea cu coasa în mână, ca simbol al sancţiunii.

Ajungând la biserica cu hramul *Cuvioasa Parascheva* din Mălaia, distinşii oaspeţi au fost întâmpinaţi de către domnul Traian Bratu[10], pro-

perioada 1888-1896, când a fost sfinţită.

4 Despre primarul Ion Bardaşu, vezi: Ing. Gheorghe N. Efrim, *Brezoi, file de istorie*, Sibiu, 2009, pp. 123-124.

5 D. J. A.N. *Fond Prefectura Judeţului Vâlcea*, Dosar 195/1906. În perioada anilor 1902-1906, conform unui proiect, şoseaua Brezoi-Voineasa a fost luată în antrepriză de D. Atanasiu şi N. Bârsan.

6 Petre Bardaşu; Gheorghe Simeanu, *Brezoi – 100 de ani de industrie forestieră*, Râmnicu Vâlcea, 1973. În anul 1873 a fost înfiinţată la Brezoi cea de-a doua fabrică de cherestea, după Galaţi din Ţara Românească, unde se aduceau buştenii prin plutire pe apa Lotrului.

7 „O vizită canonică pe Valea Lotrului"..., p. 89.

8 Pr. Florea Pleşanu, 1878-1928. Născut în anul 1855, martie 15, absolvent de seminar inferior, gr. I, numit preot paroh la Mălaia la data de 29 aprilie 1878. C. C. Giurăscu, *Istoria pădurii româneşti*, Bucureşti, 1975, p. 205.

9 Precizăm că biserica cu hramul *Sfântul Ierarh Nicolae* a fost ridicată cu ajutorul Margaretei, soţia lui Carol Novac, în anul 1884, pentru că acesta trecuse la cele veşnice în anul 1881.

10 Pr. Nicolae Moga, „Traian Bratu (1875–1940)", în *Telegraful Român*, Anul (151) 2003, nr. 29-32, p. 7; Cristina Spinei, *Ipostaze ale vieţii: Traian Bratu în scrisori şi documente*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2019, p. 13; „Datele biografice ale profesorilor şi conferenţiarilor", în *Anuarul Universităţii Mihăilene din Iaşi, 1930–1935*, publicat de Traian Bratu, rectorul în funcţie al Universităţii, Editura Universităţii Mihăilene, Iaşi,

fesor la Liceul Național din Iași și bursier al statului la Berlin, în vederea studierii limbii germane. Menționăm că domnia sa a organizat această excursie, ca și pe cea din iulie 1906, de la Câineni, peste munți până în Voineasa, la care au participat Episcopul Atanasie al Râmnicului și Gherasim al Argeșului, aceștia fiind însoțiți de numeroși preoți și alți iubitori de natură[11]. Timp de doi ani de zile (1900–1902) a fost profesor la Seminarul Teologic Ortodox Sfântul Nicolae din Municipiul Râmnicu Vâlcea și avea o legătură strânsă de prietenie cu Episcopul Atanasie. La biserica din Mălaia a venit să-l întâmpine pe ierarh întreaga populație a satului. Preotul paroh Florea Pleșanu a spus: „Preasfințite Stăpâne, sunt 90 de ani – din 1813, n.n.–, trei luni și cinci zile de când aceste locuri n-au fost vizitate de niciun prea- sfințit episcop. Acum 90 de ani, fericitul întru amintire episcopul Iosif al Argeșului[12], care era din acest sat (s.n.), a făcut și biserica în care ne aflăm spre a sărbători vizita Preasfinției Voastre, a venit pe la rudele sale. În timpul cât a stat aici a aflat că mulți săteni viețuiesc necăsătoriți legiuit. A poruncit să se aducă acei oameni și strângându-se ei la marginea apei, a venit și Preasfinția Sa. Broaștele făcând zgomot, a făcut cu toiagul semn să tacă și au tăcut. Apoi, arătând cât este de potrivnică legilor dumnezeiești viețuirea lor, a făcut asupra lor cu toiagul semn de despărțire și au trecut unii de-a dreapta și unii de-a stânga, iar sfântul părinte i-a oprit cu jurământ tare să nu viețuiască așa de nelegiuit. Amintirea acelui preasfințit, înveșmântată în povestirea aceasta, este vie între păstoriții mei". Chiriarhul a răspuns că pilda păstorului Eparhiei Argeșului, fericitul întru pomenire Iosif, o urmează și smerenia sa, îndemnându-i pe enoriași *să păstreze credința, pildele bune să le înfăptuiască, pe Dumnezeu să nu-l uite și să vină la biserică, unde să asculte cuvintele vieții de veci*. A stat de vorbă cu enoriașii, întrebându-i de ocupațiile lor și îndemnând pe bărbați să-și țină obiceiurile, iar pe femei, să le țină pe cele ale țesătoriei.

De la Mălaia la Voineasa, drumul a fost parcurs călare pe cai, pe o potecă strâmtă, care urcă și coboară pe înălțimi amețitoare. Drumul Mălaia – Voineasa a fost finalizat în anul 1908[13]. Cronicarul descrie în imagini frumoase apropierea de Voineasa.

1936, p. 208-209; Pr. Nicolae Moga, Gheorghe Stanciu, *Voineasa – paradigma identității*, Editura Timpul, Reșița, 2002, p. 226. „Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935" (publicat de Traian Bratu, rectorul în funcțiune al Universității), Editura Universității Mihăilene, Iași, 1936, pp. 208-209; Karl Kurt Klein, „Un germanist român, profesorul Traian Bratu", Extras din *Revista germaniștilor români*, Anul VI (1937), nr. 2, în Monitorul Oficial al Imprimeriei Statului, Imprimeria Națională, București, 1937, p. 7; D. Ivănescu, „Traian Bratu: Credință profundă pentru țara aceasta și viitorul ei" în *Magazin Istoric*, Anul XXIV (1990), nr. 9 (282), p. 33; Traian Bratu, „Limba și literatura germană în universitățile noastre", Extras din *Convorbiri literare*, București, 1908, p. 6.

11 Preotul Teodor Bălășel, *În munți și mănăstiri*, Editura Gutenberg, București, 1913.

12 Vezi detalii și bibliografie în: Pr. Nicolae Moga, *Iosif, întâiul episcop al Argeșului, 1793–1820*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2007; *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, vol. II, 1958, p. 256; Prof. Dr. George Potra, „Din corespondența inedită a unor fețe bisericești din Țara Românească cu Transilvania, în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea", în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul LXXXIII (1965), nr. 1-2, p. 136; Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 448; Arhim. Chiriac Râmniceanu, *Cronica 1811–1827*, Studiu introductiv, note și indice de Arhim. Veniamin Micle, *Sfânta Mănăstire Bistrița*, Eparhia Râmnicului, 2003, p. 24; Ion Soare, Aneta Bardașu, *Lumina cărții la Râmnic*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2001, p. 31. Aurelian Sacerdoțeanu, „Tipografia Episcopiei Râmnicului (1750–1825)", în *Mitropolia Olteniei*, Anul XII (1960), nr. 5-6, pp. 306-338; Nicolae, Mitropolitul Banatului, *Introducere la Toma de Kempis, Urmarea Lui Hristos*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1982, pp. 10-12; „Un manuscript original al Episcopului de Argeș Grigore", în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XXVI, (1903), nr. 2-3, p. 185; Ioanichie Bălan, *Pateric românesc*, București, 1980, p. 290; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1909, p. 219; G. Potra, „Din activitatea culturală a Episcopului Iosif al Argeșului", în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XCVI (1978), nr. 9-10, p. 1170; N. Șerbănescu, „Episcopii Argeșului", în *Mitropolia Olteniei*, Anul XVII (1965), nr. 7-8, p. 604; Virgil Molin, „Popa Tunsul din Saad, paroh în Sânnicolaul Mare (1772-1782)", în *Mitropolia Banatului*, Anul XVII (1967), nr. 7-9, p. 482; Naționalul Vâlcii, Anul X (1934), nr. 5-6, pp. 329-330.

13 *Situația Județului Vâlcea din 1908*, Râmnicu Vâlcea, Tipografia Modernă, 1908, p. 78.

„Întreaga vale cu vecinii munți, paznicii săi de veacuri, este cuprinsă de crepusculul serii. Locuri dosnice se întunecă de o umbră răcoroasă. Vârfurile munților mai reţin încă ultimele luciri ale razelor soarelui, care, obosit de mersul zilei, se grăbește către culcușul său din haos. Lupta dintre lumina care apune și întunericul care crește produce o plăcută senzație vizuală de culori variate, unele vii, altele șterse, înlocuind pe altele, în sfârșit, un joc de culori care scade pe nesimțite în măsura descreșterei de pe orizont a luminei soarelui. Însă, când toate culcușurile firei sunt pătrunse de umbrele nopții și o liniște adâncă le stăpânea, iată, de la răsărit o altă lumină se zărește, care încearcă să gonească de pe orizont și palida dungă roșie, desenată la marginea apusului, semn lăsat în urmă de soare în drumul său ameţitor către alte lumi. Este luna, care, în mantia sa aurie, păşește încet pe orizont și răspândește o lumină blândă prin cele mai tainice ascunzișuri, împrumutându-le deodată o înfățișare melancolică, plină de adânci visări pentru noianul de vremuri din vârsta tânără și îndepărtată a pământului. În apropiere de satul Voineasa, după ce pe un pod am trecut pe partea dreaptă a Lotrului, ea, stăpâna nopții, ne-a luminat calea. Din când în când întrerupte lătrături de câini ne asigură de prezența omului prin acele ascunzători. În adevăr am ajuns la Voineasa.

Printre brazi poteca se îndreaptă spre sat. Zgomotul puternic al Lotrului și de la lună, o risipire îmbelșugată de raze luminoase, care până și prafului din drum îi împrumută străluciri variate și fantastice, ne fac să privim satul Voineasa, învăluit în dulcea lumină a lunei și înconjurat de păduri de brazi, ca o aşezare din poveşti.

Prin apă trecem în partea stângă a Lotrului și ne oprim în fața casei gospodarului Ion Bratu (tatăl prof. Traian Bratu, n.n.) care împreună cu soția și fiica sa ne primește în curte cu: Bine ați venit sănătoși!

Ajunși la țelul călătoriei din această zi, fiecare caută a se scutura de praf și a-și desmorți membrele.

După masă, prea mult dorită în urma oboselilor drumului, cu toții ne suim pe muntele de la spatele casei gazdei și vreo jumătate de ceas ne desfătăm privind la lumina razelor mângâietoare ale lunei și cercetând Podul cel Mare, care se întinde hăt spre munte printr-o fantastică alee de brazi. Răcoreala serii și mai mult moleșind membrele noastre obosite de drum, alunecăm ca niște umbre pe lângă tufe de brazi, scoborându-ne din munte. Cu vii impresii de cele văzute, ne retragem pentru odihnă și adormim în tainicul murmur al Lotrului, care toată noaptea a stat la sfat, povestind viața sa de milenii.

Hodina liniștită din cursul nopții ne-a făcut să ne sculăm a doua zi, luni, 25 august, cu o vădită voioșie în suflet. După pregătiri serioase pentru o călătorie mai lungă, încălecăm și mergem la biserica satului, parohială, cu hra-

mul Sf. Nicolae. După polihroniu, P.S. Sa vorbește oamenilor, zicând: Astă noapte am găzduit la un fruntaș gospodar de la voi. Casă bună, cu camere încăpătoare, curățenie și ordine pretutindenea. În drum până la biserică am văzut multe asemenea gospodării de ale voastre. Pe cât de mult acestea m-au bucurat, pe atât sufletul meu se întristează când privesc cât de mică, neluminată, neaerisită și primitivă este casa lui Dumnezeu, unde se aduc jertfele voastre și unde se fac rugăciuni pentru buna voastră stare trupească și sufletească.

Vă îndemn să vă sârguiți din răsputeri ca să clădiți o biserică mai potrivită timpului, spre a nu râde străinii ce vin pe aici, căci mă voi vedea nevoit să închid această biserică”[14].

Ierarhul a fost însoțit de către P.C. Iconom Stavrofor Meletie Răuțu, protoiereul Județului Vâlcea, domnii Traian Bratu și D. Șireteanu, șeful cancelariei Sfintei Episcopii, precum și de preoții: Iconom T. Popescu, paroh Fișcălia, sachelarie Ioachim Iliescu, paroh Recea, sachelarie Adam Ștefănescu, paroh Vaideeni, Florea Pleșanu, paroh Mălaia, Ion Cepăreanu[15], paroh Voineasa, cucernicul diacon Emanoil C. Mărculescu al Sfintei Episcopii, iar pentru grija transportului bagajelor au fost însărcinați cântărețul Toma Gh. Nicolaescu din Voineasa și un alt om. Călătoria a fost continuată pe lângă apa Lotrului pe o potecă ce se furișa pe lângă stânci uriașe, trecând Lotru pe poduri de lemn, peste prăpăstii adânci. După ce au trecut de Piatra Lotrului, au ajuns la pichetul Dobrunul, iar Lotrul devine hotarul țării cu Transilvania. Poteca, de frica apei învolburate, părăsește albia Lotrului și în grabă urcă cu greu în vârful stâncii, deasupra Cataractelor Lotrului, de unde se vede Grebla[16]. Ajung la lac, unde Lotrul este oprit prin stăvilare puternice. De la pichetul Vidra au urcat muntele Mănăileasa și înnoptează la stâna lui moș Ilie al Nițului (Prodan), fiind serviți cu talmeș-balmeș și lapte de oi fiert. Miercuri, 27 august 1903, au coborât pe muntele Runculeț, spre Voineasa, din vârful Mănăilesei, de unde au privit munții din împrejurimi, cu forme variate; Parângul, Nedeia, Vidra, Pietrimanul. Din Voineasa, Episcopul Atanasie s-a întors la Sfânta Mănăstire Cozia, iar delegația care l-a însoțit și-a continuat călătoria spre Râmnicu Vâlcea.

14 În perioada anilor 1910–1914 a fost ridicată o nouă sfântă biserică în Voineasa, județul Vâlcea, cu hramul *Sfântul Ierarh Nicolae*.

15 Preotul Ioan Cepăreanu s-a născut în 1855, în satul Cepari – Romanați, la 12 februarie. Învață primele clase în satul natal. Urmează seminarul inferior, gr. I. Este hirotonit la 10 martie 1879 pentru parohia Râmești. Îi moare soția, căci în 1898 figurează ca văduv. Se transferă de la parohia Râmești – Vâlcea la parohia Voineasa, pe Valea Lotrului, începând cu data de 1 iulie 1903.

16 Ing. Gheorghe N. Efrim, *Brezoi, file de istorie*, Sibiu, 2009, p. 73: „Barajul era construit din lemn și piatră, după sistemul general al căsițelor, și avea o lungime de 47 m și o înălțime, de la fundul albiei până la creastă, de 7 m. Cota de coronament era de 1188,96 m de la nivelul mării. Avea două stăvilare cu deschidere de 3 m, respectiv 2 m, prevăzute cu trei stavile rapide fiecare și două deversoare pentru trecerea buștenilor. Deversoarele se puteau închide cu grinzi orizontale până la înălțimea coronamentului”.

Prof. dr.
Ioan St. Lazăr

Prefigurări ale cultului marial în prima jumătate a primului mileniu

Cultul Maicii Domnului, organic asociat cultului pentru Domnul Hristos, Fiul lui Dumnezeu și al ei, este un palier inalienabil al credinței, al dogmei și al trăirii creștine, conferind creștinismului – la nivelul teologic, ca și la nivelul percepției specific populare – o dimensiune spirituală și o trăire afectivă de o puritate, delicatețe și evlavie unice. Maica Domnului, primul om îndumnezeit și intercesoare între om și Dumnezeu, a fost, încă din primele veacuri și până azi, alături de Fiul său – Dumnezeu, model de desăvârșire umană, stimulativ pentru dreptcredincioși, indiferent în ce loc sau timp s-ar fi aflat ei, iar aceasta, și pentru că a depășit, cu sensul și semnificația ei, cele mai înalte ființe purtătoare de idealul de feminitate din religiile anterioare. La care, *sine qua non*, ne vom referi în prima parte a studiului nostru.

Romanitate și creștinism

Succedând, în Orientul Apropiat, înstăpânirii și civilizației elenistice inițiate de Alexandru cel Mare, Imperiul Roman, el însuși asimilând civilizația și cultura din Grecia antică, pe care o cucerise, se confrunta în acest areal special cu frecvente revolte ale populațiilor crunt asuprite și expuse pierderii identităților etnice, precum și cu un conglomerat de religii locale străvechi, tolerate prin *pax romana*, dar care vizau, în diferite forme și tot mai intens, nu adeziunea la zeii idolatri ai religiei oficiale romane, ci credința într-un erou salvator pe care îl așteptau cu înfrigurare.

Cu o vechime, a unora, ce se pierde în negura trecutului și suferind, în decursul timpului, multe inerente transformări, datorate și învecinării și sincretismului lor, cele mai importante dintre aceste religii, cu divinitățile lor principale – frigiană (cu Cybela și Attis), egipteană (cu Isis și Osiris), feniciană (cu Adonis), iraniană (cu Mithra), la care este de adăugat și dionysianismul grec[1] – erau „religii de mistere", axate, în mentalul tradi-

1 Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II. *De la Gautama Budha până la triumful creștinismului*, traducere de Cezar Baltag, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, pp. 270-289 (*Sincretism și creativitate în epoca elenistică: „Promisiunea mântuirii"*), pe care le vom urma în continuare.

țional, pe adorația divinităților ce cunoscuseră moartea și învierea (după modelul ciclicității Naturii – n. n., I. St. L.) și comportând inițierea și integrarea individului uman în tainele Naturii cosmo-terestre. În răstimpul la care ne referim, aceste configurații spirituale, susținute prin ritualuri specifice și secrete, evoluau într-un sincretism animat, împrumutându-și credințe și idei religioase, îndeosebi „promisiunea mântuirii", încât au putut fi considerate și „religii ale mântuirii", coborând treptat din orizontul etern al miturilor lor fondatoare tot mai aproape în istorie, prin credința într-un erou salvator, a cărui acțiune putea depăși limitele etniei; astfel, cum releva Mircea Eliade, ele ajunseseră de „nu mai aveau caracter etnic; structurile și soteriologiile lor proclamau un scop universal" (p. 272) – ceea ce devenea un pandant spiritual la ideea imperială (elenistică și romană) de universalitate. Ca atare, fără a intra în detalii, se poate spune că fiecare dintre cultele menționate, la care ar fi de adăugat hermetismul și alchimia, au cunoscut, mai mult sau mai puțin, prin oștenii legiunilor romane dislocate pe diferite teatre de război, o extensie și în spațiul european, concurând, pe anume durată, cu creștinismul, până la „triumful" acestuia; un aplomb special a dobândit cultul lui Mithra, evoluat ca o sinteză a curentelor spirituale și a practicilor rituale din epoca imperială romană[2], cult căruia unii împărați romani i-au consacrat un altar ca „binefăcător al Imperiului" și căruia i se va pune capăt spre sfârșitul secolului IV e.n., după edictul Sfântului Constantin cel Mare, prin care creștinismul devenea *religio licita*.

Spre deosebire de zeii religiilor precreștine, care aveau existență în imaginarul mitic, Iisus Hristos, promotorul noii orientări religioase, a dovedit – cu existența Sa fizică, reală în istorie, cu moartea și Învierea Sa, cu Înălțarea Sa la Cer – puterea de adevăr a noii religii.

În răstimpul înstăpânirii romane în Orientul Apropiat, un eveniment spiritual – și istoric, de data aceasta – intră în „scena" vieții religioase din imperiu, intrând în concurență cu mitologiile și cutumele ritualice ale religiilor locale. E nașterea mirabilă, tainică și prin kenoză, a Fiului lui Dumnezeu ca Dumnezeu întrupat și Fiu al Omului, aducând un mesaj esențial de pace și iubire universală, de restaurare a condiției umane în orizontul mântuitor al unicului Dumnezeu; și e, totodată, nașterea creștinismului, religia cu adevăratele atribute ale universalizării (și universalității)[3]. Spre deosebire de zeii religiilor precreștine, care aveau existență

2 Mircea Eliade, *op. cit.*, pp. 317-320 (*Dacă creștinismul ar fi fost oprit...*)

3 *Ibidem*, pp. 321-350 (*Nașterea Creștinismului*); v. și, în același sens, Mircea Eliade, *Sentimentul morții în creștinism* (în vol. Mircea Eliade, *50 de conferințe radiofonice 1932-1938*, București, Editura Humanitas & Editura Casa Radio, 2001, pp. 114-118), unde, evocând religiile de mistere, cu scenariile mitico-rituale oculte și complicate și cu un orizont pesimist al vieții, care au fost depășite prin „revoluția" creștinismului, viitorul prestigios istoric al religiilor relevă modul cum, întâmpinând „sufletul însetat de religiozitate al lumii antice", creștinismul a pus în lumină, prin Hristos și învățăturile Sale, valorile vieții, pacea și dragostea între oameni și credința în viața viitoare, iar aceasta cu o mirabilă „simplitate și umanitate", conferindu-i universalitatea.

în imaginarul mitic, Iisus Hristos, promotorul noii orientări religioase, a dovedit – cu existența Sa fizică, reală în istorie, cu moartea și Învierea Sa, cu Înălțarea Sa la Cer –puterea de adevăr a noii religii, care va aglutina sau/și ignora, va sintetiza sau/și eluda principalele tendințe, teme, scenarii mitico-rituale și simboluri din religiile anterioare, ce aveau să cunoască, însă, convertirea de sens și semnificație. Procesul convertirii nu a fost, însă, deloc ușor, confruntările de ordin theoric și de praxis, îndatorate habitudinilor ezoterice tradiționale și interpretărilor eronate („erezii") ale evenimentelor și personajelor vetero- și neotestamentare, ale învățăturilor hristice și apostolice au durat pe parcursul primelor secole[4] – câtă vreme creștinismul era „religio ilicita", iar dogma nu se constituise încă.

Trăind ascunși în peșteri sau catacombe, unde-și făceau mici locașuri de închinare, adepții religiei lui Hristos erau un exemplu pentru cei de afară, care le înmulțeau rândurile, constituind treptat comunități închegate și rezistente, iar mulți dintre exponenții lor s-au confruntat fățiș cu împărații păgâni persecutori, la martiriul lor producându-se adesea momente inexplicabile, convertitoare[5]. Nu avem acum nici cadrul și nici timpul detaliilor persuasive, ci doar să subliniem că, deopotrivă cu confruntările de la suprafață, sincretismul religios opera în profunzime o deplasare dinspre elementele de fond ale religiilor locale anterioare către religia nouă, creștină.

În cele mai multe cazuri, această „deplasare" nu a fost, însă, în mediul popular, o preluare și o integrare mecanică, ci o interpretare a noutății creștine în raport cu tradițiile locale și cu imaginarul care ducea mai departe, completându-l, textul canonic al biografiei pământești și învățăturilor lui Hristos, transmise în Evangheliile scripturistice și în Faptele Apostolilor. Au rezultat mai multe texte apocrife/noncanonice (precum *Protoevanghelia lui Iacov*, *Evanghelia lui Pătru*, *Evanghelia lui Pseudo-Matei*, *Evanghelia lui Toma*, *Evanghelia lui Nicodim* ș.a., puse de autorii lor în seama personajelor biblice, pe lângă care ar fi ucenicit, ca să confere, astfel, veridicitate consemnărilor lor) – texte configurând un inedit „roman hristologic"[6], cu mare priză în mediul popular (datorită tramei narative și miraculosului funcțional), „roman" adiacent textelor sacre și Sfintei Tradiții, care nu s-au văzut contrazise, ci confirmate, cu un plus de perspectivă proaspătă, care s-au păstrat prin veacuri. „Miraculosul, fantasticul și hieraticul creează o atmosferă cu totul specială. Tensiunea nu scade o clipă. Intri într-un vârtej, parcurgi o transă. Ești îmbiat mereu să recitești pasaj

4 *Ibidem*, pp. 351-382 (*Păgânism, creștinism și gnoză în epoca imperială*) și pp. 383-400 (Crepusculul zeilor)

5 Actele martirice.

6 *Evangheliile apocrife*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Cristian BĂDILIȚĂ, București, Editura Humanitas, 1996, p. 9; v. și idem, ediția a V-a, București, Ed. Adevărul Holding, 2012, p. 23.

cu pasaj. Reciteşti apocrifele, apoi te duci la Evangheliile canonice. Şi constaţi cu uimire că, citindu-le acum, după o baie de miraculos, acestea din urmă par „mai adevărate”, ţi se dăruiesc mai uşor şi mai pline de viaţă”, remarcă în mod aparte recentul antolog român Cristian Bădiliţă[7].

Acesta este un exemplu „clasic” pentru rodul creuzetului mental popular din primele veacuri, în care – cum releva şi Mircea Eliade – „convertirea la creştinism a dat loc la simbioze şi sincretisme religioase care ilustrează (...) creativitatea culturilor «populare» agrare sau pastorale, ale căror tradiţii etnice, precum şi mitologiile locale, au fost omologate, adică integrate, în aceeaşi «istorie sfântă» şi exprimate în acelaşi limbaj, acela al credinţei şi mitologiei creştine”[8].

De o importanţă aparte în context a fost valorizarea creştină a Naturii, învestirea ei cu o semnificaţie spirituală vizând o altă „rânduială” a lumii văzute şi nevăzute – ceea ce l-a determinat pe Mircea Eliade să configureze conceptul său de „creştinism cosmic”:

„Multă vreme s-a crezut că sentimentul naturii şi solidarizarea cu ritmurile cosmice (viziunea ciclică a existenţei – n.n., I.St.L.) trădează o spiritualitate necreştină. (...) În realitate, creştinismul arhaic n-a devalorizat Natura. (...) Pentru creştinismul arhaic, aşa cum a fost el înţeles de către Sfinţii Părinţi orientali, cosmosul n-a încetat o singură clipă de a fi creaţia lui Dumnezeu, iar ritmurile cosmice au fost tot timpul concepute ca o religie cosmică[9]. „Natura (cf. acelaşi) nu este niciodată absentă din doctrina creştină. Dimpotrivă. (...) Natura este înnobilată, ea fiind creaţia directă a lui Dumnezeu. Dar simbolismul creştin al anotimpurilor şi al Naturii transfigurează aceste anotimpuri şi transfigurează Natura întreagă. Soarele nu mai este, ca pentru păgâni, forţa cosmică prin care faţa pământului se reînnoieşte. Soarele este creaţia lui Dumnezeu şi legea sa este făcută şi voită de Dumnezeu. (...) Natura e Creaţia lui Dumnezeu, locul pe care Dumnezeu l-a ales pentru suferinţa şi desăvârşirea omului”[10].

(...) e destul să se citească imnografia Bisericii răsăritene sau să se observe ceremonialul pascal, pentru a înţelege cât de solidară este Natura cu misterul cristologic, cu răstignirea, moartea şi Învierea Mântuitorului.

La rândul ei, în viziunea creştină, în care s-a produs *cristianizarea tradiţiilor religioase* anterioare, Natura, într-un *modus vivendi* funciar empatic, nu rămâne indiferentă la drama divină a Mântuitorului: „(...) întocmai după cum sufletul omului e însetat de mântuire, tot aşa Natura întrea-

7 *Op. cit.*, p. 20; *op cit.*, p. 24.

8 Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, vol. III. *De la Mahomed la epoca Reformelor*, traducere de Cezar Baltag, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, p. 232.

9 Mircea Eliade, *Destinul culturii româneşti*, în vol. Mircea Eliade, *Profetism românesc*, I, Bucureşti, Editura „Roza Vânturilor”, 1990, p. 147.

10 Mircea Eliade, *Mistica primăverii*, în vol. Mircea Eliade, *50 de conferinţe radiofonice. 1932–1938*, 2001, p. 284.

gă (în primăvară – n.n., I.St.L.) geme și suspină așteptând Învierea. Într-adevăr, e destul să se citească imnografia Bisericii răsăritene sau să se observe ceremonialul pascal, pentru a înțelege cât de solidară este Natura cu misterul hristologic, cu răstignirea, moartea și Învierea Mântuitorului. Natura întreagă e cernită în săptămâna Patimilor, dar renaște, triumfătoare, prin învierea lui Iisus. Or, – adaugă Mircea Eliade – această liturghie cosmică o regăsim în folclorul românesc"[11], din care, în conferința *Mistica primăverii*, a și citat un text edificator, creativitatea religioasă de tip folcloric fiind paralelă cu aceea a teologilor, a misticilor și a artiștilor. Ca atare, „în creștinismul arhaic (și în cel popular, adăugăm noi, I.St.L.), se poate certifica un «creștinism cosmic» în virtutea faptului că misterul hristologic este proiectat în întreaga Natură și se insistă (...) pe dimensiunea liturgică a existenței"[12].

Începuturile cultului marial

În tot acest context deosebit de complex, complicat și adesea dramatic (precum și tragic, referindu-ne la persecuțiile soldate cu martiri creștini) – context pe care am încercat să-l sugerăm pe cât s-a putut de concis –, un palier însemnat al transformărilor spirituale este cel ce relevă trecerea de la cultul tradițional al divinităților feminine ale Naturii la cultul Fecioarei Maria – Maica Domnului, cult ce se constituie treptat și cu particularități proprii.

„Maica Domnului s-a descoperit întâi pietății creștinilor răsăriteni", scria, în 1936, configurându-se ca istoric al religiilor, Mircea Eliade. „Faptul acesta nu e o simplă întâmplare. Aici, în Răsăritul Europei, femeia și mama au fost întotdeauna slăvite (...), socotite din cele mai vechi timpuri ca un miracol divin pe pământ. În femeie erau simbolizate toate virtuțile creatoare: lumina, bunătatea, fertilitatea. Pe aceste părți răsăritene s-au născut și s-au răspândit cele mai puternice culte ale Marii Zeițe, ale Zeiței Mame, pe care le-a cunoscut lumea precreștină",[13] mai scria tânărul Eliade înainte de marile descoperiri din anii '70 ale Marijei Gimbutas în Vechea Europă (în mare parte pe teritoriul nostru), unde era un cult foarte pregnant al Marii Zeițe[14] a acestor locuri, din epoca neolitică. Consemnăm din prefața istoricului Radu Florescu: „Această mare unitate istorică și culturală a Vechii Europe este paralelă și comparabilă cu aceea care se dezvoltă relativ sincron în Asia Anterioară – Anatolia, Mesopotamia,

11 Mircea Eliade, *Destinul culturii românești*, în op. cit., p. 147.

12 Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II, 1986, p. 391.

13 Mircea Eliade, *Maica Domnului (18 aprilie 1936)*, în vol. Mircea Eliade, *50 de conferințe radiofonice. 1932–1938*, București, Editura „Humanitas, 2001, p. 191.

14 Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în Sud-Estul Europei*, traducere de Sorin Paliga, prefață și note de Radu Florescu, București, Editura Meridiane, 1989.

Siria – Palestina. Deși asemănătoare, cele două entități se dezvoltă paralel și relativ diferit, autonom una în raport de cealaltă, dar fără să excludă schimburile reciproce”[15]. Cu, postulată, această „asemănare”, să-l urmăm în continuare pe tânărul Eliade: „Îndeosebi în jurul Mării Egee și în inima Asiei Mici, au fost adorate din timpuri străvechi Mari Zeițe – care reprezentau pentru conștiința și pietatea oamenilor de atunci, tot ce e luminos, vrednic și rodnic în lume. Cultul Marilor Zeițe era legat de cultele vegetației (...). În Răsărit exista, așadar, cu mult înainte de creștinism, o pietate sinceră și populară față de femeie și față de mamă (...). Nu este deci întâmplător că tocmai aici, în Răsărit, creștinătatea se apropie întâi de Maica Domnului”[16] (...) Maternitatea a fost întotdeauna slăvită în Răsărit. Dar acest respect religios față de maternitate este acum transfigurat și sfințit în pietatea față de Maica Domnului. Fecioara Maria nu este numai Maica Sfântă a Mântuitorului lumii – Ea este și cel mai puternic ajutor al omului, atât pe pământ, cât și după moarte. Căci Maica Domnului se roagă necontenit pentru mântuirea neamului omenesc, pentru iertarea păcatelor noastre, ale tuturor”[17].

„Cultul Maicii Domnului a început încă din timpul vieții sale. Cei care l-au recunoscut pe Mântuitor nu puteau fi indiferenți față de cea care L-a născut”, afirmă, îndreptățit, cercetătorul și editorul Cristian Bădiliță. Sunt mărturii că, după Înălțarea la Cer a Domnului Hristos, Fiul ei, Maica Domnului, retrasă în casa din Ierusalim a Sfântului Apostol Ioan, era vizitată mai mult sau mai puțin în secret de către reprezentanți ai unor comunități creștine din arealul oriental, veniți să-i aducă omagiu, să-i asculte evocările vieții alături de Fiul său – Dumnezeu și să-i primească sfaturile. Totuși, cultul Maicii Domnului „nu s-a închegat încă din primul veac”, sublinia tânărul Eliade. „Se converteau la creștinism mase considerabile de oameni simpli și pioși, mai ales din regiunile unde fuseseră cândva adorate Marile Zeițe. Asemenea oameni simpli, trăind încă înconjurați de un păgânism puternic, puteau aluneca, fără voia lor, în idolatrie. De aceea, sfinții și capetele luminate ale creștinătății din primele trei – patru veacuri după Cristos au ținut oarecum în

Sfinții și capetele luminate ale creștinătății din primele trei – patru veacuri după Cristos au ținut oarecum în umbră pietatea față de Maica Domnului”. Această latență va dura până la recunoașterea oficială de către Constantin cel Mare a religiei creștine și, încă mai precis, până la Sinodul ecumenic de la Efes din anul 431 e.n., când s-au edificat dogmatic atributele esențiale ale Maicii lui Hristos: Pururea-Fecioria Sa și calitatea de Născătoare de Dumnezeu (Teotokos).

15 Radu Florescu, în vol. Marija Gimbutas, *op. cit.*, pp. 8-9.

16 Mircea *Eliade*, *Maica Domnului*, în *op. cit.*, p. 191.

17 *Ibidem*, pp. 192-193.

umbră pietatea față de Maica Domnului”[18]. Această latență va dura până la recunoașterea oficială de către Constantin cel Mare a religiei creștine și, încă mai precis, până la Sinodul ecumenic de la Efes din anul 431 e.n., când s-au edificat dogmatic atributele esențiale ale Maicii lui Hristos: Pururea-Fecioria Sa și calitatea de Născătoare de Dumnezeu (*Teotokos*).

În acea latență a primelor secole, din nevoia credincioșilor de a cunoaște mai mult din viața și atribuțiile Maicii Domnului decât puținele referințe din Evangheliile canonice, a înflorit o bogată literatură apocrifă, din care cele mai importante pentru tema marială sunt: *Protoevanghelia lui Iacob*, *Evanghelia lui Pseudo-Matei*, *De Nativitate Mariae*, *Cuvântul Sfântului Ioan Teologul la Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, care au adus numeroase amănunte: părinții Mariei, nașterea ei, cum a copilărit ea sau Fiul Iisus, cum i s-a încercat fecioria de către o moașă nepregătită să accepte minunea, cum au căzut idolii la pământ, sfărâmându-se, când au trecut copilul Iisus cu Iosif și Maria pe lângă temple din Egipt, cum s-a pogorât a doua oară din Cer Fiul lui Dumnezeu, ca să o înalțe la Cer cu El pe Maica Sa când a adormit ș.a.[19], amănunte care nu contrazic Evangheliile și, de aceea, o bună parte din ele au fost acceptate de Biserică și rămase în cult.

„Apocrifele, apărute foarte devreme, în paralel cu Sfânta Scriptură – consemnează teologul contemporan Alexis Kniazev – sunt o dovadă a faptului că în evlavia populară Maica lui Hristos ocupa un loc aparte încă de la începuturile Bisericii”[20], oamenii simpli reținând mai ales Nașterea Domnului de către Maria – Maica Sa, precum și Patimile și Răstignirea Lui, pentru care o compătimeau profund, înțelegând-o omenește și considerând-o înțelegătoare, la rândul său, a durerilor omenești. Se va produce în mentalul primilor creștini o mutație în rugăciunile lor: la început, se rugau martirilor, care ajungeau în Împărăția lui Hristos, să le poarte rugăciunile la Mântuitor, dar apoi, înțelegând că o putere mai mare decât a martirilor va fi având Maica Domnului ca „mijlocitoare”, s-au rugat mai ales și mai mult Născătoarei de Dumnezeu. Un manuscris „recent descoperit”, „Sub tuum praesidium”, menționează Alexis Kniazev, „dovedește că lumea se ruga Maicii lui Iisus Hristos și credea în puterea specială a rugăciunii de mijlocire pe lângă

Se va produce în mentalul primilor creștini o mutație în rugăciunile lor: la început, se rugau martirilor, care ajungeau în Împărăția lui Hristos, să le poarte rugăciunile la Mântuitor, dar apoi, înțelegând că o putere mai mare decât a martirilor va fi având Maica Domnului ca „mijlocitoare”, s-au rugat mai ales și mai mult Născătoarei de Dumnezeu.

18 *Ibidem*, p. 192.

19 Cristian BĂDILIȚĂ, în *Evanghelii apocrife*, București, Editura Vremea, 2012, pp. 23–24.

20 Alexis KNIAZEV, *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, traducere din franceză de Lucreția Maria Vasilescu, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 28-29.

Fiul ei pentru credincioșii creștini”[21]. Iar de atunci și până azi, în creștinismul popular, cinstirea Maicii Domnului ca Născătoare de Dumnezeu, compătimirea pentru suferința ei maternă la Patimile și Răstignirea Fiului său – Dumnezeu și rugăciunea profundă la ajutorul său ca „mijlocitoare” între oameni și Dumnezeu vor fi palierele principale ale cultului ce i l-au închinat și-l continuă în mod curent, îndeosebi la praznicele sau sărbătorile dedicate principalelor momente din viața ei omenească: *Nașterea* (8 septembrie), *Intrarea în Biserică* (21 noiembrie), *Buna Vestire* (25 martie), *Adormirea* (15 august)[22]. Aceste sărbători s-au oficializat după istoricul Sinod Ecumenic din anul 431, de la Efes, care, stabilind esența doctrinei în privința Maicii Domnului ca Pururea Fecioară și Născătoare de Dumnezeu, prin rânduială și faptă divină, a deschis calea desfășurării cultului Preasfintei Fecioare și Maici a lui Dumnezeu, asociat cultului pentru Fiul ei, Hristos – Mântuitorul. Astfel, în decursul timpului, celor patru mari sărbători integrate în calendar în rândul praznicelor împărătești li s-au adăugat și alte sărbători „mai puțin importante”, dedicate Sfintei Fecioare și Maici a Domnului, precum (în ordinea prezentării de către părintele profesor Ene Branișteː):

• *Soborul* (sau Adunarea) *Maicii Domnului* (26 decembrie);

• *Acoperământul Maicii Domnului* (1 octombrie) – în limbajul bisericesc, *Pocrovul* (de origine slavă);

• *Izvorul tămăduirii* (în Vinerea din Săptămâna Luminată);

• *Zămislirea Maicii Domnului* (în calendare, „Zămislirea Sfintei Ana”); ș.a.

21 *Ibidem*, p. 29.

22 Pentru care v., între altele, la preot prof. dr. Ene Branișteː, *Liturghia generală, cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, ediția a II-a, revizuită și completată, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, pp. 186-199.

După o veche tradiție, primele icoane cu chipul Maicii Domnului au fost realizate de către Sfântul Evanghelist Luca; de asemenea, este de menționat că imagini cu chipul Maicii Domnului au fost descoperite în catacombele romane, fiind datate în secolul III e.n.

Să consemnăm, de asemenea, după aceeași sursă (Ene Branișteː) și „alte forme de exprimare a cultului” Maicii Domnului, care au fost practicate îndeosebi din secolele IV–VI, de când a început să ia amploare:

• „cântări și rugăciuni deosebite, adresate și încadrate în rânduiala tuturor slujbelor bisericești”;

• „slujbe speciale alcătuite în cinstea și spre lauda Sfintei Fecioare”, dintre care menționăm: „cea mai veche”, Acatistul Născătoarei de Dumnezeu sau Acatistul Bunei Vestiri, Paraclisele Maicii Domnului, Prohodul Maicii Domnului – ultimele două, mai noi și oficiate în postul Adormirii Maicii Domnului;

• „zidirea de biserici în cinstea și spre pomenirea” Maicii Sfinte, „puse sub ocrotirea ei deosebită și purtând numele ei (...) sau având hramuri (patroni) diferitele ei sărbători”;

• „zugrăvirea pe icoane și pe pereții bisericilor a chipului Maicii Domnului”, în cele mai multe cazuri împreună cu chipul Fiului său – Dumnezeu, marcând și astfel cultul marial (mariologia) împreună cu al Domnului Hristos (hristologia). De menționat că, după o veche tradiție, primele icoane cu chipul Maicii Domnului au fost realizate de către Sfântul Evanghelist Luca; de asemenea, este de menționat că imagini cu chipul Maicii Domnului au fost descoperite în catacombele romane, fiind datate în secolul III e.n. Foarte multe icoane cu Maica Domnului, în muntele Athos și la

popoarele răsăritene (la greci, ruși, români, polonezi ș.a.), sunt făcătoare de minuni. În interiorul bisericilor, fresce cu icoane ale Maicii Domnului (cu momente din viața ei, singură sau împreună cu Iisus – copilul divin) sunt plasate pe bolta altarului, pe bolta pronaosului, pe pereții naosului sau ai pronaosului (îndeosebi în iconografia Acatistului);

• diferite genuri de predici (omilii, panegirice, cuvântări de laudă);

• purtarea numelui de Maria de către femei și a numelui derivat de Marin de către bărbați;

• „larga circulație în popor a cărților (populare) de pietate în legătură cu viața și minunile Maicii Domnului", majoritatea fiind apocrife: *Visul Maicii Domnului*, *Călătoria Maicii Domnului la iad*, *Minunile Maicii Domnului* ș.a.[23].

Cele mai multe forme de exprimare a cultului își au începutul în prima jumătate a mileniului I, îndeosebi din secolele IV–VI, și marchează un mod special de religiozitate, mai complex și mai frecvent, ținând de creștinismul popular.

Tot de atunci, în raport cu dogma stabilită la Sinodul de la Efes (431 e.n.) privind Maica Domnului ca Născătoare de Dumnezeu (Teotokos) și Pururea-Fecioria ei, Sfinții Părinți, alți teologi, ierarhi, predicatori, melozi și imnografi au dezbătut și nuanțat prevederile dogmei, susținând:

– maternitatea divină a Mariei;

– fecioria ei veșnică (...);

– sfințenia și curăția Maicii Domnului (...);

– credința în mijlocirea Mariei pe lângă Fiul ei pentru poporul creștin[24].

Dintre toate acestea, subliniem, pentru prima jumătate de mileniu creștin, doar demonstrarea Pururea-Fecioriei Maicii Domnului: *ante partu* (înainte de naștere), *in partu* (în naștere) și *post-partu* (după naștere), un rol decisiv în acest sens avându-l Sfântul Ambrozie al Mediolanului, care a încheiat una dintre cele mai dezbătute probleme.

Asemenea teme au rămas în dezbatere chiar până azi în mediul catolic sau protestant, dar nu avem aici locul să ne raportăm la ele.

23 *Ibidem*, îndeosebi pp. 194–198.

24 Apud Alexis Kniazev, *op. cit.*, p. 30–31.

Maria Anastasiu

Irod cel Mare, cel mai urât dintre pământeni

„Iată Irod, valul înspumat, caută să-L înece pe Domnul mărilor!"
Sf. Cuv. Efrem Sirul, *Imnele Naşterii şi Arătării Domnului*

Oricui visează să meargă la Ierusalim, îi recomand să-şi deschisă o mică fereastră în programul supraîncărcat de vizite şi fotografii, autobuze şi hoteluri, biserici şi bazare, bilete de avion şi suveniruri, coborâri şi urcări printre, pe şi sub dealurile acelea palide şi prăfoase (pe care, în inocenţa lor geografică, evreii le numesc munţi), ca să se oprească, măcar o dată, sus, în Muntele Măslinilor şi să privească de acolo oraşul vechi, la apus de soare. Experienţa este incomparabilă, absolut de neuitat – panorama Ierusalimului e un palimpsest de ziduri, arbori şi morminte, un amestec de epoci înghesuindu-se unele în altele, luptându-se pentru fiecare centimetru pătrat, chinuindu-se, care mai de care, să iasă la suprafaţă, atât de omogen, însă, încât oraşul pare că a fost proiectat ca să arate aşa de la bun început, încât, dacă nu i-ai cunoaşte istoria, ai putea să-ţi închipui că tot ceea ce vezi a fost construit odată. Când îţi arunci un ochi pe panta aceea abruptă, în aburul auriu al apusului, privirea îţi e inevitabil atrasă de cupola imensă, acoperită cu foiţă de aur, a Domului Stâncii, sfidătoare, fantastică, imposibil de ratat, eclipsând, practic, Biserica Sfântului Mormânt. Soarele îi este cel mai bun complice, iar acum, la hotarul dintre zi şi noapte, pare că se priveşte în domul colosal ca-ntr-o oglindă, că-şi despleteşte părul peste el, găsindu-şi, în sfârşit, geamănul.

Dar toată această strălucire păleşte în comparaţie cu cea a marelui Templu, al celui de-al Doilea Templu din Ierusalim, aşa cum era el în forma sa finală pe care romanii au nimicit-o[1]. Despre grandiosul locaş de cult, demn de a figura în lista minunilor antice, ne spune Iosif Flavius: „era acoperit peste tot cu plăci de aur şi la răsăritul soarelui reflecta lumina într-o splendoare incandescentă, făcându-i pe toţi cei care se forţau să se uite la el, să-şi întoarcă privirea, aşa cum i-ar fi făcut soarele însuşi"[2],

1 Această variantă finală a Templului a fost arsă în anul 70 d. Hr. de cuceritorii romani ai lui Titus.

2 Iosif Flavius, *Antichităţi iudaice*, trad. de Ion Acsan, Ed. Hasefer, Bucureşti, 2001

arătând, de la distanță, „ca un munte acoperit cu zăpadă”[3]. Aici a predicat Mântuitorul Hristos, aici a făcut minuni, aici a spus că Se găsește în casa Tatălui Său, aici apostolii veneau să se închine chiar și după Cincizecime, în acest templu rămas în istorie cu numele de Templul lui Irod. Da, e vorba despre acel Irod, cel care a poruncit uciderea a paisprezece mii de prunci.

Pentru a descifra arhitectura mentală a acestui tiran devenit legendă, pentru a pricepe cum de un om, în deplinătatea facultăților mintale, poate ordona un veritabil holocaust împotriva unor copii „de doi ani și mai jos”[4], trebuie să intrăm într-un teritoriu care depășește până și limitele anormalului și să sondăm adânc în istorie, cu sute de ani înaintea nașterii lui Irod, când poporul iudeu se afla sub robia babilonică, iar Vechiul Testament era încă o carte neterminată. Trebuie, mai presus de toate, să-l reintegrăm în epocă. Ceea ce nu menționează *Biblia* este că regele, (vorba vine) iudeu, a fost un personaj deosebit de important în viața unora dintre cei mai mari oameni ai timpului său și, de altfel, ai tuturor timpurilor: Octavian Augustus, Marc Antoniu, Cleopatra. Dar nu numai turbulenta istorie a sec. I î. Hr. este parte intrinsecă din viața lui Irod, ci și una dintre cele mai cumplite povești de familie care s-au petrecut vreodată. Pe lângă familia sa, intrigile familiei Borgia par subiectul unei telenovele, iar Henric al VIII-lea și Ivan cel Groaznic, niște bieți copii. Însurat de zece ori, Irod era, zice același Flavius, „binecuvântat cu toate avantajele înfățișării, minții și trupului”[5], dar și „sclavul pasiunilor lui”[6].

Cum a ajuns însă pe tronul Iudeii? Totul începe cu interminabila criză politică a Macabeilor sau a dinastiei Hasmoneilor, după numele ei oficial. Voi evita să fiu absorbită de această gaură neagră care este războiul civil hasmoneic, prezentând doar ceea are relevanță pentru viața lui Irod. Anume: Hircan al II-lea, fost rege al regatului iudeu, îl avea ca sfetnic principal pe Antipater, tatăl lui Irod cel Mare, un idumeu al cărui părinte se convertise la iudaism cu forța, atunci când Ioan Hircan I îi obligase pe edomiți să-și schimbe religia dacă vor să-și păstreze pământurile. Antipater era, deci, un străin, aflat abia la a doua generație iudaizată, străin, însă, și în Edomul al cărui guvernator era, căci familia i se trăgea, de fapt, de pe coasta feniciană. Soția lui era o prințesă nabateeană din faimoasa Petra, prin urmare, viitorul rege Irod va fi orice numai nu evreu. Hircan este ajutat de Antipater în lupta împotriva celuilalt frate Macabeu, Aristobul, care deținea Ierusalimul, dar toate acestea nu mai au nicio relevanță căci

3 Ibidem.

4 *Matei* II, 16 „Iar când Irod a văzut că a fost amăgit de magi, s-a mâniat foarte și, trimițând a ucis pe toți pruncii care erau în Betleem și în toate hotarele lui, de doi ani și mai jos, după timpul pe care îl aflase de la magi”.

5 Iosif Flavius, Antichități iudaice, trad. de Ion Acsan, Ed. Hasefer, București, 2001

6 Ibidem.

Imperiul Roman, în persoana lui Pompei, își întindea brațele lacome înspre Iudeea, ca iedera. Neputând să ajungă la o înțelegere cu Aristobul, triumvirul ia cu asalt Templul, îi omoară preoții, desființează monarhia și-l numește pe Hircan mare preot, asociindu-i-l la guvernare pe Antipater care va deține, în realitate, toată puterea.

Acum înțelegem, în sfârșit, de ce Dumnezeu l-a ales pe Cezar să fie învingător și dictatorul Romei, chiar dacă nu era cu nimic mai puțin vicios decât colegii săi triumviri. Amândoi se vor face vinovați de sacrilegiu împotriva Dumnezeului Celui Preaînalt. Pompei, curios ca toți păgânii, care erau, pur și simplu, fascinați de misterul marelui Templu, va pătrunde în Sfânta Sfintelor, acolo unde nici măcar arhiereul nu intra decât o dată pe an. Nu va fura, însă, nimic. Puțin mai târziu, Crassus, celebru pentru aviția lui, își va finanța expediția împotriva Imperiului Part, jefuind toate bogățiile Templului și până și grinda de aur masiv din Sfânta Sfintelor. Jaful nu i-a folosit la nimic, parții îi vor face praf armata, iar regele lor, Orodes al II-lea, îi va primi cu bucurie capul, turnându-i aur topit în gură, ca să se satură, spunea el, de ce și-a dorit toată viața. Cinci ani mai târziu, capul lui Pompei va ajunge în mâinile lui Cezar care, așa cum rivalul său avusese, cel puțin, bunul simț să nu prade Templul, tot așa se va abține de la orice gest grandoman à la Orodes.

Putem să ne închipuim lesne spaima pe care a tras-o Antipater când l-a văzut pe protectorul său înfrânt. Era imperativ să-i intre în grațiile lui Cezar, iar ocazia nu a întârziat să i se ofere, absolut strălucită. Dictatorul roman, de acum aliat al Cleopatrei, se afla în Alexandria când egiptenii s-au răsculat împotriva acestui străin. Și ar fi câștigat, iar istoria lumii ar fi fost alta, dacă, cu un oportunism de excepție pe care-l va transmite din plin fiului său, idumeul nostru nu ar fi venit să-l ajute cu trei mii de soldați, ridicând, în același timp, la luptă populația evreiască a Egiptului. Cezar era salvat, prin urmare i-a păstrat pe liderii din Iudeea, oferindu-i lui Antipater puteri sporite ca procurator al întregului ținut. Tânărul Irod devine guvernatorul Galileii. Aici își va începe cariera de tiran, executând, fără consimțământul Sinedriului, un grup de luptători religioși.

Soarele lui Cezar apunea deja. Ajuns și el la zenit sub protecția razelor marelui roman, Antipater nu va supraviețui mai mult decât durează ora albastră, după ce apusul s-a mistuit. Încurcându-se în plasa obișnuită de intrigi, va fi otrăvit și, mai apoi, răzbunat de tiranicul său fiu. Din cenușa nopții care a urmat, o nouă zi se va ridica pe două picioare: primul Octavian, celălalt Marc Antoniu. Și, la fel ca tatăl lui înainte, inițial Irod se va orienta prost, împrietenindu-se mai mult cu cel din urmă. Acesta îl aruncă total în umbră pe moștenitorul Macabeu, oferindu-le de jure puterea lui Irod și fratelui său, Fasael. Dar acum intră poporul în

scenă. Poporul, care niciodată nu-l va accepta sau iubi pe Irod, care va vedea întotdeauna în el un parvenit de sorginte străină (indiferent câte eforturi va face acesta să-i câștige simpatia), apăsat de jugul roman, manifestat din plin prin fraţii edomiţi, şi încă foarte loial dinastiei sale, va profita de invazia parţilor ca să-l aducă la putere pe Antigon, nepotul lui Hircan. Porţile Ierusalimului sunt deschise pentru prinţul Pacorus, moştenitorul lui Orodes, care îl impune pe Antigon, deopotrivă ca rege şi mare preot. Fasael se sinucide sau e ucis. Şi atunci Irod face ceea ce făceau toţi bărbaţii înspăimântaţi ai acelor zile – se refugiază la Cleopatra. Pe drum, urmărit de oamenii noului rege, are o tentativă de suicid de la care este oprit de gărzile care-i smulg arma din mână, de altfel, vom vedea că, în situaţiile limită, gândul sinuciderii vor fi o componentă recurentă a personalităţii sale. Uşor, uşor, ni se conturează caracterul lui Irod: crud, avid de putere, pătimaş, teatral şi, cel mai rău, extrem de labil psihic.

Cleopatra încearcă să-l reţină în Alexandria, dar el pleacă mai departe la Roma, de unde iradiau razele puterii. Acolo este primit ca un rege şi făcut rege. Senatul îl declară rex socius et amicus populi Romani[7], iar el părăseşte clădirea Senatului escortat de Antoniu şi Octavian. Astfel, la nici 40 de ani, Irod este „satelitul" suprem al Romei, având toată lumina ei în spate.

Acum începe o serie de lupte sângeroase pentru recâştigarea Iudeii şi înfrângerea parţilor, în care proaspătul rege îi salvează viaţa lui Marc Antoniu, prins într-o ambuscadă. Cei doi se îmbrăţişează în faţa armatei romane care îi dă regelui iudeu onorul, rezultatul acestui episod e că o oaste de treizecişişase de mii de romani va asedia Ierusalimul pentru el, asediul finalizându-se printr-un măcel atât de îngrozitor, încât Irod a fost nevoit să-i mituiască pe romani ca să înceteze. Ar fi interesant de ştiut dacă şi-a dat seama sau nu atunci că ierusalimitenii nu vor uita masacrul niciodată, că acesta era unul dintre momentele fără întoarcere din formarea reputaţiei sale. Antigon e decapitat, Irod ucide 45 din 71 de membri ai Sinedriului şi cu ei şi nădejdea evreilor într-o guvernare proprie. În cinstea lui Marc Antoniu, clădeşte fortăreaţa Antonia, imensă şi somptuoasă, dominând peisajul. Aceasta avea să fie locul pretoriului unde a fost condamnat la moarte Mântuitorul Hristos, de aici începând Via Dolorosa.

Pentru că tot l-am menţionat pe Henric al VIII-lea, ducând comparaţia mai departe, merită amintit că şi Irod a avut o Anne Boleyn. Mariamna Hasmoneea, a doua soţie a tiranului în discuţie (după ce o repudiase pe prima), este, însă, o figură incomparabil mai controversată decât regina englezoaică. S-ar putea afirma că, fiind Macabee, nepoată a doi regi, Irod se căsătorise cu ea ca să-şi consolideze domnia, dar adevărul e că, spre deosebire de majoritatea aristocraţilor, mariajele sale nu aveau nimic de-a face cu vreun calcul politic. Vom reveni asupra căsniciei lor dezastruoase, momentan avem să ne luptăm cu un alt balaur – Alexandra, mama Mariamnei. Din aceleaşi motive pentru care poporul nu-l voia pe Irod ca rege, nici ei nu-i convenea să-l aibă de ginere, pentru spiţa ei regală aceasta era o mezalianţă inadmisibilă. Şi apoi, mai avea şi un fiu adolescent, pe care visa să-l facă mare preot, însă Irod nu-l înghiţea din pricina popularităţii sale extraordinare, aşa că a pus pe altcineva în loc, moment în care începe o conspiraţie a femeilor, având-o ca vârf de lance pe nimeni alta decât regina Nilului, ce râvnea

7 În limba română – rege aliat şi prieten al poporului roman.

de ceva vreme la Iudeea pe care o stăpâniseră strămoșii ei Ptolemei[8]. Antoniu îi oferise deja multe teritorii levantine, iar Irod fusese nevoit să-i dea, în arendă, plantațiile cu arbori de balsam din Ierihon (parte extrem de prețioasă a exportului evreiesc), regina deținând aproape tot litoralul iudaic, din care lui Irod nu-i mai revenea decât Gaza. Cleopatra a fost de acord să-l ajute pe tânărul prinț să ia coroana, iar Alexandra și Mariamna l-au determinat pe Marc Antoniu să-l cheme la el, însă Irod se sperie și nu-l lasă să plece. Din nou se poate vedea cât de mult îi iubeau oamenii pe Macabei în detrimentul lui Irod – nemaiputând rezista presiunii populare, ca și insistențelor Mariamnei, îl face, în cele din urmă, mare preot. Mulțimile sunt extaziate să-l vadă pe minunatul tânăr în haine de arhiereu – o altă ocazie în care regele pricepe cât e de neiubit, de singur. Din invidie sau teamă, ori poate din amândouă, își va asasina cumnatul mișelește, punând să fie înecat. Femeile Macabee, orașul întreg și toată țara Iudeii au fost cuprinse de un doliu profund, se pare că însuși Irod, cu o prefăcătorie excelentă ori cu labilitatea sa mentală specifică, a plâns la înmormântarea lui.

Cleopatra, obișnuită să primească întotdeauna ce vrea, îl montează împotriva lui Irod pe vechiul său prieten, Antoniu. Chemat de general în Siria, știind că i se joacă întreaga viață pe o carte, Irod se pregătește de drum, poruncind în taină ca, dacă va fi omorât, imediat Mariamna să fie ucisă. Iosif, viceregele și unchiul său, îi va spune reginei că soțul o iubește atât de mult, încât preferă s-o omoare ca să nu mai trăiască fără el, dar vestea are un efect năucitor asupra mamei și fiicei care nu văd nimic înduioșător în nebunia tiranului și plănuiesc să fugă. Din fericire pentru ele, lui Irod îi reușește o împăcare desăvârșită cu puternicul roman, pe urmă se împacă și cu soția, plângând împreună și îmbrățișându-se. Numai că o altă femeie intră în scenă, sora lui Irod, Salomeea, care o acuză pe Mariamna de adulter cu Iosif. Deși, inițial, nu-i dă crezare, când regina nu se poate abține să-l întrebe de ordinul lui dubios de execuție, Irod devine convins că viceregele nu i-ar fi putut destăinui secretul decât dacă ar fi ajuns amândoi la o mare apropiere, fapt pentru care își omoară unchiul. Totuși, pe Mariamna o lasă în viață.

În anul 34 î. Hr., neputând accepta înfrângerea, Cleopatra vizitează curtea Iudeii. Irod nu e deloc impresionat și pune la cale asasinarea ei, dar sfetnicii săi îl opresc de la o asemenea acțiune necugetată. Imperiul Roman trece printr-un alt apus de soare, lupta dintre Octavian și Antoniu devine inevitabilă, iar Bătălia de la Actium e un dezastru epic pentru cel de-al doilea[9]. Irod, care își oferise serviciile acestuia, face ceea ce a făcut și tatăl său când a trecut din tabăra învinșilor în cea a învingătorilor. Lingușește, minte, se prosternează, merge la Octavian în Rhodos și-și pune coroana la picioarele învingătorului, desigur, nu înainte de a ordona iarăși ca, dacă nu se va mai întoarce, să-i fie ucisă soția. Irod îi cere lui Augustus să nu se gândească al cui prieten a fost, ci ce fel de prieten era, iar acesta, întocmai ca Cezar înainte, dă dovadă de aceeași clemență, fără îndoială, mai puțin impresionat de ploconelile idumeului, fiind conștient de valoarea politică a unui oportunist veritabil. Și el, și Marcus Agrippa, marele său comandat și locțiitor, devin prieteni la cataramă cu Irod, atât de apropiați că Iosif Flavius spune: „În afară de Agrippa,

8 Între anii ~ 301 – 198 î. Hr.

9 În urma ei, și Marc Antoniu, și Cleopatra se sinucid, el crezând că regina se omorâse deja, iar ea ca să scape de umilința de a fi prizoniera lui Octavian.

Cezar nu prefera pe nimeni altcineva decât pe Irod, iar Agrippa, în afară de Cezar, nu avea prieten mai bun decât Irod"[10]. În anii ce vor urma, regele Iudeii își va lua revanșa totală față de regina decedată a Egiptului, anexând teritorii imense la regatul său și „moștenind" o parte însemnată din personalul Cleopatrei. Pentru a sărbători victoria lui Octavian, va patrona ridicarea unui teatru și a unui hipodrom chiar la Ierusalim, organizând Jocurile Actiene[11], dar asta va înfuria încă o dată populația evreiască, fidelă tradițiilor sale monoteiste – se naște o conspirație anti-irodiană pe care Irod (la ce altceva ne-am fi așteptat?) o va îneca în sânge.

Căsnicia sa cu Mariamna avea să aibă parte de cel mai însângerat apus. Sătulă de condamnările la moarte pe care Irod i le trimitea, de fiecare dată când era în primejdie, ca pe niște scrisori de dragoste, regina începe să-l acuze pentru moartea fratelui ei, să-l umilească în public, să râdă de sora lui și originea ei plebee. Cele două femei se vor înfrunta până la moarte, Salomeea având câștig de cauză când îl convinge pe Irod că Mariamna îl făcuse să o iubească cu o poțiune magică. Torturați, eunucii ei au mărturisit tot ce li s-a cerut – încă o dată ne apare uluitoare credința profundă a atâtor oameni, de-a lungul mileniilor, că prin tortură se pot obține mărturii veridice. Regina e condamnată la moarte și moare cu demnitatea intactă a unei prințese Macabee. Mama ei, însă, se face de râs pentru toate secolele care vor urma, când o acuză pe Mariamna, ca să scape de o potențială pedeapsă. Mulțimea, efectiv, o huiduie. Profitând de depresia îngrozitoare de care se lasă cuprins regele, Alexandra are o ultimă tentativă de preluare a puterii și Irod o omoară, făcând și alte victime care erau chiar prieteni de-ai lui foarte buni. Regele se va plimba prin palat urlând după soția pierdută, poruncindu-le slugilor să i-o aducă și dând petreceri care sfârșeau în hohotele lui de plâns. Vreme de șapte ani i-a ținut trupul îmbălsămat în miere.

Acum avem ocazia să vedem și o altă față a lui Irod (singura suportabilă): Irod ca om de cultură, constructor neobosit, patron al artelor. Nu încape nicio îndoială că era un personaj citit, cosmopolit și cu o vastă perspectivă asupra lumii, ni se spune că era „fenician prin descendență, grec prin cultură, idumeu prin locul nașterii, evreu prin religie, ierusalimit prin locul de rezidență și roman prin cetățenie"[12]. Avea tot ce-i trebuia, deci, ca să înțeleagă, în profunzime, complexitatea culturală a lumii civilizate, observăm adesea acest paradox la marii tirani ai lumii – mulți

10 Iosif Flavius, *Antichități iudaice*, trad. de Ion Acsan, Ed. Hasefer, București, 2001.

11 Asemănătoare cu Jocurile Olimpice, având și o puternică tentă religioasă, fiind dedicate zeului Apollo. Erau organizate în mai multe părți ale Imperiului Roman, în cinstea victoriei de la Actium.

12 Simon Sebag Montefiore, *Ierusalim. Biografia unui oraș*, trad. de Luminița Gavrilă Cioroianu, Smaranda Nistor, Constantin Dumitru Pălcuș, Ed. Trei, București, 2012.

dintre ei tind să fie adevărați intelectuali, să iubească enorm lucrurile frumoase, cu același patos cu care iubesc să ucidă. Dovadă că, din păcate, arta și cultura nu sunt o garanție a moralității. Irod mai era și putred de bogat – se estimează că nimeni nu avea averi mai mari decât el în bazinul mediteraneean, în afară de împăratul roman, deținând drepturi până și asupra exploatărilor miniere din insula Cipru. Zelul cu care a început să reconstruiască Ierusalimul nu arată, însă, decât un singur lucru: obsesia de a fi acceptat de popor ca un Solomon, un rege măreț și iubit, regele regilor. De la un nou sistem de fortificații, până la un alt palat regal, grădini și sisteme de irigație, toate de un lux strivitor și un bun gust desăvârșit, n-a făcut rabat la nicio cheltuială și, totuși, când a murit, i-a lăsat un milion de drahme lui Augustus, fără să-i aducă vreun prejudiciu familiei moștenitoare. Cât despre Templu, aici s-a întrecut pe sine. Folosind tehnologii de ultimă oră, cele mai scumpe materiale și cea mai bună mână de lucru, Irod, practic, a refăcut Al Doilea Templu, acesta fiind probabil cel mai mare proiect arhitectural al secolului. A fost nevoie de o întreagă muncă de convingere ca cetățenii să accepte demolarea vechilor clădiri, cu toții temându-se că proiectul fantasmagoric al regelui nu avea cum să fie finalizat, dar Irod și-a respectat cu sfințenie cuvântul. Pentru că Templul original al lui Solomon fusese construit fără zgomot, Irod a avut grijă să repete tradiția, prelucrând toate elementele componente în afara Muntelui Moria și asamblându-le în cea mai adâncă liniște. La inaugurare a sacrificat trei sute de boi. Templul acesta țipa din toți porii săi auriți „iubiți-mă!”, ca și toate celelalte opere ale sale. Pe lângă reconstrucția Ierusalimului, a mai construit și alte orașe, ca Sebaste și Cezareea Maritima, iar când a venit o foamete mare și-a folosit aurul personal ca să cumpere cantități uriașe de grâne din Egipt. Și, totuși, între aceste fapte sublime și el însuși, și Dumnezeu a știut să facă distincția, și oamenii.

Curtea îi era un viespar fără pereche, soțiile, ca și numeroșii copii se urau unii pe alții, uneltirea era starea firească, status quo-ul palatului. Pedeapsa i-a venit prin proprii fii, Alexandru și Aristobul, singurii care-l interesau, pentru că erau ai Mariamnei. Crescuți la Roma, sub ochiul atent al lui Augustus, cu sânge de Macabei în vine, aceștia își vorbeau de rău părintele și afirmau, sus și tare, că, atunci când vor pune mâna pe putere, le vor trata pe rudele lui Irod ca pe sclavi. Își iubiseră mama și nu-și iertaseră tatăl. Salomeea s-a grăbit să raporteze toate aceste nereguli, la intrigile ei adăugându-se și spusele lui Antipater, fiul cel mare al lui Irod, născut de prima soție. În cele din urmă, Irod i-a trimis împăratului un testament în care își desemna întâiul născut ca moștenitor, excluzându-i pe băieții Mariamnei de la tron, dar Octavian a depus eforturi să-i reconcilieze pe toți. A urmat o serie întreagă de intrigi și răsturnări de situație, de dovezi

mai mult sau mai puțin concludente în privința trădării fiilor rebeli, dintre care poate cel mai însemnat eveniment a fost visul în care regele l-a văzut pe Alexandru atacându-l cu un pumnal. Paranoia îl chinuia pe Irod din zi în zi mai tare. Copiii problemă vor fi sugrumați, iar Augustus, scârbit și el de cruzimea inepuizabilă a regelui, cunoscând interdicțiile din alimentația iudeilor, va rosti celebra frază: „Aș prefera să fiu porcul lui Irod, decât fiul lui". Toate astea le-a făcut Irod și Mântuitorul Hristos încă nici nu Se născuse.

Apoi Mântuitorul Hristos S-a născut și toate spaimele, toate coșmarurile cele mai negre ale regelui au părut să se întrupeze în micul Prunc din Betleem. Ceea ce pentru o omenire întreagă a fost mântuirea, pentru Irod, acest antihrist mai înainte de Hristos, a devenit damnarea supremă. În condițiile în care nimeni niciodată nu păruse să-l iubească dezinteresat, în care toți îl urâseră, toți voiseră să-l detroneze, de la proprii copii, până la cel din urmă supus, regele și-a concentrat acum toată energia, toată mania ucigașă împotriva singurului Care nu venise să-l piardă, ci să-l mântuiască. Împotriva singurului Care-l iubea. Căci Irod intelectualul cunoștea prea bine străvechile profeții despre Mesia. Cu siguranță, îl urmăriseră o viață întreagă cuvintele lui Ieremia care zice: „Nu va lipsi lui David bărbat care să șadă pe scaunul casei lui Israel"[13]. Iar el nu era din seminția lui David, el nu era nici măcar evreu. De aceea, la comanda lui, Nicolaus din Damasc, cronicarul curții[14], îi fabricase o întreagă falsă genealogie în care strămoșii săi fuseseră nobili evrei din Ierusalim, duși în robia Babilonului. Acum, sabia, care-i stătuse de când se știa deasupra capului, avea să cadă în sfârșit – Se năștea moștenitorul adevărat, din casa lui David.

Bătrân și slăbit de propria existență oribilă, Irod privea îngrozit cum cerul dădea năvală, cum îi apunea soarele, ca să răsară altul mult mai strălucitor. Timpul era copt, ca un fruct pârguit gata să cadă de pe ramură, sau, cum spune Scriptura, venise plinirea vremii – to plerōma tou chronou (το πλήρωμα του χρόνου), în grecește, a cărei traducere mai exactă – pleroma timpului – implică înțelesuri infinit mai profunde. Sfântul Efrem Sirul, marele poet al veacului al IV-lea, face o dezvăluire cutremurătoare despre mamele din Betleem care, spune el, au venit să I se închine Mântuitorului Hristos: „Ele au prorocit despre pruncii lor că prin omorârea lor Îi vor fi aduși jertfă"[15]. Celor care nu dau crezare Evanghelistului Matei, susținând că masacrul pruncilor nu s-ar fi putut petrece deoarece Iosif Flavius nu-l menționează, le amintim, prin cuvintele exegetului biblic R. T. France,

13 *Ieremia* XXXIII, 17.

14 Care fusese înainte perceptorul copiilor Cleopatrei.

15 Sfântul Cuvios Efrem Sirul, *Imnele Nașterii și Arătării Domnului* (7, 12), trad. de Diac. Ioan I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2010.

referitoare la lipsa acestui eveniment din Antichităţile iudaice, că „omorul câtorva prunci nu se compară cu asasinatele spectaculare relatate de Iosif”[16]. Cu alte cuvinte, cronicarul, care nu era creştin, nu a simţit nevoia să mai scrie şi despre moartea pruncilor, când oricum povestise alte o mie de crime ale lui Irod, mult mai însemnate din punct de vedere politic. Însă, adăugăm că există şi surse păgâne care atestă pruncuciderea, spre exemplu Saturnalia lui Macrobius.

Cam în aceeaşi perioadă, Irod îl va înlătura de la o eventuală domnie şi pe fiul său cel mare, suspectat de înaltă trădare, tot din pricina Salomeei. Aşa se face loc în succesiune pentru Irod Antipa, viitorul ucigaş al Sfântului Ioan Botezătorul. Regele se va mai confrunta încă o dată cu ura mulţimii, când va avea proasta inspiraţie să instaleze un vultur aurit deasupra intrării în Templu. Cum orice chip cioplit de om sau animal era stric interzis în legea veche, o ceată de tineri l-au dat jos şi l-au distrus. Irod era deja bolnav la pat când se petreceau toate astea, dar a mai găsit încă energia necesară să fie transportat până la teatrul din Ierihon, unde a ţinut un discurs înflăcărat înaintea căpeteniilor evreieşti, ce poate fi privit ca testamentul întregii sale vieţi eşuate – regele îi ceartă pe iudei pentru lipsa lor de recunoştinţă faţă de binefacerile sale. Este ridicol şi tragic, în acelaşi timp, patetismul cu care acest tiran sângeros, redus la neputinţă, se considera sincer nedreptăţit de supuşii lui. Şi, ca să le demonstreze că era vrednic de iubire, îi va arde de vii pe nefericiţii a căror singură vină fusese distrugerea unei statui.

Spectaculoasa boală a lui Irod este posibil să fi fost rezultatul unei insuficienţe venoase cronice, în tot cazul, întreaga sa regiune pelviană s-a cangrenat şi viermii au început să-l mănânce de viu, emanând o duhoare de nesuportat. Iosif Flaviu susţine că regele era atât de speriat că nimeni nu-l va plânge, încât a întemniţat un grup numeros de căpetenii, cu ordinul ca, după moartea lui, acestea să fie ucise, ca poporul să se cufunde în jalea pe care atât de mult o râvnea pentru sine. Rudele supravieţuitoare, care, pare-se, nici ele nu-l iubeau vreun pic, vor avea însă grijă să-i nesocotească porunca. Nemaiputându-se nici el suferi, Irod încearcă iar să se sinucidă, dar nici măcar această jalnică tentativă nu-i reuşeşte. Antipater, fiind închis într-o celulă din apropiere, aude hărmălaia soldaţilor care l-au salvat pe Irod şi crede că tiranul a murit, sare în sus de bucurie şi strigă să fie eliberat, căci acum este regele de drept al iudeilor. Temnicerul îi dă raportul bolnavului care, cu ultimele puteri, urlă ca fiul să-i fie îndată executat. La scurtă vreme după ce-şi încununase opera ucigaşă cu omorul primului său născut, Irod cel Mare, regele care voise să-L ucidă pe Dumnezeu, şi-a dat duhul. Iar Arhelau, băiatul lui, a cântat şi a dănţuit de parcă ar fi fost cea mai mare sărbătoare.

*

În vreme ce omenirea a petrecut două mii de ani închinându-se la mormântul Pruncului din Betleem, pentru două mii de ani mormântul lui Irod a fost uitat. Abia în 2007 o echipă de arheologi a găsit ceva ce, corespunzând locaţiei din *Antichităţile iudaice*, ar fi sarcofagul lui, dar unii istorici contestă această identificare. Există două variante, una mai tristă decât cealaltă pentru regele, care, cu atâta grijă, şi-a pregătit un magnific loc de veci (sub o colină artificială de 64 de metri în diametru, la fortăreaţa Herodion): fie mormântul este în continuare pierdut, fie descoperirea din 2007 e corectă, dar asta înseamnă

16 R. T. France, *The Gospel of Matthew*, Ed. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan, 2007.

că familia i-a oferit un sarcofag mult prea modest pentru un rege și, totodată, că evreii anti-irodieni, din deceniul al șaptelea al erei noastre, i-au devastat locul de veci și nu l-au lăsat nici după moarte în pace, căci trupul lui lipsește. Istoricul Seth Schwartz, specialist în civilizația clasică iudaică, spune despre el că: „Irod este probabil singurul personaj din istoria antică evreiască urât, în egală măsură, de evreii și creștinii din posteritate, rabinii, evangheliștii și Părinții Bisericii amintindu-și-l, cu toții, ca pe un tiran însetat de sânge”[17].

Astăzi, privind apusul de soare peste vechiul Ierusalim, e greu de închipuit cum se vedea acesta prin ochii lui Irod, în urmă cu două milenii. Obiect al dorinței mistuitoare, posesiune care nu i s-a dăruit niciodată deplin, un oraș pe care regele trebuie să-l fi iubit cu patimă, din moment ce a cheltuit averi peste averi ca să-l împodobească, dar care, la rândul lui, nu l-a iubit niciodată, rămânând permanent de o încăpățânare surdă, nimicitoare, rece ca gheața, cu tot climatul său torid – mărturie că nici măcar iubirea zidurilor nu poate fi cumpărată. Dar orașul nu i s-a refuzat numai tiranului edomit, ci tuturor acelora care, de atunci încoace, au avut naivitatea să creadă că-l pot stăpâni cu adevărat. Că-l pot îmblânzi. Căci cine a avut vreodată, cu adevărat, Ierusalimul?

„Născut iaste Cela ce simte apusul”[18], spunea marele nostru sfânt oriental, contemplând ziua Nașterii Domnului și referindu-se, desigur, la cel mai frumos apus pe care l-a văzut, în întreaga lui viață, cerul: apusul Celui ce este mai dinainte de apus, Al Celui ce singur a văzut apusul pe când soarele nu exista, ci lumina se purta liberă în văzduh, încă neîncăpută. Neîmblânzită. Născut este și simte deja apusul – apusul Său sângeros, apusul de foc al Templului, apusul înnegurat al zeilor, apusul tuturor oamenilor. Și ultimul apus de soare, când Se va întoarce, în sfârșit, la bătrâna Sa cetate de scaun, să judece lumea.

Până atunci, scăldându-se în lumina piezișă a după-amiezii, întins ca un pui de leu la soare, Ierusalimul șade impasibil în același loc, în ciuda veacurilor care îl împresoară. Nu vede nimic pentru care ar merita să se ridice. Cetatea Marelui Împărat a împrumutat ceva din trăsăturile Stăpânului ei – obiceiul acela de a rămâne de neclintit, indiferent de vicisitudini. Și, deși nu există oraș pe care lumea să-l fi lovit mai greu, nici oraș mai rupt de lume nu există.

17 Seth Schwartz, *The Ancient Jews from Alexander to Muhammad*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 2014

18 Sf. Ier. Antim Ivireanul, *Didahii (Cuvânt de învățătură în 25 a lunii dechemvrie. La Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos)*, Ed. Litera, Chișinău, 1998

Traducere din limba greacă katharevousa și note de Ierom. dr. **Hariton Popescu**, Mănăstirea „Sfântul Calinic de la Cernica", Râmnicu Vâlcea

Cuvânt panegiric la Întâiul Martir al lui Hristos, Ștefan*

Compus de Ștefan, fiul Preaseninului și de Hristos iubitorului Domnitor a toată Ungrovlahia, Domnul Domn, Ioan Constantin Basaraba și cu smerenie dedicat de el însuși acelui nebiruit atlet și general al martirilor.

S-a tipărit în București [în] 1701, de către Antim ieromonahul din Iviria.

[f.1]

Corifee al martirilor, neînvinse ȘTEFANE!

Am îndrăznit să compun un mic elogiu pentru virtutea ta cea mare, întâiule atlet și generale al martirilor. Compunerea nu este atât de tehnică și, de aceea, are nevoie de patronajul tău, ca să nu ajungă bătaie de joc a pângăritei clevetiri[1] a lumii. Așa cum ai învins cu înțelepciunea și cu Duhul cutezătoarea sinagogă a Cirinenilor[2] și a altor iubitori

*Traducerea de față reprezintă varianta completată și revizuită din limba greacă katharevousa a panegiricului: Sfântul Ștefan Brâncoveanu, *Λόγος πανηγυρικὸς εἰς τὸν Προτομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Στέφανον*, para Anthimō Hieromonakhō tō ex Ibērias (Antim Ivireanul), en Boukourestiō(București), 1701, ediția I și a II-a, (ἐν Βουκουρεστίῳ: Ἐτυπώθη παρὰ Ἀνθίμῳ Ἱερομονάχῳ τῳ ἐξ Ἰβηρίας, 1701 și 1702), publicată în varianta digitală, la pp. 208–222 (vezi: https://rei.gov.ro/teze-doctorat), în teza noastră de doctorat, susținută în anul 2021, cu titlul: [Ierom. Dr. Hariton] Andrei Ion Popescu, *Panegiricele grecești ale Sfinților Ștefan și Radu Brâncoveanu. Text, traducere și comentariu teologic*, Sibiu, 2021. Originalul acestei traduceri a fost consultat în varianta digitală pe platforma Bibliotecii Academiei Române, regăsindu-se stocat și pe platforma online Dacoromanica (vezi: http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R?RN=847209032).
Nu am scăpat din vedere nici prima traducere a acestui panegiric realizată de academicianul Constantin Erbiceanu și publicată parțial (doar introducerea) în 1891: Constantin Erbiceanu, „Cuvent panegiric la Ștefan întâiul martir al lui Hristos", în: *Revista Biserica Ortodoxă Română* (B.O.R.), XV (1891), pp. 305–306, pe care am consultat-o și pentru traducerea de față. De asemenea, tot de sfârșit de secol XIX, avem o traducere integrală publicată de același autor amintit mai sus: Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă: textul grecesc și traducerea românească*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888, pp. 174-181. Însă, din rațiuni lingvistice, am retradus integral textul original grecesc, întrucât, anul acesta – 2026, se împlinesc 135 de ani de la prima traducere în românește, astfel că avem de-a face cu o evoluție clară a limbii române, de peste un secol, fapt pentru care am considerat a fi foarte necesară pentru cititorii contemporani o actualizare a limbajului de secol XIX, folosit în traducerea erbiceană (n. trad.).

1 În traducerea sa publicată în 1891, Constantin Erbiceanu folosește termenul „ocară"[«λοιδορία, ἡ»]. Vezi C. Erbiceanu, „Cuvent panegiric la Ștefan întâiul martir al lui Hristos", pp. 305–306 (n. trad.).

2 Cirinenii erau locuitori ai orașului „Κυρήνη, Κυρηνης, ἡ", Cyrene, un oraș mare și foarte înfloritor din Libia Cyrenaica sau Pentapolitana, la aproximativ 11 mile romane de mare. Printre locuitorii săi s-au numărat un mare număr de evrei, pe care Ptolemeu I i-a adus acolo și a investit în drepturile cetățenilor. Cf. Thayer's

de certuri, în acelaşi fel, şi mult mai uşor, poţi să astupi gura acelora care ar dori să[-mi] dispreţuiască cuvântul pe care ţi-l [f. 2] dedic. Dacă nu este frumos pentru tehnica lui, sper că îţi va părea bineplăcut pentru conţinutul[3] lui, adică pentru excepţionala virtute pe care ai făcut-o vizibilă în lume. O, de-ar fi să capăt vreodată experienţă în arta retoricii ca să istorisesc, în cele din urmă, aşa cum îmi doresc, într-un mod cât mai potrivit, minunatele tale isprăvi! Aşa cum vei mijloci la Făcătorul de pace Dumnezeu, preaeroice atlet al Bisericii, pentru liniştea şi netulburarea Preaseninului meu Domnitor şi preadulce tată, care cu atâta voioşie este prezent la prăznuirea ta solemnă, prăznuieşte slavele tale, sărbătoreşte luptele tale, tot aşa roagă [f. 3] (îţi cer plecându-mi genunchii şi din adâncul inimii), roagă, preanobile Ştefan, pe Însăşi Înţelepciunea Tatălui, pe Fiul şi Cuvântul lui Dumnezeu, şi pentru progresul meu în ştiinţă şi în învăţătură, pentru ca sârguinţa mea să fie îndreptată spre cinstea şi slava Mântuitorului Hristos, al Cărui soldat credincios şi invincibil te-ai arătat cu fapta!

Nevrednicul de numele tău şi cel mai mic rugător al tău,
Ştefan Brâncoveanu.

[Stih]: „Primeşte acest cuvânt, a cărui coroană şi frumuseţe eşti. Salvează-i, dar, pe părinţii [mei], patria şi pe mine, Părinte." Această gravură cu martiriul Sfântului Apostol, întâiul Mucenic şi Arhidiacon Ştefan lipseşte din prima ediţie din 1701, fiind prezentă doar în reeditarea acesteia din 1702 dimpreună cu textul tradus aici (n. trad.).

Greek Lexicon în Byzantine NT, *BibleWorks*, s.l., s.a (n. trad.).

3 Subiectului tratat (n. trad.).

[f. 4]

Cuvânt

Preafericite erau acele veacuri în care, atunci când erau predicate martirologiile sfinților, îi puneau în mișcare pe ascultători[4] spre imitarea martirilor. De câte ori preastrălucita prăznuire[5] a primului martir a rodit noi atleți ai credinței ortodoxe? De câte ori pietrele muiate în sânge ale primului atlet au născut diademe de martiri? Marele luptător era elogiat de elocința bisericească drept slava sfinților luptători, podoaba veneraților diaconi, și atunci, [f. 5] auzind aceste elogii, adevărații soldați ai lui Hristos au citit cu atenție[6] actele sale martirice. Și unul căuta dulceață [duhovnicească] în durerile lui [provenind] de la pietrele [pline] de sânge: „au supt miere din stâncă"[7], [iar] altul se sârguia să scoată untdelemn pentru a avea putere în luptă: „și untdelemn din stâncă tare"[8]. Toți îi doreau ca temelii ale statorniciei, ca să nu cadă când erau războiți de neomenia cea tiranică: „Și a pus pe stâncă picioarele mele"[9]. Dar, pentru că acum dreapta credință[10] nu este atât de supărată [de prigoană] și martirii nu mai înfloresc într-un număr atât de mare, care este folosul laudelor? Care e câștigul laudelor prăznuirii?

Preaviteazul atlet și [f. 6] primul martir al lui Hristos Ștefan putea, cu puterea și harul [său], să-i mângâie pe cei strâmtorați: „și-l lapidau pe Ștefan"[11], să-i povățuiască pe sfinții dascăli: „și nu puteau să reziste înțelepciunii și Duhului cu care le grăia"[12], să pună în mișcare pe cei furioși

4 Substantivul «ἀκροατής -οῦ, ὁ» de declinarea I masculină se traduce prin „ascultător", de unde și „învățăcel", „discipol" sau „ucenic". Cf. Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. „ἀκροατής", Brill, s.l., 2015. Astfel, se poate afirma că Sfântul Ștefan Brâncoveanu subliniază că au existat momente în istoria creștinismului în care cei care audiau elogiile aduse în cinstea sfinților și a isprăvilor lor duhovnicești, deveneau totodată și ucenici–imitatori ai sfinților, din simpli „spectatori" (n. trad.).

5 G.W.H. Lampe (ed.), *A Patristic Greek Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1961, p. 1002. (n. trad.)

6 Pe lângă această traducere a verbului «μελετάω, contr.», pot fi extrase alte două posibilități de traducere: „a studia" și „a revizui"(această variantă de traducere apare și în opera Sfântului Ioan Gură de Aur - John Crysostomus father of the Church, IVCE,Ἰωάννης ὁ χρυσόστομος: ed. B. de Montfaucon, Paris 1834–392; F. Field, Cambridge 1983 (hom. in Matthaeum); Oxford 1845–62 (1–7, interpr. epistt. Paulinarum); PG 47–64 (= Montfaucon).) Cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. "μελετάω", Brill, s.l., 2015 (n. trad.)

7 Cf. *Deuteronom* XXXII, 13 (n. trad.).

8 Există în a doua ediție din 1702 o notă marginală : „αὐτόθι"[ibid.], aceasta lipsind în prima ediție din 1701, și face trimitere la același text de mai sus, din *Deuteronom* XXXII, 13 (n. trad.).

9 *Psalmi* XXXIX, [2-3].

10 Ortodoxia sau buna-cinstire (n. trad.).

11 Această frântură de text biblic este o preluare și adaptare din Faptele Apostolilor VII, 58 : « καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν· καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου.» (*Faptele Apostolilor* VII, 58 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și textul latin din Itala: „et expulerunt eu extra ciuitate et lapidabunt eum et illi testes posuerunt uestimenta sua ante pedes iuuenis cuius nomen vocatur saulus" cf. Itala, Vetus Latina Database: Cod. 55, Buchanan, 1907, p. 114; trad. rom. :"Și scoțându-l afară din cetate, îl ucideau cu pietre și martorii și-au pus hainele sale lângă picioarele unui tânăr ce se chema Savlu" în *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914, p. 1480 (n. trad.).

12 Vezi *Faptele Apostolilor* VI, 10: «Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει.» (*Faptele Apostolilor* VI, 10 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și textul latin: „nec poterant resistere sapientiae et spiritui sancto, qui loquebatur." Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, Belsheim, 1879, p. 12; trad. rom. în *Biblia adică*

și ranchiunoși spre iubire: „Doamne nu le socoti lor păcatul acesta”[13], pe slujitorii lui Dumnezeu spre buna-cinstire: „(...) încă și mulțime de preoți se supuneau credinței”[14], [iar] pe fiecare om la răbdare [și] credință: „Iar Ștefan, plin de credință și de putere, făcea minuni și semne în popor.”[15] De aceea, [toți] câți sunteți iubitori de martiri fiți atenți la istoria neînvinsului purtător de cunună, și chiar încep [elogiul]. [f. 7]

Desigur [că] toți martirii au arătat o mare virtute în lume, dar începătorul foarte curajos al armatei martirice s-a arătat plin de atâta har și de putere, încât poate și virtutea, cum și-o imaginau vechii mitologi, dacă s-ar fi coborât din cer ca să se întrupeze, n-ar fi găsit un receptacol mai potrivit decât inima cea tare și eroică a lui Ștefan. Se pare că și vrăjmașii lui au prevăzut marea putere pe care o avea tânărul iubitor de Hristos, mai ales pentru că au văzut minunile sale: „făcea semne și minuni mari în popor”. De aceea, s-au adunat mai mulți împotriva lui, ca să-l învingă poate mai ușor. „Așadar s-au ridicat unii din [f. 8] sinagoga cea numită a Libertinilor și a Cirenenilor, și a Alexandrinilor, și a celor din Cilicia și din Asia, discutând cu Ștefan”[16]. Mare tulburare împotriva unuia singur! Multă mulțime s-a

Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi, p. 1478: „Și nu puteau să stea împrotiva înțelepciunei și duhului cu care grăia.” (*Faptele Apostolilor* VI, 10), (n. trad.).

13 Deși în prima ediție a panegiricului din 1701 s-a strecurat o greșeală în ceea ce privește indicația biblică – cap. 6 (Πράξ. στ΄), totuși în a doua ediție din 1702 această greșeală a fost corectată printr-o notă laterală: „αὐτοθι, κεφ. ζ΄”=„Ibid. cap. 7”. Mai exact versetul biblic este următorul: „ Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξεν φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη. (*Faptele Apostolilor* VII, 60 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; în limba latină: „Positisque genibus clamauit uoce magna dicens: Domine ne statuas illis hoc peccatum! Et hoc dicto dormiuit.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 51, p. 16; trad. rom. în *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

14 În a doua ediție din 1702 mai bogată din punct de vedere editorial, avem o notă marginală care indică același capitol cu cel menționat mai sus: „κεφ. στ΄.αὐτόθι” [cap. 6 , *ibid.*(adică *Faptele Apostolilor*)]. Vezi Sfântul Ștefan Brâncoveanu, *Λόγος πανηγυρικὸς εἰς τὸν Προτομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Στέφανον*, București, 1702, p. 12. Locul biblic exact se regăsește aici: „Καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ηὔξανεν καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν᾽Ιερουσαλὴμ σφόδρα, ***πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει***.” (*Faptele Apostolilor* VI, 7 BGT). Cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M, Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece - LXX Septuaginta (LXT). 28th Revised Edition/LXT (Old Greek Jewish Scriptures)*, Deutsche Bibelgesellschaft and the Württembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart, 1935; 2012; trad. lat.: „Verbum autem dei crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum, in hierusalem uehementer; multa etiam turba, sacerdotum obaudiebat fidei.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 51*, p. 12; trad. rom. „Și cuvântul lui Dumnezeu creștea, și se înmulția numărul ucenicilor în Ierusalim foarte, și multă mulțime de preoți se supunea la credință” (*Faptele Apostolilor* VI, 7). Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1478 (n. trad.).

15 De data aceasta lipsește referința biblică și dintr-o ediție, și din cealaltă. Cu toate acestea, se observă limpede că Sfântul Ștefan Brâncoveanu preia aproape în integralitate textul biblic din Faptele Apostolilor VI, 8 : „Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ.” (*Faptele Apostolilor* VI, 8 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*, omițând adjectivul „mari” [μεγάλα] atașat substantivului „semne” [σημεῖα] așa cum apare acesta în originalul grecesc; trad. lat.: „Stephanus autem plenus gratia et uirtute faciebat signa et prodigia magna in populo in nomine domini Ihesu Christi”. Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 51*, p. 12 (n. trad.).

16 Dacă, în prima ediție din 1701, există o numerotare a paginilor astfel încât acest text biblic folosit aici se găsește la paginile ζ΄ și η΄ (7 și 8), în a doua ediție (1702), se remarcă o notă laterală în partea dreaptă, unde se consemnează trimiterea biblică „κεφ. στ΄”, care de fapt face referire la textul din *Faptele Apostolilor* VI, 9: „Ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ”. (*Faptele Apostolilor* VI, 9 BYZ) Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „Exsurrexerunt autem quidam de synagoga eorum, qui dicuntur libertini et de cyrenium et de alexandrinorum et eorum qui a cilicia (sic) et ab asia erant conquirentes cum

Toți martirii au arătat o mare virtute în lume, dar începătorul foarte curajos al armatei martirice s-a arătat plin de atâta har și de putere, încât poate și virtutea, cum și-o imaginau vechii mitologi, dacă s-ar fi coborât din cer ca să se întrupeze, n-ar fi găsit un receptacol mai potrivit decât inima cea tare și eroică a lui Ștefan.

pornit împotriva unui singur campion. Bărbați din cinci orașe au alergat împotriva unui singur tânăr. Un întreg Pentapole[17] s-a sculat împotriva unuia singur, a lui Ștefan. O, câtă gloată a adunat răutatea! O, cât norod a reunit invidia: libertini, cirineni, alexandrini și pe cei din Cilicia și Asia! Au socotit atotviclenii că, până și prin această privelişte, îl vor înfricoșa pe neînvinsul campion. Și, cu toate acestea, Ștefan nu încetează să teologhisească, soluționează problemele, clarifică nedumeririle și învinge sinedriul: „și [f. 9] nu puteau să reziste înțelepciunii și duhului cu care [le] vorbea."[18] Sfântul îi ocăra cu îndrăzneală ca să tulbure aroganța lor cea neputincioasă: „voi vă împotriviți Duhului Sfânt"[19]. Uimitoare înțelepciune a preasfântului levit! Cum i-ai prins pe îndrăznețiii libertini, pe iubitorii de ceartă cirineni, pe molaticii și iubitorii de plăcere alexandrini, minciunile Ciliciei și trufia rușinoasă a Asiei? Cum de nu te-ai înfricoșat de nebunia arhiereilor [și] nu te-ai temut de aroganța preoților? Cum de nu te-au intimidat cuvintele bătrânilor? Cum de nu te-a tulburat amenințarea cărturarilor? Cum de nu au retezat minciunile calomniatorilor marea ta înflăcărare? Mare putere [f. 10] are adevărul, mai ales când este hrănit cu fapte bune. O, câți au gura dulce ca mierea și inima amestecată cu otravă, bărbați cu gură de aur și cu inima de fier! Câți arată orele și-i povățuiesc pe alții ca arătătoarele ceasornicelor care se învârt, rămânând ei înșiși întotdeauna neștiutori și lipsiți de învățătură!

Cuvântul primului martir nu era unul gol, întrucât îi urmau minunile: dăruia șchiopilor mersul, redădea paralizaților sănătatea, dăruia vigoare celor ținuți de tot felul de neputințe. „Făcea semne și minuni".

Cuvântul său era un glas văzut și glasul său [era] ca acela pe care l-a văzut în dumnezeiasca Apocalipsă, Ioan, scriitorul celor tainice: „ M-am întors [f. 11] să văd glasul care grăia cu mine și, întorcându-mă, am văzut șap-

stephano." Cf. Itala, Vetus Latina Database: Cod. 51 (n. trad.).

17 Confederație formată din cinci orașe. Cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. "Πεντάπολις", Brill, s.l., 2015 (n. trad.).

18 Acest text este o preluare a celui din *Faptele Apostolilor* VI, 10: „Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει." (*Faptele Apostolilor* VI, 10 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „nec poterant resistere sapientiae et spiritui sancto, qui loquebatur."(*Faptele Apostolilor* VI, 10) cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod.* 51, p. 12 (n. trad.).

19 Secvența biblică folosită aici se regăsește în capitolul 7 din F*aptele Apostolilor*: „ηροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν, ***ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε*** ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς." (*Faptele Apostolilor* VII, 51 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „Dura cervicae, et incircumscisi corde et auribus, vos semper spiritu sancto restitis, sicut et patres vestri et vos." cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod*. 50, Belsheim, 1893, p. 21; trad. rom.: „Voi cei tari în cerbice și netăiați împrejur la inimă și la urechi pururea împrotiva Duhului Sfânt stați; precum părinții voștri, așa și voi. (*Faptele Apostolilor* VII, 51) cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

te sfeșnice de aur”[20]. Acestea erau figuri foarte strălucitoare ale glasului ceresc. Însă, pe cât e de iubitor de adevăr Ștefan și mărturisește cu îndrăzneală că vede cerurile deschise și pe Iisus stând de-a dreapta lui Dumnezeu[21], pe atât se învârtoșau vrăjmașii săi, li se aprindeau inimile și scrâșneau din dinți la el.

Când văzătorul de Dumnezeu Moise a coborât de pe muntele Sinai după convorbirea de patruzeci de zile cu [Dumnezeu] și a adus evreilor Tablele Legii, era într-atât de slăvit, încât, dat fiind faptul că sufletul său nu cuprindea înăuntrul său lumina cea nemăsurată, strălucirea se revărsa în afară pe fața lui. [f. 12] Dar orbirea evreilor a ascuns sub un văl fruntea strălucitoare a lui Moise.[22] Acest lucru se întâmplă și astăzi cu întâiul martir: explică legea, tâlcuiește profeții, propovăduiește pe Iisus Nazarineanul și fața sa strălucește de frumusețe. „Au văzut fața lui ca o față de înger”[23]. Cu cât nu pot să suporte necinstitorii de Dumnezeu razele [frumuseții sale], [cu atât] aleargă la pietre, pentru că „nu puteau să-[i] stea împotrivă”[24] cu lipsa [lor] de învățătură care nu se lăsa convinsă. „Nu puteau să-[i] stea împotrivă” [și], de aceea, scrâșneau din dinți. Și [pentru că] acest lucru nu ajunge, se grăbesc preasălbaticii să-l lapideze, să-l omoare: „Și au năvălit toți într-un suflet asupra lui. Și scoțându-l afară din cetate, [f. 13] îl lapidau”[25]. Afară din cetate! O, mare slavă a lui Ștefan! Unde L-au răstignit pe Împăratul, acolo aruncă cu pietre în soldatul [Său]. „Hristos a pătimit în afara porții”[26]. În chip asemănător și Ștefan a fost lapidat în afara orașului: „Și scoțându-l afară din cetate, îl lapidau”. Haideți, iubitorilor de martiri, sculați-vă, de ce să dormim? Să urmăm și noi în luptă pe atletul. Să-l

20 În prima ediție din anul 1701, avem, în cadrul textului, următoarea indicație biblică : «κεφ. ά», fiind vorba de „capitolul 1” din cartea Apocalipsei, fără precizarea cărții și a versetului. Textul complet se regăsește aici: „2 Καὶ ἐκεῖ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἥτις ἐλάλει μετ᾽ ἐμοῦ. Καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς” (*Apocalipsa* I, 12 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (*Apocalipsa* I, 12); trad. lat.: „Et conuersus sum ut uiderem uocem loquebatur mecum: et conuersus uidi septem candelabra aurea”. Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 51*, p. 64; trad. rom.: „Și m-am întors să văd glasul care vorbea cu mine. Și întorcându-mă, am văzut șapte sfeșnice de aur”(*Apocalipsa* I, 12) cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1628 (n. trad.).

21 Cf. *Faptele Apostolilor* VII, 56 (n. trad.)

22 În prima ediție din 1701 există o notă intratextuală «Ἐξόδου κεφ. λδ'» , făcându-se trimitere mai exact la episodul strălucirii feței lui Moise din cartea *Ieșirii* XXXIV, 29-35: „ [29] ὡς δὲ κατέβαινεν Μωυσῆς ἐκ τοῦ ὄρους καὶ αἱ δύο πλάκες ἐπὶ τῶν χειρῶν Μωυσῆ καταβαίνοντος δὲ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὄρους Μωυσῆς ***οὐκ ᾔδει ὅτι δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν αὐτῷ*** [30] καὶ εἶδεν Ααρων καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι Ισραηλ τὸν Μωυσῆν καὶ ἦν δεδοξασμένη ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἐφοβήθησαν ἐγγίσαι αὐτοῦ (…)[35] ***καὶ εἶδον οἱ υἱοὶ Ισραηλ τὸ πρόσωπον Μωυσῆ ὅτι δεδόξασται καὶ περιέθηκεν Μωυσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ ἕως ἂν εἰσέλθῃ συλλαλεῖν αὐτῷ*** (*Ieșire* XXXIV, 29-35 BGT) cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M, Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece—LXX Septuaginta (LXT)*; trad. rom.: „Iar când s-a pogorît Moisi din muntele Sinai având în mâini cele două table ale legii, ***nu știa că fața sa strălucea de când a grăit Dumnezeu lui***. Deci Aaron și toți fiii lui Israil ***văzând pre Moisi și chipul feții sale fiind slăvit, se temeau a se apropia de el***. (…) ***Și vedeau fiii lui Israil fața lui Moisi, că era slăvită, și-și acoperea Moisi fața sa până când intra să grăiască cu dânsul***.”(*Ieșire* XXXIV, 29-35) cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 117 (n. trad.).

23 În cea de-a doua ediție a panegiricului de față din 1702, acest pasaj este citat fără a i se indica referința, fapt pentru care îl aducem aici în prim plan: „[15] Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, ***εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου***.” (*Faptele Apostolilor* VI, 15 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Și căutând spre el toți cei ce ședeau în sobor, ***au văzut fața lui ca o față de înger***.” (*Faptele Apostolilor* VI, 15) Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p.1478 (n. trad.).

24 Textul se citează în a doua ediție (1702), preluat fiind din *Faptele Apostolilor* VI, 10: „[10] Καὶ ***οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι*** τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει”. (*Faptele Apostolilor* VI, 10 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Și ***nu puteau să stea împotriva*** înțelepciunei și duhului cu care grăia.” Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1478 (n. trad.).

25 Traducerea acestui pasaj biblic a urmat ediția biblică de la 1914: *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, iar textul grecesc complet este următorul: „[57] Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, ***καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ᾽ αὐτόν***. [58] ***καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν*** καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου.” (*Faptele Apostolilor* VII, 57-58 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.).

26 Deși, în prima ediție din 1701, nu avem nicio indicație biblică pentru aceste cuvinte scripturistice, totuși, într-o notă laterală din cea de-a două ediție, avem următoarea precizare: «Παῦλ. πρὸς ἑβρ. κεφ. ιγ'». Prin urmare, locul scripturistic al acestora este : „ Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ***ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν***.” (*Evrei* XIII, 12 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Pentru aceea și Iisus, ca să sfințească pre norod cu sângele său, ***afară de poartă au pătimit***.”(*Evrei* XIII, 12) cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1605 (n. trad.).

însoțim în luptă pe arbitru. Să-l însoțim în arenă pe noul soldat. Să-l urmăm afară din oraș pe Ștefan. Îl vedeți acolo? Tânăr în ceea ce privește anii, fraged la vârstă, cu câtă măreție sufletească îndură, cu câtă îndurare rabdă, cu câtă răbdare suportă [f. 14] și, suportând, disprețuiește marea pornire și mânia iudeilor care se războiau [cu el]! Priviți-l cum stă puternic cu sufletul, viguros cu voința, viteaz cu gândul, tare cu inima. [Priviți-l] cum fără teamă îi surpă pe cei netăiați împrejur cu inima, [adunați] împotriva lui. Aceia îl târăsc ca pe un călcător de Lege, ca pe un idolatru[27], ca pe vinovat de moarte, dar Ștefan râde. Alții îl insultă ca pe un blasfemiator, îl blasfemiază ca pe un călcător de Lege, dar Ștefan râde. Unii îl târăsc, alți îl apasă, toți strigă cu un singur glas: „Ștefan să fie lapidat!", dar Ștefan râde. „Aceia strigând cu mare glas, își astupă urechile lor" și ca niște lupi sălbatici „se năpustesc într-un suflet asupra lui", iar Ștefan având [f. 15] ochii și mâinile sale ridicate spre cer, strigă din adâncul inimii: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta!"[28]. Iudeii, însetați, vor să-și stingă setea cu sânge, și Ștefan – admirați generozitatea! –, însetând de mântuirea lor, le dădea să bea sângele său.

Iudeii se luptă ca să-i aducă moartea, iar Ștefan se roagă ca ei să primească iertare. Iudeii aleargă la pietre, iar Ștefan se întoarce spre rugăciuni. Iudeii își astupă urechile lor, iar Ștefan își deschide gura chemând [pe Dumnezeu]. Iudeii nu încetează să arunce cu pietre, iar Ștefan nu trece cumva sub tăcere, din pricina unei asemenea pedepse, vorbirea despre Dumnezeu, ci, cu o [f. 16] voință neînduplecată și cu o inimă neînfricată, propovăduiește. O, statornicie! O, bărbăție! O, noblețe a lui Ștefan! Fiind lapidat, propovăduiește pe Hristos, primind pietrele ca pe niște flori. Într-adevăr, mare răbdare a arătat aici noul campion, ca să nu se mânie [și] să nu-și iasă din fire. Toți câți trăim în lume, după cum dovedește experiența, avem nenorocirea noastră. Pentru toți viața e de nesuferit[29] și, cu toate acestea, unii ard ca sulful și scot un miros urât din cauza mâniei și neascultării față de voința Atotțiitorului. Alții, prăbușindu-se, ard ca dafinul, murmurând până și în flacăra nenorocirii și a necazului care-i pune la încercare, [f. 17] iar alții, fără murmur, fără tulburare, scot, ca plantele mirositoare și aromate, o mireasmă foarte plăcută. În același mod s-a ară-

27 Această parte a textului – „ὡς ἀσεβῆ" – lipsește din prima ediție(1701), fiind prezentă doar în ediția ulterioară din 1702 (n. trad.).

28 Aceste cuvinte scripturistice se regăsesc aici: „ 60 Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξεν φωνῇ μεγάλῃ, ***Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.*** Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη. "(*Faptele Apostolilor* VII, 60-VIII, 1 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „ponens autem genua clamavit voce magna ***Domine, ne statuas illis peccatum hoc***. Et hoc cum dixisset, dormivit." Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 50*, p. 21; trad. rom.: „Și îngenunchind, a strigat cu glas mare: ***Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta***. Și aceasta zicând, a adormit." Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

29 Pentru această scurtă secvență în a doua ediție a panegiricului din 1702 se găsește o notă marginală „παροιμ."(n. trad.).

O, statornicie! O, bărbăție! O, noblețe a lui Ștefan! Fiind lapidat, propovăduiește pe Hristos, primind pietrele ca pe niște flori. Într-adevăr, mare răbdare a arătat aici noul campion, ca să nu se mânie [și] să nu-și iasă din fire.

tat și Ștefan între cei ce au fost martiri pentru Hristos: blând, nobil, pașnic. Ocărât fiind, nu răspundea la ocară[30], batjocorit fiind, răbda. Insulta o socotea ca pe o cinste, pietrele, ca pe niște stele. Sângele care curgea din sfântul său trup îl privea ca pe un ocean, pentru ca să se ducă, traversându-l, la Stăpânul și Domnul. Și, căutând să fie acolo unde este Hristos (acest lucru îl cântă foarte plin de har și Biserica), s-a mutat prin sânge acolo unde e Hristos.[31] Sau, iarăși, am putea să zicem că socotea mulțimea [f. 18] pietrelor ca pe un munte spre care, urcând, dorea să ajungă mai ușor în cerurile pe care le vedea deschise, așa cum a spus mai înainte cu gură profetică Iezechiel: „În muntele cel sfânt al lui Dumnezeu te-ai născut, în mijlocul unor pietre care ard te-ai născut”[32]. Și bine a zis „al unor pietre arzătoare”, pentru că erau pietre arse de mânia [și] de furia iudeilor, „care fremătau în inimile lor și scrâșneau din dinți împotriva lui”[33].

Așadar preanobilul luptător al lui Hristos răbda pornirea [și] sălbăticia evreilor. Ba mai mult, îi și iubea ca un imitator foarte sârguincios al lui Hristos, Care spune: „Iubiți pe vrăjmașii voștri”[34]. Această faptă este o carte foarte folositoare, [f. 19] în care fiecare creștin trebuie să-și citească datoria sa. Cel mai înflăcărat era lapidat de către iudei și nu numai că nu se gândea la ocara lor, ba chiar cerea iertare de la Cel foarte milostiv pen-

30 Cf. 1 *Petru* II, 23 (n. trad.).

31 Nota intratextuală din prima ediție – 1701 menționează: «Εἰς τὸν κανόνα ὠδὴ, ά. τροπάρι. γ΄»; trad. rom.: «În canonul [sfântului mucenic] cântarea I, troparul al III-lea» (n. trad.).

32 În prima ediție se găsește la acest text biblic o indicație sumară în cadrul textului - „κεφ. κή.”[capitolul 28], iar în a doua ediție a panegiricului, referința biblică apare în lateral și este completată cu numărul versetului „κεφ. κή. έδ. Ιδ΄.”[cap. 28, vers. 14], ambele făcând trimitere la cartea profetului Iezechiel. În traducerea de față, am păstrat înțelesul din Biblia românească de la 1914, cu toate că nu am scăpat din vedere nici textul latin al codicelui Weing (Itala): „ ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἐκτίσθης σύ 14 μετὰ τοῦ χερουβ ἔθηκά σε ***ἐν ὄρει ἁγίῳ θεοῦ ἐγενήθης ἐν μέσῳ λίθων πυρίνων***[15] ***ἐγενήθης***” (*Iezechiel* XXVIII, 13-15 BGT) cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M, Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece – LXX Septuaginta (LXT)*; trad. lat.: „ex qua die creatus es tu, cum cherubi ***posui te in monte sacto dei; factus es în medio lapidum igneorum***.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. Weing.*, Ranke, 1868, p. 104; trad. rom.: „Din ziua în care te-ai zidit tu, cu Heruvim te-am dat, și ***te-am pus pre tine în muntele cel sfânt al lui Dumnezeu; fost-ai în mijlocul pietrilor înfocate***.”(*Iezechiel* XXVIII, 14) cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. Weing.*, p. 1002 (n. trad.).

33 În ediția din anul 1702 se citează acest text fără a se da vreo indicație biblică, fapt pentru care redăm aici textul biblic folosit de autor: „[54] Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, ***διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ᾽ αὐτόν***.” (*Faptele Apostolilor* VII, 54 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* și versiunea latină din Codicele 50 Belsheim(Itala): „Audintes autem ***hec fremebant cordibus suis et fremebant, dentibus suis super eum***.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 50*, p. 21; trad. rom.: „Și ei auzind acestea, ***crăpau în inimile lor și scârșniau cu dinții împrotiva lui***.” (*Faptele Apostolilor* VII, 54). Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

34 Textul curent, marcat cu ghilimelele de rigoare în a doua ediție(1702) face trimitere la două secvențe biblice ce se regăsesc în *Matei* V, 44 și *Luca* VI, 27. Îl redăm aici pe ultimul amintit: „[27] Ἀλλ᾽ ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, ***Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς*** ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς” (*Luca* VI, 27 BYZ).
Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; versiunea latină a codicelui a., Belsheim (Itala): „Sed vobis dico audientibus: ***Diligite inimicos vestros***, benefacite eis, qui oderunt vos.”(*Luca* VI, 27) Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. a*, Belsheim, 1894, p. 80; trad. rom.: „Ci vouă grăiesc, celor ce auziți: ***iubiți pre vrăjmașii*** voștri, bine faceți celor ce vă urăsc pre voi” (*Luca* VI, 27). Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1411 (n. trad.).

Când era războit de către rău-cinstitorii de Dumnezeu, primea războiul cu bucurie și neclintit, dar, când a vrut să se roage pentru vrăjmașii săi, a îngenuncheat și a însuflețit toate picăturile sale de sânge, ca să-l ajute ca niște voci bine-grăitoare către Dătătorul de viață Cel Preaînalt.

tru insultători. Nu a așteptat să ierte după ce se va stinge disprețul, ci ierta fiind disprețuit și la culmea ocărârii lui [spunea]: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta!". Dorea ca aceia care i-au pricinuit moartea să primească de la Mântuitorul și Dumnezeu viață veșnică. Când era războit de către rău-cinstitorii de Dumnezeu, primea războiul cu bucurie și neclintit, dar când a vrut să se roage pentru vrăjmașii săi, a îngenuncheat și a însuflețit toate picăturile sale [f. 20] de sânge, ca să-l ajute ca niște voci bine-grăitoare către Dătătorul de viață Cel Preaînalt. Și, după ce a îngenuncheat, a strigat cu glas mare: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta!". O, [ce] glas! Sau, mai degrabă, să zicem ecou al acelui strigăt care a ieșit acolo sus, pe Golgota, din gura dătătoare de viață a lui Emanuel răstignit: „Părinte, iartă-le lor!"[35] Ștefan a oferit nerecunoscătorilor o răsplătire foarte bogată: în locul clevetirilor, o rugăciune vrednică de laudă, în locul lapidării, un izvor de haruri, râuri de aur de mult preț. O, suflet foarte viteaz al întâiului martir! Acum, că te-ai trudit, că ți-ai sfârșit alergarea[36], du-te la slava pregătită pentru tine: „Doamne, Iisuse, primește duhul meu!"[37]

„Doamne, Iisuse, Tu, Dăruitorul vieții[38], primește [f. 21] duhul meu! Tu, Cel care ai însuflețit cu suflare pe om, desparte acum sufletul meu de trupul [meu]. Doamne, primește duhul meu. Tu, Cel ce stăpânești peste suflete, mută la Tine pe cel fără de trup, căci alergarea am isprăvit, credința am păzit[39]. Te rog, Doamne al meu, primește cât mai repede[40], ia acolo sus în sălașurile Tale cerești, în strălucirile Sfinților Tăi, sufletul meu cel ostenit. Lucrul meu l-am împlinit, am vestit numele Tău, am făcut cunoscută Dumnezeirea Ta, nu am ascuns slava Ta. M-am împotrivit, pe cât mi-a fost tăria, vrăjmașilor Tăi, pe stăpânul lumii l-am făcut rob, am răbdat insulte pentru Tine, am primit bătaie cu pietre. Am arătat muritorilor cum e batjocorită moartea. Am arătat muritorilor că rănile pentru Tine sunt iz-

35 Cf. *Luca* XXIII, 34 (n. trad.).

36 Pentru mai multe detalii legate de această conotație teologică, vezi G. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 1250 (n. trad.).

37 *Faptele Apostolilor* VII, 59 (n. trad.).

38 Am păstrat această traducere în rezonanță cu cea folosită de Sfântul Chiril al Alexandriei în Comentariul său la cartea *Isaia* 2.409C (vezi Cyrillus of Alexandria father of the Church, IV–VCE, Κύριλλος: ed. J. Aubert, Cyrilli Opera, Paris 1638 (6 vols.); P. E. Pusey, Oxford (in XII proph. min., I–II (1868); in Io. evang., I–III (1872); epistolae, 1875; de recta fide etc., 1877); in PG 68–77 (= Aubert). Cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. "1. Χορηγός", Brill, s.l., 2015 (n. trad.).

39 Cf. 2 *Timotei* IV, 7. (n. trad.)

40 Această construcție gramaticală cu relativul se regăsește și în PPSI 444.11[Papiri greci e latini, Pubblicazioni della Società Italiana..., Florence 1912] (III BCE)= „ὅσον τάχος"= foarte curând Cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. "τάχος,", Brill, s.l., 2015 (n. trad.).

voare de nemurire [f. 22], chinurile pentru Tine sunt plăceri. Mortificarea[41] [patimilor] pentru Tine este odihnă. Moartea pentru Tine este somn. Prin urmare, «Doamne, primește duhul meu». Fă-mă moștenitor al Împărăției Tale, pe care am câștigat-o cu atâtea pietre cu câte m-au doborât nerecunoscătorii vrăjmași ai Dumnezeirii Tale. Dăruiește-mi, acolo, sus, în cer, cununa dreptății, pe care au împletit-o aici pe pământ luptele mele. «Doamne, primește duhul meu».” Dar iată, văd cerurile deschise, da, cerurile deschise! Și n-a fost suficient să se deschidă o ușă? Pentru Ștefan nu. Pentru că, așa cum atleții învingători, când învingeau la jocurile olimpice și intrau în patria [lor], nu treceau prin poarta [f. 23] publică a orașului, ci prin [poarta] aceea, largă și măreață, pe care le-o deschideau locuitorii cetății, în același chip, și când Ștefan ieșea triumfător, nu de la jocurile olimpice, precum cei vechi, ci de la lupta cu armata diavolească, și urma să intre în orașul-mamă[42] al Împărăției Cerești; Împăratul creației a rânduit o nouă deschizătură de intrare în Ceruri. Și, pentru ca întâiul martir să nu intre pe poarta comună, pe care a văzut-o Ioan: „Și, iată, o ușă era deschisă în Cer”[43] (*Apocalipsa* cap. [4], 1), preaînțeleptul Meșter i-a confecționat o intrare mai largă, în vederea intrării în bucurie și veselie: „Văd cerurile deschise”. Și a fost mult mai cuviincios ca Ștefan, [f. 24] primul care i-a călăuzit la fericirea cea de Sus pe toți aceia care l-au urmat înspre martiriu, să treacă printr-o ușă nouă, pentru că prin cuvântul său urma să atragă și pe alți martiri. De aceea i s-a deschis Raiul. „Pe mulți martiri i-ai adus la Domnul, de aceea ți s-a deschis cerul”[44], cântă și Biserica astăzi. Câți s-au

41 Pentru același substantiv „νέκρωσις -εως, ἡ” și C. Erbiceanu folosește termenul „mortificare” (n. trad.).

42 Substantivul „μητρόπολις -εως, ἡ” poate desemna „orașul-mamă” sau metropolă”, dar folosit în contextul teologic prezent aici face trimitere la „patria-mamă” ca „patrie cerească” cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. “μητρόπολις”, Brill, s.l., 2015.
Sfântul Grigorie de Nazianz, într-unul din discursurile sale funebre (Cuvântarea 43), dedicat Sfântului Vasile cel Mare, pornind de la conotația orașului Ierusalim ca oraș-capitală, îi conferă un sens figurat, acela al „orașului de Sus”: „Οὐ μὴν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ ***τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ ὄντως μητροπολίτης***” [În orice caz sfântul lui Dumnezeu, ***adevăratul arhiepiscop al Ierusalimului celui de Sus***]. Vezi G. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 870 și F. Boulenger (ed.), „Grégoire de Nazianze. Discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée”, Picard, Paris, 1908, cap. 59. Vezi și A. Puech, „Discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée de către Grégoire de Nazianze, F. Boulenger”, în: *Revue des Études Grecques*, 21 (1908) 93/94, pp. 402–404 (n. trad.).

43 Acest fragment este preluat de aici: „Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδού, ***θύρα ἀνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ***, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη ἣν ἤκουσα ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ᾽ ἐμοῦ, λέγων, Ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. (*Apocalipsa* IV, 1 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „După acestea am văzut, și ***iată ușă deschisă în cer***; și glasul cel dintâi pe care l-am auzit ca de trâmbiță, ce vorbea cu mine, zicând: suie-te aici, și voi arăta ție cele ce trebuie să fie după acestea.” Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1631, iar în limba latină: „et vidi: ***et ecce ostium apertum in celo***. Et vox prima quam audivi tanquam tube luquentis mecum dicens. Ascende huc: et ostendam tibique oportet fieri post hec.” Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Missale Moz.*, Brill, s.l., 1850, 599B (n. trad.).

44 Deși în prima ediție avem indicația bibliografică a acestui text liturgic la sfârșitul propoziției imediat următoare, în cea de-a doua ediție, această notă este una laterală, în partea stângă „εἰς τοὺς αἴνους τῆς ἑορτῆς τροπ γ'.” [la laudele sărbătorii, stihira a III-a]. Textul acestei stihiri este următorul: „Πρῶτος ἐν Διακόνοις, πρῶτος καὶ ἐν Μάρτυσιν ἐδείχθεις, πανάγιε Στεφάνε· ὁδὸς γὰρ ἐγένου τοῖς Ἁγίοις, ***καὶ πολλοὺς τῷ Κυρίῳ προσήγαγες Μάρτυρας· διὸ οὐρανός σοι ἠνοίγη***, καὶ Θεός σοι ἐφάνη. Αὐτὸν ἱκέτευε, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.” Cf. Κουτλουμουσιανός, Βαρθολομαίος,ο Ἰμβριος, ***Μηναίον του Δεκεμβρίου***, περιέχον ἅπασαν την ανήκουσαν αυτώ Ακολουθίαν, εκ της ελληνικής τυπογραφείας

suit mai apoi și au intrat în Ierusalimul cel tainic, toți datorează intrarea aici lui Ștefan, de vreme ce [Ștefan] îi strigă pe martirii cuvântului meu, pe voi, Gheorghii biruitorii, Dimitrii izvorâtorii de mir, preavitejii Godvela, neînvinșii Haralambi, demnii de admirație Vladimiri. Veniți și voi, Tecle, [f. 25] Varvare, Ecaterine, și câte sunteți din ceata cea purtătoare de biruință a martirelor, care, cu vărsarea sângelui vostru, ați vopsit veșmântul de purpură al Bisericii! Veniți, zic, mai repede! Dați mărturie despre adevăr! Nu Ștefan v-a arătat drumul ca să intrați acolo, sus, în odihnele veșnice? Mi se pare, cu toate că tac, că de acolo din sălașurile cerești îi aud pe toți că mărturisesc cu un singur glas: „Noi pentru fericirea de care ne bucurăm, mărturisim recunoștință lui Ștefan". Toți îl cinstim pe acesta ca pe un învățător. Toți câți au alergat cursa martirică, toți, toți îl slăvesc pe acesta ca pe un începător al lor. Și însuși Pavel, care a fost răpit până la al treilea cer, a fost răpit prin mijlocirea întâiului martir și [f. 26], chiar dacă trăia încă pe acest pământ, se lăuda că era cetățean al Cerului: „căci cetățenia noastră este în ceruri"[45] (Către Filipeni, cap. 3). Mulțumirea să fie cu Ștefan, căruia i s-a deschis ușa. O, slavă a întâiului martir!

Povestesc naturaliștii că pământul nu mai primește în măruntaielor lui pe acel șarpe care a mușcat pe cineva în chip amarnic și mortal. Iar acest lucru s-a întâmplat în chip foarte drept cu acel șarpe veninos, cu ucigătorul de frate Cain. De aceea preanefericitul striga cu întristare: „Voi fi străin, și tremurând pe pământ, și oricine mă va afla mă va ucide"[46] (*Facerea* cap. 4). Văzând, deci, întâiul martir că iudeii călcători de lege, care erau odraslele unor vipere, l-au mușcat [f. 27] în chip veninos, fiindcă scrâșneau din dinți și-l lapidau, pentru a nu rămâne alungați de pe pământ cu pute-

του Φοίνικος, εν Βενετία, 1852, p. 222; trad. rom.: „Întâiu între diaconi, întâiu și între mucenici, te-ai arătat preasfinte Ștefane, că te-ai făcut cale sfinților, ***și pe mulți mucenici ai adus Domnului. Pentru aceasta Cerul ție s-a deschis***, și Dumnezeu ți s-a arătat. Pre acela roagă-l, să mântuiască sufletele noastre." Cf. *Mineiul lunei Decembrie*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, s.l., 1927, p. 480 (n. trad.).

45 Atât în prima ediție a panegiricului(1701), cât și în cea de-a doua(1702) nu avem o indicație completă în ceea ce privește referința biblică, în sensul că lipsește numărul versetului „Πρὸς Φιλιπ. Κεφ. γ'."[către Filipeni cap. 3]: „Ἡμῶν γὰρ ***τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει***, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, κύριον Ἰησοῦν χριστόν." (*Filipeni* III, 20 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „***Că petrecerea noastră în ceruri este***; de unde și pe Mântuitorul așteptăm, pe Domnul nostru Iisus Hristos;" (*Filipeni* III, 20). Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1568 (n. trad.).

46 În prima ediție din 1701, există în cadrul textului următoarea referință biblică „Γενέσε, κεφ. δ'."[*Geneză*, cap. 4], referință care este completată în ediția din 1702 cu numărul versetelor : „Γεν., κεφ. δ'. ιδ', ιγ'." [*Facerea* cap. IV, 13-14]. Pentru că textul biblic folosit în cadrul panegiricului nu reproduce în totalitate aceste două versete, le aducem în atenție aici: „[13] καὶ εἶπεν Καιν πρὸς τὸν κύριον μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με [14] εἰ ἐκβάλλεις με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυβήσομαι ***καὶ ἔσομαι στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἔσται πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀποκτενεῖ με*** (*Facerea* IV, 13-14 BGT). Cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M, Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece – LXX Septuaginta (LXT)*; trad. rom: „ Facerea IV, 13: Și a zis Cain către Domnul: mai mare este vina mea decât a mi se ierta mie. Facerea IV, 14: De mă scoți, astăzi de pre fața pământului și de la fața ta mă voi ascunde; ***și voi fi gemând și tremurînd pre pământ și va fi tot cel ce mă va afla, mă va omorî***." Cf. Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi, p.5 și în limba latină avem: „Responditque Cain ad Dominum, Major est iniquitas mea quam ut veniam merear. Ecce ejicis me hodie a facie tua, et a facie tua abscondar, ut latitem; ***et ero gemens super terram; et erit omnis qui invenerit me, occidet me***." Cf. Itala, *Vetus Latina Database: PS EUCH(Migne 50.)*, s.l., 1865, 917B (n. trad.).

rea rugăciunilor sale – „Doamne, nu le socoti păcatul acesta" – le deschide cerul: „Văd Cerurile deschise"[47]. Iar pentru că, împreună cu aceşti lapidatori, se găsea ca ajutător şi Pavel: „Iar Saul încuviinţa uciderea lui"[48] (*Faptele Apostolilor* cap. 8), [şi] pentru că pământul nu-l mai suporta, Ştefan a mijlocit la Iubitorul de oameni Dumnezeu şi a consimţit ca să-l înalţe până la Cer, după cum însuşi Pavel dă mărturie cu gura lui: „Ştiu un om în Hristos, acum paisprezece ani, fie în trup – nu ştiu, fie afară de trup – nu ştiu, Dumnezeu ştie, [f. 28] că unul ca acesta era răpit până la al treilea cer"[49] (*Către II Corinteni,* cap. 12). Deci, dacă s-a deschis raiul, [s-a deschis] nu numai pentru Ştefan, ci şi pentru toată mulţimea care l-a urmat. Ce limbă va povesti cinstea şi slava cu care l-au primit Puterile Cereşti? Ce limbă va spune aplauzele Îngerilor, laudele Arhanghelilor, salutările profeţilor, săltările fericitelor fiinţe înţelegătoare? Ajunge numai să spunem că preaiubitorul de Dumnezeu întâi martir Îl vedea pe Iisus stând în picioare, gata să-l încununeze ca pe un atlet foarte viteaz. Aplaudăm şi noi, credincioşii, şi împreună sărbătorim bucuria cerească, frumos biruitorule întâi martir al lui Hristos. Cinstim pietrele pe care le-ai aprins cu [f. 29] zelul tău şi pe care le-ai vopsit cu sângele tău. Cinstim faţa ta, care s-a arătat o faţă de înger, [cinstim] inima ta, care s-a arătat o inimă a iubirii. Arată-ne, preaiubitorule sfânt al Bisericii, [cum] să-l iubim pe aproapele nostru, [cum] să-i iubim pe vrăjmaşii noştri, [cum] să devenim imitatori foarte grijulii ai tăi. Roagă pe Iisus, pe Care L-ai văzut stând de-a dreapta Tatălui Său mai înainte de veci, ca să păzească teafără o icoană vie şi atotfericită a virtuţii lui, pe iubitorul de Hristos şi pe preacreştinul nostru Domnitor şi Domn.

47 Cuvintele scripturistice sunt preluate de aici: [56] καὶ εἶπεν, Ἰδού, θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ θεοῦ. (*Faptele Apostolilor* VII, 56 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks* şi în limba latină: „et dixit Ecce video caelos apertos et filium hominis stantem ad dexteram Dei" cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 50*, p. 21; trad. rom.: „Faptele Apostolilor VII, 56 Şi a zis: iată, văd cerurile deschise, şi pre Fiul Omului stând de-a dreapta lui Dumnezeu." Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

48 Primul verset al capitolului al optulea din Faptele Apostolilor debutează cu aceste cuvinte folosite şi aici în panegiricul brâncovenesc: „ BYZ *Faptele Apostolilor* VIII, 1 Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἰεροσολύμοις· πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων." (*Faptele Apostolilor* VIII, 1 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks* şi textul latin: „Saulus autem erat consentiens neci eius. Fact est autem in illa die persecutio magna super eclesiam erat in Hierosolymis, omnes autem dispensi sunt per regiones Iudaeae et Samariae praeter apostolos (*Faptele Apostolilor* VII, 60; VIII,1). Cf. Itala, *Vetus Latina Database: Cod. 50*, p. 22; trad. rom.: „Şi Savlu era binevoind spre uciderea lui. Şi s-a făcut în ziua aceea goană mare asupra bisericei cei din Ierusalim; şi toţi s-au risipit prin ţinuturile Iudeei şi ale Samariei, afară de apostoli." Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Noi*, p. 1480 (n. trad.).

49 Atât în prima ediţie, cât şi în cea de-a doua a panegiricului avem o referinţă biblică: „πρός κοριν. β΄. κεφ. ιβ΄."[către Corinteni, cap. 12], aceasta făcând trimitere la următorul verset biblic: „2 Οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων - εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα ὁ θεὸς οἶδεν- ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ." (*II Corinteni* XII, 2 BYZ). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. lat.: „Scio hominem in Christo ante annos quattuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpore nescio, Deus scit, raptum eius modi usque ad tertium caelum." Cf. Itala, *Vetus Latina Database*: Cod. 76, Belsheim, s.l., 1885, p. 42; trad. rom.: „Ştiu pre un om întru Hristos mai înainte cu patrusprezece ani, (sau în trup, nu ştiu; sau afară de trup nu ştiu; Dumnezeu ştie); că s-a răpit unul ca acesta până la al treilea cer". Cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Noi*, p. 1551 (n. trad.).

Roagă-l pe Însuși Nazarineanul Cel răstignit, a Cărui dumnezeire ai propovăduit-o până la moarte, să păzească pe preanobilii boieri, membre cinstite și vrednice ale unui atât de bine cinstitor de Dumnezeu.

De trei ori fericit [f. 30] este timpul de acum, în care oratorul poate să propovăduiască cu îndrăzneală și să elogieze blândețea și iubirea frățească. O, cât de bucuros se face foarte virtuosul tău suflet cu propovăduirea și lauda unor asemenea virtuți, de Dumnezeu străjuitule și de Dumnezeu păzitule Domnitor! Un semn sigur că te bucuri ascultând propovăduita și elogiata bunăvoință și iubirea de înțelepciune este că iei parte la propovăduire [și la acest] encomion, pentru că, după cum au formulat ca o maximă știutorii, în cele în care își află fiecare plăcerea, în acestea își găsește și bucuria atunci când este cinstit. Cu un astfel de purtător de grijă foarte vrednic și cuviincios, cu un astfel de cap virtuos, pare necuviincios ca toate membrele lui să nu fie aflate conforme și cu bucuria sa. Oare se numără împreună cu poporul ales de Dumnezeu al Mântuitorului un urâtor de frate sau care se bucură de rău? Să se risipească în final norii care separă pe om de binele suprem. Fugiți de zădărnicie, de rătăcire, de iubire de plăcere! N-a mai rămas loc pentru voi în inima noastră! Vrem să imităm pe întâiul martir, să învățăm din lecția lui calea mântuirii. Amin.

Sfârșit și lui Dumnezeu mulțumire.

Conf. Elena Dulgheru,
Universitatea
„1 Decembrie 1918”,
Alba Iulia

„Prințul”
In memoriam Costion Nicolescu
[Partea a II-a]

VI. Om-lumină

Au fost perioade, în timpul traversării tunelurilor de întuneric din viața mea, când scurtele dialoguri cu el îmi luminau clipele. Interesante erau discuțiile noastre pe tema culturii ruse, în special a poeziei, din care mă surprindea că citise neașteptat de mult, mult mai mult decât mine... Simțeam cât de mult îl hrăneau cărțile, simțeam uneori că asta era hrana lui efectivă, reală, alături de Cuvântul lui Dumnezeu euharistic, împărtășit cu prietenii săi și ai lui Hristos... Câte să nu înveți din aceasta? De câte ori să nu spui clipei de prezență: „Rămâi!”?

Uneori, în rarele momente când ne vedeam față către față, își rezema mâinile pe umerii mei. Mâini imponderale, nu le simțeai greutatea, ci doar inflexiunea verticală, venită de sus. Mâini-aripă. Era un gest de ocrotire în asta, dar parcă și o invitație la aceeași verticalitate celestă.

Și totuși clipele, după ce își dăruiau radiația, plecau, iar noi ne urmam făgașele, angajați fiecare în iubirile și făgăduințele noastre profesionale și de vocație, care construiau alte cetăți stătătoare sau imperii de clipe, poate la fel sau aproape la fel de radiante, sau chiar mai mult, fiecare pe drumul său... Ne mai sunam ocazional, dar parcă tot mai rar. Și, uneori, pentru nu puțină vreme se așternea între noi tăcerea.

VII. Conlucrarea

În 2012 am colaborat, timp de câteva luni, mai consistent. Organizam un proiect de amploare, „Tarkovski în 2012. La București”, cu invitați internaționali, expoziții, mese rotunde, filme în premieră, presă multă, iar Costion era un pilon esențial, mai ales pentru simpozionul pe care-l inițiasem cu această ocazie. M-am putut baza pe el din toate punctele de vedere. Conjunctura mă pusese în situația de director, pe care o luasem foarte în serios (altminteri, s-ar fi risipit tot proiectul), iar Costion își găsise în el toată smerenia, seriozitatea și promptitudinea pentru a conlucra la fel de constructiv și de senin de pe această poziție. Cu foarte puțini intelectuali de calibru am putut colabora în acest fel.

Nu mică mi-a fost surpriza când, peste doar doi ani, aflam din surse secunde că pregătea spre publicare o monografie amplă despre Andrei Tarkovski, la care trudise de multă vreme. Cu toate că vorbiserăm consistent, de atâtea ori și chiar de curând, despre filmele și viața marelui cineast, Costion tăcuse mâlc că pregătea o carte! E adevărat că aveam abordări diferite: eu cultivam analizele hermeneutice, căutam arhetipurile și nucleele estetice de sens, ferindu-mă pe cât puteam de raportările biografiste; Costion practica apropierea prin învăluire, era pasionat de poveștile biografice ale familiei și universului de prieteni ai lui Tarkovski și de oglindirea acestora în opera lui. Eram complementari. Când îi ceream părerea asupra dezghiocărilor mele, îmi răspundea: „Cine sunt eu, ca să judec?!". Nu îl pasionau revelările de acest fel, analizele semiotice și excursurile în psihanaliza abisală, acolo unde arhetipurile și simbolurile sacrului reunesc spiritul cu estetica în toată strălucirea ființei și a Cuvântului dumnezeiesc. Prefera să surprindă Cuvântul dumnezeiesc în manifestările moralei creștine din poveștile filmelor și din poveștile vieții. E mai multă sau mai puțină „judecată" aici? Mai multă mistică sau mai mult raționalism în abordarea realităților nevăzute? Costion părea să perceapă harul dumnezeiesc mai degrabă pe calea relaționării agapice cu aproapele, decât pe calea trăirii mistice nemijlocite a relației cu Dumnezeu în opera de artă, perceput revelatoriu ca Adevăr, Cale, Viață. N-am polemizat niciodată cu el pe tema asta.

M-a anunțat, pe ultima sută de metri, de intrarea cărții sale în tipar și m-a invitat la lansare. I-am scris o recenzie pentru Ziarul *Lumina*, am promovat cartea, unică în felul ei, chiar în peisajul mondial al studiilor despre Tarkovski. M-am bucurat că fusesem din nou, într-un fel, măcar pe această coordonată dragă nouă, împreună.

VIII. Pătimirea

Apoi, după un timp, am aflat – tot colateral – că era bolnav. Grav bolnav. L-am sunat. Mi-a vorbit deschis, aproape luminos, dar se vedea că nu voia să discute despre cele ale bolii. Inima sa, poate, ușor mai domoală, rămânea în filocalie.

Foarte rar vorbea de familie, prietenii apropiați, viața lui personală.

IX. Orații de trecere

Totuși, destul de repede, conferințele s-au reluat și cărțile au continuat să-i apară. Slavă Domnului, își revenise din boală. Din păcate, făgașele mele profesionale concrete nu îmi mai permiteau să inițiez acțiuni care ne-ar fi oferit prilejul conlucrării și al întâlnirii față către față. Și tot din

păcate, cam pierduserăm exercițiul discuțiilor telefonice. Comunicam rar, cu toate că afinitățile elective ne rămăseseră aceleași… Inclusiv dragostea pentru plastica sacră din jurul grupului Prolog sau al unor artiști plastici inspirați de „isihia vizuală". Doar că prea rar ne întâlneam la vernisaje. Adesea, eu aflam post factum de ele și le vizitam pe ultima sută de metri, ratând expozeurile invitaților, dintre care aproape nelipsit era Costion. Rămăsese constant între noi doar gândul prietenesc și schimbul de epistole aniversare.

Acestea continuau ca niște cuante anuale de lumină și căldură solară, mici bule de oxigen care să dezmorțească, cât de cât, pojghița de tăcere și oboseală așternută în ultimii ani între noi. Parcă un strop mai absente (sau poate că mi se schimbase mie percepția), continuau să-mi sosească, descinse din palatele sale de lumină, de marile praznice și de onomastici, micile urări sărbătorești, cordiale și elevate, ca niște buchete de flori albe. Într-una din ultimele, mi-a amintit pe un ton grav de Frumusețea și Crucea pe care i le evocă Sfânta Împărătească cea Întocmai cu Apostolii și numele ei. Cum să nu te tulbure asemenea înalte orații, de care cel mai adesea nici nu te simți vrednic? Cum să nu te fulgere intuițiile din spatele lor? Mai ales că, de ceva vreme, nu mai știam nimic de viața personală a celuilalt și de crucile care ne brăzdau existența. Îi răspundeam, aproape la fel de cucernic, dar fără să-mi ascund tremurul de îndoită îndoială, care îmi străpungea inima. Nu era nimic patetic în asta, nici sentimental; era mai degrabă aerul hieratic de plecăciune adâncă, până la pământ, pe care și-l făceau firesc cei de demult unii altora când se salutau, urându-și binețe și mântuire – creștinii simpli, dar și monahii. Le mai vezi și astăzi, acolo unde oamenii și-au păstrat frumusețea dintru început a firii. Costion i-a văzut. Și eu i-am văzut.

În ultimii ani, scurtele orații de sărbători – care odinioară adiau cu o tihnă sfântă și jovială – căpătaseră accente aproape imperative – ton pe care nu îl cunoscusem înainte la Costion. În ultima dintre ele, aproape că îmi poruncea să nu îl uit. M-a fulgerat greutatea de diamant a acestui cuvânt, iubirea, dar și nuanța delicată de reproș ascunsă în el, revărsate ca un șuvoi de foc peste lungile noastre perioade de tăcere. Era la nu mai mult de trei săptămâni înainte de trecerea sa. I-am răspuns în același ton de retorică gravă, la care mi-am adăugat discret îngrijorarea din pricina neașteptatei lui atitudini. Nu mai era în aceste schimburi de replici nimic din gracilitatea cucernică de odinioară! Dar ele n-au continuat, nici scriptic și nici telefonic. Ce rău mi-a părut că nu îl sunasem atunci! Dar n-am avut puterea să pun mâna pe telefon…

X. Clopotele

Peste vreo două săptămâni, aflu, tot indirect, că este internat în spital. Înțelesesem că boala recidivase, nu știam cât de grav este, dar am simțit imediat că trebuie să îl vizitez. Îngerul prieteniei mă anunțase la timp. A doua zi, eram la spital. Un separeu liniștit într-un corp la fel de tihnit, înecat în grădina patriarhală a spitalului Colentina. De față era doar familia, prietenii îl vizitaseră cu o zi înainte. Aveam o strângere de inimă, nu știi ce să spui în asemenea clipe, mai ales după o nevedere de atâta amar de vreme. Era culcat în pat, vorbea de prelegerea „Frumusețea Sfântului Dumitru Teologul" – numind-o simplu „conferința despre frumusețe" –, pe care o ținuse la Iași cu doar două săptămâni înainte. Titlul suna ca un cântec de lebădă! Dar nu aceasta – frumusețea filocalică – fusese credoul său de o viață? Și nu așa suna cea mai mare parte a operei sale, dacă e să acceptăm că o declarație fățișă de iubire sună, în lumea noastră, ca un „cântec de lebădă"?

Era cu totul lucid, dar fără vlagă și destul de absent. Nu-i mai puteai întâlni privirea, cu toate că dialoga firesc. Cred că avea un fel de îngrijorare, pe care nu voia să-o divulge celorlalți, ca să nu îi rănească. Și, probabil, o stare de adâncire în sine. Ne-am dat mâinile. Nu am avut puterea să-l îmbrățișez, ca să nu-i spulber taina, pe care nu mai voia s-o împărtășească cu ceilalți.

Din partea familiei, multă împăcare și iubire. Niciodată nu am văzut o familie reunită cu atâta calm, armonie și căldură grijulie în jurul celui care pleacă. Cred că intuiam cu toții că pleacă, chit că nu îndrăzneam să vorbim despre asta. Cu familia mi-a fost mai ușor să discut, în special cu doamna Maria și cu Antuza. Unele lucruri le vorbeam pe coridor, dar cu aceeași discreție. Nu sunt acestea momente când poți discuta substanțial – cel puțin nu în cuvinte – cu cel de la care ai venit să-ți iei rămas bun, căci presimțeam că ne luăm rămas bun. Cele mai multe cuvinte ne scapă în asemenea clipe; rămâne, însă, prezența.

Mi-a părut foarte rău că nu am putut participa la înmormântare – trebuia să fiu prezentă negreșit la Alba Iulia, unde lucrez de trei ani. Ne-am reîntâlnit la pomenirea de patruzeci de zile, unde ne-am împărtășit însutit de duhul luminos, plin de prietenie, armonie și sinceritate, al lui Costion. Îl simțeam printre noi. Pot spune asta cu mâna pe inimă. Cu cei mai mulți oameni de acolo mă întâlnisem sporadic, iar cu membrii familiei vorbisem, de-a lungul vremii, destul de rar, dar deschiderea, căldura și prietenia fluidă cu care comunicam unii cu alții – cunoscuți și necunoscuți – îți dădeau starea unei mari și adevărate familii, reunite la o mare și adevărată agapă. Era acolo tot ce ai nevoie ca să spui clipei „Rămâi!". Costion era acolo. Era cu noi, cu fiecare dintre noi și cu toți

împreună. Ca și cu mine, când scriu aceste rânduri, și cu voi, cei care le citiți. Dumnezeu îl primise cu mărinimie la sânul Său, simțeam asta fără putință de tăgadă. Căci mult l-a iubit.

A fost un om fericit, căci a simțit plenar iubirea lui Dumnezeu. Și a încercat să ne învețe și pe noi asta.

Și da, îl cunosc de o viață. Dar... viața asta abia începe!

Stavrofora
Theodora Videscu,
Mănăstirea „Înălțarea
Sfintei Cruci”, Budești

Ierihon și Valea Hozevei

Drumul ce leagă Ierusalimul de Ierihon coboară printre stâncile golașe ale Munților Iudeii. Cândva, cu 2000 de ani în urmă, în vremea Mântuitorului Iisus Hristos, caravanele de cămile și cetele de călători treceau adesea prin aceste locuri, făcând legătura între Ierusalim – Ierihon – Valea Iordanului – Egipt – Galileea – Samaria – Siria – Iordania și Liban. Și astăzi, în secolul 21, mașinile traversează pustiul Iudeii către aceleași destinații.

Spinarea munților coboară către Marea Moartă, descoperind privirii o panoramă largă spre Muntele Nebo din Iordania, Valea Iordanului și pustiul nemișcat de nisip și piatră. O oază de verdeață strălucește spre Muntele Carantania, la poalele căruia se întinde orașul biblic Ierihon. Veche cetate cananeită cu o existență neîntreruptă de 11.000 de ani, Ierihonul este unul dintre cele mai vechi orașe din lume, fiind locuit continuu. Invazii, colonii, stăpânii, imperii și califate, guvernorate și politici ale vremurilor nu au reușit să distrugă însă inima acestui oraș.

Din cel mai vechi oraș din lume care este Ierihonul au rămas unele mărturii arheologice. Se știe că Ierihonul era o cetate liniștită, cu o sursă importantă de apă – Izvorul lui Elisei (lb. arabă, *Ain Es-Sultan*) – și un cimitir[1]. Se mai văd și astăzi în partea de sud a orașului ruinele unuia dintre multele palate atribuite regelui Irod cel Mare. Acest palat din Ierihon Iord îl folosea în iernile reci ale Ierusalimului. Astăzi, locul, plin de bălării și gunoaie, se numește *Tulul Abu el-'Alayiq*. Săpăturile arheologice din anul 1970 au descoperit multele funcționalități ale palatului: spații rezidențiale, piscine, saune. Regele Irod cel Mare a murit în cetatea Ierihonului, dar a fost înmormântat pe Muntele Irodion aflat pe vechiul Drum al Hebronului, drum ce leagă și astăzi cetatea Betleem de cetatea Hebronului.

Palatul lui Hisham (*Khirbat al-Mafjar*, lb. arabă) a fost un centru important al religiei islamice din secolul VIII d. Hr., purtând amprenta dinastiei

1 Shimon Ghibson, *The final days of Jesus, the archeological evidence*, Lion Hudson, New York, 2009, pp.13-14.

arabe El-Umayad (661–750 d. Hr.). În vremea sa de glorie, fortăreața a fost recunoscută sub numele de *Castelul Umayyad din deșert*, căci el se afla la câțiva kilomteri distanță de centrul orașului, spre nord. Fortăreața a rezistat până în anul 1033, când un cutremur de pământ l-a distrus. Ruinele acestuia au devenit în secolul 20 un parc arheologic des vizitat de către turiști. Prin mozaicurile care împodobeau odinioară pavimentul castelului și organizarea administrativă a acestuia, situl amintește despre gusturile rafinate ale dinastiei arabe El–Umayyad și al epocii în care aceștia au stăpânit Locurile Sfinte din Egipt, Siria, Iordania și Palestina, lăsând peste tot asemenea fortărețe ale puterii lor.

Tell es-Sultan (*Ein es-Sultan* lb. arabă) sau Izvorul profetului Elisei este unul dintre cele mai importante situri arheologice din Ierihonul biblic, fiind înscris în patrimoniul UNESCO. Situat astăzi în zona de nord a orașului, acest loc amintește despre evoluția ființei umane de acum 10.500 de ani, care călătorea în triburi de la un loc la altul, în căutare de apă și hrană. Ajunși pe aceste locuri, în vecinătatea izvoarelor de apă, în oaza de verdeață a Levantului[2], oamenii s-au statornicit pe aceste pământuri, devenind locuitori permanenți ai Ierihonului. Vegetația bogată în pomi roditori și plante medicinale, apele și vecinătatea munților le-a oferit motivul întemeierii acestui loc. Orașul Ierihon și-a păstrat de-a lungul timpului numele de „Orașul palmierilor" pentru culturile sale de curmali, tradiție și nume care s-au păstrat până astăzi.

Cetatea Ierihonului, întemeiată și stăpânită pentru multe secole de către cananeiți, a fost atacată și distrusă parțial de către Iosua Navi. El a fost unul dintre ucenicii apropiați ai profetului Moise. Născut în Egipt, el a făcut parte din mulțimea de evrei care a traversat deșertul Sinai, Marea Roșie și, ajungând pe Muntele Nebo, Iosua Navi a primit porunca de la Moise să traverseze Râul Iordan și, meargînd în taină împreună cu alți bărbați israeliți spre cetatea Ierihonului, să cerceteze ce fel de locuri și locuitori vor fi acolo. După o scurtă incursiune, Iosua s-a întors la tabără și a adus vestea că acolo, în cetatea Ierihonului, este o viață plină de belșug. Mai târziu, cu un grup de oameni ai armelor, au desfășurat acțiunea de distrugere a zidurilor cetății Ierihonului, luându-o în stăpânire. Se spune că Iosua Navi a folosit o tehnică de luptă mai puțin cunoscută, și anume prin puterea sunetului emis de trâmbițe zidurile s-ar fi prăbușit singure, lăsând loc poporului evreu să pătrundă în cetate și să o stăpânească (Iosua 6).

Cetatea Ierihonului a fost locul de origine al Profetului Elisei și cel de misiune biblică încredințată lui de Dumnezeu. El a fost ucenicul marelui

2 Levant, veche denumire a Orientului Mijlociu. Asia de vest de-a lungul coastei de est a Mediteranei.

Profet Ilie Tesviteanul și martor al urcării acestuia cu carul de foc la cer, chiar din zona Ierihonului, spre Râul Iordan.

Oaza Ierihonului este bogată în izvoare și pământuri roditoare. O legendă a locului amintește despre o minune săvârșită de profetul Elisei, care, văzând truda oamenilor în a-și procura hrana și apa, a aruncat un pumn de sare peste pământurile Ierihonului, spunând: „De acum să aveți apă și hrană din belșug!".

Straturi de istorie și arheologie biblică s-au așternut peste vechiul Ierihon. Fiind loc de trecere, o rută mult tranzitată de către oameni, era firesc să descoperim că Însuși Iisus Hristos, în timpul vieţuirii Sale mesianice pe pământ, a trecut prin Ierihon, călătorind spre și din Galileea. Despre aceste treceri vorbește Sfânta Scriptură, amintind minunile săvârșite de Mântuitorul cu locuitorii acestor ținuturi.

Prima minune s-a arătat în Valea Iordanului, nu departe de cetatea Ierihonului, în timpul Botezului Domnului Iisus Hristos, când a avut loc Epifania, taina arătării Sfintei Treimi, a iubirii Tatălui față de Fiul și implicit a iubirii lui Dumnezeu pentru oameni. A doua minune a fost aceea a Vindecării Orbului din Ierihon (*Luca* 18, 35-43). Altă minune a fost aceea a vindecării altor doi orbi (*Matei* 20, 30-34).

O altă minune săvârșită de Iisus Hristos este aceea a postului de 40 de zile de pe Muntele Carantania (Matei 4, 1-11), timp în care fiind, ispitit de diavoulul cu cele materiale ale lumii, a răbdat ispitelor, arătând astfel valoarea vieții spirituale și a credinței în lucrarea lui Dumnezeu, cu timp și fără timp.

Călătorul care ajunge astăzi în Ierihon, cel mai vechi oraș din lume, aflat la cel mai jos nivel (417 m sub nivelul mării), pășește într-o cetate orientală și în același timp eclectică din punct de vedere religios. Aici își au sediul mai multe reprezentanțe ale bisericilor: rusă, coptă, grec-ortodoxă, românească. În centrul orașului se află Moscheea Albastră. Nu departe de ea, la răspântie de drumuri, se mai păstrează un arbore imens, cu trunchiul supradimensionat, având coroana de frunze verzi și o inscripție în limbile vorbite curent aici: „Dudul lui Zaheu". Se spune că pe acest loc era vama de trecere dintre Iudeea și Samaria, drept care călătorii trebuiau să achite o taxă de trecere. În vremea aceea, vameșul colector de taxe era un anume Zaheu. El era un bărbat mic de statură, iar numele său provine din Zachay (*nevinovat*, *inocent*, lb. siriacă). Întâlnirea lui Zaheu cu Iisus Hristos a fost providențială, căci Zaheu, mai-marele vameșilor, s-a lecuit de păcatul lăcomiei și al dorinței de a-și mări averea personală prin înșelătorie (*Luca* 19, 1-6).

Această trecere a lui Iisus Hristos prin Ierihon și convorbirea Sa cu Zaheul vameșul au fost motivul pentru care Patriarhia grec-ortodoxă a

Ierusalimului a construit în secolul al XVIII-lea o biserică închinată Sfântului Proroc Elisei, ocrotitorul cetății Ierihonului. Această biserică păstrează în curtea ei trunchiul uscat al unui alt dud (sicomor), ce amintește de faptul că pe acest loc va fi fost casa lui Zaheu în care ar fi poposit Mântuitorul Iisus Hristos cu ucenicii Săi.

În curtea din spate a bisericii se află cimitirul mănăstirii acesteia unde își dorm somnul de veci Ieromonahul Damian Stog și familia Dumitru Samoilă. Părintele Damian Stog a slujit la biserica românească de la Iordan. În anul 1970, aflându-se în zona râului Iordan și intrând în apele acestuia, soldații israelieni l-au somat să iasă din apele-graniță cu Iordania. Părintele Damian Stog suferea de deficiență de auz, nu cunoștea limba ebraică și, nesupunându-se somației, soldații l-au împușcat pe loc. Trupul lui adunat din apele Iordanului a fost înmormântat la mănăstirea Dudul lui Zaheu. Familia Dumitru Samoilă, originară din zona Botoșanilor, a poposit în Palestina bibilică în anii 1933, stabilindu-se în Ierihon. Proprietatea lor a fost o bucățică de pământ, cu o căsuță modestă pe ea, pe care le cumpăraseră cu mare efort financiar. La sfârșitul vieții, neavând urmași, au donat Patriarhiei Române această mică proprietate pentru a se construi un loc de rugăciune și popas pentru românii pelerini la Locurile Sfinte. Fapt care s-a materializat între anii 1994–2010, în timpul Preasfințitului Părinte Episcop Ieronim al Daciei Felix (Arhimandritul Ieronim Crețu, reprezentantul Patriarhiei Române la Sfintele Locuri 1994–2014).

Așezământul românesc din orașul biblic Ierihon. În anul 1933, familia de români Samoilă a poposit în orașul Ierihon și a rămas să muncească și să viețuiască pe aceste pământuri biblice. În vremea aceea, orașul Ieriohn era parte din Regatul Hașemit al Iordaniei. După Războiul de 6 zile din 1967, Ierihonul a fost inclus în zona ce se numește astăzi Cisiordania. Familia Samoilă a avut un singur fiu, Dumitru, care, la rândul său, căsătorit fiind, nu a avut urmași. La îndrumarea duhovnicească a Sfântului Ioan Iacob Hozevitul, care le-a fost duhovnic au decis să doneze Patriarhiei Ortodoxe Române terenul lor, în suprafață totală de 1000 m2, și cu „două rânduri de case", spre a servi drept metoc al așezămintelor românești din Țara Sfântă. Terenul se află în centrul orașului Ierihon, înconjurat de casele beduinilor localnici, la poalele Muntelui Ispitirii, la doi pași de Biserica Dudul lui Zaheu și la 8 kilometri de Râul Iordan. În mijlocul oazei ierihonitene, Biserica Ortodoxă Română a decis în anii 1990 să se construiască un complex bisericesc mai încăpător decât cel de la Ierusalim. S-a dorit să fie o casă de pelerini cu un paraclis biserică pentru a servi slujbelor în limba română. Preotul care s-a implicat cel mai mult și încă de la început a fost Arhimandritul Ilarion Argatu de la Mănăstirea Cernica. Părintele a adunat mii de români din țară și din străinătate în jurul acestui proiect. O colectă mare de bani făcută de Părintele Argatu a fost de folos pentru documentația proiectului. Au trebuit 5 ani de negocieri în vederea obținerii de avize, aprobări din partea administrației locale a Autorității Naționale Palestiniene. În anul 1999 s-a pus piatra de temelie, iar în anul 2000, cu ocazia Serbărilor Jubiliare Panortodoxe dedicate Bimileniului Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos, patriarhul Teoctist, înconjurat de un sobor de arhierei și preoți români sosiți la Locurile Sfinte pentru a participa la aceste manifestări creștine, au sfințit locul a două altare și a casei de pelerini ce urmau a se edifica. Lucările au fost anevo-

iase, șantierul de lucrări de multe ori încercat fie din lipsă de materile, fie din lipsă de muncitori, fie din lipsă de fonduri sau pur și simplu din imobilismul unor forțe care se opuneau acestui proiect. Arhitecți, ingineri, muncitori români și arabi au pus umărul și dragostea lor la edificarea acestui așezământ. Români de pretutindeni au răspuns chemării de a se alătura cu „bănuțul văduvei" la această construcție. Preoți vrednici de laudă au adus mii de pelerini români la Sfintele Locuri; monahi și monahii al căror nume se va fi scris în ceruri au participat cu toată dragostea și priceperea lor, de multe ori punându-și viața în pericol, la edificarea și finalizarea lucrărilor acestui așezământ care există astăzi. Munca titanică, fără odihnă, care a antrenat mii de oameni și de relații între oameni care s-au pus de acord, toate acestea au dus la acest rezultat: o biserică mare, cu hramul *Nașterea Domnului*, un paraclis cu hramul *Sf. Ioan Iacob* și *Toți Sfinții din Palestina*, un paraclis cu hramul *Sf. Cuv. Parascheva de la Iași* și *Sf. Proroc Daniel*, o casă de pelerini cu peste 100 de locuri, toate așezate pe un teren care s-a extins de la 1000 m2 donați de familia Samoilă, la alți aproximativ 2000 m2, cumpărați în vecinătate. Dincolo de polemicile unei zile pline de osteneală și de vitregia unor vremuri mai puțin pașnice și îngăduitoare, Biserica Ortodoxă Română a împlinit un vis mai vechi al românilor, acela de a avea și ei „măcar un paraclis românesc", și iată, locuri de odihnă și închinare la Sfintele Locuri. La marginea oazei, în vecinătatea palmierilor care dau numele Ierihonului ca *Oraș al palmierilor*, vântul înmiresmat de livezile de citrice și de florile pustiei, aduce peste tihna zilei cufundate în moleșeala canicului cuvintele Sfintei Scripturi: „(...) a venit Ioan Botezătorul și propovăduia în pustia Iudeii spunând: Pocăiți-vă că s-a apropiat împărăția cerurilor" (*Matei* 3, 1-2)[3].

Ierihonul păstrează amintirea unor români – călugări și călugărițe cu viață îmbunătățită – care au trăit mulți ani în modestele chilii din apropierea Așezământului românesc de astăzi. Amintim aici pe Ieroschimonahul Juvenalie Străinul (1902–1989). Acesta era originar din județul Bacău. A intrat ca frate de mănăstire la Mănăstirea Durău. Căutând mai multă liniște și însingurare, a mers după doi ani la Mănăstirea Frăsinei – Vâlcea, unde a și fost tuns în monahism. După doi ani a plecat la Muntele Athos și a viețuit în Schitul Prodromul, la Chilia „Agheasma Sfântului Atanasie al Atonului".[4] În 1938 a plecat la Sfintele Locuri, la Mormântul Sfânt al Domnului. Acolo l-a întâlnit pe Sfântul Ioan Iacob de la Neamț (Hozevitul), împreună cu care s-a nevoit în peșterile de la Kalomona, spre

3 Monahia Stavroforă Theodora (Videscu), *Ierusalim sensul lumii, scurte însemnări despre Locurile Sfinte*, Ed. Nemira, 2015, pp. 202-210.

4 Arhimandrit Ioanichie Bălan, *Convorbiri duhovnicești*, I, Ed. a doua, Ed. Episcopia Romanului și Hușilor, 1993, p. 634-635.

Marea Moartă. În 1947 a mers la Schitul românesc de la Iordan dimpreună cu Sfântul Ioan Iacob, care fusese numit egumen acolo. După 6 ani, Sfântul Ioan Iacob, cu binecuvântarea patriarhilor români și al patriarhiei Ierusalimului, s-a retras pe Valea Hozevei, în pustie. Ieromonahul Juvenalie Străinu a mai rămas 10 ani la Schitul Românesc de la Iordan, apoi s-a retras la Mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai, nevoindu-se în pustiul Raitului, nu departe de mănăstire. Sfârșitul vieţuirii sale pământești s-a încheiat la Atena, într-un azil pentru preoţii bătrâni ai Patriarhiei Ierusalimului, unde a și fost înmormântat.

O altă călugăriță românca vieţuitoare în orașul Ierihon a fost Monahia Galinia Gheorghițan (1889–1978). Ea a vieţuit timp de 42 de ani în Țara Sfântă, venind de la Mănăstirea Agafton – județul Botoșani. A trăit într-o căsuță smerită, pe o uliță în apropierea Așezământului românesc din Ierihon, care la vremea aceea nu exista. Casa ei era primitoare pentru oaspeți români întotdeauna, oferind găzduire și cuvânt de folos duhovnicesc. A fost contemporană cu Sfântul Ioan Iacob Hozevitul, cu Părintele Ioanichie Pârâială, cu schimonahia Magdalena Pârâială, cu Părintele Juvenalie Străinul și alții. Căsuța ei cu câteva chilii există și astăzi. Maica Galinia se odihnește la cimitirul Mănăstirii rusești Eleon de pe Muntele Măslinilor.

Valea Hozevei (*Wadi Qelt* lb. arabă/*Nahal Prat*, lb. ebraică) se află într-o vale adâncă între Valea Iordanului și Marea Moartă și între înălțimile Iudeii care leagă Ierusalimul de Betleem. Această vale a morții, așa cum se traduce din limbile locale, amintește despre miile de călugări și sihaștri care s-au retras în aceste pustiuri pentru rugăciune și comuniune deplină cu Dumnezeu. Această Vale a Hozevei amintește în primul rând de marii profeți biblici, Ilie Tesviteanul și Elisei, despre Sfântul Ioan Botezătorul, care au rămas în istoria locurilor drept precursori ai monahismului răsăritean local și nu numai.

Drumul ce coboară de la Ierusalim spre Ierihon pe vechiul drum roman amintește despre pilda bunului samaritean (*Luca* 10, 29-37). În prezent, autoritățile isreliene au amenajat un muzeu în aer liber, descoperind ruinele vechiului han „Bunul Samaritean”, muzeu ce poate fi vizitat. Nu departe de acest sit arheologic se coboară în Valea Hozevei.

Astfel, pe drumul ce leagă Ierusalimul de Ierihon, în acest pustiu al Iudeii, se află ctitorii monahale încă din veacul al IV-lea d. Hr. Unică în existență, istorie și continuitate este mănăstirea Sfântul Gheorghe Hozevitul, contemporană cu Marea Lavră de la Sfântul Sava cel Sfințit și cea a Sfântului Teodosie cel Mare de lângă Betleem.

Viața monahală a acestei mănăstiri își are izvorul în jurul anilor 420 d. Hr. Sihaștrii acestor locuri au îmbrățișat modelul vieţuirii Sfântului

Antonie cel Mare, care adunase în jurul lui, în pustia egipteană, mii de călugări. Astfel, la sfârșitul secolului III d. Hr. și începutul secolului IV d. Hr., odată cu încetarea prigoanelor împotriva creștinilor, au apărut primele mănăstiri cu comunitățile lor, în diferite părți ale Egiptului, Siriei, Palestinei și Asiei Mici – Capadocia. Primul călugăr din Palestina menționat de către tradiția locală a fost Sfântul Hariton. Într-o vale la nord-est de Ierusalim, la Douka[5], pe vârful unui pisc muntos de unde se poate vedea Ierihonul, acesta a întemeiat prima mănăstire de călugări. Mai târziu, au apărut și altele, adunând în jurul lor călugări care trăiau în peșterile săpate natural în stânci, în solitudine și rugăciune. Ei se întâlneau o dată pe săptămână pentru o slujbă și o masă comună.

Mănăstirea Sfântul Gheorghe Hozevitul și a Sfântului Ioan Iacob Hozevitul a fost fondată pentru prima oară de către Sfântul Ioan din Teba, la anul 480, acesta venind din Egipt. Perioada de maximă înflorire a avut loc însă în timpul Sfântului Gheorghe Hozevitul în secolul al VI-lea d. Hr. Se spune că în peșterile din Valea Hozevei au viețuit până la 3000 de călugări cu viață sporită. În anul 614, în timpul marii invazii a perșilor la Sfintele Locuri, mănăstirea a fost distrusă și mulțimea de călugări masacrată de către perși. Unii dintre călugări au reușit să salveze odorul de mare preț al mănăstirii, și anume Icoana Maica Domnului Egiptissa, la care se va fi închinat Sfânta Maria Egipteanca în vremea sosirii ei la Ierusalim în secolul V d. Hr. Această icoană se află astăzi într-o mănăstire grecească din insula Amorgos.

Mănăstirea Hozeva, în forma ei actuală, a fost reclădită și restaurată în anul 1878. Ea a aparținut dintotdeauna Patriarhiei grec-ortodoxe a Ierusalimului. Mănăstirea cuprinde biserica cu hramul Buna Vestire, paraclisul vechi cu hramul Sfântului Arhidiacon Ștefan. Pavimentul de mozaic din acest paraclis datează din secolul al XII-lea. Deasupra mănăstirii se află un mic paraclis amenajat în peștera Sfântului Proroc Ilie Tesviteanul – ultimul său popas înainte de a fi ridicat cu carul de foc la cer.

În rândul monahilor îmbunătățiți care au trăit în secolul 20 în Țara Sfântă și care și-au încheiat viața în Valea Hozevei, se află Sfântul Ioan Iacob de la Neamț (Hozevitul). Născut în anul 1913 la Crăiniceni în județul Botoșani, copilul Ilie a rămas orfan de mic a fost crescut de bunica lui, care i-a insuflat dragostea pentru biserică și rugăciune. La vârsta de 19 ani, părintele Ioan a mers la Mănăstirea Neamț, unde a fost tuns în monahism. La vârsta de 23 de ani, trecând pe la mănăstirea Turnu din Vâlcea, s-a decis să pornească spre Țara Sfântă, unde a rămas la Mănăstirea Sfântul Sava din Pustiul Iudeii. După izbucnirea celui de-Al Doilea Război

5 Cyril of Scythopolis, *The Lives of the Monks Of Palestine*, Cistercian Publications Kalamazoo, Michigan, 1991, „Introduction".

Mondial, armata germană s-a apropiat de Egipt, în Alexandria, fapt ce a creat mare tulburare în tot Orientul Mijlociu. Armata britanică ce apăra Sfintele Locuri, fiind sub dominația britanică, a adunat pe toți românii și i-au dus într-un lagăr pe Muntele Măslinilor. Părintele Ioan cunoștea mai multe limbi străine (greaca, franceza, araba, germana), dar și îngrijirea bolnavilor, căci fusese și infirmier la bolnița Mănăstirii Neamț și la cea a Mănăstirii Sfântul Sava, motiv pentru care a fost ținut în lagăr mai mult decât alții, pentru a fi de folos răniților.

După încetarea conflictelor militare, prizonierii au fost eliberați, iar Părintele Ioan s-a retras din nou la Mănăstirea Sfântul Sava, alături de duhovnicul său, Părintele Sava sârbul. În anul 1947 a fost hirotonit ierodiacon, apoi ieromonah, în Biserica Învierii Domnului din Ierusalim, apoi a fost numit stareț la Schitul Românesc de la Iordan. În anul 1952, împreună cu ucenicul lui, părintele schimonah Ioanichie Pârâială, au plecat la Peștera Sfânta Ana de pe Valea Hozevei. Sfântul Ioan Iacob Hozevitul a viețuit în peștera Sfintei Ana până în anul 1960, când, la vârsta de doar 47 de ani, în noaptea de 4–5 august, s-a mutat la Domnul, ostenit de boală și de nevoințe doar de Dumnezeu știute. După dorința sa fierbinte, a cerut ca trupul să îi fie înmormântat în peștera în care viețuise. Ceea ce s-a făcut întocmai. După 20 de ani de la mutarea sa la Domnul, în anul 1980, Părintele Ioan s-a arătat unui preot grec din America, arhimandritului Panteleimonos, care îi fusese fiu duhovnicesc, și i-a spus: „Dacă dorești să mă vezi, vino să mă vezi la Hozeva!”. Părintele grec nu știa dacă părintele Ioan mai era în viață, însă a mers după o vreme în Țara Sfântă și a întrebat la Hozeva ce s-a întâmplat cu Părintele Ioan. Aflând că este înmormântat în peșteră, părintele Panteleimons a urcat acolo însoțit de câțiva credincioși. L-au găsit pe părintele Ioan cu trupul întreg, neputrezit, răspândind bună-mireasmă. Atunci s-a făcut slujbă și, cu binecuvântarea patriarhului Diodoros al Ierusalimului, au coborât trupul părintelui Ioan în biserica mănăstirii Hozeva, unde a fost pus într-o raclă și unde se află până astăzi. În anul 1992, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a decis canonizarea mai multor sfinți români, printre care și pe Sfântul Ioan Iacob, cu numele de Hozevitul, cu dată de prăznuire la 5 august. L-am cunoscut pe părintele Panteleimonos în America, la venerabila vârstă de 85 de ani, trăind retras, după ce a înființat două mănăstiri – *Holy Transfiguration*, în zona Bostonului. Mi-a vorbit cu căldură despre Sf. Ioan Iacob, spunând că „a fost cel mai smerit călugăr pe care l-a cunoscut vreodată în viața sa”. În paraclisul Mănăstirii Holy Transfiguration avea la închinare, într-un relicvariu de aur și argint, sub forma unei mâini, un deget de la Sfântul Ioan, spre închinare. Astăzi, la Hozeva, se fac minuni neîncetate la racla Sfântului Ioan Iacob. Unora li s-a arătat aievea, le-a vorbit sau i-a tămăduit de vreo

boală. Călugării greci care vieţuiesc astăzi în Mănăstirea de la Hozeva mărturisesc că, uneori, intrând dimineaţa devreme în biserică pentru Sfânta Liturghie, îl găsesc pe Sfântul Ioan citind la strană, din Psaltire. De îndată ce apare cineva, se face nevăzut. Multe minuni se petrec în taină la Hozeva. Patriarhia Ierusalimului a proclamat canonizarea Sfântului Ioan Iacob Hozevitul la data de 31 ianuarie 2016, devenind un sfânt român canonizat de două Patriarhii.

Se consideră că această vale – Wadi Qelt – se află sub ocrotirea Maicii Domnului, căci ea păstrează istoria rugăciunilor Sfintei Ana, mama Fecioarei Maria, care se retrăsese pe aceste văi, într-o peşteră, cerând lui Dumnezeu milă spre a putea da naştere unui prunc. Sfinţii Părinţi Ioachim şi Ana aduceau mereu jertfe la templul lui Solomon, însă arhiereul le-a spus la un moment dat, că nu le este primită jertfa, căci aceia care nu au copii sunt consideraţi oameni blestemaţi de Dumnezeu. Pe când Sfânta Ana se retrăsese în peştera de pe Valea Hozevei, Sfântul Ioachim a alergat departe şi el, în deşertul de dincolo de pustia Iudeii, unde s-a rugat fierbinte Domnului să îl izbăvească de blestemul nerodirii de prunci. Pe când se ruga, un înger al Domnului i s-a arătat şi i-a vestit naşterea Fecioarei Maria.

Valea Hozevei duce mai departe firul istoriei sale biblice şi actuale. Dimpreună cu Cetatea Ierihonului, Muntele Carantania, Valea Iordanului şi Pustiul Iudeii, aceste Locuri Sfinte au atras milioane de oameni ai planetei care au căutat fie pământ şi apă, fie supremaţie militaro-politică, fie înstrăinarea de zgomotul marilor cetăţi, sub mantia de lumină a celor mai mari sfinţi ai Sfintei Scripturi, a Mântuitorului Iisus Hristos Însuşi.

Astăzi, în secolul 21, o telegondolă modernă urcă şi coboară turiştii din Ierihon către abruptul Munte Carantania, traversând pe deasupra ruinelor vechii cetăţi înconjurate de vegetaţia permanent verde a locurilor, arătând imaginea unei geografii pline de mireasma Orientului, a trandafirului de Ierihon care, neudat fiind chiar ani de zile, atunci când primeşte un strop de rouă, înfloreşte. Asemenea este şi destinul acestor Locuri aflate sub permanenta purtare de grijă a Creatorului a toate şi a tuturor.

